

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

І. А. ПУШКІН

**НАЦЫЯНАЛЬНЫЯ
СУПОЛЬНАСЦІ БЕЛАРУСІ:
ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНАЯ І КУЛЬТУРНА-АСВЕТНІЦКАЯ
ДЗЕЙНАСЦЬ
(1990-2005 ГГ.)**

МАНАГРАФІЯ

Магілёў 2007

УДК 947.6 + 323. 15 (476)
ББК 63.3 (Бел)
П 91

Друкуецца па рашэнні:
навукова-метадычнага Савета
УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт харчавання”
кафедры гуманітарных дысцыплін
УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт харчавання”

Рэцэнзенты:
доктар гістарычных навук, прафесар
акадэмік НАНБ **М.П. Касцюк**
доктар гістарычных навук, прафесар
Інстытута гісторыі НАНБ **У.І. Навіцкі**
кандыдат філасофскіх навук
дацэнт МДУ імя А.А.Куляшова **А.В. Дзячэнка**

Пушкін, І.А.

П 91 Нацыянальныя супольнасці Беларусі: грамадска-палітычная і культурна-асветніцкая дзейнасць (1990–2005 гг.): манаграфія / І.А.Пушкін. – Магілёў: МДУ імя А.А.Куляшова, 2007. – 206 с.
ISBN 978-985-480-429-3

У манаграфіі асвятляецца і аналізуецца ўдзел нацыянальных супольнасцей Беларусі ў грамадска-палітычным і культурным жыцці ў 1990–2005 гг. Паказаны палітыка-прававыя асновы ўдзелу нацыянальных супольнасцей у грамадскім і культурным жыцці Беларусі, асноўныя накірункі палітыкі дзяржаўнай улады да нацыянальных супольнасцей Беларусі, роля і ўдзел нацыянальных супольнасцей у грамадска-палітычным і культурным жыцці на сучасным этапе развіцця Рэспублікі Беларусь, дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей, праявы нацыянальнага экстрэмізму.

Для навукоўцаў, выкладчыкаў і студэнтаў ВНУ, усіх, хто цікавіцца айчыннай гісторыяй.

УДК 947.6 + 323. 15 (476)
ББК 63.3 (Бел)

На вокладцы фотоаздымкі М. Шчудло

© І.А. Пушкін, 2007
© МДУ імя А.А. Куляшова, 2007

ISBN 978-985-480-429-3

ЗМЕСТ

Уводзіны	5
1. Палітыка-прававыя асновы ўдзелу нацыянальных супольнасцей у грамадскім і культурным жыцці Беларусі	10
1.1 Канстытуцыйныя і заканадаўчыя асновы дзейнасці нацыянальных супольнасцей у Рэспубліцы Беларусь	10
1.2 Супрацоўніцтва Рэспублікі Беларусь з краінамі-суседзямі ў галіне забеспячэння правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей	28
2. Палітыка дзяржаўнай улады ў адносінах да нацыянальных супольнасцей Беларусі	32
2.1 Палітыка ўладаў БССР да нацыянальных супольнасцей напярэдадні абвясчэння дзяржаўнага суверэнітэту	33
2.2 Асноўныя накірункі палітыкі дзяржаўнай улады Рэспублікі Беларусь да нацыянальных супольнасцей у перыяд 1990–2005 гг.	40
2.3 Дзейнасць дзяржаўных органаў адукацыі па захаванню нацыянальных моў	54
2.4 Адлюстраванне міжнацыянальных працэсаў у дзейнасці Вярхоўнага Савета Беларусі (1990–1996 гг.)	61
3. Роля і ўдзел нацыянальных супольнасцей у грамадска-палітычным і культурным жыцці краіны ў навейшай гісторыі Беларусі	71
3.1 Рускія	71
3.2 Палякі	74
3.3 Украінцы	86
3.4 Яўрэі	92
3.5 Літоўцы і латышы	99
3.6 Татары	103
3.7 Цыгане	106
3.8 Немцы	108
3.9 Народы з каўказскага рэгіёну	111
3.10 Іншыя нацыянальнасці	115
4. Грамадска-палітычная і культурна-асветніцкая дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі ў пачатку XXI ст.	117
4.1 Асноўныя тэндэнцыі ў дзейнасці нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў	118

4.2 Арганізацыя і дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей у рэгіёнах Рэспублікі Беларусь	123
4.2.1 Брэсцкая вобласць	123
4.2.2 Віцебская вобласць	126
4.2.3 Гомельская вобласць	134
4.2.4 Гродзенская вобласць	138
4.2.5 Магілёўская вобласць	146
4.2.6 Мінская вобласць і горад Мінск	157
4.3 Праявы нацыянальнага экстрэмізму ў беларускім грамадстве ва ўмовах глабалізацыі	164
Заклучэнне	180
Крыніцы і літаратура	186
Summary	205

Уводзіны

У сённяшнім свеце існуе наяўнасць дзвюх дыялектычна злучаных паміж сабою аб'ектыўных тэндэнцый. З аднаго боку – яўны рост глабалізацыі, узаемазалежнасці і цэласнасці чалавецтва, з другога – узмацненне этнічнай самасвядомасці і імкненне захаваць культурную саматоеснасць. Пры гэтым моцны ўздым этнічнасці, які часам набывае рэзкія формы, неабходна разглядаць як пэўную рэакцыю захоўваючыхся ў свеце традыцыйных культур на складаныя працэсы сучаснага інтэграцыйнага развіцця.

Аналізуючы першыя пятнаццаць год Рэспублікі Беларусь, якія прыпадаюць на мяжу тысячагоддзяў, мы аглядаем пройдзены шлях народа Беларусі – беларусаў і нацыянальных меншасцей, якія пражывалі сумесна ў межах адной краіны, аналізуем памылкі і дасягненні, асэнсоўваем віхуру рашучых перамен, што вызначалі іх лёс. 1990–2005 гг. гэта час вялікіх перамен і высокай творчай актыўнасці.

З 1996 года ў нашай краіне не ўжываецца тэрмін “меншасць” у адносінах да грамадзян розных нацыянальнасцей. У Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь замацавана паняцце “нацыянальная супольнасць” (артыкулы 14, 15). Безумоўна, пад гэтым паняццем можна разумець усе нацыянальнасці, якія пражываюць на тэрыторыі краіны, у тым ліку і беларусаў. У манаграфіі, як і ў афіцыйных выданнях¹, тэрмін “нацыянальныя супольнасці” ужываецца ў абазначэнні нацыянальных меншасцей Беларусі. У Рэспубліцы Беларусь словазлучэнне “нацыянальныя меншасці” выкарыстоўваецца пры падпісанні міжнародных дамоў.

Рэспубліка Беларусь – дзяржава, у якой, акрамя карэннага насельніцтва – беларусаў, шмат гадоў жылі і жывуць прадстаўнікі іншых нацый: палякі, рускія, украінцы, латышы, літоўцы, татары, яўрэі, цыганы і інш. Беларусы і прадстаўнікі нацыянальных супольнасцей прайшлі адзіны, шмат у чым цяжкі шлях, маюць нямала агульных нацыянальных герояў, пісьменнікаў, кампазітараў, грамадска-палітычных і дзяржаўных дзеячаў і г.д. Нацыянальныя супольнасці разам з беларусамі зведалі паланізацыю і русіфікацыю, але захавалі сваю самабытнасць.

Усяго ў Рэспубліцы Беларусь пражываюць крыху меней 10 млн. чалавек. Згодна перапісу насельніцтва 1999 года 81% жыхароў краіны – беларусы. Каля 19% насельніцтва прадстаўляюць больш за 140 нацый і народнасцей.

Нацыянальныя супольнасці (меншасці) – гэта групы насельніцтва пэўнай нацыянальнасці, якія расселены ў іншанацыянальным асяроддзі па-за межамі ўласных дзяржаўных утварэнняў або не маюць такіх. Ствараюць

---

¹ Буко, С. Республика Беларусь – страна межнационального мира и согласия / С.Буко // Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: “Энцыклапедыкс”, 2004. – С. 3.

этнакультурную супольнасць, якая пэўным чынам інтэгруецца з тытульнай большасцю. Урэгуляванасць і гарманічнасць адносін дзяржавы з імі з’яўляецца важнай прыкметай цывілізаванай, прававой краіны.

Вядома, што немагчымы росквіт карэннай нацыянальнасці без адпаведнага развіцця нацыянальных супольнасцей. Гарманізацыя міжнацыянальных адносін і магчымасць рэалізацыі творчага патэнцыялу асобы рэзка ўзмацняюць цікавасць да вывучэння пытанняў удзелу нацыянальных супольнасцей у грамадскім і культурным жыцці ў XX – пачатку XXI стст.

Нацыянальныя супольнасці Беларусі праяўлялі і працягваюць праяўляць актыўнасць ва ўсіх сферах палітычнай сістэмы грамадства. Яны імкнуліся дасягнуць сваіх мэт для самарэалізацыі.

У той жа час на працягу стагоддзяў вызначальную ролю ў сацыяльна-эканамічным і грамадска-палітычным жыцці на беларускіх землях адыгрывала карэнная, тытульная, найбольш шматлікая этнічная супольнасць – беларусы.²

Змены, якія адбыліся і адбываюцца ў нашай краіне, паставілі перад даследчыкамі шэраг пытанняў, звязаных з новым падыходам і навуковым аналізам гістарычнага шляху беларусаў разам з народамі, якія пражывалі і працягваюць жыць на адной з імі тэрыторыі.

Важнае значэнне мае аб’ектыўная ацэнка месца і ролі нацыянальных супольнасцей у жыцці краіны, іх дзейнасці ў розных грамадска-палітычных і культурна-асветніцкіх аб’яднаннях, рэлігійных, палітычных партыях і арганізацыях, іх сацыяльна-прававога статуса, удзела ў стварэнні нацыянальных грамадскіх аб’яднанняў (арганізацый) і праватворчым працэсе дзяржавы. Нягледзячы на з’яўленне шэрагу прац, якія закранаюць удзел нацыянальных супольнасцей у культурным жыцці Беларусі, звесткі аб іх сацыяльна-прававым статусе, удзеле ў грамадска-палітычнай сферы, стварэнні нацыянальных грамадскіх аб’яднанняў і праватворчым працэсе разрозненыя, цэласнае даследаванне праблемы не праведзена.

На працягу 2004–2005 гадоў аўтарам манаграфіі выконвалася навукова-даследчая праца “Нацыянальныя меншасці Беларусі: грамадска-палітычная дзейнасць і сацыяльна-прававы статус” па заказе Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь.³ Назапашаны матэрыял і зробленыя высновы, у пэўнай ступені, выкарыстаны пры напісанні дадзенай манаграфіі.

Аб’ект нашага даследавання – нацыянальныя супольнасці Беларусі. Прадмет – дзейнасць нацыянальных грамадскіх арганізацый, якія

---

² Касцюк, М.П. Узаемаадносінны этнічных супольнасцей на Беларусі ў XX ст. / М.П. Касцюк // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6 – 7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Шашкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 26.

³ Нацыянальныя меншасці Беларусі: грамадска-палітычная дзейнасць і сацыяльна-прававы статус: справаздача аб НДП (заклуч.) / Маг. дзярж. унів. харчавання; кір. тэмы І. А. Пушкін. – Магілёў, 2005. – 160 с. – № ДР 20041397.

згуртавалі людзей, аб'яднаных агульнымі інтарэсамі. Добраахвотныя аб'яднанні прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей ствараліся для сумеснай рэалізацыі праграмы альбо для дасягнення пэўнай мэты, дзейнічалі на падставе пэўных правілаў і працэдур, развівалі актыўнасць і самадзейнасць асоб, задавальнялі іх запатрабаванні і інтарэсы. Іх работа мела непасрэдны ўплыў на грамадска-палітычнае і культурнае жыццё рэспублікі.

У прапанаванай працы аўтар імкнуўся на канкрэтным гістарычным і фактычным матэрыяле паказаць удзел нацыянальных супольнасцей Беларусі ў грамадска-палітычным і культурным жыцці дзяржавы ў 1990–2005 гг. У манаграфіі зроблена спроба: прааналізаваць палітыка-прававыя асновы ўдзелу нацыянальных супольнасцей у грамадскім і культурным жыцці Беларусі, палітыку дзяржаўнага кіраўніцтва краіны ў адносінах да грамадска-палітычнага і культурнага развіцця нацыянальных супольнасцей у першыя пятнаццаць год існавання незалежнай Рэспублікі Беларусь; паказаць грамадска-палітычную дзейнасць праз арганізацыю і працу нацыянальных аб'яднанняў, культурна-асветніцкіх устаноў нацыянальных супольнасцей; ахарактарызаваць магчымасці самарэалізацыі і ўплыву нацыянальных супольнасцей на агульныя працэсы развіцця Беларусі.

Храналагічныя межы даследавання вызначаны часам распрацоўкі і прыняцця Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце БССР (1990 год) і завяршэннем першай пяцігодкі XXI стагоддзя (2005 год).

У працы былі выкарыстаны матэрыялы з : інфармацыйных даведак аб дзейнасці, сабраных ад грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі; архіва аддзела нацыянальнасцей Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь (АКСРН); Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь (НА РБ), Дзяржаўнага архіва Магілёўскай вобласці (ДАМВ), Дзяржаўнага архіва грамадскіх аб'яднанняў Магілёўскай вобласці (ДАГАМВ), Дзяржаўнага архіва Віцебскай вобласці (ДАВВ), Дзяржаўнага архіва грамадскіх аб'яднанняў Гродзенскай вобласці (ДАГАГрВ), Дзяржаўнага архіва Гродзенскай вобласці (ДАГрВ). Для асвятлення штодзённага жыцця выкарыстоўваліся фактычныя матэрыялы з штогадовых справаздач Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь, адпаведных саветаў пры абласных выканаўчых камітэтах, перыядычных выданняў. Дапамаглі апублікаваныя зборнікі матэрыялаў навуковых канферэнцый.

Пэўны фактычны матэрыял і высновы, аб становішчы і дзейнасці нацыянальных супольнасцей у наш час, утрымліваюцца ў публікацыях: М.Касцюка, У.Навіцкага, М.Улейчыка, Ю.Уральскага, У.Рубінчыка, І.Ігнаценкі, У.Курбатава, Г.Калюжнай, Л.Лыча, якія былі змешчаны ў зборніку матэрыялаў навуковай канферэнцыі “Этнічныя супольнасці ў

Беларусі: гісторыя і сучаснасць” (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.)⁴, С.Стурэйкі, О.Орды, Н.Бурай, Т.Івановай у матэрыялах канферэнцыі “Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе” (Гродна, 8–9 снежня 2005 г.)⁵, У.Розенфельда, І.Папова, М.Гуменюка, Т.Крычынь у матэрыялах Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności” (Гродна–Мір, 24 кастрычніка 2002 г.)⁶, М.Ткачова, Т.Горбач, І.Багданава ў матэрыялах III Міжнароднага кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый” (Мінск, 21–25 мая, 4–7 снеж. 2000 г.)⁷, В.Паўлоўскай, В.Касовіч, Л.Лыча ў зборніку навуковых прац “Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі”⁸, польскіх даследчыкаў К.Гжэгжылкі, Б.Стэлінгоўскай, А.Бобрыка, А.Садоўскага, В.Чэлюсцінскага, літоўскага Ю.Шастакоўскага ў зборніку “Blisko, a tak daleko Polacy w obwodzie brzeskim na Białorusi”⁹, Э.Іофе¹⁰, А.Ціхамірава¹¹, І.Канапацкага¹², У.Тугая¹³, А.Ліўшыца¹⁴, А.Рагімава¹⁵, аўтара дадзенай манаграфіі¹⁶ і некаторых іншых даследчыкаў.

⁴ Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць: Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – 388 с.

⁵ Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – 480 с.

⁶ Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności. Мат. X Міжнар. навук. канф.: Гродна–Мір, 24 кастрычніка 2002 г. / Пад рэд. І. Крэня. – Гродна: ГАУПП “Гродз.друк.”, 2004. – 316 с.

⁷ Нацыянальныя пытанні: Матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый” (Мінск, 21–25 мая, 4–7 снеж. 2000 г.) / Рэдкал.: Э.Дубянецкі (гал. рэд.) і інш. – Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2001. – 224 с.

⁸ Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. Зб. нав. арт. – Мінск: БДПУ імя М.Танка, 1997. – 170 с.

⁹ Blisko, a tak daleko Polacy w obwodzie brzeskim na Białorusi / Redakcja naukowa Adam Bobryk. – Warszawa, 2004. – 307 s.

¹⁰ Иоффе, Э. Джойнт в Беларуси / Э. Иоффе, Б. Мельцер. – Минск: ООО “Мэджик Бук”, 1999. – 94 с.; Иоффе, Э.Г. Страницы истории евреев Беларуси : Краткий науч.–попул. очерк / Э.Г.Иоффе / Еврей. Ун–т в Минске. – Минск: Арти–Фекс, 1996. – 292 с.; Проблемы реализации прав национальных общностей и законодательство Республики Беларусь // Чалавек. Грамадства. Свет. – 2005. – № 1. – С. 58–62.

¹¹ Ціхаміраў, А. Беларуска–літоўскія ўзаемаадносіны ў 1991–2006 гг. / А. Ціхаміраў // Беларускі гістарычны часопіс. – 2007. – № 7. – С. 3–11; Беларуска–украінскія адносіны ў 1991–2006 гг. // Беларускі гістарычны часопіс. – 2007. – № 2. – С. 3–10.

¹² Канапацкі, І.Б. Гісторыя і культура беларускіх татар: [Вучэб. дапам.] / Канапацкі І.Б., Смолік А.І.; Бел. Ун–т культуры. – Мінск: [Бел. Ун–т культуры], 2000. – 258 с.; Беларускія татары як складовая частка агульнай супольнасці // Нацыянальныя пытанні: Матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цывілізацый” (Мінск, 21–25 мая, 4–7 снеж. 2000г.) / Рэдкал.: Э.Дубянецкі (гал.рэд.) і інш. – Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2001. – С. 203–211; Канапацкі, І., Шабановіч, А.–Б. Адраджэнне мусульманскай адукацыі беларускіх татараў / І. Канапацкі, А.–Б. Шабановіч // Весці Міжнароднай акадэміі вывучэння нацыянальных меншасцей. – Брэст, 1997. – № 4. – С. 6–9.

¹³ Тугай, У.В. Латышы на Беларусі / У.В.Тугай. – Мінск: Выд. Ул.М. Скакун, 1999. – 136 с.

¹⁴ Лившиц, А. Развитие белорусского законодательства против антисемитизма, расовой и национальной вражды или дискриминации / А.Лившиц // Беларусь у XX стагоддзі. Вып.1. – Мінск: ”Водолей”, 2002. – С. 110–114; Стаття 16 Конституції Республики Беларусь 1996 года и юридические последствия ее применения в контексте истории // Беларусь у XX стагоддзі. Вып. 2. – Мінск, 2003. – С. 193–204.

¹⁵ Рагімов, А.Н. Конфессиально–демографическая характеристика миграции представителей народов Кавказа в Беларусь в 80–90 гг. XX ст. / А.Н.Рагімов // Канфесіі на Беларусі: гісторыя, сучаснасць: зб. матэрыялаў міжнароднай навукова–практычнай канферэнцыі (Брэст, 7–8 кастрычніка 2004 г.). – Брэст: Выд–ва БрДУ, 2005. – С. 215–219; Миграции и особенности этнокультурной адаптации представителей

У 2004 годзе Камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей падрыхтаваў і выдаў даведнік “Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь”¹⁷ у якім утрымліваліся міжнародныя і нарматыўна-прававыя дакументы Рэспублікі Беларусь аб правах асоб, якія адносяцца да нацыянальных меншасцей, інфармацыя аб нацыянальных арганізацыях.

Сёння мы спрабуем падсумаваць вынікі пятнаццацігоддзя суверэнітэту Рэспублікі Беларусь. Без аналізу палітыка-прававых асноў удзелу нацыянальных супольнасцей у грамадскім і культурным жыцці Беларусі, адносін афіцыйных уладаў да нацыянальных супольнасцей, удзелу іх у грамадска-палітычным і культурным жыцці нашай краіны, усебаковага вывучэння альтэрнатыўных шляхоў грамадскага развіцця, вызначэння ролі нацыянальных арганізацый у нашым грамадстве немагчыма выпрацаваць глыбока прадуманую, адпаведную інтарэсам краіны, дзяржаўную палітыку.

* * *

Аўтар лічыць сваім маральным абавязкам выказаць вялікую ўдзячнасць старэйшым калегам і настаўнікам, якія шчодро дзяліліся ведамі і даследчыцкім вопытам: доктару гістарычных навук, прафесару, акадэміку НАНБ М.П.Касцюку, доктару гістарычных навук, прафесару У.І.Навіцкаму, доктару гістарычных навук, прафесару А.П.Грыцкевічу. Шчырая падзяка за дапамогу старшаму выкладчыку кафедры

народов Кавказа в Республике Беларусь (Западный регион) // Заходні рэгіён Беларусі вачыма гісторыкаў і краязнаўцаў: зборнік навук. артыкулаў / Гродз.дзярж.ун-т., рэдкалегія: І.П.Крэнь, У.І.Навіцкі, В.А.Белазаровіч (адкрэдактары). – Гродна: ГрДУ, 2006. – С. 315–320.

¹⁶ Пушкин, И.А. Религиозные организации польского населения Восточной Беларуси (беларуско–руское пограничье) / И.А.Пушкин // *Kultura pogranicza – pogranicze kultur / Redakcja naukowa Adam Bobryk. – Siedlce–Pułtusk, 2005. – S. 169–172; Молодёжь и деятельность общественных объединений национальных меньшинств в Республике Беларусь // Молодёжная Галактика: Ежегодный Альманах НИИКСИ СПбГУ. – Санкт–Петербург, 2007. – № 2. – С. 59–63; Нацыянальныя меншасці як суб’екты палітычнага працэсу ў Беларусі // Идеология и жизнь: материалы семинара преподавателей вузов Могилевской области: Науч. изд. сост. и науч. ред. Ю.М. Бубнов. – Могилев: УПКП “Могилевская областная укрупненная типография имени Спиридона Соболя”, 2004. – С. 216–230; Адлюстраванне міжнацыянальных працэсаў у дзейнасці Вярхоўнага Савета Беларусі (1990–1996 гг.) // Актуальные проблемы из исторического прошлого и современности в общественно–гуманитарных и социо–религиоведческих науках Беларусі, ближнего и дальнего зарубежья: материалы международной научно–практической конференции, Витебск, 19–20 апреля 2007 г. / Вит. гос. ун–т.; редкол.: В.А.Космач (гл. ред.). – Витебск: Издательство УО “ВГУ им. П.М.Машерова”, 2007. – Ч. I. – С. 157–159; Асноўныя тэндэнцыі ў накірунках дзейнасці грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі (1991–2004 гг.) // Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А.Куляшова. – 2006. – № 4. – С. 15–20; Грамадскія арганізацыі нацыянальных меншасцей Беларусі і фарміраванне грамадзянскай супольнасці (1991–2005 гг.) // ИППОКРЕНА. – 2006. – № 4. – С. 16–23; Праявы нацыянальнага экстрэмізму ў беларускім грамадстве ва ўмовах глабалізацыі // Социальные проблемы развития белорусского общества в условиях глобализации: Сб. статей / НАН Беларусі, Ін–т социологии; Редкол.: Евелькин (гл. ред.) и др. – Минск: А.Н.Вараксин, 2006. – С. 259–263; Стварэнне і дзейнасць грамадскіх арганізацый нацыянальных меншасцей Беларусі ў 1991–2005 гадах як фактар фарміравання грамадзянскай супольнасці // Новейшая история (1991–2006 гг.): государство, общество, личность: материалы науч.–теорет. конф. (Минск, 29 сент. 2006 г.) / Нац. акад. наук Беларусі. – Минск: Беларус. наука, 2006. – С. 465–471.*

¹⁷ Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: “Энцыклапедыкс”, 2004. – 272 с.

гуманітарных дысцыплін УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт харчавання” А.А.Чугаю, начальніку аддзела нацыянальнасцей Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь Ю.М.Уральскаму, кандыдату філасофскіх навук, дацэнтву А.В.Дзячэнка, а таксама ўсім, хто спрыяў выхаду гэтай працы ў свет.

Асаблівая падзяка за разуменне неабходнасці маёй даследчыцкай працы і натхненне – жонцы Таццяне і сынам Ігару і Яўгену.

1. Палітыка–прававыя асновы ўдзелу нацыянальных супольнасцей у грамадскім і культурным жыцці Беларусі

1.1 Канстытуцыйныя і заканадаўчыя асновы дзейнасці нацыянальных супольнасцей у Рэспубліцы Беларусь

Рэспубліка Беларусь, у адпаведнасці з Канстытуцыяй, з’яўляецца ўнітарнай, прававой, сацыяльнай, дэмакратычнай дзяржавай, у якой пражываюць прадстаўнікі розных нацыянальнасцей. Згодна Канстытуцыі за імі замацаваны тэрмін нацыянальныя супольнасці.

На тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, акрамя беларусаў, пражывала (1999 г.) больш 140 нацый і народнасцей, у тым ліку: 11% – рускіх; 3,9 – палякаў; 2,4 – украінцаў; 0,4 – яўрэяў; больш чым па 10000 чалавек – армян і татар; каля 10000 чалавек – цыган; больш чым па 6000 – літоўцаў і азербайджанцаў; больш чым па 4000 – малдаван і немцаў; 3000 – грузінаў. 41 нацыя была прадстаўлена колькасцю ад 10 чалавек і менш. Калі параўноўваць колькасць прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей з папярэднім перапісам 1989 года, то за 10 год колькасць прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей павялічылася, за выключэннем яўрэяў, якіх у БССР было каля 112000 чалавек (у 1989 г.), а ў Рэспубліцы Беларусь (у 1999 г.) засталася менш 28000 чалавек, што звязана з ад’ездам апошніх за межы Беларусі.

У параўнанні з перапісам 1989 года павялічылася колькасць армян, азербайджанцаў, арабаў, грузін, немцаў, асецін, таджыкаў, туркмен; паменшылася колькасць амаль усіх іншых нацыянальнасцей (рускіх, украінцаў, палякаў, татар, літоўцаў, латышоў, эстонцаў, малдаван, узбекаў, чувашоў і інш.). Значна скарацілася колькасць яўрэяў – з 112 тысячаў да менш 28 тыс. чалавек.¹⁸

Дарэчы, у выніку актыўнага міграцыйнага абмену ў пачатку 1990-х гадоў, калі беларусы вярталіся на этнічную радзіму, а асобы іншых нацыянальнасцей актыўна выязджалі ў блізкае і далёкае замежжа, доля беларусаў (у параўнанні з перапісам 1979 г. і 1989 г.) некалькі павысілася і адпавядала ўзроўню 1959 г. (Гл. табліцу 1).

Прадстаўнікі большасці нацыянальных супольнасцей у даследуемы перыяд пражывалі па ўсёй тэрыторыі Рэспублікі Беларусь дысперсна, у асноўным у гарадскіх пасёлках, і займалі даволі высокія статусныя пазіцыі (за выключэннем некаторых, напрыклад, цыгане) у сацыяльнай структуры, эканоміцы, палітыцы і культуры беларускага грамадства. Гэта тлумачыцца тым, што дадзеныя нацыянальныя групы актыўна папаўняліся, яшчэ ў

---

¹⁸ Буко, С. Республика Беларусь – страна межнационального мира и согласия / С. Буко // Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: “Энцыклапедыкс”, 2004. – С. 3–5.

перыяд існавання СССР, за кошт высокаадукаваных мігрантаў з іншых саюзных рэспублік.

Табліца – 1 Нацыянальны склад насельніцтва Беларусі
(па матэрыялах перапісаў, %)

Этнасы / годы	1926	1959	1970	1979	1989	1999
Беларусы	80,6	81,1	81,0	79,4	77,9	81,2
Рускія	7,7	8,2	10,4	11,9	13,2	11,4
Палякі	2,0	6,7	4,3	4,2	4,1	3,9
Украінцы	0,6	1,7	2,1	2,4	2,9	2,4
Яўрэі	8,2	1,9	1,6	1,1	1,1	0,3
Іншыя	0,9	0,4	0,6	0,8	0,8	0,8

Характарызуючы сітуацыю, звязаную з палажэннем нацыянальных супольнасцей у Рэспубліцы Беларусь, неабходна адзначыць яе стабільнасць і ўнікальнасць, што выражалася ў адсутнасці якіх-небудзь сутычак і канфліктаў на этнічнай, расавай, лінгвістычнай і канфесіянальнай аснове. Такое становішча тлумачыцца менталітэтам беларускага народа, гістарычнымі традыцыямі мірнага міжэтнічнага супрацоўніцтва, даўнімі і трывалымі сувязямі між этнічнымі групамі, што пражывалі на тэрыторыі Беларусі.

Дадзеныя шматлікіх навуковых даследаванняў, праведзеных на працягу апошняга дзесяцігоддзя, пастаяннага сацыялагічнага маніторынга, здзейсненага органамі дзяржаўнага кіравання Рэспублікі Беларусь, сведчаць, што пераважная большасць беларускіх грамадзян не ўлічвала ў сваёй паўсядзённай жыццядзейнасці нацыянальныя фактары. Значная іх частка ўвогуле не цікавілася такімі пытаннямі, не надавала ім ніякага значэння. Для большасці беларусаў і прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей нацыянальная прыналежнасць не мела значэння пры выбары сяброў і знаёмых, жонкі ці мужа, на працы і ў іншых выпадках паўсядзённага ўзаемадзеяння з іншымі людзьмі, звыш 2/3 нашых грамадзян мелі сваякоў іншай нацыянальнасці. Тое ж назіралася пры выяўленні палітычных арыентацый: пераважная частка нашых грамадзян не цікавілася нацыянальнай прыналежнасцю прадстаўнікоў органаў улады, кандыдатаў у дэпутаты, і для іх яна не мела значэння.

Распальванне нацыянальнай нянавісці заўсёды стрымлівалася, як у часы БССР, так і ў Рэспубліцы Беларусь.¹⁹

¹⁹ 25 снежня 1958 г. быў прыняты Закон СССР “Аб крымінальнай адказнасці за дзяржаўныя злачынства”, які ўстанавіў адказнасць за “прапаганду або агітацыю з мэтай узбуджэння расавай або нацыянальнай варожасці, а таксама прамое або ўскоснае абмежаванне правоў або ўстанаўленне прамых або ўскосных пераваг грамадзян у залежнасці ад іх расавай або нацыянальнай прыналежнасці”. Палажэнні гэтага закона ўвайшлі ў новы Крымінальны кодэкс БССР, які быў уведзены ў дзеянне 1

Заканадаўчую базу Рэспублікі Беларусь у сферы барацьбы з распальваннем нацыянальнай, расавай ці рэлігійнай нянавісці, якая ўяўляе з сябе падштурхоўванне да дыскрымінацыі, варожасці і гвалту, – складалі: Канстытуцыя, Законы “Аб свабодзе веравызнання і рэлігійных арганізацыях”, “Аб нацыянальных меншасцях Рэспублікі Беларусь”, “Аб палітычных партыях”, “Аб грамадскіх аб’яднаннях”, “Аб друку і іншых СМІ”, Крымінальны кодэкс, артыкул кодэкса Рэспублікі Беларусь аб адміністрацыйных правапарушэннях.

2 красавіка 1990 года быў прыняты закон СССР “Аб узмацненні адказнасці за замах на нацыянальнае раўнапраўе грамадзян і гвалтоўнае парушэнне адзінства тэрыторыі СССР”. Закон абвясціў супрацьзаконнай і падпадаючай забароне дзейнасць любых аб’яднанняў грамадзян, у тым ліку палітычных партый, грамадскіх арганізацый і масавых рухаў, накіраваную на ўзбуджэнне нацыянальнай або расавай варожасці або пагарджэння ці прымянення гвалту на нацыянальнай, расавай, рэлігійнай аснове.

У Крымінальным кодэксе, прынятым 2 чэрвеня 1999 г. і ўступіўшым у дзеянне з 1 студзеня 2001 г. ёсць артыкул 130, які сведчыць, што “наўмысныя дзеянні, накіраваныя на ўзбуджэнне расавай, нацыянальнай, рэлігійнай варожасці, на ўніжэнне нацыянальнай годнасці – наказваецца штрафам, альбо арыштам на тэрмін да 6 месяцаў, альбо абмежаваннем свабоды на тэрмін да 5 год, альбо пазбаўленнем свабоды на той жа тэрмін”.²⁰

У той жа час, у гэтым артыкуле няма ніякай адказнасці за прамое або

красавіка 1961 г. Менавіта ў такім выглядзе гэта норма была сфармулявана ў артыкуле 71. Пакаранні, якія прадугледжваліся за здзяйсненне гэтых злачынстваў, былі – пазбаўленне свабоды на тэрмін ад 6-ці месяцаў да 3-ох год або ссылка на тэрмін ад 2 да 5 год.

У дадзеным выпадку ўпершыню была ўстаноўлена крымінальная адказнасць не толькі за прапагандыскую або агітацыйную дзейнасць, але і за рэальную дыскрымінацыю па нацыянальных прыкметах. Аднак, нягледзячы на шматлікія праявы дыскрымінацыі па нацыянальных прыкметах, якой-небудзь практыкі выкарыстання гэтага закона ў БССР не існавала. Дастаткова сказаць, што ў перыяд 1962 – 1991 гг. у БССР не было ніводнага выпадка выкарыстання артыкула 71 Крымінальнага кодэкса на практыцы. Лившиц, А.П. Развитие белорусского законодательства против антисемитизма, расовой и национальной вражды или дискриминации // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 326.

А калі паглядзець іншыя рэспублікі былога СССР, то ў іх заканадаўстве былі ўнесены аналагічныя артыкулы ў Крымінальны кодэкс і там яны мелі прымяненне. Так, у Армянскай, Узбекскай, Казахскай і Малдаўскай ССР было разгледжана ад 10 да 15 спраў, у Таджыкскай, Кіргізскай, Грузінскай, Літоўскай, Латвійскай ССР, РСФСР – ад 5 да 9 спраў.

У 1989 г. артыкул 71 Крымінальнага кодэкса БССР быў зменены і гучаў наступным чынам: “Наўмысныя дзеянні накіраваныя на ўзбуджэнне нацыянальнай, расавай або рэлігійнай варожасці, на ўніжэнне нацыянальнай годнасці, а раўна прамое або ўскоснае абмежаванне правоў або ўстанаўленне прамых або ўскосных пераваг грамадзян у залежнасці ад іх расавай або нацыянальнай прыналежнасці, альбо адносін да рэлігіі” і ў якасці пакарання – пазбаўленне свабоды на тэрмін да 3 год або штраф. Прынцыпова новым у гэтай рэдакцыі было ўстанаўленне адказнасці за ўстанаўленне пераваг грамадзян у залежнасці ад адносін да рэлігіі. Уголовный кодекс Белорусской ССР. – Минск : Беларусь, 1990. – 159 с.

²⁰ Уголовный кодекс Республики Беларусь. – Минск : Амалфея, 2004. – 320 с.

ўскоснае абмежаванне правоў, ці ўсталяванне прамых або ўскосных пераваг грамадзян у залежнасці ад адносін да рэлігіі. Такім чынам, службовыя асобы, якія ўшчэмлівалі б правы грамадзян у залежнасці ад расавай, нацыянальнай прыналежнасці або адносін да рэлігіі, практычна не маглі быць прыцягнуты да адказнасці. Адсюль, суб'ектыўны фактар адносін чыноўніка да той ці іншай нацыянальнасці, які можа ўплываць на кадравую палітыку ў пэўнай галіне, вобласці, і пры гэтым заканадаўча чыноўніку забяспечана беспакаранасць.

Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь і заканадаўства Рэспублікі Беларусь прызнаюць нацыянальныя супольнасці як састаўную частку народа Беларусі. Пасля рэферэндума 1996 г. у Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь тэрмін нацыянальныя меншасці быў заменены тэрмінам нацыянальныя супольнасці. У адпаведнасці з артыкулам 14 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь дзяржава рэгулюе адносіны паміж нацыянальнымі і іншымі супольнасцямі на аснове прынцыпаў роўнасці перад законам, павягі іх правоў і інтарэсаў. Артыкул 15 прадугледжвае, што дзяржава адказна за захаванне гісторыка-культурнай спадчыны, свабоднае развіццё культур усіх нацыянальных супольнасцей, якія пражываюць у Рэспубліцы Беларусь.

Артыкул 22 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь указвае, што ўсе роўныя перад законам і маюць правы без усялякай дыскрымінацыі на роўную абарону правоў і законных інтарэсаў. Артыкулы 50, 51 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь сведчаць, што кожны мае права захоўваць сваю нацыянальную прыналежнасць; таксама, як ніхто не можа быць прымушаны да вызначэння і ўказання нацыянальнай прыналежнасці. Знявага нацыянальнай годнасці караецца згодна з заканадаўствам. Кожны мае права карыстацца роднай мовай, выбіраць мову зносін. Дзяржава гарантуе, у адпаведнасці з законам, свабоду выбару мовы выхавання і навучання. Кожны мае права на ўдзел у культурным жыцці. Гэта права забяспечваецца агульнадаступнасцю каштоўнасцей айчыннай і сусветнай культуры, якія знаходзяцца ў дзяржаўных і грамадскіх фондах, развіццём сеткі культурна-асветніцкіх устаноў. Гарантуецца свабода мастацкай, навуковай, тэхнічнай творчасці і выкладання.

У прэамбуле да Закона Рэспублікі Беларусь “Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь” сказана, што ён заснаваны на Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, прынцыпах міжнароднага права ў вобласці правоў чалавека і нацыянальных супольнасцей і накіраваны на стварэнне ўмоў для свабоднага развіцця нацыянальных супольнасцей, а таксама на абарону правоў і законных інтарэсаў асоб, якія адносяць сябе да нацыянальных супольнасцей.²¹ Грамадзяне, якія адносяцца да

---

²¹ Закон Рэспублікі Беларусь “О национальных меньшинствах в Республике Беларусь” // НРПА. – 2004.

нацыянальных супольнасцей, валодаюць комплексам спецыфічных правоў, рэалізацыя якіх забяспечваецца ў адпаведнасці з палажэннямі Канстытуцыі і шэрагу законаў Рэспублікі Беларусь. У палажэннях Канстытуцыі і заканадаўства Рэспублікі Беларусь, у якіх замацаваны ўказаныя вышэй правы, дакладна вызначаны механізм рэалізацыі, у тым ліку і разнастайныя спосабы ўдзелу дадзенай катэгорыі грамадзян у прыняцці рашэнняў, якія закранаюць іх законныя правы і інтарэсы.

У адпаведнасці з артыкулам 2 Закона Рэспублікі Беларусь “Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь” прыналежнасць грамадзяніна Рэспублікі Беларусь да нацыянальнай супольнасці з’яўляецца справай яго асабістага свабоднага выбару, з-за ажыццяўлення якой не могуць узнікаць ніякія неспрыяльныя вынікі. Артыкул 4 дадзенага Закона не дапускае якое-небудзь прамое або ўскоснае абмежаванне правоў і свабод грамадзян за іх прыналежнасць да нацыянальных супольнасцей, а таксама спробы асіміляцыі супраць іх волі. Згодна артыкула 5, ніхто не можа быць прымушаны да вызначэння і ўказання сваёй нацыянальнай прыналежнасці, а таксама да даказвання нацыянальнай прыналежнасці або адказу ад яе.

У той жа час існавала інструкцыя “Аб парадку вызначэння нацыянальнай прыналежнасці грамадзян Рэспублікі Беларусь”, узгодненая з намеснікам міністра ўнутраных спраў, старшынёю Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь, у адпаведнасці з якой у пашпарце грамадзяніна рабілася адзнака аб нацыянальнасці толькі тады, калі грамадзянін гэтага жадаў. Але пасля ўказання нацыянальнай прыналежнасці, яе змяніць магчыма было толькі ў судзе, у той час, як у артыкуле 5 Закона “Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь” указваецца на недапушчальнасць прымусу даказваць сваю нацыянальнасць.

Артыкул 13 вышэй названага Закона прадугледжвае, што грамадзяне Рэспублікі Беларусь, незалежна ад іх нацыянальнай прыналежнасці, карыстаюцца абаронай дзяржавы на роўных асновах.

За любыя дзеянні, накіраваныя на дыскрымінацыю па нацыянальных прыкметах, стварэнне перашкод у рэалізацыі нацыянальнымі супольнасцямі сваіх правоў, распальванне міжнацыянальнай варажды, прыцягваюць да адказнасці ў адпаведнасці з заканадаўствам.

У адпаведнасці з артыкулам 6 Закона “Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь” Рэспубліка Беларусь гарантуе грамадзянам, якія адносяць сябе да нацыянальных супольнасцей, роўныя палітычныя, эканамічныя і сацыяльныя правы і свабоды. Пры гэтым заканадаўствам Рэспублікі Беларусь прадугледжваецца роўнасць асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей, без іх дзялення па прынцыпу даўнасці

пражывання. Так, у адпаведнасці з артыкулам 1 Закона пад асобамі, якія належаць да нацыянальных супольнасцей, разумеюцца асобы, якія заўсёды пражываюць на тэрыторыі Беларусі, маюць яе грамадзянства, і якія па свайму паходжанню, мове, культуры або традыцыям адрозніваюцца ад асноўнага насельніцтва рэспублікі.

Грамадзянства можа набыць, у адпаведнасці з артыкулам 14 Закона “Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь”, толькі асоба, якая пражывала на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь апошнія сем год. Адсюль, асобы якія прыехалі ў Рэспубліку Беларусь параўнальна нядаўна і не набылі грамадзянства Рэспублікі Беларусь, не падпадалі пад дзеянне Закона Рэспублікі Беларусь “Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь” і не валодалі тымі правамі, якія прадугледжвала заканадаўства.

Сярод правоў, асобна пералічаных артыкулам шостым Закона “Аб нацыянальных меншасцях” разгледзім некаторыя.

Права на стварэнне грамадскіх аб’яднанняў і ўваход у дзеючыя грамадскія аб’яднанні.

Стварэнне грамадскіх аб’яднанняў нацыянальнага характару рэалізуецца ў адпаведнасці з правіламі, устаноўленымі для ўсіх грамадскіх аб’яднанняў у адпаведнасці з Законам Рэспублікі Беларусь “Аб грамадскіх аб’яднаннях”. Якіх-небудзь перашкод для ўдзелу ў дзейнасці нацыянальных культурных аб’яднанняў асоб без грамадзянства, грамадзян іншых дзяржаў на тэрыторыі Беларусі не было.

З моманту атрымання Рэспублікай Беларусь дзяржаўнай незалежнасці; дэмакратызацыі грамадскага жыцця разам з адраджэннем культуры і нацыянальнага жыцця беларускага этнаса пачаўся і аналагічны працэс у большасці нацыянальных супольнасцей, што пражывалі на тэрыторыі краіны. Усведамленне грамадзянамі прыналежнасці да поўнай нацыянальнасці выклікала неабходнасць вывучэння сваёй роднай мовы, вучыць і выхоўваць на ёй дзетак, даследаваць і асэнсоўваць гістарычныя лёсы этнасаў, актыўна ўзаемадзейнічаць з этнічнымі дзяржавамі; прытрымлівацца сваіх традыцый і звычаяў, адраджаць і прапагандаваць нацыянальную культуру. Заканадаўства Беларусі, створанае ў апошняе дзесяцігоддзе, гарантавала рэалізацыю такіх правоў як у індывідуальным парадку, так і ў групавой форме.

У Беларусі дзейнічалі грамадскія арганізацыі нацыянальных супольнасцей, якія ажыццяўлялі культурна-асветніцкія, дабрачынныя і адукацыйныя праграмы пры падтрымцы рэспубліканскіх і муніцыпальных улад. Дзейнасць усіх нацыянальных фарміраванняў была звязана перш за ўсё з вывучэннем гісторыі, культуры, мастацтва сваіх народаў, правядзеннем сустрэч, семінараў, святаў, фестываляў, выстаў, канферэнцый, наладжваннем творчых сувязей з краінамі паходжання. Ствараліся культурна-асветніцкія цэнтры, калектывы самадзейнай народнай творчасці і г.д.

Права карыстацца роднай мовай, права выбару мовы зносін, а таксама права на свабоду выбару мовы выхавання і навучання.

Па дадзеным перапісу насельніцтва 1999 года назвалі роднай мовай мову сваёй нацыянальнасці 82% насельніцтва. На мове сваёй нацыянальнасці размаўлялі дома 45% насельніцтва.

Артыкул 5 Закона “Аб адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь” устанаўлівае, што ў месцах кампактнага пражывання грамадзян пэўнай нацыянальнасці па заявах законных прадстаўнікоў дзяцей і па рашэнню мясцовых выканаўчых і распарадчых органаў могуць стварацца групы ў дашкольных установах і класы ў агульнаадукацыйных школах, у якіх навучэнне і выхаванне поўнасцю, або часткова здзяйсняюцца на мове нацыянальнай супольнасці або вывучаецца мова нацыянальнай супольнасці.

У адпаведнасці з артыкулам 2 Закона “Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь”, наша краіна імкнулася праяўляць дзяржаўны клопат аб свабодным развіцці і выкарыстанні ўсіх нацыянальных моў, якімі карысталася насельніцтва рэспублікі. У той жа час заканадаўства Рэспублікі Беларусь не рэгламентуе выкарыстанне моў у неафіцыйных зносінах.

У адпаведнасці з артыкулам 3 вышэй азначанага закона, грамадзянам Рэспублікі Беларусь гарантавалася права карыстацца іх нацыянальнай мовай. Ім таксама гарантавалася права звяртацца ў дзяржаўныя органы, органы мясцовага кіравання і самакіравання, на прадпрыемствы, у ўстановы, арганізацыі і грамадскія аб’яднанні на беларускай, рускай або іншай дапушчальнай для бакоў мове. Артыкулам 6 дадзенага закона прадугледжана, што ўсялякія прывілеі або абмежаванні недапушчальны, а публічная знявага, ганьба дзяржаўных і іншых нацыянальных моў, стварэнне перашкод і абмежаванняў у карыстанні імі, пропаведзь варожасці на моўнай глебе цягнуць устаноўленную законам адказнасць. У адпаведнасці з артыкулам 7, акты органаў мясцовага кіравання і самакіравання прымаюцца і друкуюцца, пры неабходнасці, на нацыянальнай мове большасці насельніцтва той ці іншай мясцовасці.

Артыкуламі 11,13,14,15,18 прадугледжана, што мовай з’ездаў, канферэнцый і іншых форумаў, сферы абслугоўвання, судаводства, юрыдычнай дапамогі могуць быць, пры неабходнасці, любыя мовы.

У артыкуле 22 Закона “Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь” замацавана, што ў адпаведнасці з пажаданнямі грамадзян і па рашэнню мясцовых выканаўчых і распарадчых органаў маглі стварацца дзіцячыя дашкольныя ўстановы або асобныя групы, у якіх выхаванне вялося на мове нацыянальнай супольнасці. Артыкул 23 указваў на права стварэння агульнаадукацыйных школ або класаў, у якіх вучэбна-выхаваўчы працэс вёўся б на мове нацыянальнай супольнасці, або вывучалася мова нацыянальнай супольнасці.

Артыкулам 26 дадзенага закона таксама гарантавалася захаванне і развіццё культуры на мовах іншых народаў, прадстаўнікі якіх пражываюць у рэспубліцы.

Недахопам гэтага Закона была наяўнасць у артыкулах некалькіх агаворак:

– могуць стварацца;

– па рашэнню выканаўчых і распарадчых органаў.

Доктар гістарычных навук І.Юфе прапаноўваў унесці змены ў існаваўшы Закон і ўбраць дадзеныя агаворкі.²² Тады артыкулы Закона будуць гучалі б адназначна і абавязвалі выканаўчыя і распарадчыя органы ствараць дашкольныя ўстановы і агульнаадукацыйныя школы на мовах нацыянальных супольнасцей.

Закон “Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь” меў яшчэ адну загану. Па дадзеных перапісу насельніцтва 1999 года 81% жыхароў Беларусі вызначылі сябе як беларусы. Але артыкулы Закона (22, 23, 27) разглядалі мовы, якія маглі выкарыстоўвацца ў выхаванні, навучанні, у сродках масавай інфармацыі ў інтэрпрэтацыі “беларуская мова і (або) руская мова”. Менавіта гэта “або” указвала на пэўныя перавагі для прадстаўнікоў рускай нацыянальнасці, якіх у нас пражывае, па дадзеных таго ж перапісу, усяго 11%, перад тымі ж беларусамі. Зразумела, што гэта вялікая колькасць насельніцтва (больш мільёна чалавек, у той час, як на астатнія нацыянальнасці, якіх больш за 140, прыпадала каля васьмісот тысяч чалавек), але як жа тады быць з прынцыпам, прадугледжаным артыкулам 22 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь, аб роўнасці правоў і законных інтарэсаў.

На базе агульнаадукацыйных школ, па-за школьных, клубных, бібліятэчных устаноў сістэм Міністэрства адукацыі і Міністэрства культуры былі створаны школы, класы, факультатывы, гурткі па навучанню на роднай мове, даследаванню гісторыі і культуры нацыянальных супольнасцей. Дзейнічалі школы з польскай і літоўскай мовамі навучання.

Польскую мову ў 2003/2004 вучэбным годзе вывучалі больш 20 тыс. чалавек, іўрыт – 2000 чалавек, літоўскую – каля пяцісот. У 176 агульнаадукацыйных школах быў уведзены этнакультурны кампанент. Створаны больш за пяцьдзсят школ выхаднога дня для прадстаўнікоў армянскай, азербайджанскай, грузінскай, грэчаскай, яўрэйскай, літоўскай, малдаўскай, польскай, нямецкай, татарскай і ўкраінскай нацыянальнасцей у якіх навучалася каля пяці тысяч чалавек.

Адукацыйныя структуры з этнакультурным кампанентам забяспечваліся падручнікамі і вучэбна–метадычнымі дапаможнікамі на

---

²² Иоффе, Э.Г. Проблемы реализации прав национальных общностей и законодательство Республики Беларусь / Э.Г.Иоффе // Чалавек. Грамадства. Свет. – 2005. – № 1. – С. 58–62.

мовах нацыянальных супольнасцей часткова Міністэрствам адукацыі Беларусі, а таксама краінамі гістарычнага паходжання (Польшчай, Літвой, Латвіяй, Украінай і інш.). Але праца ў вышэйшых навучальных установах па падрыхтоўцы кадраў для такіх школ вялася вельмі марудна. Меліся і іншыя цяжкасці, якія ўзніклі пры рэалізацыі дадзенага права. Да іх можна аднесці недахоп падручнікаў, вучэбна–метадычных матэрыялаў, кваліфікаваных педагогічных кадраў, што было абумоўлена перш за ўсё адсутнасцю такой практыкі да пачатку 1990–х гадоў.

Значная частка нацыянальных супольнасцей у Рэспубліцы Беларусь у пераважнай большасці была акультуравана ў беларускую або рускую культуру, лічыла сваёй роднай мовай беларускую або рускую мову і ў сувязі з гэтым навучанне на мовах нацыянальных супольнасцей сутыкалася з такімі цяжкасцямі, як слабая паспяховасць, недастатковае засваенне ведаў на, практычна, незнаёмай мове, з-за адсутнасці моўнай практыкі ў паўсядзённым жыцці.

Працэс рэальнага адраджэння моў нацыянальных супольнасцей з’яўляецца працяглым і з часам указаныя цяжкасці будуць пераадолены.

Права на заснаванне сродкаў масавай інфармацыі, выдавецкую дзейнасць, а таксама на атрыманне, захоўванне і распаўсюджванне інфармацыі на роднай мове.

У адпаведнасці з артыкулам 27 Закона “Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь” мовай сродкаў масавай інфармацыі магла быць мова любой нацыянальнасці, прадстаўнікі якой пражывалі ў рэспубліцы.

Рэалізацыя дадзенага права ў Рэспубліцы Беларусь сутыкалася са значнымі цяжкасцямі, што было звязана з адсутнасцю, у пераважнай большасці выпадкаў, рэальнага валодання прадстаўнікамі нацыянальных супольнасцей сваімі роднымі (нацыянальнымі) мовамі. У значнай часткі прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей роднай мовай з’яўлялася беларуская або руская.

З боку дзяржаўных органаў Рэспублікі Беларусь, згодна існаваўшага заканадаўства, адсутнічалі перашкоды ў рэалізацыі дадзенага права.

У Беларусі выдаваліся газеты і часопісы на польскай, украінскай мовах. Але ў сувязі з тым, што значная частка прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей па розных абставінах не валодалі сваімі нацыянальнымі мовамі, і роднай мовай для іх з’яўлялася беларуская або руская мовы, то нацыянальныя грамадскія аб’яднанні выдавалі бюлецені, газеты, часопісы культурна–асветніцкага характару вельмі часта на рускай і беларускай мовах (“Авів”, “Берега” – яўрэйскія, “Байрам”, “Жизнь” – татарскія, “Как дела” – нямецкая).

Зразумела, што выданне газеты справа не танная. Таму многія нацыянальныя аб’яднанні не мелі сродкаў, каб самастойна выдаваць газету ці часопіс. У даследуемы перыяд дзяржава не прадстаўляла магчымасці (паласу, старонку, нумар у месяц і г.д.) нацыянальным аб’яднанням

выкарыстоўваць дзяржаўныя сродкі масавай інфармацыі.

Права свабодна выбіраць і быць абраным у дзяржаўныя органы Рэспублікі Беларусь на аснове ўсеагульнага, роўнага, прамога або ўскоснага выбарчага права пры тайным галасаванні.

У адпаведнасці з Канстытуцыяй Рэспублікі Беларусь, Выбарчым кодэксам Рэспублікі Беларусь нацыянальная прыналежнасць асобы не магла паўплываць на рэалізацыю дадзенага права, таму што ніхто не мог быць прымушаны да вызначэння сваёй нацыянальнай прыналежнасці. Вынікі навуковага матэрыялу этнаканфесійнага становішча ў рэспубліцы сведчаць аб тым, што толькі для чвэрці грамадзян мела значэнне нацыянальная і веравызнаўчая прыналежнасць палітычнага дзеяча, кандыдата ў дэпутаты.

Права роўнага доступу да любых пасадаў у дзяржаўных органах Рэспублікі Беларусь.

Нацыянальная прыналежнасць грамадзяніна Рэспублікі Беларусь не фіксавалася якім-небудзь чынам ні ў якіх дакументах і ў сувязі з гэтым не магла прымацца ва ўвагу пры разглядзе дзелавых якасцей кандыдатаў на пасаду ў органах дзяржаўнай улады і кіравання Рэспублікі Беларусь. У сувязі з гэтым адсутнічала фіксаванне нацыянальнай прыналежнасці дзяржаўных служачых і абагульняючая статыстыка па дадзенаму пытанню. Хаця пэўныя звесткі па нацыянальнаму складу дэпутатаў Віцебскай, Гродзенскай вобласці органам выканаўчай улады былі вядомы.²³

Права на атрыманне дапамогі з боку дзяржавы ў справе развіцця нацыянальнай культуры і адукацыі і права на захаванне сваёй гісторыка-культурнай і духоўнай спадчыны, свабоднае развіццё культуры, у тым ліку прафесійнага і самадзейнага мастацтва.

Дзяржаўныя структуры Беларусі імкнуліся да забеспячэння аптымальных умоў для захавання і развіцця культур, моў усіх нацыянальнасцей, прадстаўнікі якіх пражывалі ў Беларусі. Пры гэтым улічваліся аб'ектыўныя асаблівасці фарміравання канкрэтных нацыянальных супольнасцей на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, ступені захавання іх прадстаўнікамі нацыянальнай культуры і распаўсюджвання нацыянальнай мовы, запытаў і рэальных патрабаванняў прадстаўнікоў нацыянальнай групы.

У адпаведнасці з Законам “Аб культуры ў Рэспубліцы Беларусь” мэтай дзяржавы абвешчалася адраджэнне і развіццё беларускай нацыянальнай культуры і культур нацыянальных супольнасцей Беларусі, як часткі агульнасусветнай культуры.

Артыкулам 3 Закона “Аб культуры ў Рэспубліцы Беларусь”

²³ Справаздача // ДАВВ. Фонд 1966. – Воп. 29. – Спр. 22. – Арк. 24–38.; Тусевич, Е. Живём без оглядки на национальность / Е. Тусевич // Советская Белоруссия. – 2005. – 16 авг. – С. 6.

абвяшчалася права на бесперашкодную культуратворчую дзейнасць на тэрыторыі Беларусі для ўсіх нацыянальных супольнасцей. У адпаведнасці з артыкулам 10, дадзенага закона, асобам любой нацыянальнасці і этнічнай групы, якія пражывалі на тэрыторыі краіны, гарантавалася права на развіццё сваёй культуры і мовы, на стварэнне нацыянальных школ, прадпрыемстваў і ўстаноў культуры (тэатраў, музеяў, выдавецтваў і г.д.). Грамадзяне Рэспублікі Беларусь любой нацыянальнасці і этнічнай групы мелі права на стварэнне культурных аб'яднанняў, асацыяцый, культурна-асветніцкіх таварыстваў, нацыянальных культурных цэнтраў.

У адпаведнасці з артыкулам 8 Закона “Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь” дзяржава садзейнічала стварэнню ўмоў для развіцця адукацыі і культур нацыянальных супольнасцей, шляхам выдзялення з рэспубліканскага і мясцовага бюджэтаў неабходных для гэтага грашовых сродкаў. Неабходныя для развіцця адукацыі нацыянальных супольнасцей сродкі выдаткоўваліся з дзяржаўнага і мясцовых бюджэтаў без выдзялення іх з агульных расходаў на адукацыю ў Рэспубліцы Беларусь.

На правядзенне культурных мерапрыемстваў нацыянальных культурных аб'яднанняў мэтавым парадкам на конкурснай аснове неабходныя сродкі выдаткоўваліся з дзяржаўнага і мясцовых бюджэтаў. З мясцовых бюджэтаў фінансавалася развіццё прафесійнага і самадзейнага мастацтва, даціравалася дзейнасць устаноў культуры, створаных нацыянальнымі культурнымі аб'яднаннямі. Трэба адзначыць, што ў пэўны час з-за наяўнасці адмоўных з'яў у эканамічным жыцці, выдатковываемыя з дзяржаўнага і мясцовага бюджэтаў сродкі на культурную дзейнасць нацыянальных культурных аб'яднанняў былі недастатковыя для задавальнення ўсіх іх патрэб.

У адпаведнасці з артыкулам 11 Закона “Аб нацыянальных меншасцях” помнікі гісторыі і культуры нацыянальных супольнасцей, якія знаходзіліся на тэрыторыі краіны, з'яўляліся часткай культуры Рэспублікі Беларусь і ахоўваліся дзяржавай у адпаведнасці з заканадаўствам Беларусі.

У нашай дзяржаве былі створаны мінімальна неабходныя ўмовы для захавання і развіцця культуры нацыянальных супольнасцей, дзейнасці іх арганізацый і ўстаноў культуры і адукацыі.

Напрацаваны за апошнія гады вопыт па дзяржаўнай падтрымцы нацыянальна-культурных фарміраванняў акумуляваліся ў фестывалях нацыянальных культур.

Права на ўстанаўленне культурных сувязей з суайчыннікамі за межамі Рэспублікі Беларусь.

Гэта права ў практыцы дзейнасці нацыянальных культурных аб'яднанняў і дзяржаўных органаў Рэспублікі Беларусь з-за адсутнасці спецыяльнай рэгламентацыі разглядалася даволі шырока. У межах заканадаўства Рэспублікі Беларусь, рэгламентуючага сферу ўзаемаадносін

грамадскіх аб'яднанняў, якія дзейнічалі ў Рэспубліцы Беларусь, з замежнымі юрыдычнымі і фізічнымі асобамі. Такім чынам, сувязі з суайчыннікамі за мяжой здзяйсняліся нацыянальнымі культурнымі аб'яднаннямі Рэспублікі Беларусь у адпаведнасці з артыкулам 30 Закона “Аб грамадскіх аб'яднаннях”, дзе зацверджана, што грамадскія аб'яднанні ў адпаведнасці з іх статутамі маглі ўступаць у міжнародныя грамадскія аб'яднанні, удзельнічаць у стварэнні міжнародных саюзаў грамадскіх аб'яднанняў, падтрымліваць прамыя міжнародныя кантакты і сувязі, заключаць адпаведныя дамовы і пагадненні, прадпрымаць іншыя захады, якія не супярэчылі заканадаўству Рэспублікі Беларусь і яе міжнародным абавязкам. Іншых рэгламентацыяў дадзенага права ў разглядаемы перыяд не было.

Аналіз дзейнічаўшага заканадаўства дазваляў некаторым даследчыкам гаварыць аб яго пэўнай недапрацаванасці. Адной з галоўных з'яўлялася недакладнасць тэрміналогіі.

Так, артыкулам 14 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь прадстаўнікі іншых нацыянальнасцей разглядаліся як прадстаўнікі “нацыянальных супольнасцей”. Канстытуцыя была прынята 15 сакавіка 1994 года, і ў яе ўносіліся змены 24.11.1996 г. Але, у нарматыўных актах, якія з'явіліся пазней, выкарыстоўваўся тэрмін “нацыянальныя меншасці” – Закон Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь 2003 г., Закон “Аб унясенні змяненняў і дапаўненняў у Закон Рэспублікі Беларусь “Аб мовах у Рэспубліцы Беларусь” 1998 г. і інш.²⁴

Неабходна вызначыцца на адным тэрміне і выкарыстоўваць яго ва ўсёй заканадаўчай базе краіны. На міжнародным узроўні быў замацаваны тэрмін нацыянальныя меншасці, напрыклад, Рамачная канвенцыя Савета Еўропы аб ахове нацыянальных меншасцей, Маскоўская канвенцыя Аб забеспячэнні праў асоб, якія належаць да нацыянальных меншасцей і інш. Таму, магчыма, неабходна і ў Рэспубліцы Беларусь замацаваць гэты тэрмін у якасці адзінага. Але зноў узнікае праблема – неабходна ўносіць змены ў Канстытуцыю.

Недахопам законаў з'яўлялася наяўнасць агаворак “могуць”. Так, напрыклад, у адпаведнасці з артыкулам 7 Закона “Аб нацыянальных меншасцях” пры мясцовых Саветах дэпутатаў маглі стварацца і дзейнічаць на грамадскіх пачатках дарадчыя органы з прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей, а ў адпаведнасці з артыкулам 10 Закона грамадскія аб'яднанні грамадзян, якія адносілі сябе да нацыянальных супольнасцей, маглі ствараць культурна-асветніцкія ўстановы. Менавіта выкарыстанне “могуць” давала магчымасць уладам, зыходзячы з інтарэсаў перш за ўсё

---

²⁴ Закон Рэспублікі Беларусь “О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Беларусь “О национальных меньшинствах в Республике Беларусь” // НРПА, 2004. – № 2. – С. 25-26; Иоффе, Э.Г. Проблемы реализации прав национальных общностей и законодательство Республики Беларусь / Э.Г.Иоффе // Чалавек. Грамадства. Свет. – 2005. – № 1. – С. 58–62.

саміх улад, ствараць вышэй азначаныя органы і ўстановы ці не.

Напрыканцы варта адзначыць, што заканадаўства Рэспублікі Беларусь давала магчымасць грамадзянам, якія адносілі сябе да нацыянальных супольнасцей, удзельнічаць у працэсе прыняцця рашэнняў па праблемах, закранаўшых іх правы і інтарэсы, наступнымі шляхамі:

1) Удзельнічаць у палітычным працэсе. У адпаведнасці з артыкулам 37 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь грамадзяне мелі права ўдзельнічаць у рашэнні дзяржаўных спраў непасрэдна, так і праз свабодна абраных прадстаўнікоў. Непасрэдным удзел грамадзян у кіраванні справамі грамадства і дзяржавы забяспечваўся правядзеннем рэферэндумаў, абмеркаваннем праектаў законаў і пытанняў рэспубліканскага і мясцовага значэння, іншымі, прадугледжанымі законам спосабамі. У парадку, прадугледжаным заканадаўствам, грамадзяне Рэспублікі Беларусь мелі магчымасць прымаць удзел у абмеркаванні пытанняў дзяржаўнага і грамадскага жыцця на рэспубліканскіх і мясцовых зборах. Артыкулам 38 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь было прадугледжана права выбіраць і быць абранымі ў дзяржаўныя органы на аснове ўсеагульнага, роўнага, прамога або ўскоснага выбарчага права пры тайным галасаванні. Такім чынам, удзел грамадзян, якія належылі да нацыянальных супольнасцей, у палітычным працэсе быў магчымы пасіўным і актыўным удзелам у выбарах, рэферэндумах і г.д. Варыянтам з'яўлялася стварэнне і дзейнасць палітычных партый. У адпаведнасці з артыкулам 5 Канстытуцыі палітычныя партыі, іншыя грамадскія аб'яднанні садзейнічалі выяўленню і вырашэнню палітычнай волі грамадзян, удзельнічалі ў выбарах. У той жа час трэба адзначыць, што ў рэспубліцы з 1999 года не было зарэгістравана ніводнай палітычнай партыі, створанай па этнічнаму прынцыпу, або якая мела выключна этнічныя мэты і задачы.

2) Стварэнне і дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў нацыянальна-культурнай накіраванасці. У адпаведнасці з артыкулам 36 Канстытуцыі кожны меў права на свабоду аб'яднанняў. Грамадскія аб'яднанні садзейнічалі выяўленню і выражэнню палітычнай волі грамадзян (артыкул 5 Канстытуцыі). Грамадскія аб'яднанні ствараліся грамадзянамі для рэалізацыі сваіх правоў. Грамадскія аб'яднанні нацыянальна-культурнай накіраванасці ўзаемадзейнічалі з дзяржаўнымі органамі па ўсяму спектру пытанняў, якія закраналі правы і інтарэсы грамадзян, якія належылі да нацыянальных супольнасцей.

3) Шляхам падачы зваротаў. У адпаведнасці з артыкулам 40 Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь кожны меў правы накіроўваць асабістыя або калектыўныя звароты ў дзяржаўныя органы. Дзяржаўныя органы, а таксама службовыя асобы былі абавязаны разгледзіць зварот і даць адказ у вызначаны законам тэрмін асобам, якія накіравалі зварот. Прадугледжана асабовая адказнасць чыноўнікаў за ігнараванне зваротаў грамадзян.

Беларуская Канстытуцыя і заканадаўства забяспечвала неабходныя

ўмовы для самарэалізацыі нацыянальным супольнасцям Рэспублікі Беларусь.

Для параўнання варта прывесці становішча нацыянальных меншасцей у двух буйнейшых рэспубліках былога СССР, якія з'яўляюцца краінамі-суседзямі Беларусі.

Ва Украіне акрамя ўкраінцаў (73% насельніцтва) жылі прадстаўнікі каля 130 нацыянальнасцей. 39 этнічных груп былі ўнармаваны як нацыянальныя меншасці і ўтварылі свае нацыянальна-грамадскія арганізацыі, якія праз органы дзяржаўнай улады і мясцовае самакіраванне абаранялі правы і інтарэсы сваёй нацыянальнай супольнасці. Найбольшымі этнічнымі групамі Украіны з'яўляліся рускія (22%), яўрэі і беларусы (па 1%), а таксама Крымскія татары, малдаване, балгары, палякі, венгры, румыны, гагаузы і інш.²⁵

Правы нацыянальных меншасцей Украіны рэгламентаваліся “Дэкларацыяй праў нацыянальнасцей Украіны”, якая была прынята Вярхоўнай Радай 1 лістапада 1991 года; законамі “Об грамадзянстве Украіны”, “Аб нацыянальных меншасцях в Украіне”, “Аб асвеце“, “Аб свабодзе сумлення і рэлігійных арганізацыях”, “Асновы законадаўства Украіны аб культуры”. Канстытуцыя Ўкраіны 1996 года замацавала статус украінскай мовы як дзяржаўнай, адначасова гарантавала: ”свабоднае развіццё, выкарыстоўванне рускай, іншых моў нацыянальных меншасцей Украіны”, замацавала дзяржаўнае спрыянне “развіццю этнічнай, культурнай, моўнай і рэлігійнай саматоеснасці ўсіх карэнных народаў і нацыянальных супольнасцей Украіны”. Канстытуцыя зафіксавала новае разуменне ўкраінскага народу як “грамадзян Украіны ўсіх нацыянальнасцей”. На Украіне зацвердзілася разуменне ўкраінскай нацыі як дзяржаўна-палітычнай, а не этнічнай супольнасці, што дало магчымасць “нацыянальным меншасцям лічыць (важати) сябе ўкраінцамі, зберагаючы сваю этнічную самастойнасць.”²⁶

Каля 400 нацыянальна-культурных таварыстваў дзейнічалі на Украіне, большасць з іх была прадстаўлена ў Радзе нацыянальных таварыстваў Украіны. У асяродку рускіх таварыстваў актыўна дзейнічалі: “Русь”, “Кіаўская Русь”, “Пушкінскае таварыства”, Кіеўскае культурна-асветніцкае “Русское собрание”, Львоўскія таварыствы імя А.Сахарова і А.Пушкіна і інш. Яўрэйскія арганізацыі ў 1999 годзе ўтварылі два цэнтры – Яўрэйскую канфедэрацыю Украіны і Аб’яднаную Яўрэйскую грамаду Украіны. Меліся таксама беларускія, крымска-татарскія, балгарскія, нямецкія, польскія, грэчаскія, венгерскія, румынскія і іншыя нацыянальныя таварыствы.

На Украіне, як і на Беларусі, няўдалымі былі спробы стварэння

²⁵ Історія Украіны / Відп. ред. Ю.Сливка; керівник авт. кол. Ю.Зайцев. – Выд.3-тє, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2002. – С. 112.

²⁶ Там жа. – С. 413.

палітычных партый з этнічнай альбо этнаканфесійнай адзнакаю. Такіх як: Партыя мусульман Украіны, Партыя славянскага адзінства, “Адзіная Кіяўская Русь”, “Русь единая”, “За Русь единую”. Пад час парламенцкіх выбараў усе гэтыя партыі насельніцтва не падтрымала. Напрыклад, “Рускі блок”, ачолены лідэрам партыі “За Русь единую” А.Свістуновым на выбарах 2002 года атрымаў усяго 0,7 % галасоў.²⁷

На мяжы XX-XXI стст. ва Украіне дзейнічала больш за 20 беларускіх нацыянальна-культурных таварыстваў – у Кіеве, Нікалаеве, Жытоміры, Адэсе, Вінніцы, Львове, Севастопалі, Ізяславе, Белай Царкве, Чарнігаве, Чарнаўцах, Харкаве і інш. У 1997 г. быў створаны Савет беларускіх таварыстваў, у 2000 г. Саюз грамадскіх культурна-асветніцкіх арганізацый беларусаў Украіны, які пазней атрымаў назву Усеўкраінскі саюз беларусаў. У 2005 г. у склад саюза ўваходзіла 19 суполак, зарганізаваных у 19 з 25 рэгіёнаў Украіны. Дзякуючы намаганням беларускай дыяспары ў Львове ў 2003 г. пачала выдавацца газета “Весткі з Беларусі” (на беларускай, рускай і ўкраінскай мовах). У сакавіку 2005 г. там жа быў наладжаны выпуск беларускамоўнай газеты “Беларускі голас”.²⁸

З другой паловы 1980-х гадоў абвастрыліся міжнацыянальныя адносіны ў РСФСР. Асабліва вострымі яны сталі пасля 1991 года і працягваліся да канца другога тысячагоддзя. Не вырашана нацыянальнае пытанне ў Расійскай Федэрацыі і па сёння. Грамадска-палітычная дзейнасць нацыянальных меншасцей Расіі была вельмі актыўнай у 1990-я гады.

Напрыканцы 1991 – пачатку 1992 гадоў нацыянальныя рухі Татарыі, Башкірыі, Якуціі правялі свае з’езды, на якіх было ўзнята пытанне аб выхадзе гэтых нацыянальных утварэнняў з складу РСФСР. У Чачэна–Інгушэціі Агульнанацыянальны кангрэс чачэнскага народу ўхваліў падзел аўтаноміі на Чачню і Інгушэцію і заявіў аб выхадзе Чачні з складу СССР і РСФСР. У Татарыі ў супрацьвагу Вярхоўнаму Савету быў утвораны Курултай татарскага народу, які ў пачатку лютага 1992 г. ухваліў дзяржаўную незалежнасць. Гэта паскорыла працу па заключэнню новай Федэратыўнай дамовы, каб пераразмеркаваць дзяржаўную ўласнасць і ўладу на карысць мясцовых нацыянальных эліт, каб зменшыць грамадска-палітычную актыўнасць прадстаўнікоў пэўных нацыянальнасцей. Расія станавілася федэрацыяй незалежных нацыянальных дзяржаў, у якіх пераважнымі правамі на зямлю і выкапні, вытворчыя магутнасці і г.д. сталі карыстацца тытульныя нацыянальнасці (у Татарыі – татары, у Башкірыі – башкіры, у Комі – комі, у Чувашыі – чувашы і г.д.). Іх родным мовам быў

²⁷ Історія Украіны / Відп. ред. Ю.Сливка; керівник авт. кол. Ю.Зайцев. – Выд.3–ге, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2002. – С. 413.

²⁸ Ціхаміраў, А. Беларуска-украінскія адносіны ў 1991–2006 гг. / А.Ціхаміраў // Беларускі гістарычны часопіс. – 2007. – № 2. – С. 9.

нададзены быў статус дзяржаўных.²⁹

31.03.92 г. была падпісана новая Федэратыўная Дамова ў Расіі ўсімі суб'ектамі федэрацыі, акрамя Татарыі і Чачні. Паўнамоцтвы цэнтра і рэгіёнаў былі таксама замацаваны ў Канстытуцыі Расійскай Федэрацыі 1993 г. Але гэтая дамова не ліквідавала супярэчнасці. Не былі гарантаваны і правы рускіх, якіх было каля 85% насельніцтва краіны і яны не мелі ўласнай дзяржаўнасці ў межах Федэрацыі. Татарстан падпісаў дамову, на пэўных умовах, у лютым 1994 г. Чачня са зброяй адстойвала сваё права на незалежнасць. За перыяд вайны Чачні супраць Расіі ў 1994 – 1999 гадах загінула больш 120 тыс. чалавек з абодвух бакоў, вайна абыйшлася ў некалькі мільяргаў даляраў.

Можна прывесці інфармацыю аб забеспячэнні патрэб нацыянальных меншасцей Расіі ў галіне адукацыі на прыкладзе Масквы.

У Маскве магчымасцю вывучэння роднай мовы, традыцый, гісторыі і культуры займаўся аддзел міжнародных, міжрэгіянальных сувязей і нацыянальнай адукацыі пры Маскоўскім камітэце адукацыі. Аддзел быў утвораны ў 1993 годзе, асноўнае прызначэнне – падтрымка і стварэнне ўмоў функцыянавання ўстаноў з этнакультурным зместам адукацыі ў адпаведнасці з канцэпцыяй і праграмай развіцця нацыянальнай адукацыі.

Аддзел каардынаваў сваю дзейнасць з: лабараторыяй нацыянальных праблем адукацыі, якая была створана ў Маскоўскім інстытуце развіцця адукацыйных сістэм у 1994 годзе; Цэнтрам міжнацыянальнай адукацыі і міжнародных праектаў, які быў створаны як структурная адзінка Маскоўскага інстытута павышэння кваліфікацыі работнікаў адукацыі. Калектыў лабараторыі з'яўляўся распрацоўшчыкам канцэпцыі зместу адукацыі маскоўскіх школ з этнакультурным (нацыянальным) кампанентам, праграмы развіцця нацыянальнай адукацыі ў г. Масква. Сярод іншага супрацоўнікамі лабараторыі былі падрыхтаваны праграма “Мовы і культура народаў Расіі”, эксперыментальны вучэбны дапаможнік “Народазнаўства” (уводзіны ў этналогію), дапаможнік “Масква шматнацыянальная” і інш. Цэнтр займаўся павышэннем кваліфікацыі і перападрыхтоўкай педагагічных кадраў школ этнакультурнага накірунку, развіццём міжнацыянальнага супрацоўніцтва ў вобласці адукацыі.³⁰

У Маскве дзейнічаў каардынацыйны савет па праблемах развіцця этнакультурнай адукацыі.

У 1997 годзе ў г. Масква працавалі 47 устаноў з этнакультурным (нацыянальным) кампанентам адукацыі, у тым ліку 5 недзяржаўных. Сярод іх: 15 агульнаадукацыйных школ (кампаненты: рускі – 7, азербайджанскі –

²⁹ История России с древнейших времён до конца XX века: Учебное пособие для студентов вузов. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва: Дрофа, 2001. – С. 625; История России. XX век. / А.Н.Боханов, М.М.Горин, В.П.Дмитриенко и др. – Москва: ООО “Фирма “Издательство АСТ”, 2000. – С. 595-596.

³⁰ Московское этнокультурное (национальное) образование. – Москва: Московский комитет образования, 1997. – С. 5-6.

1, грузінскі – 1, карэйскі – 1, армянскі – 1, татарскі – 1, літоўскі – 1, яўрэйскі – 1, славянскі – 1), 7 вучэбна-выканаўчых комплексаў (яўрэйскіх – 4, грузінскі, рускі, шматнацыянальны), 4 дашкольныя ўстановы (кампаненты – нямецкі “Мерхем”, татарскі, яўрэйскі, рускі), 10 культурна-адукацыйных нацыянальных цэнтраў пры школах (азербайджанскі, армянскі, дагестанскі, польскі, татарскі, украінскі, цыганскі, 3 рускіх), 2 агульнаадукацыйныя школы з факультатыўным вывучэннем прадметаў этнакультурнага цыкла (украінская, армянская), 4 ліцэя і каледжа прафесійнай адукацыі, 5 недзяржаўных устаноў нацыянальнай адукацыі.³¹

Пераважная большасць устаноў была арганізавана і дзейнічала з пачатку 1990-х гадоў. Ва ўсіх вялося вывучэнне нацыянальнай мовы, гісторыі, традыцый і культуры, працавалі гурткі, дзейнічалі калектывы мастацкай самадзейнасці, арганізоўваліся народныя святы, вялася праца з бацькамі.

Найбольш складаным з другой паловы 1990-х гадоў у Расіі заставалася рускае пытанне. Бо шмат увагі надавалася нацыянальным утварэнням, а не тытульнай нацыі.³² Гэта нават дала глебу для з’яўлення праяў нацыянальнага экстрэмізму.

Такім чынам можна сцвярджаць, што заканадаўчая база Рэспублікі Беларусь у цэлым дазваляла праводзіць у жыццё прынцыпы нацыянальнай палітыкі, накіраванай на свабоднае развіццё культур, моў, традыцый усіх нацыянальных супольнасцей, поўнай роўнасці, павагі і ўліку іх правоў і інтарэсаў, а таксама пэўнай падтрымкі з боку дзяржавы ў здзяйсненні дадзеных правоў.

Заканадаўства Рэспублікі Беларусь у сферы гарантый правоў асоб, якія належылі да нацыянальных супольнасцей, па заключэнню аўтарытэтных замежных экспертаў, адпавядала міжнародным стандартам.

---

³¹ Московское этнокультурное (национальное) образование. – Москва: Московский комитет образования, 1997. – С. 7.

³² История России с древнейших времён до конца XX века: Учебное пособие для студентов вузов. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва: Дрофа, 2001. – С. 626-628; История России. XX век. / А.Н.Боханов, М.М.Горинов, В.П.Дмитриенко и др. – Москва: ООО “Фирма “Издательство АСТ”, 2000. – С. 595-596.

1.2 Супрацоўніцтва Рэспублікі Беларусь з краінамі-суседзямі ў галіне забеспячэння правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей

Рэспубліка Беларусь, як суб'ект міжнароднага права, прымала ў даследуемы перыяд шматлікія захады да забеспячэння правоў асоб, якія належалі да нацыянальных супольнасцей, шляхам заключэння міжнародных пагадненняў з іншымі краінамі, і, перш за ўсё, з рэспублікамі былога СССР – Малдовай, Расіяй, Украінай і інш.

Згодна даручэнняў Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь Міністэрства замежных спраў у 1993 годзе рыхтавала міжурадавае пагадненне паміж Беларуссю і Польшчай аб парытэтным утрыманні маёмасці Беларускага гісторыка-культурнага таварыства ў Польшчы і Саюза палякаў на Беларусі.

Пасля перамоваў з кіраўніцтвам Беларускіх арганізацый у Польшчы і польскіх арганізацый у Беларусі, на разгляд Савета Міністраў быў прадстаўлены сфарміраваны спіс патрэб беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы і польскай нацыянальнай меншасці ў Беларусі. У прыватнасці, адзначаліся наступныя патрэбы польскай супольнасці:

1. Пераўтварыць Дом культуры ў г. Гродна па вул. Дзяржынскага, 32 у Цэнтр польскай культуры і забяспечыць яго ўтрыманне.
2. Увесці штатныя адзінкі: намесніка старшыні СПБ па культуры, 2 бібліятэкараў. Фінансаваць работу кіраўнікоў ансамблей: “Эхо” г. Гродна, “Звонечкі”, “Гродзенскі словікі”, “Лехіці” – 4 стаўкі, у дадатак да таго, што абяцаў даць Гродзенскі аблвыканком. Увесці стаўкі бухгалтара, 2 прыбіральшчыц, 3 вартаўнікоў, 1 вадзіцеля аўтобуса, 2 работнікаў аддзела культуры і 2 работнікаў аддзела адукацыі.
3. У кожным раённым цэнтры (дзе ёсць філіялы СПБ) мець па аднаму штатнаму работніку, які будзе займацца пытаннямі культуры і адукацыі (па Беларусі каля 30 цэнтраў).
4. Фінансаванне выдання газеты “Głos znad Niemna”.
5. Пачаць будаўніцтва новага Цэнтра польскай культуры.
6. Пачаць будаўніцтва польскай школы.
7. Стварыць польскую рэдакцыю на Беларускім радыё і тэлебачанні.³³

Гэтыя прапановы адразу выклікалі неадназначную, нават можна казаць, негатыўную рэакцыю з боку Гродзенскіх уладаў. Аб гэтым дазваляе казаць ліст-адказ за № 01–9/161 ад 19.05.93 г. Гродзенскага аблвыканкома ў Савет Міністраў. У ім, у прыватнасці, адзначана, што п. 1. немагчыма выканаць, т.я. ГДК адзіная дзяржаўная клубная ўстанова ў горадзе, у якой працуюць 12 мастацкіх калектываў, студыі, гісторыка-культурнае аб'яднанне “Паходня”, яўрэйскае культурнае аб'яднанне імя

³³ Прапановы Савету Міністраў // ДАГрВ. Фонд 1171. – Воп. 5. – Спр. 2970. – Арк. 186, 189.

Л.Найдуса і інш. Пакідаючы ў баку пытанні аб фінансаванні штатных адзінак, у адказе згадваецца ансамбль “Лехіці”, якому было прысвоена званне “народны” і адпаведна гэтаму званню за дзяржаўны кошт забяспечвалася фінансаванне кіраўніка. Упраўленне культуры адразу прапанавала СПБ (каб увесці 2 штатныя адзінкі) падпарадкаваць ансамбль дзяржаўнай установе культуры. Безумоўна, гэтая прапанова для СПБ была непрымальнай.

Пра адкрыццё польскай школы гаварылася, што гэта магчыма (адна з школ горада будзе вызначана як польская) калі будзе створана дастаткова класаў. Адзначалася, што кіраўніцтва СПБ звярталася да гарвыканкома з просьбай аб выдзяленні двух зямельных участкаў каб распачаць будаўніцтва двух малакамплектных школ за кошт СПБ. Аблвыканком паведамляў, што вядзецца пошук месцаў. Да таго ж 2 участкі былі ўжо выдзелены: на адным быў пабудаваны дом для праўлення СПБ, на другім планавалася ўзвесці цэнтр польскай культуры.³⁴

У 1999 годзе паміж Урадамі Рэспублікі Беларусь і Рэспублікі Малдова было заключана пагадненне аб супрацоўніцтве па забеспячэнню правоў асоб, якія належылі да нацыянальных меншасцей.³⁵

У адпаведнасці з артыкулам першым, дадзенага пагаднення, дагаворныя бакі ўлічвалі ў сваёй дзейнасці інтарэсы грамадзян беларускай нацыянальнай меншасці, якія жылі на тэрыторыі Рэспублікі Малдова і грамадзян малдаўскай нацыянальнасці, якія жылі на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, і збіраліся садзейнічаць стварэнню спрыяльных умоў для захавання і развіцця іх этнічнай самабытнасці.

У адпаведнасці з артыкуламі пагаднення, бакі дамовіліся аказваць прававую і арганізацыйна-метадычную дапамогу ў арганізацыі нацыянальна-культурных аб’яднанняў і рэлігійных арганізацый; садзейнічаць кантактам паміж прадстаўнікамі нацыянальнасці на тэрыторыі дзяржавы пражывання, а таксама ва ўстанаўленні і развіцці сувязей з суайчыннікамі за мяжой; садзейнічаць захаванню і развіццю культурнай спадчыны, гістарычных і культурных помнікаў, стварэнню неабходных умоў для вывучэння роднай мовы, гісторыі і геаграфіі дзяржаў, да якіх этнічна належаць нацменшасці.

Дамовай было ўстаноўлена права нацыянальных меншасцей карыстацца роднай мовай, нацыянальнымі імёнамі і прозвішчамі, ствараць сродкі масавай інфармацыі.

Згодна артыкула 8 пагаднення была створана Беларуска–Малдаўская міжведамасная камісія, якая павінна была:

- збірацца пачаргова ў сталіцах дзяржаў Дагаворных Бакоў у адпаведнасці з раней абумоўленай праграмай;

³⁴ Там жа. Арк. 190–191.

³⁵ Міжрадавае пагадненне // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 1.

- распрацоўваць планы сумеснай дзейнасці, а таксама аналізаваць выкананне раней прынятых праграм і прапаноўваюць неабходныя рэкамендацыі;
- выпрацоўваць прымальныя арганізацыйныя механізмы для паспяховага здзяйснення дадзенага Пагаднення;
- абмяркоўваць праблемы фінансавання сумесных праграм мерапрыемстваў.

12 мая 1999 г. адбылося першае пасяджэнне (г. Мінск) Беларуска–Малдаўскай міжведамаснай дарадчай камісіі па забеспячэнню правоў асоб, якія належылі да нацыянальных меншасцей.

Быў зацверджаны план работы Беларуска–Малдаўскай міжведамаснай дарадчай камісіі на 1999–2000 гады. У ім згадвалася дзейнасць Таварыства “Малдова” у Рэспубліке Беларусь. Дэпартамент нацыянальных адносін і функцыяніравання моў Рэспублікі Малдова запрасіў фальклёрны калектыў з г. Рэчыцы на свята Славянскага пісьменства і культуры ў Рэспубліку Малдова. Было запланавана правесці свята беларускай культуры ў Рэспубліке Малдова і малдаўскай культуры ў Беларусі. Прадугледжвалася супрацоўніцтва ВНУ, у сферы адукацыі, СМІ, гарадоў–пабрацімаў, удзел вучоных і спецыялістаў (па накіраванню Дэпартамента) у канферэнцыі па этнаканфесійным праблемам у г. Гродна (лістапад 1999 г.) і на заключных мерапрыемствах III Усебеларускага фестывалю нацыянальных культур (Гродна, май 2000 г.). Запланавалі правесці наступнае пасяджэнне камісіі ў 2000 годзе ў г. Кішыніёве (Малдова).³⁶

Фінансавыя сродкі на працу камісіі выдаткоўваў прымаючы бок. Пагадненне было заключана тэрмінам на тры гады.

У 1999 годзе было заключана пагадненне паміж Рэспублікай Беларусь і Украінай аб супрацоўніцтве ў забеспячэнні правоў асоб, якія належылі да нацыянальных меншасцей.

У пагадненні ўказвалася, што прыналежнасць да нацыянальнай меншасці з’яўлялася пытаннем індывідуальнага выбару асобы, і гарантавалася, што такі выбар не будзе мець адмоўных наступстваў для дадзенай асобы.

Пры вызначэнні грамадзянскіх, сацыяльных, эканамічных і культурных правоў асоб, якія належылі да нацыянальных меншасцей, бакі сыходзілі з агульнапрынятых міжнародных стандартаў у сферы правоў чалавека. Кожны з бакоў прызнаваў за асобамі, якія належылі да нацыянальных меншасцей, права выражаць, захоўваць, развіваць этнічную, культурную і моўную непаўторнасць, не парушаючы пры гэтым правоў і свабод іншых асоб. Акрамя таго, дадзеныя асобы мелі права ствараць грамадскія арганізацыі, нацыянальныя культурныя і адукацыйныя

³⁶ План работы камісіі // АКСПН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 1.

ўстановы для захавання і развіцця этнічнай культурнай і моўнай непаўторнасці.

У адпаведнасці з артыкулам 6 Дамовы бакі прызнавалі права асоб, якія належылі да нацыянальных меншасцей, устанаўліваць і падтрымліваць кантакты паміж сабой на тэрыторыі краіны пражывання, а таксама з асобамі сваёй нацыянальнасці за мяжой і прымаць удзел у дзейнасці міжнародных неўрадавых арганізацый.

Таксама Дамова прызнавала за асобамі, якія належылі да нацыянальных меншасцей, права карыстацца роднай мовай у прыватным і грамадскім жыцці, права на нацыянальныя прозвішча, імя, імя па бацьку, права мець доступ да інфармацыі на роднай мове.

У адпаведнасці з артыкулам 9 Дамовы бакі прымалі меры для захавання, вывучэння і памнажэння культурнай спадчыны нацыянальных меншасцей, у тым ліку, забяспечвалі захаванне і ахову помнікаў, іх гісторыі і культуры, якія знаходзіліся на тэрыторыі кожнага бока. Згодна Дамовы заахвочвалася дзейнасць інфармацыйна-культурных цэнтраў другога бока на сваёй тэрыторыі і забяспечвалася садзейнічанне арганізацыі іх працы.

У 1999 годзе ў Мінску было падпісана Пагадненне ад супрацоўніцтва паміж Дзяржаўным камітэтам па справах рэлігій і нацыянальнасцей Рэспублікі Беларусь і Міністэрствам нацыянальнай палітыкі Расійскай Федэрацыі. Прадугледжвалася супрацоўніцтва ў сферы падтрымкі ініцыятыў нацыянальна-культурных аб'яднанняў у розных сферах дзейнасці.³⁷

Такім чынам, Беларусь і Малдова, Расія, Польшча, Украіна выступалі на міжнароднай арэне як раўнапраўныя партнёры і мелі добры патэнцыял для плённага супрацоўніцтва. Дружалюбны і прагматычны характар двухбаковых сувязей, нягледзячы на пэўныя палітычныя разыходжанні, развіваўся ў розных сферах, павышаў значнасць польскага, рускага, украінскага і малдаўскага фактараў у знешняй і ўнутранай палітыцы Беларусі і беларускага фактару ў палітычным і грамадскім жыцці Расіі, Польшчы, Украіны і Малдовы.

---

³⁷ Міжуродавае пагадненне // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 1.

2. Палітыка дзяржаўнай улады ў адносінах да нацыянальных супольнасцей Беларусі

Пэўным фактарам міжнацыянальнай стабільнасці ў нашым грамадстве з'яўляецца палітыка беларускай дзяржавы, што было адлюстравана ў нацыянальным заканадаўстве. Рэспубліка Беларусь далучылася да асноўных міжнародных канвенцый, пактаў, пратаколаў, якія звязаны з правамі чалавека і чалавечым вымярэннем. Імкнулася праводзіць у жыццё прынцыпы сваёй нацыянальнай палітыкі, накіраванай на свабоднае развіццё культур, моў, традыцый усіх нацыянальных супольнасцей, поўнай роўнасці, павагі і ўліку іх правоў і інтарэсаў, а таксама пэўнай падтрымкі з боку дзяржавы ў здзяйсненні дадзеных правоў.

У сваёй дзейнасці органы ўлады Рэспублікі Беларусь імкнуліся да захавання міжнацыянальнага даверу, здзяйснення цывілізаваных форм дыялогу. Захаванне стабільных нацыянальных адносін разглядалася дзяржаўнымі органамі Беларусі як адно з важнейшых дасягненняў апошняга дзесяцігоддзя.³⁸

Асобы, якія займалі вышэйшыя пасады ў нашай краіне неаднаразова падкрэслівалі сваю прынцыповую пазіцыю аб прытрымліванні агульнапрызнаных прынцыпаў і норм, выкананні добраахвотна ўзятых на сябе абавязкаў у дадзенай сферы, у поўным выкананні абвешчаных дэмакратычных прынцыпаў нацыянальнай палітыкі.

Па заключэнню АБСЕ, у беларускім грамадстве адсутнічае міжнацыянальная і міжканфесійная напружанасць, якая магла б прывесці да міжэтнічных і міжрэлігійных канфліктаў.

У Рэспубліцы Беларусь мелі месца асобныя выпадкі праяўлення ксенафобіі, экстрэмізму і нецярплівасці (Гл. раздзел 4.3), якія не засталіся без належнага рэагавання адпаведных дзяржаўных органаў Рэспублікі Беларусь. Можна зрабіць выснову, што беларускае грамадства захоўвала інтэрнацыянальны характар і палітыку беларускай дзяржавы, якая была накіравана на захаванне і ўмацаванне дадзенай сітуацыі, як гарантуючай сацыяльную стабільнасць.

Прыярытэт у дзейнасці адпаведных дзяржаўных органаў Рэспублікі Беларусь атрымоўвалі праекты, праграмы і мерапрыемствы, якія мелі міжкультурны характар, былі накіраваны на здзяйсненне і развіццё міжнацыянальнага дыялогу.

---

³⁸ Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: "Энцыклапедыкс", 2004. – С. 3.

2.1 Палітыка ўладаў БССР да нацыянальных супольнасцей напярэдадні абвяшчэння дзяржаўнага суверэнітэту

Звяртаючы ўвагу на стаўленне да пытання забеспячэння правоў нацыянальных меншасцей у краінах свету, на падзеі ў Расіі і некаторых краінах СНД, можна разглядаць Рэспубліку Беларусь як астравок міжэтнічнага міру і спакою ў Усходняй Еўропе. Але для таго, каб такое становішча склалася ў краіне, рэспубліка прайшла вельмі складаны і працяглы ў часе шлях і свой уплыў аказала талерантнасць беларускага народа.

Аналізаваць навейшую гісторыю магчыма толькі адзначыўшы асноўнае, што адбывалася напярэдадні, што вызначыла сучасныя працэсы.³⁹

---

³⁹ Пасля атрымання ўлады перад бальшавікамі паўстала, як першачарговая, задача зняць супярэчнасці, негатывныя моманты, якія мелі месца ў нацыянальнай палітыцы Расіі. Толькі павярнуўшы на свой бок усе народы, якія жылі на яе тэрыторыі, можна было разлічваць на поспех у будаўніцтве новага грамадства. Важным актам на шляху абвяшчэння роўнасці, зняцця напружанасці паміж народнасцямі, з'явілася “Дэкларацыя правоў народаў Расіі”, прынятая 2 (15) лістапада 1917 г. Яна ўключала наступныя пункты: а) роўнасць і суверэннасць народаў Расіі; б) права народаў Расіі на свабоднае самавызначэнне аж да аддзялення і ўтварэння самастойных дзяржаў; в) адмена ўсіх і ўсялякіх нацыянальных і нацыянальна-рэлігійных прывілеяў і абмежаванняў; г) свабоднае развіццё нацыянальных супольнасцей і этнаграфічных груп, насяляючых тэрыторыю Расіі.

У Беларусі недавер і варажасць сярод насельніцтва розных нацыянальнасцей ускладняліся шэрагам абставін. Гэта ў першую чаргу рэлігійны фактар. Складанасць выклікала адрозненне нацыянальнага складу гарадскіх і вясковых жыхароў. Вядома, што ў гарадах і мястэчках пераважала яўрэйскае насельніцтва, у вёсках – беларускае. Глыбокі псіхалагічны след, падазронасць паміж людзьмі, якія апынуліся не па сваёй волі на супрацьлеглых ваюючых баках, пакінула польска-савецкая вайна. Таму пасля заканчэння вайнаў кампаніі пытанні вырашэння нацыянальных праблем выйшлі на пярэдні план. У “Дэкларацыі аб абвяшчэнні незалежнасці Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі Беларусь”, прынятай 31 ліпеня 1920 г., падкрэслівалася, што дзяржава “будзе будаваць сваё жыццё на аснове прыцягнення ў савецкае будаўніцтва самых шырокіх працоўных мас незалежна ад таго, да якой нацыянальнасці і вызначэння яны належаць.” Абвяшчалася поўнае раўнапраўе моў (беларускай, рускай, польскай і яўрэйскай). Добра паспрыяла ў 1920-я гады грамадскаму і культурнаму развіццю нацыянальных супольнасцей БССР палітыка беларусізацыі. У той час арганізоўвала і кіравала працай сярод нацыянальных супольнасцей Нацыянальная камісія пры прэзідыуме ЦВК БССР, з 1934 году Аддзел нацыянальнасцей. З канца 1920-х гг. адбыўся паварот у нацыянальнай палітыцы краіны. Годам “вялікага пералому” стаў 1929 г., калі пачаліся канчатковае згортванне НЭПа, прымусовая татальная калектывізацыя, фарсіраваная індустрыялізацыя, рэпрэсіі. На практыцы гэта таксама праяўлялася і ў імкненні да “спрашчэння” этнанацыянальнай і моўнай структуры краіны, згортвання ўжывання нацыянальных моў. Пушкін, І. Нацыянальныя меншасці БССР у грамадска-палітычным і культурным жыцці (20-я гады XX ст.): Манаграфія / І.А.Пушкін, навук. рэд. М.П.Касцюк. – Магілёў: МДУ імя А.Куляшова, 2004. – 168 с.

Наогул, як адзначае акадэмік М.П.Касцюк, пасля ўсталявання савецкай улады ў Беларусі, грамадска-палітычнае жыццё з'яўлялася галоўнай сферай увагі кампартыі і савецкай улады, бо без авалодання ім нельга было разлічваць на ўсталяванне аднапартыйнай улады. Таму ў адрозненні ад сацыяльна-эканамічнай сферы, дзе ўздзеянне бальшавіцкай таталітарнай сістэмы ўсталёўвалася паступова, па меры таго як укараняліся сацыялістычныя формы гаспадарання, грамадска-палітычнае жыццё ў дзяржаве бальшавікі бралі пад свой кантроль з першых дзён усталявання сваёй улады. Касцюк, М.П. Бальшавіцкая сістэма ўлады на Беларусі / М.П.Касцюк. – Мінск: ВП “Экаперспектыва”, 2000. – С. 115.

Рашуча і бескампрамісна вялася барацьба з усялякімі праявамі іншадумства, з усім, што не адпавядала інтарэсам бальшавіцкай улады. Насілле становілася звычайнай з'явай. Нацыянальныя аб'яднанні, партыі, таварыствы страчвалі свае дасягненні і уплыў у грамадстве, бо на іх абрушыўся татальны кантроль і рэпрэсіі, з-за іх быццам бы апазіцыйнасці. Да таго ж нацыянальна-дэмакратычныя партыі і рухі, якія дзейнічалі ў савецкай Беларусі, былі аслаблены выдзяленнем з іх розных плыняў. Усе

У савецкі час, побач са станоўчым, ў грамадскім жыцці запанавалі: шчыльнае зрашчэнне партыйнага і дзяржаўнага апарату, распаўсюджванне карупцыі, безыніцыятыўнасць, сацыяльная апатыя. Гэтаму, сярод іншага, садзейнічалі праграмныя ўстаноўкі, якія арыентавалі на інтэрнацыяналізацыю і нерэальныя тэрміны пабудовы камунізму ў Савецкім Саюзе, сцвярджэнне, што ў СССР пабудавана развітое сацыялістычнае грамадства і створана новая супольнасць “савецкі народ”⁴⁰.

Такія памылковыя навуковыя прагнозы і тэорыі садзейнічалі далейшаму назапашванню дэфармацый у нацыянальнай сферы. Справа зайшла так далёка, што набыў моц працэс вымірання нацыянальных моў. Калі па перапісе 1926 г. у СССР былі зафіксаваны 194 мовы, то па перапісе 1979 г. – 130-140. Такая палітыка, на думку прафесара У.Навіцкага, садзейнічала зніжэнню ўзроўню нацыянальнай самасвядомасці, скарачэнню элементаў нацыянальнай культуры этнічных супольнасцей. Перад усімі народамі паўстала задача: змірыцца з наяўным становішчам ці пайсці па шляху адраджэння. Новыя ўмовы для развіцця нацыянальных супольнасцей адкрыла хваля нацыянальна-культурнага адраджэння часоў “перабудовы” у СССР, стварыўшая магчымасць аднаўлення ўсяго таго, што было згублена ў ранейшыя гады.⁴¹

Акадэмік М.П.Касцюк падкрэслівае, што пэўныя змены ва ўзаемаадносінах этнічных супольнасцей на Беларусі, як і ў іншых месцах, адбыліся ў выніку перабудовачных працэсаў другой паловы 1980-х-

---

не санкцыяніраваныя камуністычнымі ўладамі аб’яднанні нацыянальных супольнасцей забараняліся і знішчаліся. Падставы: сувязь з буржуазнай Польшчай, Белай Латвіяй, шпіёнская дзейнасць, падрыхтоўка нападу на СССР і г.п.

11 красавіка 1927 года VIII Усебеларускі з’езд саветаў прыняў новую Канстытуцыю БССР, у якой была “замацавана роўнасць беларускай, рускай, яўрэйскай і польскай моў”. 19 лютага 1937 года XII надзвычайны з’езд саветаў БССР прыняў чарговую новую Канстытуцыю ў якой аб роўнасці чатырох моў ужо нічога не было. Вишневский, А.Ф. Очерки истории государства и права Республики Беларусь (1917–1995) / А.Ф.Вишневский. – Минск: ТПА “Форум”, 1995. – С. 70-71.

У сувязі з абвастрэннем міжнароднага становішча і фарміраваннем таталітарнага рэжыму ў СССР шмат прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей зведалі рэпрэсіі. У ліпені 1937 года палітбюро ЦК КП(б)Б паставіла “тэрмінова выдаць загад па органах НКУС аб арышце ўсіх немцаў, якія працавалі на заводах”. 25.07.37 г. з’явіўся адпаведны загад, які тычыўся ўсіх германскіх паданых, 30.07.37 г. цыркуляр у адносінах да ўсіх савецкіх грамадзян нямецкай нацыянальнасці. У жніўні 1937 года былі прыняты аналагічныя рашэнні адносна палякаў, пазней латышоў, эстонцаў і некаторых іншых нацыянальнасцей. Дзядзінкін, А.Л. Рэпрэсіі другой паловы 1920-1930-х гадоў як адзін са сродкаў ажыццяўлення нацыянальнай палітыкі савецкай улады на Беларусі / А.Л.Дзядзінкін // Веснік МДУ імя А.А. Куляшова, 2003. - № 4. – С. 34-35.

Наступ на нацыянальныя супольнасці працягваўся і ў пасляваенны час, – калі культ асобы Сталіна дасягнуў свайго апагею. Праўда, першыя пасляваенныя гады азнаменаваліся адкрыццём у рэспубліцы школ нацыянальных меншасцей, але пасля 1947 года былі закрыты польскія і ўкраінскія.

Не адбылося змен у адносінах да нацыянальных супольнасцей і пасля XX з’езда КПСС у перыяд часовай абмежаванай дэмакратызацыі грамадскага жыцця. Затым у 1960-я гады да ўлады прыйшлі нэасталінскія сілы.

⁴⁰ Навіцкі, У.І. Савецкая палітыка ў адносінах да этнічных супольнасцей Беларусі / У.І.Навіцкі // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 22.

⁴¹ Там жа.

пачатку 1990-х гг., што звязана ў першую чаргу з развіццём дэмакратыі, атрыманнем Беларуссю статуса суверэннай дзяржавы.⁴²

Пэўную ролю адыграў Закон БССР “Аб народным абмеркаванні важных пытанняў дзяржаўнага жыцця Беларускай ССР”, які быў прыняты 2.02.1988 г. на восьмай сесіі ВС БССР.⁴³ Які прадугледжваў абмеркаванне насельніцтвам важных пытанняў грамадскага і дзяржаўнага жыцця, прычым у падрыхтоўцы і правядзенні абмеркавання мелі права ўдзельнічаць, акрамя арганізацый КПБ, прафсаюзаў, УЛКСМ і іншыя грамадскія арганізацыі (артыкул 5). Гэта садзейнічала актывізацыі працэсаў утварэння і грамадскай дзейнасці культурна-асветніцкіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей. У артыкуле 4 забараняліся прамыя або ўскосныя абмежаванні на ўдзел у абмеркаванні ў залежнасці ад “расавай і нацыянальнай прыналежнасці, полу, адукацыі, мовы, адносін да рэлігіі...”⁴⁴

Важную ролю ў адраджэнні культуры, традыцый нацыянальных супольнасцей адыграў вераснёўскі (1989 г.) пленум ЦК КПСС, які разгледзеў пытанні нацыянальнай палітыкі.

У 1989 годзе з’явілася запіска ЦК КПБ “Аб некаторых негатыўных праявах у развіцці самадзейнага руху ў рэспубліцы і аб працы партыйных арганізацый па іх пераадоленню”. Наконт абвастрэння міжнацыянальных адносін і працы сярод прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей у Беларусі, сярод іншага было адзначана: “Рэальнае жыццё, далейшае развіццё працэсаў дэмакратызацыі нашага грамадства на павестку дня паставіла яшчэ адну няпростую праблему – кіраўніцтва працай культурна-асветных аб’яднанняў, якія створаны на прынцыпу нацыянальных”.⁴⁵

У 1988 г. у г. Гродна пры абласным аб’яднанні савецкага фонду культуры было створана Гродзенскае абласное польскае культурна-асветнае таварыства з секцыяй у г. Ліда. Мэтай таварыства з’яўлялася прапаганда польскай мовы і культуры, наладжванне і падтрымка сувязей з грамадскімі аб’яднаннямі ў ПНР. У студзені 1989 г. створана таварыства польскай культуры ў г. Ваўкавыску, аддзяленні таварыства савецка-польскага сяброўства ў Бераставіцкім і Воранаўскім раёнах.

У гэтай жа вобласці стала прыкметнай актыўнасць татарскай абшчыны ў г.п. Іўя, якая арганізацыйна далучылася да “Саюза літоўскіх татар”, які дзейнічаў пры Літоўскім фондзе культуры. Афіцыйна “Саюз літоўскіх татар” ставіў задачу вывучэння гісторыі і культуры татар, якія

⁴² Касцюк, М.П. Узаемаадносінны этнічных супольнасцей на Беларусі ў XX ст. / М.П.Касцюк // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6 – 7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Шашкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001.– С. 30.

⁴³ БССР. Вярхоўны Савет. Скліканне (11). Сесія (8). Стэнаграфічная справаздача. – Мінск: Беларусь, 1988. – С. 83-90.

⁴⁴ БССР. Вярхоўны Савет. Скліканне (11). Сесія (8). Стэнаграфічная справаздача. – Мінск: Беларусь, 1988. – С. 85.

⁴⁵ Запіска ЦК КПБ // НА РБ. Фонд 4. – Воп. 156. – Спр.775. – Арк. 14.

жылі на тэрыторыі Літвы, Беларусі і Польшчы.

У лютым 1990 г. стварылася таварыства “Палонія”, якое было зарэгістравана аддзелам культуры Мінгарвыканкома. У чэрвені 1990 г. на з’ездзе была ўтворана рэспубліканская арганізацыя – Саюз палякаў Беларусі (СПБ). У пачатку 1989 г. было створана Мінскае таварыства яўрэйскай культуры. Восенню 1989 г. узніклі першыя татарскія культурна-асветныя таварыствы ў Мінску і Гродна.

25.04.1990 года загадчык ідэалагічнага аддзела ЦК КПБ прапанаваў разгледзіць на пасяджэнні ЦК КПБ пытанне аб стварэнні Дзяржкамітэта БССР па нацыянальным пытаннем. У сваім лісце ён прапаноўваў рэкамендаваць прэзідыуму Вярхоўнага Савета БССР утварыць Дзяржаўны камітэт па нацыянальных пытаннях і стварыць адпаведныя яго структуры на месцах. Сярод іншага, адзначаў: “Запатрабаванні далейшага ўдасканалення кіраваннем у сферы нацыянальнага развіцця і міжнацыянальных адносін у Беларусі вылучаюць неабходнасць стварэння гэтага дзяржаўнага органа ў нашай рэспубліцы”.⁴⁶ Гэтую выснову ён грунтаваў на наступным: “Аналіз працэсаў і тэндэнцыі ў рэспубліцы сведчаць аб росце нацыянальнай самасвядомасці беларускага народа, прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей, якія жывуць у Беларусі. Развіваюцца нацыянальныя інтарэсы і запатрабаванні грамадзян, узмацняецца іх імкненне да захавання і адраджэння самастойнасці сваёй культуры, мовы традыцый і звычаяў. У месцах кампактнага пражывання асобных нацыянальных груп у рэспубліцы ўтвораны і дзейнічаюць 11 нацыянальных культурна-асветных таварыстваў і аб’яднанняў”.⁴⁷

Актыўны ўдзел у грамадскім жыцці рэспублікі прымалі прадстаўнікі нацыянальных супольнасцей, якія не ўваходзілі ў склад нацыянальных арганізацый. Варта прывесці адзін, але вельмі красамоўны прыклад.

Падчас правядзення ў СССР палітыкі перабудовы ў розных рэгіёнах і рэспубліках члены камуністычнай партыі раскалоліся на два лагеры. У адным апынуліся тыя, хто імкнуўся захаваць існуючы лад, перашкаджаў зменам на шляху дэмакратызацыі грамадства. У другім тыя, хто жадаў правесці змяненні ў грамадска-палітычным ладзе з мэтай выхаду з крызісу. Апошнія ўтварылі “Дэмакратычную платформу ў КПСС”. У іх былі прыхільнікі і сярод членаў камуністычнай партыі Беларусі. У кастрычніку 1989 года ў Мінску пачынае дзейнічаць палітычны клуб “Камуністы за перабудову”. Сустаршынёю клуба і найбольш актыўным быў Жыватнюк А. – намеснік начальніка АТК ВА “Гарызонт”, сакратар цэхавай партарганізацыі КПБ, украінец па нацыянальнасці (1940 года нараджэння, член КПСС з 1964 года, працаваў на прамысловых прадпрыемствах Магілёва, загадчыкам сектара Магілёўскага абкама КПБ, інструктарам ЦК

⁴⁶ Запіска ЦК КПБ // НА РБ. – Фонд 4. – Воп. 156. – Спр. 775. – Арк. 14.

⁴⁷ Там жа.

КПБ). Ён актыўна выступаў за дэмакратызацыю КПБ. Будучы добрым арганізатарам, менавіта ён, разам з папличнікамі, з’арганізаваў і правёў 23–25.03.1990 года ў Мінску вельмі прадстаўнічую рэспубліканскую канферэнцыю прыхільнікаў “Дэмакратычнай платформы ў КПСС” на якой прысутнічаў 201 дэлегат з усёй Беларусі.⁴⁸

Аб стварэнні і дзейнасці нацыянальных аб’яднанняў у БССР гаварылася ў інфармацыйным лісце аднаго з партыйных лідараў у пастаянную камісію ЦК КПСС па нацыянальнай палітыцы КПСС “Аб рэалізацыі ў Беларусі заканадаўчых актаў аб суверэнітэце рэспублікі і забеспячэнні праў чалавека” (Вых. № 1/57 ад 13.03.1991 г.). У ім было адзначана: “У рэспубліцы ўзніклі новыя грамадска–палітычныя і культурна–асветныя фармаванні, якія імкнуцца выказаць і абараніць нацыянальныя інтарэсы грамадзян. Сярод іх “Таварыства беларускай мовы імя Ф.Скарыны”, “Саюз палякаў Беларусі”, рускае, украінскае, татарскае, яўрэйскае нацыянальна–культурныя таварыствы”, шмат увагі аўтар надае запалохванню ЦК КПСС тым, што шэраг аб’яднанняў “імкнецца адарваць у Расіі частку тэрыторыі”.⁴⁹

Адразу пасля свайго ўтварэння “СПБ” трапляе пад пільны кантроль камуністычных уладаў. Бадай ці не самая першая спроба ціску на гэтае нацыянальнае грамадскае аб’яднанне адносіцца да восені 1990 года.

Вельмі цікавай і змястоўнай з’яўлялася інфармацыйная запіска пракуратуры БССР (Вых. № 13–1–10 ад 22.10.1990 г.) на імя першага сакратара ЦК КПБ “Аб грамадска–палітычнай накіраванасці і выконвання законнасці ў дзейнасці саюза палякаў” за подпісам пракурора БССР. У ёй у прыватнасці адзначалася: “СПБ утвораны 16.06.1990 г. на ўстаноўчым з’ездзе ў Гродна. Згодна статута і праграмы, СПБ – грамадска–палітычнае аб’яднанне, якое ставіць мэтай сацыяльнае і культурнае развіццё польскага насельніцтва, абарону нацыянальных і грамадзянскіх праў палякаў, выхаванне моладзі на прынцыпах польскага патрыятызму і нацыянальных традыцый, усталяванне больш шчыльных сувязяў з Польшчай і польскімі аб’яднаннямі, распаўсюджванне каталіцкага ўплыву на тэрыторыі Беларусі”. Пракуратура падкрэслівала, што “СПБ” аспрэчвала данныя аб колькасці палякаў у Беларусі згодна перапісу 1989 года. Прыводзіла факты зваротаў беларусаў у ЗАГСы з просьбамі аб змяненні нацыянальнасці з беларускай на польскую. Адзначала шчыльныя сувязі “СПБ” з каталіцкай царквою: “На пасяджэннях праўлення саюза часта прысутнічае біскуп Т.Кандрусевіч”. У дэведцы было пазначана, што на тэрыторыі Гродзенскай вобласці 119 каталіцкіх абшчын (праваслаўных – 98); працуюць 40 ксяндзоў, якія жывуць у вобласці і 15, якія прыязджаюць з Польшчы; створана каталіцкая семінарыя (40 чал.). “Частка каталіцкіх святароў, –

⁴⁸ Матэрыялы канферэнцыі // НА РБ. – Фонд 4. – Воп. 156. – Спр. 724. – Арк. 113.

⁴⁹ Інфармацыйны ліст // НАРБ. – Фонд 4. – Воп. 156. – Спр. 840. – Арк. 18.

гаварылася ў запісцы пракуратуры, – у сваіх казаннях з мэтай пашырэння сфер уплыву заклікае прыхаджан ствараць польскія грамадскія фарміраванні, прапаведаваюць нацыяналістычныя настроі”. Пракуратура прыводзіла факты дзейнасці “СПБ”: “Пры іх актыўным удзеле адкрыты помнік А. Міцкевічу ў Лідзе, усталяваны помнікі воінам польскай арміі, якія загінулі ў гады Вялікай Айчыннай вайны ў г.п. Сапоцкін і вёсцы Навумавічы Гродзенскага раёну. 30.09.1990 г. у Гродна быў праведзены санкцыяніраваны мітынг, прысвечаны адраджэнню польскай нацыянальнай культуры, мовы, школ, бібліятэк. Прынята рэзалюцыя ў якой падвергліся крытыцы мясцовыя і рэспубліканскія ўлады за недавальняючае вырашэнне запатрабаванняў палякаў”.⁵⁰

“Польскай грамадскацю, – адзначала пракуратура БССР, – таксама вылучаюцца прапановы аб адмове вывучэння беларускай мовы і літаратуры, выказваецца ідэя ўтварэння ў вобласці польскай аўтаноміі... Сярод палякаў, якія жывуць у рэспубліцы, укараняецца думка, што няма Польшчы без Гродна, Львова, Вільнюса”.⁵¹

Прыводзячы лічбы аб колькасці вывучаючых польскую мову ў навучальных установах (7,5 тыс. дзяцей у школах 12 раёнаў і 5 гарадоў вобласці – 170 настаўнікаў, на факультэце польскай філалогіі ГрДУ – 100 студэнтаў, у Ваўкавыскім і Гродзенскім педагагічных вучылішчах), факты дзейнасці СПБ, пракуратура рабіла выснову, што “аналіз працы саюза палякаў, паказвае, што данная арганізацыя з культурна-асветнай хутка палітызуецца, пераўтвараецца ў палітычную партыю з неабходнымі арганізацыйнымі структурамі ў цэнтры і на месцах. Дакладна выражаны нацыянальныя інтарэсы, якія арыентаваны на Польшчу, прагледжваюцца тэндэнцыі адрыву палякаў ад іншых нацый. У асноўным дзейнасць саюза палякаў акцэнтуюцца на інтарэсах нацыі, практычна не ўвязваецца з рашэннем неабходных гаспадарча-эканамічных пытанняў Гродзенскай вобласці. Падобная палітыка можа прывесці да раз’яднання насельніцтва вобласці па нацыянальных прыкметах і ўзнікнення міжнацыянальных канфліктаў”.⁵²

Прыводзіліся прыклады ўзнікшых міжканфесійных канфліктаў: “У вобласці 12 культавых будынкаў на якія могуць прэтэндаваць як католікі, так і праваслаўныя, што прыводзіць да абвастрэння адносін паміж імі... Узнікла канфліктная сітуацыя ў вёсцы Вярэйкі Ваўкавыскага раёна, дзе без дастатковых падстаў будынак перададзены католікам, што прывяло да абурэння праваслаўнага насельніцтва. У пасёлку напружанае становішча”.⁵³

У завяршэнні інфармацыйнай запісцы пракурор Беларусі адзначаў:

⁵⁰ Інфармацыйная запіска пракуратуры БССР // НАРБ. – Фонд 4. – Воп. 156. – Спр. 775. – Арк. 43–44.

⁵¹ Там жа. Арк. 45–46.

⁵² Інфармацыйная запіска пракуратуры БССР // НА РБ. – Фонд 4. – Воп. 156. – Спр. 775. – Арк. 46.

⁵³ Там жа. Арк. 46–47.

“Вынікі праведзенай праверкі саюза палякаў Беларусі сведчаць аб тым, што за дзейнасцю польскага руху неабходны пастаянны кантроль і нагляд з боку савецкіх і праваахоўных органаў”.⁵⁴ Што і назіралася пазней.

20.11.1990 года быў накіраваны ліст загадчыка сектара ідэалагічнага аддзела ЦК КПБ у цэнтральны камітэт, у якім ён прапаноўваў: “На падставе высноў пракуратуры БССР і Мінюста БССР Гродзенскага абкому партыі прапанавана ўзмацніць увагу да дзейнасці “Саюза палякаў у Беларусі”, усяляк накіроўваць яго намаганні ў канструктыўнае русла праз камуністаў – актывістаў саюза.”

Прапановы па ўдасканаленню арганізацыі працы з нацыянальна-культурнымі аб’яднаннямі былі ўключаны і ў рэзалюцыі, якія былі прыняты ХХХІ з’ездам КПБ.⁵⁵

Такім чынам, на працягу многіх дзесяцігоддзяў дзяржаўная палітыка савецкай улады ў дачыненні да міжнацыянальных адносін, побач са станоўчымі (дружба народаў, верацярпімасць і іншае), была прасякнута палітычным дагматызмам, татальным кантролем за дзейнасцю нацыянальных грамадскіх арганізацый. Усё непадпарадкаванае камуністычнай партыі забаранялася і знішчалася.

У савецкі час склалася палітычная культура з таталітарнай свядомасцю. Дзяржава падпарадкавала сабе чалавека, у тым ліку і нацыянальныя групы. Гэта перашкаджала свабодным праявам грамадскіх сіл. Празмернае апякунства дзяржавы над грамадзянамі нанесла вялікую шкоду энэргіі, дзейнасці, маралі людзей. У выніку празмернага мэтанакіраванага кіраўніцтва – асобы адмаўляліся ад значнай часткі самастойнасці і адказнасці, з’яўлялася сацыяльная апатыя і іншыя негатыўныя з’явы.

З пачаткам дэмакратызацыі грамадскага жыцця побач з адраджэннем культуры і нацыянальнага жыцця беларускага этнаса пачаўся і аналагічны працэс у большасці нацыянальных супольнасцей, якія жылі на тэрыторыі нашай краіны.

---

⁵⁴ Там жа. Арк. 47.

⁵⁵ Прапановы да рэзалюцыі з’езда // НА РБ. – Фонд 4. – Воп. 156. – Спр. 775. – Арк. 41.

2.2 Асноўныя накірункі палітыкі дзяржаўнай улады Рэспублікі Беларусь да нацыянальных супольнасцей у перыяд 1990 – 2005 гг.

Нацыянальныя праблемы ў жыцці грамадства з’яўляюцца найбольш складанымі. Іх вырашэнне ў сучасным свеце праходзіла ў значнай меры гвалтоўнымі метадамі, прыносячы народам беды і пакуты.

Падзеі, якія адбываліся ў пачатку 1990-х гг. у шэрагу рэгіёнаў былога СССР, сведчылі аб вастрыні міжнацыянальных адносін, калі няправільная нацыянальная палітыка вяла да крываваых канфліктаў паміж народамі і дзяржавамі. Як адзначала даследчыца В.Касовіч, па падліках Цэнтра палітыка–геаграфічных даследаванняў (г. Масква), на канец 1991 г. на тэрыторыі былога СССР налічвалася 164 тэрытарыяльна–этнічныя канфлікты.⁵⁶

Фарміраванне сучаснай беларускай дзяржаўнасці прадстаўляла сабой неадназначны працэс. Існаэтнічныя групы складалі значную частку насельніцтва рэспублікі. Пры гэтым назіралася павялічэнне іх долі ў этнічнай структуры.

У даследуемы перыяд ва ўмовах актывізацыі грамадскага жыцця, назіраўся, асабліва ў першай палове 1990-х гадоў, рост запатрабаванняў да развіцця культуры прадстаўнікамі нацыянальных супольнасцей, якія пражывалі ў рэспубліцы. У грамадстве ішоў інтэнсіўны працэс змены шкалы каштоўнасцей. На карце Еўропы з’явілася незалежная Рэспубліка Беларусь, перад якой паўсталі праблемы фарміравання грамадзянскіх пачуццяў прыналежнасці да Рэспублікі Беларусь – краіны са шматвякавой гістарычнай і культурнай спадчынай, у станаўленні якой адметны ўклад унеслі ўсе народы Беларусі.

Дзяржаўныя структуры Беларусі імкнуліся задаволіць запатрабаванні нацыянальных супольнасцей у грамадска-палітычнай і культурна-асветніцкай сферах. Прыкладалі намаганні да забеспячэння аптымальных умоў для захавання і развіцця культур, моў усіх нацыянальных супольнасцей, прадстаўнікі якіх пражывалі ў краіне. Пры гэтым улічвалі аб’ектыўныя асаблівасці фарміравання канкрэтных нацыянальных супольнасцей на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, запытаў і рэальных патрабаванняў прадстаўнікоў нацыянальнай групы.

Дзяржаўная ўлада Рэспублікі Беларусь удзяляла асаблівую ўвагу нацыянальнаму пытання і гэта можна прасачыць па стварэнню органаў, якія займаліся вырашэннем праблем нацыянальных супольнасцей.

У студзені 1997 года быў створаны Дзяржаўны камітэт па справах рэлігій і нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь, які ў лістападзе 2001 быў пераўтвораны ў Камітэт па справах рэлігій і нацыянальных супольнасцей пры Савеце

---

⁵⁶ Касовіч, В.Ф. Забеспячэнне адукацыйных патрэб нацыянальных меншасцяў у Рэспубліке Беларусь / В.Ф.Касовіч // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 161.

Міністраў Рэспублікі Беларусь.

Пастановай Савета Міністраў № 164 ад 06.07.2004 г. было зацверджана Палажэнне “Аб камітэце па справах рэлігій і нацыянальнасцей”. У адпаведнасці з артыкулам першым Палажэння Камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь з’яўляўся рэспубліканскім органам дзяржаўнага кіравання і падпарадкоўваўся Ураду Рэспублікі Беларусь.

Асноўнымі задачамі Камітэта з’яўляліся:

1) удзел у распрацоўцы і рэалізацыі дзяржаўнай палітыкі ў этнаканфесійнай сферы;

2) садзейнічанне гарманічнаму духоўнаму развіццю грамадзян Рэспублікі Беларусь розных нацыянальнасцей, захаванню і паглыбленню традыцый узаемаразумення і ўзаемацярпімасці ўсіх нацыянальных супольнасцей і рэлігійных канфесій краіны;

3) даследаванне і прагназаванне рэлігійнай і этнапалітычнай сітуацыі, дынамікі і тэндэнцый нацыянальных працэсаў, міжнацыянальных і міжканфесіянальных адносін, прадухіленне праяў рэлігійнай выключнасці і непаважлівых адносін да рэлігійных і нацыянальных пачуццяў;

4) ахова і садзейнічанне рэалізацыі правоў грамадзян Рэспублікі Беларусь розных нацыянальнасцей у сферах культуры, адукацыі, мовы, інфармацыйнага забеспячэння, аказання дапамогі ў асветніцкай дзейнасці грамадскім аб’яднанням нацыянальна–культурнай накіраванасці;

5) садзейнічаць удзелу рэлігійных арганізацый у міжнародных рэлігійных рухах, форумах, дзелавых кантактах з міжнароднымі рэлігійнымі цэнтрамі і замежнымі рэлігійнымі арганізацыямі;

6) садзейнічанне і непасрэдная дапамога ў задавальненні нацыянальна–культурных патрэб беларусаў, якія пражываюць за межамі Беларусі, умацаванне іх сувязей з Рэспублікай Беларусь;

7) міжнароднае супрацоўніцтва па пытаннях, якія адносяцца да кампетэнцыі Камітэта.

У адпаведнасці з ускладзенымі на яго абавязкамі, Камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь меў наступныя паўнамоцтвы:

а) вызначаць або, пры неабходнасці, ствараць у вызначаным парадку механізмы рэалізацыі актаў заканадаўства, якія адносіліся да яго кампетэнцыі;

б) распрацоўваць і здзяйсняць мерапрыемствы па каардынацыі дзейнасці рэспубліканскіх органаў дзяржаўнага кіравання, мясцовых выканаўчых і распараджальных органаў, грамадскіх аб’яднанняў з мэтай садзейнічання рэалізацыі заканадаўча ўстаноўленых правоў у нацыянальна–культурным развіцці грамадзян Рэспублікі Беларусь розных нацыянальнасцей і суайчыннікаў за мяжой;

в) удзельнічаць у забеспячэнні выканання заканадаўства і выкананні міжнародных дамоў Рэспублікі Беларусь у вобласці свабоды сумлення, аховы правоў асоб, якія адносяцца да нацыянальных супольнасцей, уносіць прапановы па ўдасканалванню заканадаўства і далейшаму яго развіццю ў адпаведнасці з міжнароднымі стандартамі і агульнапрызнанымі прынцыпамі міжнароднага права ў сферы кампетэнцыі Камітэта;

г) арганізоўваць навуковыя даследаванні, сумесна з зацікаўленымі аналізаваць стан і дынаміку нацыянальна-культурных працэсаў міжнацыянальных адносін, вывучаць замежны вопыт, рыхтаваць прагнозы на бліжэйшую і доўгатэрміновую перспектыву, ствараць інфармацыйную базу для прыняцця абгрунтаваных рашэнняў і практычных рэкамендацый у сферы дзяржаўна-канфесійных і міжнацыянальных адносін;

д) сумесна з зацікаўленымі органамі дзяржаўнага кіравання, навуковымі ўстановамі і грамадскімі аб'яднаннямі распрацоўваць комплексныя праграмы садзейнічання нацыянальна-культурнаму развіццю нацыянальных супольнасцей у рэспубліцы;

е) садзейнічаць дзейнасці адукацыйных і навукова-даследчых устаноў па пытаннях падрыхтоўкі, перападрыхтоўкі, павышэння кваліфікацыі кадраў рэлігійнаўцаў;

ж) садзейнічаць працы сродкаў масавай інфармацыі, выданню і камплектаванню фондаў вучэбнай, вучэбна-метадычнай і мастацкай літаратуры на мовах нацыянальных супольнасцей краіны, а таксама інфармацыйнаму забеспячэнню суайчыннікаў за мяжой;

з) удзельнічаць у падрыхтоўцы і правядзенні нацыянальных і рэлігійных святаў, дзён культуры, літаратуры і мастацтва, культурна-масавых і спартыўных мерапрыемстваў;

і) даваць экспертныя заключэнні па веравызнанню і статутах рэлігійных арганізацый;

к) здзяйсняць дзяржаўную рэгістрацыю рэлігійных аб'яднанняў, манастыроў, рэлігійных братэрстваў, дабрачынных рэлігійных місій, духоўных вучэбных устаноў, весці ўлік рэлігійных арганізацый, узгадняць будаўніцтва ў рэспубліцы новых культурных будынкаў;

л) прымаць удзел у разглядзе дзяржаўнымі органамі праблем, звязаных з дзейнасцю рэлігійных арганізацый, па просьбе рэлігійных арганізацый аказваць неабходную дапамогу ў вырашэнні іх пытанняў, якія знаходзяцца ў кампетэнцыі іншых дзяржаўных органаў.

У межах сваёй кампетэнцыі Камітэт меў наступныя правы:

– узаемадзейнічаць з рэспубліканскімі органамі дзяржаўнага кіравання, мясцовымі выканаўчымі органамі, рэлігійнымі арганізацыямі, грамадскімі аб'яднаннямі, сродкамі масавай інфармацыі, іншымі юрыдычнымі і фізічнымі асобамі;

– накіроўваць ва ўстаноўленым парадку інфармацыю, прапановы і праекты актаў заканадаўства ў Савет Міністраў Рэспублікі Беларусь;

- супрацоўнічаць з адпаведнымі органамі і арганізацыямі іншых дзяржаў і міжнароднымі арганізацыямі, весці перамовы і падпісваць міжнародныя дамовы ў адпаведнасці з нацыянальнымі заканадаўствам;
- прыцягваць для вырашэння пастаўленых перад Камітэтам задач па-за бюджэтныя сродкі; матэрыяльна-тэхнічныя рэсурсы; ствараць фонды ў мэтах садзейнічання рэалізацыі правоў асоб, якія адносяцца да нацыянальных супольнасцей, падтрымкі нацыянальна-культурнага развіцця нацыянальных супольнасцей Беларусі і суайчыннікаў за мяжой;
- выступаць дзяржаўным заказчыкам па рэспубліканскіх мэтавых праграмах, навуковых даследаванняў, ствараць сучасныя творчыя і навуковыя калектывы;
- праводзіць ва ўстаноўленым парадку канферэнцыі, семінары, нарады, выставы, фестывалі і іншыя масавыя акцыі і мерапрыемствы;
- распараджацца дзяржаўнай уласнасцю, якая належыць Камітэту, у межах, вызначаных заканадаўствам;
- здзяйсняць ва ўстаноўленым заканадаўствам парадку інфармацыйна-выдавецкую дзейнасць, ствараць свае сродкі масавай інфармацыі;
- службовыя асобы Камітэта мелі права пры выкананні службовых абавязкаў наведваць ва ўстаноўленым парадку дзяржаўныя ўстановы, грамадскія і рэлігійныя арганізацыі і правадзімыя імі мерапрыемствы з мэтай азнакалення з дакументамі, матэрыяламі, інфармацыяй, якая адносілася да кампетэнцыі Камітэта.

Камітэт узначальваў старшыня, які прызначаўся на пасаду і вызваляўся ад пасады Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь. У кампетэнцыю старшыні ўваходзіла:

- кіраванне дзейнасцю Камітэта, у межах сваёй кампетэнцыі самастойна прымаць рашэнні і несці персанальную адказнасць за выкананне ўскладненых на Камітэт задач і здзяйсненне ім сваіх функцый;
- размяркоўванне абавязкаў і вызначэнне ступені адказнасці намесніка і кіраўнікоў структурных падраздзяленняў цэнтральнага апарата Камітэта;
- зацвярджэнне структуры і штатнага раскладу цэнтральнага апарата Камітэта ў межах устаноўленай колькасці, фонда аплаты працы і сродкаў на яго ўтрыманне.

Пры абласных выканаўчых камітэтах дзейнічалі саветы па справах рэлігій і нацыянальнасцей, якія павінны былі праводзіць адпаведную працу сярод нацыянальных супольнасцей і іх грамадскіх аб'яднанняў на ўзроўне рэгіёнаў. Задачы саветаў – абарона праў нацыянальных супольнасцей, забеспячэнне ім роўных з беларусамі правоў ва ўсіх сферах жыцця, стварэнне спрыяльных умоў для захавання іх этнічных своеасаблівасцей.

У нашай краіне мелася “Праграма мер па рэгуляванню этнаканфесійнай сітуацыі ў Рэспубліцы Беларусь”. У 1998–2000-х і

наступных гадах у Беларусі існавалі абласныя комплексныя праграмы працы з нацыянальнымі супольнасцямі. Напрыклад, у яе выкананне ў 2000 г. Іеўскі РВК паведамляў: “3.06.2000 г. танцавальны калектыў “Студзенька” Юрацішкаўскага ДК прыняў удзел у абласным свяце нацыянальных культур у Гродна; 10.06.2000 г. раён быў прадстаўлены ў культуралагічным праекце “Траецкі кірмаш”; жнівень 2000 г. у Польшчы ў міжнародным фестывалі фальклёра ўдзельнічаў хор польскай песні “Івянка”.⁵⁷

Сутнасць праграм раскрывае змест ліста Камітэта за № 03–04/328 ад 6.03.2002 г. у Бабруйскі гарвыканкам наконт удасканалення сістэмы працы па рэгуляванню этнаканфесійнай сітуацыі: “...п.2...звярнуць увагу на падтрымку, перад усім, сумесных мерапрыемстваў нацыянальна–культурных грамадскіх аб’яднанняў, якія садзейнічаюць прапагандзе ідэй інтэрнацыяналізма, дружбы народаў і талерантнасці...”⁵⁸.

У абласцях і раённых цэнтрах Беларусі былі створаны і працавалі камісіі садзейнічання кантролю за выкананнем заканадаўства аб свабодзе веравызнання і рэлігійных арганізацый пры выкананні. Меліся планы працы, праводзіліся пасяджэнні, фіксаваліся пратаколы, у якіх разглядаліся пытанні “этнаканфесійнай сітуацыі”. Нажаль, займаліся камісіі амаль толькі рэлігійнай дзейнасцю.

Праблемы развіцця і ўдасканалвання работы сярод нацыянальных супольнасцей у Беларусі знаходзіліся ў цэнтры ўвагі не толькі дзяржаўных, але і грамадскіх, навуковых колаў рэспублікі.

Так, з мэтай распрацоўкі перспектываў палітыкі ў маі 1996 г. была праведзена першая нацыянальная навукова-практычная канферэнцыя “Нацыянальныя меншасці Беларусі: шляхі супрацоўніцтва і згоды”. У яе правядзенні прынялі ўдзел навукоўцы з усіх абласцей Беларусі і Мінска, з Расіі, Прыбалтыкі, Польшчы. Мэтай канферэнцыі была выпрацоўка дзяржаўнай канцэпцыі нацыянальна-культурнага развіцця нацыянальных меншасцей Рэспублікі Беларусь. Яе правядзенне было выклікана тым, што ў рэспубліцы ўзнікла мноства культурна–асветніцкіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей. Набыццё беларусамі дзяржаўнасці актывізавала працэс іх стварэння і адраджэнне нацыянальных культур супольнасцей. Гэтыя працэсы, безумоўна, патрабавалі асэнсавання, тэарэтычнага абгрунтавання, эканамічнай падтрымкі. Таму ўзнікла неабходнасць выпрацоўкі канцэпцыі.

Над праектам “Канцэпцыі нацыянальна-культурнага развіцця нацыянальных меншасцей Беларусі” працавала група навукоўцаў і спецыялістаў пад эгідай Каардынацыйнага Савета па справах

---

⁵⁷ Справаздача Іеўскага РВК // АКСРН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 1.

⁵⁸ Ліст Камітэта па справах рэлігій і нацыянальных супольнасцей у Бабруйскі гарвыканком // АКСРН. – Спр. 03–04, 2002. – Т. 1.

нацыянальных меншасцей пры Кабінеце Міністраў Рэспублікі Беларусь, Рэспубліканскага Цэнтра нацыянальных культур. Выпрацаваная канцэпцыя вызначыла асноўныя напрамкі стварэння і дзейнасці праграмы, тэрэтычнага забеспячэння і практычнай рэалізацыі нацыянальна-культурнага развіцця нацыянальных супольнасцей.⁵⁹

На канферэнцыі ішла размова пра гістарычныя, філасофскія, культурныя, прававыя асновы праблемы, пра стварэнне дзейных механізмаў увасаблення канцэпцыі ў жыццё. Выказаўся погляд аб неабходнасці стварэння адпаведнага Міністэрства. Была зроблена навуковая спроба вызначыць паказчыкі становішча нацыянальных супольнасцей.

Працягам гэтай вялікай работы з’явілася правядзенне ў чэрвені 1996 г. Рэспубліканскай нарады з кіраўнікамі абласных, гарадскіх і раённых ваканаўчых камітэтаў на тэму “Праблемы сацыяльна-культурнай сферы на сучасным этапе”.⁶⁰

Пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь за № 1587 ад 02.12.97 г. “Аб каардынацыйным Савеце на справах нацыянальных меншасцей Беларусі” было вырашана даручыць стварэнне ў 1998 годзе пры Камітэце па справах рэлігій і нацыянальнасцей – Каардынацыйнай Рады па справах нацыянальных супольнасцей для садзейнічання рэалізацыі правоў грамадзян розных нацыянальнасцей, каардынацыі дзейнасці рэспубліканскіх органаў дзяржаўнага кіравання па стварэнню ўмоў і аказанню дапамогі ў асветніцкай дзейнасці аб’яднанням нацыянальных супольнасцей Беларусі, выпрацоўкі рэкамендацый па практычнаму ўвасабленню дзяржаўнай нацыянальнай палітыкі. Рада таксама павінна была разглядаць пытанні ўзаемадзеяння з беларускім замежжам. У Раду ўвайшлі прадстаўнікі міністэрстваў, органаў кіравання, нацыянальна-культурных аб’яднанняў Беларусі.⁶¹

У чэрвені 2001 года адбылося аднаўленне складу Каардынацыйнага Савета па справах нацыянальных супольнасцей Беларусі пры Камітэце па справах рэлігій і нацыянальнасцей.

Вялікі аб’ём працы па каардынацыі дзейнасці нацыянальных грамадскіх арганізацый ускладаўся на Рэспубліканскі цэнтр нацыянальных культур. Тут была складзена картатэка нацыянальных самадзейных мастацкіх калектываў, народных майстроў з мэтай далучэння іх да сваёй дзейнасці, аказання ім матэрыяльнай і іншай неабходнай дапамогі.⁶²

⁵⁹ Канцэпцыя нацыянальна-культурнага развіцця нацыянальных меншасцей Беларусі / Навук. рэд. Яцкевіч С.А. – Мінск: Рэсп. цэнтр нац. культур, 1996. – 34 с.

⁶⁰ Паўлоўская, В.П. Дзейнасць дзяржаўных і грамадскіх арганізацый па развіццю культурна-асветніцкай работы сярод нацыянальных меншасцей Беларусі на сучасным этапе / В.П.Паўлоўская // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 155-159.

⁶¹ Аб Каардынацыйным Савеце // АКСРН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк.1.

⁶² Паўлоўская, В.П. Дзейнасць дзяржаўных і грамадскіх арганізацый па развіццю культурна-асветніцкай

У 1998 годзе быў створаны Цэнтр этнаканфесійных і сацыякультурных даследаванняў Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Я.Купалы, які павінен быў займацца даследаваннем польска-літоўска-беларускага памежжа і г.д.⁶³

Камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей сумесна з Гродзенскім аблвыканкамам на базе ГрДУ рэгулярна праводзіў міжнародную навукова-практычную канферэнцыю “Этнасацыяльныя і канфесійныя працэсы ў сучасным грамадстве”.⁶⁴

У адпаведнасці з планам работы Міністэрства культуры на 2001 год на базе Беларускага дзяржаўнага інстытута праблем культуры з 26 па 28 красавіка праходзіў рэспубліканскі семінар кіраўнікоў нацыянальна-культурных аб’яднанняў, органаў культуры гарадоў і раёнаў кампактнага пражывання нацыянальных супольнасцей па праблемах развіцця нацыянальных культур і ўзамадзеяння з нацыянальнымі культурна-асветніцкімі аб’яднаннямі.

У пэўных сітуацыях, з боку дзяржаўнай улады Рэспублікі Беларусь заўважаліся факты неаднолькавых адносін да некаторых грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей

Напрыклад, з 1990 года на Гродзенскім абласным тэлебачанні выходзіла ў эфір тэлеперадача – праграма на польскай мове “Над Нёманам”, якая мела грамадскі характар. У першай палове 2003 года перадача знікла з экрану з-за недахопу фінансавых сродкаў.

З сакавіка 1994 года па 1999 г. газета палякаў “Głos znad Niemna” фінансавалася з сродкаў дзяржаўнага бюджэту. У сакавіку 1999 года прагучала крытыка Дзяржкамітэта ў бок рэдакцыі газеты. Гэта тычылася таго, што друкуюцца матэрыялы ў якіх асвятляецца пэўная дзейнасць старшыні ГА “СПБ” Т.Гавіна. У прыватнасці, яго заклікі да правядзення несанкцыяніраваных пікетаў перад будынкам Гродзенскага аблвыканкома, арганізацыя і правядзенне 20.11.98 г. саюзам недазволеннага пікеціравання будынка Навагрудскага РВК (патрабавалі забеспячыць дзяцей і іх бацькоў правам вучыцца на роднай – польскай мове), удзел кіраўніцтва ГА “СПБ” у палітычных акцыях – мерапрыемствах незарэгістраванага аб’яднання “Хартыя 97”, “кангрэсе дэмакратычных сіл” і г.д.⁶⁵

З-за непаразумення з уладамі падчас падзеяў 1999 года, у снежні 2000 года Дзяржаўны камітэт Рэспублікі Беларусь па друку паведаміў, што няма магчымасці аднавіць фінансаванне выдання газеты “Głos znad

---

работы сярод нацыянальных меншасцей Беларусі на сучасным этапе / В.П.Паўлоўская // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 158.

⁶³ Інфармацыя аб цэнтры этнаканфесійных і сацыякультурных даследаванняў // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 2.

⁶⁴ Інфармацыя аб канферэнцыі // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 1.

⁶⁵ Інфармацыя аб дзейнасці старшыні СПБ // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 1.

Niemna” і часопіса “Magazyn Polski”.⁶⁶

У жніўні 1999 года пры падрыхтоўцы дакументаў да перарэгістрацыі ўзніклі праблемы ў Міністэрстве юстыцыі ў ГА “Рускае таварыства”. На думку старшыні “Рускага таварыства” М.І.Ткачова гэта былі вынікі “ініцыятыў” амбасады Расіі, якая дзейнічала ў рэчышчы падтрымкі Мінскага гарадскога таварыства “Русь”.⁶⁷

Згодна існаваўшых нарматыўных актаў, ці лепей казаць тлумачэнняў заканадаўчых актаў – веруючы чалавек, які прысутнічаў на нейкай вечарыне ці мерапрыемстве быў абмежаваны ў сваім натуральным праве памаліцца (звярнуцца з падзякай да Бога) перад спажываннем ежы. Гэта магло быць неадназначна расцэнена. Любая малітва на мерапрыемствах, якія праводзілі нацыянальныя грамадскія аб’яднанні, на думку пэўных чыноўнікаў, не сумяшчальна з іх дзейнасцю, гэта прэрэгатыва рэлігійных абшчын. Такім чынам існавала забарона маліцца на мерапрыемствах (цалкам забяспечваліся толькі правы атэістаў). Гэта наглядна ілюструе гісторыя з “аплатавым спатканнем”, якое было арганізавана ў 2003 годзе мясцовым аддзелам ГА “СПБ” в. Забалацце Воранаўскага раёна. Ім было ўказана на недапушчальнасць малітвы на мерапрыемствах аб’яднання,⁶⁸ але ж пераважная большасць палякаў Беларусі з’яўлялася католікамі!

Аб падобных парушэннях дзейнічаючага заканадаўства гаворылася і ў лісце Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей за № 03–04/324 ад 6.03.2002 г. на імя Беларускага ГА татар “Зікр уль Кітаб”: “У выніку вывучэння друкаванага органа Мусульманскага рэлігійнага аб’яднання ў Рэспубліке Беларусь газеты “Жизнь” і некаторых іншых дакументаў Камітэтам засведчана прыналежнасць Беларускага грамадскага аб’яднання татар “Зікр іль Кітаб” да рэлігійнай дзейнасці, што супярэчыць заканадаўству”.⁶⁹ На падставе матэрыялаў той жа газеты падобны ліст накіраваны на імя дабрачыннага грамадскага аб’яднання “Мараль”.

Можна адзначыць паасобныя факты непаразуменняў з мясцовымі ўладамі. У в. Пелеса Воранаўскага раёна Гродзенскай вобласці дзейнічала школа, у якой вучыліся на роднай мове дзеці асоб літоўскай нацыянальнасці, якія жылі ў вёсцы і наваколлі. Школа, разам з спартовай пляцоўкаю, садамі, трыма жылымі дамамі і гаспадарчымі пабудовамі, знаходзілася на зямлі (плошча ўчастка – 2,51 га), якая была выдзелена нацыянальна–культурнаму таварыству літоўцаў Воранаўскага раёна. Таварыства не займалася гаспадарчай дзейнасцю і не мела багата сродкаў, нават на ўплату падатку за зямлю. У 1997 годзе Дзяржаўны камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей звярнуўся з хадатайніцтвам у

⁶⁶ Ліст Дзяржкамдруку // АКСРН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 2.

⁶⁷ Ліст старшыні “Рускага таварыства” // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 2.

⁶⁸ Ліст аб недапушчальнасці рэлігійных абрадаў пад час мерапрыемстваў грамадскіх аб’яднанняў // АКСРН. – Спр. 03–04, 2003. – Т. 1.

⁶⁹ Ліст Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей // АКСРН. – Спр. 03–04, 2002. – Т. 1.

Воранаўскі райвыканком аб вызваленні нацыянальна-культурнага таварыства літоўцаў Воранаўскага раёна ад уплаты падатку на зямлю, дзе знаходзілася школа і іншыя пабудовы. Воранаўскі райвыканкам на зварот Дзяржкамтэта прыняў рашэнне за № 651 ад 19.12.97 г. – “адмовіць”.⁷⁰

У сакавіку 2004 года ў Міністэрстве інфармацыі і Нацыянальнай дзяржаўнай тэлерадыёкампаніі Рэспублікі Беларусь не знайшла падтрымку ідэя аб стварэнні на Першым Нацыянальным тэлеканале штотыднёвай аўтарскай праграмы аб дзейнасці нацыянальных супольнасцей Беларусі.

Дарэчы, калі зайшла размова пра сродкі масавай інфармацыі, неабходна заўважыць, што не паўсюль належным чынам дзейнасць грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей асвятлялася ў мясцовых перыядычных выданнях. У першую чаргу ў тых, заснавальнікамі каторых з’яўляліся органы дзяржаўнай улады. Напрыклад, аналіз зместу газеты “Магілёўскія ведамасці”, заснавальнікам якой з’яўляўся Магілёўскі абласны выканаўчы камітэт, за 2004 – першы квартал 2005 года засведчыў, што інфармацыя аб дзейнасці грамадскіх арганізацый нацыянальных супольнасцей на тэрыторыі вобласці з’яўлялася на старонках усяго 20 разоў. Праца прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей Магілёва і Бабруйска асвятлялася: азербайджанцаў – 2 разы; палякаў – 4; украінцаў – 2; цыган – 5 (2 аб іх злачыннай дзейнасці); яўрэяў – 5; аб усіх разам у адным артыкуле – 2. Усе нататкі невялікія па памеры і абмежаваны толькі інфармацыяй аб адбыўшайся падзеі.

Дзяржаўныя ўлады праводзілі пэўную работу па стварэнню спрыяльных умоў для задавальнення адукацыйных запытаў прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей.

Міністэрства адукацыі і навукі распрацавала вучэбныя планы, у якіх прадугледжвалася магчымасць вывучэння мовы нацыянальнай супольнасці або навучанне на гэтай мове. Планы абмяркоўваліся э прадстаўнікамі нацыянальных суполак, іх прапановы, заўвагі ўлічваліся пры канчатковай дапрацоўцы гэтых дакументаў. З мэтай больш грунтоўнай і якаснай арганізацыі навучальнага працэсу ў класах з вывучэннем такіх моў, міністэрства супрацоўнічала з краінамі паходжання нацыянальных супольнасцей Беларусі.

Мова нацыянальнай супольнасці вывучалася як прадмет у факультатывах, гуртках і розных іншых формах навучання. Акрамя таго, існавала даволі шырокая сетка нядзельных школ, школ пры касцёлах, сінагогах, мячэцях, дзе вывучаліся мовы нацыянальных супольнасцей, а таксама гісторыя, геаграфія краіны, да якой этнічна належала супольнасць, традыцыі і культура адпаведных народаў. Гэтай формай навучання было

⁷⁰ Рашэнне Воранаўскага РВК // АКСПН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк. 35–38.

ахоплена амаль 5000 дзяцей.⁷¹ На 28.01.2000 г. у Беларусі дзейнічала больш 50 школ выхаднога дня (ШВД) нацыянальных супольнасцей, у каторых займаліся каля 4000 чалавек.⁷²

У вучэбных праграмах шэрагу ВНУ Беларусі, акрамя вывучэння моў асобных нацыянальных супольнасцей, меліся спецкурсы “Гісторыя нацыянальных супольнасцей Беларусі”, “Нацыянальныя супольнасці Беларусі” (Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С.Пушкіна), “Народы і канфесіі Гродзеншчыны” (Гродзенскі дзяржуніверсітэт імя Я.Купалы) і інш.⁷³

Для задавальнення культурна-адукацыйных патрэб беларуская дзяржава выдаткоўвала фінансавыя сродкі. Так, згодна афіцыйных дадзеных, толькі ў 2004 годзе на ўтрыманне школ і класаў з польскай мовай навучанне было выдаткавана 731,424 млн. рублёў (335515, 59 даляраў ЗША). У тым жа годзе на фінансаванне V Усебеларускага фестывалю нацыянальных культур было выдаткавана 179,8 млн. руб., у тым ліку з рэспубліканскага бюджэту 14,1 млн. руб., абласных – 55,5, гарадскіх – 43,5 млн. руб.⁷⁴

Найбольшую грамадскую значнасць нацыянальных супольнасцей у жыцці Беларусі падкрэслівалі фестывалі нацыянальных культур.

У рэспубліцы раз у два гады праводзіўся Усебеларускі фестываль нацыянальных культур (першыя два называліся Рэспубліканскімі фестывалямі нацыянальных культур). VI фестываль адбыўся ў 2006 годзе (I – 1996 г., II – 1998 г., III – 2000 г., IV – 2002 г., V – 2004 г.). Больш за 600 прадстаўнікоў нацыянальных аб’яднанняў Беларусі прынялі ўдзел у I фестывалі нацыянальных супольнасцей. Сярод іх беларускае таварыства немцаў “Адраджэнне”, беларускае згуртаванне татарцаў–мусульман “Аль–Кітаб”, армянскае культурна–асветніцкае таварыства “Аястан”, саюз палякаў на Беларусі, рэспубліканскае таварыства рускай культуры, беларуская асацыяцыя ўкраінцаў “Ватра” і інш. Правядзенне III Усебеларускага фестывалю нацыянальных культур у чэрвені 2000 г. стала важнай падзеяй культурнага жыцця нашай краіны на мяжы тысячагоддзяў. У ім прыняло ўдзел больш за тысячу ўдзельнікаў, якія прадстаўлялі мастацтва 16 нацыянальных супольнасцей. У чэрвені 2002 г. у Гродна адбыліся заключныя мерапрыемствы IV Усебеларускага фестывалю нацыянальных культур, у якіх прынялі ўдзел прадстаўнікі 21 нацыянальнай супольнасці. V Усебеларускі фестываль нацыянальных

⁷¹ Касовіч, В.Ф. Забеспячэнне адукацыйных патрэб нацыянальных меншасцяў у Рэспубліке Беларусь / В.Ф.Касовіч // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 165.

⁷² Справаздача // АКСРН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 1.

⁷³ Иоффе, Э.Г. Проблемы реализации прав национальных общностей и законодательство Республики Беларусь / Э.Г.Иоффе // Чалавек. Грамадства. Свет. – 2005. – № 1. – С. 61.

⁷⁴ К вопросу о белорусско-польских отношениях. Информационный материал. – Минск: ИСПИ при Администрации Президента Республики Беларусь, 2005. – С. 7.

культур, заключныя мерапрыемствы якога прайшлі 4–6 чэрвеня 2004 г. у Гродна, сабраў каля 1500 чалавек з 60 населеных пунктаў, якія прадстаўлялі 25 нацыянальнасцей. У яскравай мастацкай форме была здзейснена галоўная ідэя фестывалю – паказ самабытнасці народаў, якія пражывалі ў Беларусі, іх культурных каштоўнасцей, дасягненняў у адраджэнні і развіцці мастацка–гістарычнай спадчыны продкаў.

Арганізоўвалі і праводзілі фестываль у 4 туры (рэгіянальныя, абласныя, рэспубліканскія, заключныя): Міністэрства культуры, Камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей, Гродзенскі аблвыканком, Гродзенскі гарвыканком (рэгіянальныя і абласныя туры – адпаведныя аблвыканкомы і ўпраўленні культуры). Мэты фестывалю: гарманізацыя міжнацыянальных адносін і развіццё шматвяковых традыцый дабратворнага ўзаемадзеяння культур нацыянальных супольнасцей Беларусі; папулярызацыя лепшых узораў паэтычнага, музычнага, харэаграфічнага, выяўленчага, дэкаратыўна–прыкладнага мастацтваў нацыянальных супольнасцей Беларусі; развіццё сеткі самадзейных мастацкіх нацыянальных калектываў у культурна–асветных, навучальных установах, грамадскіх аб’яднаннях нацыянальных супольнасцей; даследванне, аднаўленне і пераёмнасць мастацкіх традыцый нацыянальных супольнасцей; падтрымка творча адораных прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей; умацаванне творчых і дзелавых адносін паміж установамі культуры і грамадскімі арганізацыямі нацыянальных супольнасцей; азнаямленне шырокіх колаў грамадскасці з самабытнай культурай народаў, прадстаўнікі якіх жывуць у Беларусі.⁷⁵

Варта адзначыць, што большая частка дасягненняў у нацыянальнай справе – гэта вынік ініцыятыў і ахвярнай дзейнасці аматараў і актывістаў грамадскіх арганізацый, а не ўладаў. Пік найбольшага нацыянальнага ўздыму нацыянальных супольнасцей Беларусі прыпадае на 1990–1995 гады, 1996–1999 гады – перыяд зацішша, а з 1999 года назіраецца спад, які тлумачыцца больш жорсткім кантролем з боку дзяржаўнай улады за дзейнасцю арганізацый нацыянальных супольнасцей Беларусі. Аб гэтым сведчыць і змест заявы намесніка старшыні Гродзенскага аблвыканкома: “Перад усім належыць зразумець, што тое, што адбываецца ў Саюзе палякаў – безумоўна, унутраная справа членаў гэтай арганізацыі. Аднак органы ўлады не могуць і не павінны быць староннімі назіральнікамі ўзнікшага канфлікту, таму што гэта тычыцца жыхароў Гродзеншчыны”.⁷⁶

На думку доктара гістарычных навук А.Смалянчука: “У 1994–1995 гг. дзяржаўная палітыка зрабіла досыць рэзкі паварот. Працэс беларусізацыі быў гвалтоўна спынены. Узніклі перашкоды ў правядзенні культурна–асветніцкай і грамадскай дзейнасці нацыянальных суполак

⁷⁵ Палажэнне аб фестывалі // АКСРН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 2.

⁷⁶ Тусевич, Е. Живём без оглядки на национальность / Е.Тусевич // Советская Белоруссия. – 2005. – 16 авг. – С. 6.

Беларусі. У масавай свядомасці ізноў пачала пашырацца боязь быць заўважаным у прыналежнасці да той або іншай нацыянальнай супольнасці. Тым не менш цалкам пераламіць тэндэнцыю нацыянальна-культурнага Адраджэння ўлады не здолелі.”⁷⁷

15 – 16.02.2003 г. пад эгідай грамадскага аб’яднання “Цэнтр па правах чалавека” праходзіла Міжнародная канферэнцыя на тэму “Міжнародна-прававая абарона нацыянальных супольнасцей”. Удзельнічалі прадстаўнікі органаў судовай і выканаўчай улады Рэспублікі Беларусь, вучоныя, юрысты, прадстаўнікі нацыянальных супольнасцей Беларусі, эксперты з Вялікабрытаніі, Польшчы, Расіі, ЗША – усяго каля 70 асоб. Быў прыняты выніковы дакумент. У ім, у прыватнасці, адзначалася: “...у цэлым станоўчая сітуацыя з забеспячэннем праў нацменшасцей на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь; стваральная праца дзяржаўных органаў і, перад усім, Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь, якія аказваюць дапамогу ў забеспячэнні канстытуцыйных праў нацменшасцей у Беларусі”.⁷⁸

У дакуменце гаварылася, што “улічваючы станоўчы вопыт і праблемы суседніх дзяржаў і далёкага замежжа, заклікаем працягваць канструктыўнае супрацоўніцтва органаў улады і кіравання, усіх зацікаўленых НГА і прадстаўнікоў нацменшасцей у справе забеспячэння стабільнасці і падтрымання міру ў Рэспублікі Беларусь.”

У гэтых мэтах было прапанавана “удасканалваць нацыянальнае заканадаўства, з улікам прапаноў удзельнікаў канферэнцыі, для станаўлення грамадзянскай супольнасці і дэмакратызацыі Беларусі.” У шэрагу іншых таксама прагучалі прапановы: “унясенне ў айчыннае заканадаўства паняцця “нацыянальныя меншасці”; увядзенне закона аб рэстытуцыі; унясенне змен у выбарчае заканадаўства для забеспячэння адпаведнага прадстаўніцтва нацыянальных меншасцей у органах улады.”

Адначасова ўдзельнікі зафіксавалі, “што сітуацыя з забеспячэннем канстытуцыйных праў нацменшасцей у Беларусі адзначаецца стабільнасцю і мае тэндэнцыі станоўчага развіцця. Значная заслуга ў гэтым прадстаўнічай улады на месцах і Камітэта..., прадстаўніцтваў міжнародных арганізацый, грамадзянскага супольніцтва ў цэлым.”⁷⁹

23.03.2004 г. у Камітэце па справах рэлігіі і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Беларусі адбылася сустрэча з кіраўнікамі грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей. У прынятай рэзалюцыі адзначалася: “...п.2. Прызнаць мэтазгодным стварэнне Кансультатыўнага савета грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей пры Камітэце, які будзе спрыяць пашырэнню магчымасцей грамадскіх аб’яднанняў

⁷⁷ Смалянчук, А. Нацыянальная структура насельніцтва Беларусі ў XX стагоддзі / А.Смалянчук // Беларусь у XX стагоддзі. Вып. 1. – Мінск: “Водолей”, 2002. – С. 165–166.

⁷⁸ Рэзалюцыя канферэнцыі // АКСПН. – Спр. 03–04, 2002. – Т. 1.

⁷⁹ Рэзалюцыя канферэнцыі // АКСПН. – Спр. 03–04, 2002. – Т. 1.

нацыянальных супольнасцей у іх статутнай дзейнасці і дапамогі ад зацікаўленых.”⁸⁰

Абагульняючы прааналізаваны матэрыял можна сцвярджаць, што палітыка дзяржаўнай улады да грамадска-палітычнага развіцця нацыянальных супольнасцей здзяйснялася ў цэлым выверанымі, прадуманымі крокамі, пры наяўнасці пэўных недахопаў, якія можна выправіць.

У даследуемы перыяд у дзеяннях дзяржаўнай улады было бачна схіленне да комплекснага вырашэння існуючых праблем нацыянальных супольнасцей. У той жа час доктарам гістарычных навук, прафесарам І.Юфе ставіліся пэўныя пытанні, якія, на яго думку⁸¹, патрабавалі рашэння:

1) увядзенне адзінай тэрміналагічнай назвы прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей;

2) выдаткоўванне пэўнай сумы, адзначанай у рэспубліканскім бюджэце канкрэтнай лічбай, на правядзенне культурна-асветніцкіх і іншых мерапрыемстваў нацыянальнымі аб’яднаннямі;

3) пазбаўленне ў існуючай заканадаўчай базе разнастайных агаворак, канкрэтызацыя правоў прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей;

4) пашырэнне правоў і паўнамоцтваў каардынацыйнай Рады і Кансультатыўнага Савета пры Камітэце па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь;

5) узмацненне працы з нацыянальна-культурнымі аб’яднаннямі на ўзроўні абласцей і раёнаў;

6) узмацненне адказнасці за парушэнне заканадаўства аб мовах і дапрацоўкі артыкула 130 Крымінальнага кодэкса Рэспублікі Беларусь.

Зыходзячы з гэтага, ён выказваў шэраг слушных прапановаў. Каб дэпутаты вышэйшага органа ўлады дакладна вызначалі памер выдаткоўвання сродкаў (напрыклад, 1 – 2 % дзяржбюджэту). Падобнае было ў праекце Закона 1992 года. Пры вызначэнні памераў размеркавання патрэбна ўлічваць колькасць насельніцтва той ці іншай нацыянальнай супольнасці Рэспублікі Беларусь. Стварыць у Беларусі паўнаважныя яўрэйскія агульнаадукацыйныя школы (падобныя існуюць у Расіі, Украіне, Малдове, Латвіі), не перашкаджаць адкрыццю польскіх школ і г.д. Вярнуць статус і паўнамоцтвы Каардынацыйнай Радзе па справах нацыянальных меншасцей. Раней яна дзейнічала пры Савеце Міністраў і яе ачольваў віце-прэм’ер (намеснік Старшыні Савета Міністраў), а цяпер – пры Камітэце па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь і кіруе ёй старшыня Камітэта. Варта стварыць і

⁸⁰ Рэзалюцыя сустрэчы з прадстаўнікамі грамадскіх аб’яднанняў // АКСРП. – Спр. 03–04, 2004. – Т. 1.

⁸¹ Иоффе, Э.Г. Проблемы реализации прав национальных общностей и законодательство Республики Беларусь / Э.Г.Иоффе // Чалавек. Грамадства. Свет. – 2005. – № 1. – С. 58–62.

наладзіць бесперапыннае выданне часопіса альбо газеты нацыянальных супольнасцей Беларусі.

У выніку аналіза асноўных накірункаў палітыкі дзяржаўнай улады Рэспублікі Беларусь да нацыянальных супольнасцей на сучасным этапе развіцця краіны, можна сцвярджаць, што значныя змены ў нацыянальнай палітыцы адбыліся пасля прыняцця 27 ліпеня 1990 г. Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Рэспублікі Беларусь, а таксама шэрагу заканадаўчых актаў аб мовах, культуры, адукацыі і асабліва важнага сярод іх закону “Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь”.

1990–2000-я гады сталі важнай вехай у развіцці беларускай дзяржаўнасці і фарміраванні прынцыпова новай сацыяльна-палітычнай сістэмы на Беларусі. Менавіта на гэты перыяд прыйшлося станаўленне дзяржаўнасці і дэмакратычных інстытутаў (прэзідэнцтва, парламентарызму, сучаснага падзелу ўлад), фарміраванне грамадства ў выглядзе партый, грамадскіх і прафесійных аб’яднанняў, новых СМІ.

Рэспубліканскія і мясцовыя органы ўлады Рэспублікі Беларусь імкнуліся да захавання міжнацыянальнага даверу, падтрымлівалі розныя формы міжкультурнага дыялогу ва ўмовах існуючых супярэчнасцей, у тым ліку і міжнацыянальных, у беларускім грамадстве, спрыялі працэсу стварэння нацыянальных грамадскіх аб’яднанняў. Прадастаўляліся шырокія магчымасці нацыянальным супольнасцям у культурна-асветніцкай дзейнасці па адраджэнню і захаванню нацыянальнай мовы, культуры і традыцый. Прыярытэт належыў інтэрнацыянальным накірункам у дзейнасці органаў дзяржаўнай улады.

У нашым грамадстве былі пэўныя праблемы ў міжнацыянальных адносінах. Існавалі пэўныя непаразуменні і канфлікты паміж органамі ўлады і аб’яднаннямі нацыянальных супольнасцей, пераважна на мясцовым узроўні.

2.3 Дзейнасць дзяржаўных органаў адукацыі па захаванню нацыянальных моў

Далучанасць да культуры свайго народа, павага да яго гісторыі і традыцыям праяўляецца ў адносінах да сваёй нацыянальнай мовы – асноўнага сродка трансляцыі культурнай спадчыны і ментальных дасягненняў народа, якія склаліся ў пэўных гістарычных, геаграфічных і сацыяльных умовах. Паводзінскім аспектам адносін да мовы з’яўляецца больш ці менш выражанае імкненне выкарыстоўваць яе ў штодзённым жыцці і лічыць яе роднай мовай. Узростаючая каштоўнасць добрага засваення і практычнага прымянення роднай мовы мае вельмі важны аспект: узмацненне ролі мовы ў нацыянальнай ідэнтыфікацыі асоб і сацыяльных груп. Гэта вельмі каштоўна з пункту гледжання перспектывы нацыянальнага адраджэння і развіцця.

Аналіз каштоўнаснай арыентацыі моладзі ў духоўным жыцці трансфарміруючагася грамадства дазваляе адзначыць наступнае. У Беларусі напярэдні XXI стагоддзя 43,1% моладзі лічылі сваёй роднай мовай – беларускую, а сярод іх ва ўзросце да 20 год – 51,1%. Для параўнання, у 1960–70-я гады 60–65% этнічных беларусаў лічылі сваёй роднай мовай не беларускую, а рускую. Вынікі сацыялагічных даследаванняў 90-х гадоў XX ст., пры зносінах з рэспандэнтамі (моладзю), якія гаварылі аб выкарыстоўванні двух моў [рускай і беларускай], дазволілі зрабіць выснову, што размова вялася не аб двухмоўі, а аб нізкай моўнай культуры рэспандэнта, маючага маленькі слоўніковы запас і рускай і беларускай моў.⁸² У групе моладзі ва ўзросце да 20 год, два фактары – родная мова і пачуццё нацыянальнага адзінства – займалі два першых рангавых месцы (з 12) у іерархіі значнасці розных фактараў (эканамічных, палітычных, тэрытарыяльных, сацыякультурных і інш.) у нацыянальным развіцці і духоўным жыцці народа.⁸³

У фарміраванні падобных арыентацый на родную мову вялікую ролю адыгрывала адукацыя на нацыянальных мовах, у першую чаргу, на дзяржаўным узроўні.

З усіх нацыянальных супольнасцей Беларусі ў савецкі час толькі літоўцы мелі сваю школу ў Гродзенскай вобласці (калі не ўлічваць школы з рускай мовай навучання).

Пачатак навучання дзяцей польскай мове быў пакладзены ў Гродзенскай вобласці ў 1987–1988 навучальным годзе. На той момант яе вывучалі 11 вучняў Ласасноўскай СШ Гродзенскага раёна. З 1990–1991 навучальнага года – у Брэсцкай вобласці і ў паасобных школах у іншых

⁸² Динамика ценностных ориентаций молодежи в трансформирующемся обществе / Е.М.Бабосов, С.Е.Бабосов, Ю.М.Бубнов, В.А.Клименко, Т.И.Яковук и др. Под ред. академика Е.М.Бабосова. – Минск: ИООО «Современное слово», 2001. – С. 97-98.

⁸³ Там жа. – С. 98.

абласцях Рэспублікі Беларусь.

На пачатак 1989/1990 навучальнага году ў Гродзенскай вобласці дзейнічала наступная колькасць школ згодна мовы навучання: 184 на рускай мове (4575 класаў) з 120411 вучнямі; 564 на беларускай мове (4494 класа) з 40653 вучнямі; 26 на польскай мове (57 класаў) – 651 вучань; 3 на літоўскай мове (15 класаў) – 91.⁸⁴

У 1990/1991 н.г. у Гродзенскай вобласці была 631 школа з адной мовай навучання (91256 вучняў). З іх на рускай мове – 80 школ (51337 вучняў), на беларускай – 551 (39919). Працавалі 105 школ з дзвюма мовамі навучання (72604 вучня). У іх 68396 вучняў вучыліся на рускай мове, 4208 на беларускай. Акрамя таго было 192 школы (120060 вучняў) у якіх родная мова вывучалася як прадмет: беларуская мова – 175 школ (119248 вучняў), польская мова – 14 (711), літоўская мова – 3 (101). У 157 школах (6653 вучня) родная мова вывучалася факультатывна ці ў гуртках: беларуская мова – 41 школа (859 вучняў), польская мова – 116 (5795).⁸⁵

З 1 верасня 1996 года ў г. Гродна функцыяніравала СШ № 36 з польскай мовай навучання, якая была разлічана на 560 асоб. Падобная школа на 198 месц была ўведзена ў 1999 г. у г. Ваўкавыску.

Згодна ліста Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь за № 25–06/61 ад 09.02.98 г. па стану на 06.09.97 г. у нашай дзяржаве навучаліся на польскай мове: у г. Мінску – 48 вучняў (1 кл.–12; 2 кл.–8; 3 кл.–15; 4 кл.–13), у г. Брэсце – 43 вучня (1 кл. – 20; 2 кл. – 5; 3 кл. – 13; 4 кл. – 5), у Гродзенскай вобласці – 664 вучня (1 кл. – 93; 2 кл. – 121; 3 кл. – 75; 4 кл. – 119; 5 кл. – 97; 6 кл. – 118; 7 кл. – 51); на літоўскай мове ў Гродзенскай вобласці – 77 вучняў (1 кл. – 8; 2 кл. – 7; 3 кл. – 4; 4 кл. – 11; 5 кл. – 7; 6 кл. – 11; 7 кл. – 6; 8 кл. – 8; 9 кл. – 5; 10 кл. – 3; 11 кл. – 7).⁸⁶

15 снежня 1997 года на пасяджэнні Гродзенскага абласнога выканаўчага камітэту разглядалася пытанне “Аб ходзе рэалізацыі канстытуцыйнага права грамадзян вобласці на навучэнне дзяцей на роднай мове”.

На пасяджэнні было адзначана, што ў 1997/1998 н.г. у вобласці 655 агульнаадукацыйных школ, з іх на беларускай мове – 464 (70,8%), на рускай – 29 (4,3%), на беларускай і рускай мовах – 160 (24,4%), на польскай – 1, на літоўскай мове – 1. На беларускай мове навучаліся – 51,5% ад агульнай колькасці школьнікаў, на рускай – 48,1%. У той жа час, у тым навучальным годзе 44,1% дзяцей паступілі ў 1 клас з беларускай мовай навучання, 55,4% – з рускай мовай. Захоўваўся, у нейкай ступені, беларускамоўны рэжым у сістэме прафтэхадукцыі, у дашкольных установах, педвучылішчах. На польскай мове вучыліся 664 вучні. Як прадмет у гуртках і факультатывах, у якасці роднай, польскую мову

⁸⁴ Справаздача // ДАГрВ. – Фонд 730 – Воп. 2. – Спр. 895. – Арк. 3–4.

⁸⁵ Там жа. Арк. 1–1 адв.

⁸⁶ Ліст Міністэрства адукацыі // АКСПН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк. 73.

вывучалі ў 21 раёне вобласці звыш 8000 дзяцей (стварыць польскую школу для такой колькасці дзяцей не палічылі патрэбным). Выкладалі польскую мову 318 настаўнікаў, 115 з іх (36,2%) мелі спецыяльную адукацыю. У вобласці працавалі класы з вывучэннем літоўскай мовы як прадмета ў Астравецкім і Воранаўскім раёнах, была адкрыта школа з літоўскай мовай навучання ў в. Рымдзюны Астравецкага раёна, у в. Пеляса Воранаўскага раёна функцыяніравала недзяржаўная школа з навучаннем па-літоўску. У перыяд 1995–1997 гг. у вобласці адбыўся працэс пераводу навучання дзяцей з беларускай на рускую мову. У выніку ў гг. Гродна і Слоніме навучанне цалкам стала рускамоўным. Актуальнай была праблема кадраў, якія забяспечвалі выкладанне польскай мовы. 63,8% з іх былі сумяшчальнікамі. Не належным чынам вырашалася праблема забеспячэння навучальнага працэсу на польскай мове падручнікамі па розных прадметах. Не былі абсталяваны ў неабходнай ступені кабінеты фізікі, хіміі, працоўнага навучання ў школах з польскай мовай – СШ №36 г. Гродна, Рымдзюнскай СШ.⁸⁷

У 1992 г. выдавецтва “Народная асвета” выдала 5, а ў 1993 – 6 назваў польскамоўных падручнікаў. На 1996 год класы з вывучэннем польскай мовы былі забяспечаны ад 1-га да 9-га класаў падручнікамі па польскай мове і літаратуры. У той год рыхтаваўся да выдання падручнік–хрэстаматыя па гісторыі польскай літаратуры для 9-х класаў; былі зроблены пераклады падручнікаў матэматыкі для 1–4 класаў, біялогіі для 6–7 класаў, пераклад падручніка па матэматыцы для 5-х класаў. Праграма забеспячэння падручнікамі класаў з навучэннем на польскай мове была разлічана да 2002 года. Улічваючы складанасць падрыхтоўкі да выдання падручнікаў для класаў з польскай мовай навучання, была дамоўленасць з Міністэрствам адукацыі Літоўскай Рэспублікі аб супрацоўніцтве, згодна з якой можна было карыстацца перакладзенымі ім на польскую мову падручнікамі матэматыкі і іншых прадметаў.

З 1999 года пачынаецца памяншэнне колькасці вучняў, якія рознымі формамі вывучалі польскую мову ў дзяржаўных установах. Адпаведна навучальным гадам (1999-2003 гг.): 10513, 9459, 9965, 9274 і 9219 дзяцей і падлеткаў.

На 01.09.2002 года ў горадзе Гродна, не ўлічваючы СШ № 36, вывучалі польскую мову – 2260 чалавек (2001/2002 нав. год – 2253 чалавека). У СШ № 36 г. Гродна ў класах з польскай мовай у 2002/2003 нав. годзе вучылася – 489 вучняў. Адзначалася пэўная тэндэнцыя да змяншэння: 1.09.2000 – 548 вучняў, 1.09.2001 – 545 вучняў, 1.09.2002 – 489. ГА “СПБ” у 2003 годзе прапанавала пабудаваць у Гродна (за кошт сродкаў Польшчы) другую школу з польскай мовай навучання. Улады Беларусі ім катэгарычна адмовілі. У той жа час, там дзе планавалі

⁸⁷ Матэрыялы да пасяджэння аблвыканкому // АКСРН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк. 101–102.

пабудаваць польскую школу, 341 вучань вывучаў польскую мову і літаратуру ў розных формах на базе існуючых агульнаадукацыйных школ.

У Гродна і Гродзенскім раёне ў школах, дзе вывучалася польская мова, праграма не прадугледжвала вывучэнне дадатковай мовы і задачу адпаведнага экзамена. Такім чынам, польская мова як прадмет выкладалася ў межах існаваўшай школьнай праграмы – гэта прыводзіла да скарачэння існаваўшых гадзін мовы і перагрузкі вучняў. Каб пазбегнуць перагрузкі, польскую мову вывучалі за кошт беларускай мовы! У матэрыялах Камітэту маецца інфармацыя аб тым, што настаўнікі прасілі аб вывучэнні польскай мовы як прадмета не за кошт гадзін, якія адводзіліся на вывучэнне беларускай мовы, а за кошт рускай, альбо іншых прадметаў.⁸⁸

Абучэнне на польскай мове на пачатак 2004/2005 навучальнага году было ў трох школах Гродзенскай вобласці – у Ваўкавыску і Гродна. У 28 школах вобласці – 1374 вучня 11 падрыхтоўчых класаў вывучалі польскую мову як прадмет, 6019 – факультатыўна.

У 39 дашкольных установах Гродзеншчыны быў створаны 61 гурток, у якіх 778 дзяцей засвойвалі асновы польскай мовы.

Згодна дадзеных афіцыйных улад: ”у 2004 годзе выдаткі бюджэтных фінансавых сродкаў вобласці на ўтрыманне школ і класаў, дзяржаўных адукацыйных устаноў з польскай мовай навучання і вывучэння польскай мовы склалі амаль мільярд рублёў.”⁸⁹

Гэта не такія вялікія сродкі, калі ўлічваць усе выдаткі на адукацыю і адпаведны працэнт (24,8%) польскага насельніцтва ў вобласці.

Міністэрствам адукацыі і навукі былі перададзены на аналіз і абмеркаванне ў мясцовыя органы адукацыі ўдасканаленыя навучальныя планы па польскай мове і літаратуры, па гісторыі польскага народа. З Польшчай было падпісана пагадненне аб супрацоўніцтве ў справе вывучэння польскай мовы ў нашай рэспубліцы. Былі створаны сумесныя кансультацыйныя камісіі па справах школы для беларускай меншасці ў Польшчы і польскай меншасці ў Беларусі.

У класах з польскай мовай навучання напачатку працавалі 15 настаўнікаў з Рэспублікі Польшча, запрошаныя Міністэрствам адукацыі і навукі, пасля адпаведных зваротаў мясцовых органаў адукацыі і на падставе Пагаднення аб супрацоўніцтве паміж Міністэрствам нацыянальнай адукацыі Рэспублікі Польшча і Міністэрствам адукацыі і навукі Рэспублікі Беларусь. Паступова настаўнікі з Польшчы замяняліся беларускімі грамадзянамі–выпускнікамі вышэйшых навучальных устаноў Беларусі і Польшчы.⁹⁰

⁸⁸ Інфармацыйны ліст // АКСРН. – Спр. 03–04, 2002. – Т. 1.

⁸⁹ Тусевич, Е. Живём без оглядки на национальность / Е.Тусевич // Советская Белоруссия. – 2005. – 16 жн. – С. 6.

⁹⁰ Касовіч, В.Ф. Забеспячэнне адукацыйных патрэб нацыянальных меншасцяў у Рэспубліке Беларусь /

Таксама выкладалі польскую мову настаўнікі, якія паэтапна праходзілі падрыхтоўку па польскай мове ў Інстытутах павышэння кваліфікацыі і ў Рэспубліцы Польшча (Беласток, Варшава, Люблін). Акрамя таго, у супрацоўніцтве з настаўніцкім цэнтрам у Любліне, арганізоўваліся курсы польскай мовы, падчас школьных канікулаў, на базе Рэспубліканскага цэнтра павышэння кваліфікацыі і падрыхтоўкі кіруючых работнікаў і спецыялістаў адукацыі ў Мінску, а таксама абласнога Інстытута павышэння кваліфікацыі настаўнікаў у Гродна.

Падрыхтоўка настаўніцкіх кадраў для польскамоўных школ ажыццяўлялася Гродзенскім універсітэтам (польска–беларускае і польска–рускае аддзяленні), Беларускай дзяржаўнай універсітэтам (аддзяленне славянскай філалогіі), Лінгвістычным універсітэтам, Беларускай дзяржаўнай педагогічнай універсітэтам імя Максіма Танка (факультэт беларускай філалогіі, сусветнай і айчынай культуры), а таксама Ваўкавыскім педагогічным вучылішчам.

У Гродзенскім дзяржаўным універсітэце імя Я. Купалы, пачынаючы з 1989 года, адбылося 12 выпускаў адпаведных спецыялістаў (382 настаўніка беларускай і польскай, рускай і польскай моў). З 2003 года ва ўніверсітэце была распачата падрыхтоўка настаўнікаў гісторыі з дадатковай спецыяльнасцю – польская мова. Гродзенскі педагогічны каледж (вучылішча) з 1992 года рыхтаваў выхавацеляў дашкольных устаноў з правам працы ў групах з польскай мовай навучання. Адбылося 8 выпускаў, падрыхтаваны 353 спецыялісты. Ваўкавыскі педагогічны каледж (вучылішча) падрыхтаваў 32 настаўніка пачатковых класаў з правам выкладання польскай мовы.⁹¹

Ва ўстановах адукацыі Гродзенскай вобласці ў 2004/2005 навучальным годзе працавалі 103 настаўнікі польскай мовы, з іх 63 па сумяшчальніцтву, якія мелі вышэйшую педагогічную адукацыю і валодалі польскай мовай.

У Гродзенскай вобласці сумесна з ГА “СПБ” і “ПМШ” штогод праводзіліся шмат раённых і абласных мерапрыемстваў для школьнікаў, міжнародныя навукова–практычныя канферэнцыі. З 2003 года актывізавалася супрацоўніцтва з куратарыяй адукацыі ў г. Беластоку ў межах падпісанага пагаднення аб супрацоўніцтве на 2003–2005 гады. У 2004 годзе быў праведзены сумесны конкурс паміж настаўнікамі беларускай мовы Гродзенскай вобласці і Падляскага ваяводства, у 2005г. праводзіўся сумесны конкурс “Настаўнік польскай мовы–2005.”

Згодна інфармацыі Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь у 2004/2005 н.г. у рэспубліцы функцыяніравалі 4104 агульнаадукацыйныя

В.Ф.Касовіч // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў ХХ стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 165.

⁹¹ Тусевич, Е. Живём без оглядки на национальность / Е.Тусевич // Советская Белоруссия. – 2005. – 16 жн. – С. 6.

школы. З іх агульнай колькасці ў 2428 (59,2%) агульнаадукацыйных школах навучальна-выхаваўчы працэс ажыццяўляўся на беларускай мове, у 1366 (33,3%) – на рускай, у 307 (7,5%) – на двух мовах (беларускай і рускай). Ва ўсіх тыпах устаноў, якія забяспечвалі атрыманне агульнай сярэдняй адукацыі, навучалася 1264530 вучняў, у тым ліку, на беларускай мове – 301250 (23,8%), на рускай – 962549 (76,15%), на польскай – 656 (0,1%), на літоўскай 75 вучняў.

Табліца 2. Дадзеныя аб агульнаадукацыйных школах па мовах абучэння ў абласцях Рэспублікі Беларусь.⁹²

	На беларускай		На рускай		На польскай	
	чал.	%	чал.	%	чал.	%
г. Мінск	8558	4,2	193015	95,7	30	0,0
Брэсцкая	53964	26,4	150410	73,6	41	0,0
Віцебская	34711	21,5	126624	78,5	0	0,0
Гомельская	37345	18,6	163384	81,4	0	0,0
Гродзенская	53721	35,2	98435	64,4	585	0,4
Мінская	81960	42,6	110600	57,4	0	0,0
Магілёўская	30641	20,5	119095	79,5	0	0,0

Такім чынам, у некаторых дзяржаўных вучэбных і выхаваўчых установах у адпаведнасці з пажаданнямі прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей было арганізавана вывучэнне шэрагу нацыянальных моў, абучэнне і выхаванне на гэтых мовах. На базе агульнаадукацыйных школ, пазашкольных, клубных, бібліятэчных устаноў сістэм Міністэрства адукацыі і Міністэрства культуры па ініцыятыве нацыянальных супольнасцей былі ўтвораны школы, класы, факультатывы, гурткі па навучанню на роднай мове, даследаванню гісторыі і культуры нацыянальных супольнасцей. Адукацыйныя структуры з этнакультурным кампанентам забяспечваліся адпаведнымі падручнікамі і вучэбна-метадычнымі дапаможнікамі, па магчымасці, Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь, а таксама краінамі гістарычнага паходжання. У вышэйшых навучальных установах была арганізавана падрыхтоўка кадраў для гэтых школ. У той жа час, у краіне не існавала, у неабходнай колькасці, поўнаватарасных дзяржаўных нацыянальных школ (яўрэйскіх, татарскіх, цыганскіх і г.д.).

⁹² Наша слова. – 2005. – 23 сак. – С. 1.

2.4 Адлюстраванне міжнацыянальных працэсаў у дзейнасці Вярхоўнага Савета Беларусі (1990–1996 гг.)

У Рэспубліцы Беларусь вышэйшым органам улады лічыцца парламент – Нацыянальны сход. У БССР і першыя пяць год існавання незалежнай Беларусі парламент называўся – Вярхоўны Савет.

Ён выконвае дзве функцыі: заканадаўчую і прадстаўнічую. Заканадаўчая функцыя – дзейнасць па прыняццю законаў. Прадстаўнічая функцыя – дзейнасць парламента як нейкага форуму, на якім адкрыта і публічна абмяркоўваюцца важнейшыя пытанні жыцця краіны.

Зыходзячы з гэтага і будзе прааналізавана дзейнасць спецыяльных структур Вярхоўнага Савета Беларусі ў 1990–1996 гадах, якія закраналі інтарэсы нацыянальных супольнасцей і міжнацыянальныя адносіны.⁹³

Пасля правядзення ў 1990 годзе першых больш ці менш дэмакратычных выбараў у мясцовыя і Вярхоўны саветы, сталі адбывацца змены ў падыходах да вырашэння міжнацыянальных праблем, а таксама задавальнення інтарэсаў і запатрабаванняў нацыянальных супольнасцей Беларусі ў грамадска-палітычнай і культурна-асветніцкай сферы.

---

⁹³ З 1972 да 21 верасня 1990 года пытанні міжнацыянальных адносін не знаходзілі адлюстравання ў працы якога-небудзь спецыяльнага органа Вярхоўнага Савета (ВС) БССР. Іх разглядам павінен быў займацца адзел па пытаннях сацыяльнага і культурнага развіцця, потым камісія па народнай асвете і культуры (яе 28.03.1985 года ўзначаліў Караткевіч А.Ц., яго намеснікам стаў Гілевіч Н.С.). БССР. Вярхоўны Савет. Скліканне, 11-е. Сесія, 1-я. Стэнаграфічная справаздача. – Мінск: Беларусь, 1985. – С. 18.

Гэта было выклікана тым, што, згодна афіцыйнай ідэалогіі, на абшарах СССР, у тым ліку і Беларусі, нацыянальныя пытанні былі вырашаны, неабходнасць у падрабязным аналізу стану міжнацыянальных адносін не існавала. Толькі напрыканцы 1980-х гадоў, пасля падзеяў у Узбекістане, Нагорным Карабаху, Абхазіі і інш., на міжнацыянальныя адносіны звярнулі ўвагу і ў Беларусі.

Не разглядаліся нацыянальныя праблемы і на сесіях ВС БССР у перыяд 1972–1988 гг. Сесіі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР. Стэнаграфічныя справаздачы. – Мінск: “Беларусь”, 1972–1989.

Варта прывесці красамоўны прыклад. 22–23 чэрвеня 1972 года адбыліся пасяджэнні трэцяй сесіі Вярхоўнага Савета БССР восьмага склікання. Разглядалася пытанне “Аб поўным пераходзе да ўсеагульнай сярэдняй адукацыі моладзі ў БССР”. З судакладамі выступілі міністр асветы БССР Мінкевіч М.Г. і старшыня пастаяннай камісіі па народнай асвете ВС БССР Караткевіч А.Ц. Ні яны, ні выступоўцы з ліку адказных асоб і дэпутатаў ніводнага слова не казалі аб выкладанні ў навучальных установах на роднай мове. Казалі аб чым заўгодна, толькі не аб захаванні роднай мовы ў школах і ПТВ рэспублікі, як для тытульнай нацыі, так і для нацыянальных супольнасцей. У той жа час на сесіі 23.06.1972 года ў абмеркаванні гэтага пытання міністр асветы СССР Пракоф’еў М.А. сказаў: “Прадугледжана, што да 1975 года школа павінна па ўсіх прадметах закончыць пераход на новыя навучальныя праграмы і падручнікі. Асабліваю ўвагу нам неабходна звярнуць на паліпшэнне выкладання рускай і роднай мовы ў нацыянальных школах.” Пасля абмеркавання ў прынятай пастанове ВС БССР пра новыя праграмы адзначана, а наконт моў нічога няма. Трэцяя сесія Вярхоўнага Савета Беларускай ССР восьмага склікання 22–23 чэрвеня 1972 года. Стэнаграфічная справаздача. – Мінск: “Беларусь”, 1972. – С. 108, 175.

На восьмай сесіі ВС БССР 2.02.1988 г. быў прыняты Закон БССР “Аб народным абмеркаванні важных пытанняў дзяржаўнага жыцця Беларускай ССР”. Ён прадугледжваў абмеркаванне насельніцтвам важных пытанняў грамадскага і дзяржаўнага жыцця. У артыкуле 4 забараняліся прамыя або ўскосныя абмежаванні на ўдзел у абмеркаванні ў залежнасці ад “расавай і нацыянальнай прыналежнасці, полу, адукацыі, мовы, адносін да рэлігіі...” БССР. Вярхоўны Савет. Скліканне (11). Сесія (8). Стэнаграфічная справаздача. – Мінск: Беларусь, 1988. – С. 83-90.

Пастановаю Прэзідыума ВС БССР ад 21.09.1990 г. у Сакратарыяце Вярхоўнага Савета ўнутры некаторых аддзелаў былі ўтвораны сектары. У складзе аддзела па пытаннях сацыяльнага і культурнага развіцця з'явіўся сектар па пытаннях адукацыі, культуры і міжнацыянальных адносін.

Пастановаю ВС БССР XII склікання ад 01.06.1990 г. былі ўтвораны пастаянныя камісіі, сярод якіх – камісія па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносінах.

Як ні дзіўна, але камісія па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносінах не вельмі часта займалася пытаннямі нацыянальных супольнасцей.

Толькі на сваім чацвёртым пасяджэнні (24.09.1990 г.) дэпутаты Вярхоўнага Савета (XII склікання) – члены камісіі, звярнулі сваю ўвагу на праблемы нацыянальных супольнасцей і разгледзілі зварот агульнага сходу аддзялення польскага культурна-асветніцкага таварыства імя А.Міцкевіча (Гродна), які адбыўся 14.08.1990 г. Члены таварыства звярталіся да ўладаў з патрабаваннямі “спыніць антыпольскую кампанію ў газетах”, прасілі выдзеліць памяшканне для таварыства, дапамагчы ў выданні газеты і стварэнні школ на польскай мове, даць дазвол на змяненне нацыянальнасці з беларускай на польскую і інш. Галоўнае, што патрабавалі – атрымаць магчымасць сустрэчы з кіраўніцтвам вобласці, якое ўхілялася і не жадала задавальняць запатрабаванні асоб польскай нацыянальнасці. У той жа час, частка палякаў Гродзенскай вобласці, патрабавала “забараніць гвалтоўнае набажэнства ў касцёлах на беларускай мове”, што ніяк не адпавядала добрым узаемаадносінам беларусаў і палякаў каталіцкага веравызнання і супярэчыла курсу Каталіцкай царквы на ўжыванне падчас набажэнстваў нацыянальных моў краін знаходжання касцёлу.⁹⁴

4 снежня 1990 года камісія прыняла рашэнне па пытанню “Аб стане адраджэння нацыянальнай культуры і роднай мовы сярод грамадзян польскай нацыянальнасці ў Гродзенскай вобласці і іншых раёнах Беларусі”. Было прынята рашэнне: рэкамендаваць Савету Міністраў БССР разгледзіць пытанне аб рэгістрацыі Саюза палякаў на Беларусі; вырашыць пытанне аб частковым фінансаванні газеты–органа СПБ; даручыць Гродзенскаму аблвыканкому і гарвыканкому разгледзіць пытанні аб выдзяленні памяшканняў для СПБ, рэдакцыі газеты, частковым фінансаванні культурна–асветніцкіх аддзелаў таварыства; спрыяць хутчэйшаму развіццю польскай мовы; забяспечыць бібліятэкі літаратурай на польскай мове; выдзяліць памяшканні для гурткавай і іншай культурна-

---

⁹⁴ Пушкін, І.А. Адлюстраванне міжнацыянальных працэсаў у дзейнасці Вярхоўнага Савета Беларусі (1990–1996 гг.) / І.А.Пушкін // Актуальныя праблемы из исторического прошлого и современности в общественно–гуманитарных и социо–религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья: материалы международной научно–практической конференции, Витебск, 19–20 апреля 2007 г. / Вит. гос. ун–т.; редкол.: В.А.Космач (гл. ред.). – Витебск: Издательство УО “ВГУ им. П.М.Машерова”, 2007. – Ч. I. – С. 157-159.

масавай дзейнасці; прыняць меры па аднаўленню помнікаў, якія ўшаноўваюць вядомых дзеячаў сумеснай гісторыі і культуры Беларусі і Польшчы.⁹⁵

Аб задавальненні грамадска-палітычных і культурных патрэб асоб польскай нацыянальнасці ішла размова на пасяджэннях Камісіі 22.05.1991 г. на якім было заслухана пытанне “Аб ходзе выканання рашэння Камісіі па адраджэнню польскай культуры і мовы, узнятым Польскім культурна-асветным таварыствам імя А. Міцкевіча”⁹⁶ і 09.04.1992 г., калі была заслухана інфармацыя “Аб прапановах СПБ па пытаннях адраджэння польскай мовы і культуры.”⁹⁷

Вясною 1991 года дэпутаты-члены Камісіі па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносін звярнулі ўвагу і на сферу міжнацыянальных адносін. Так, 20 сакавіка 1991 г. была заслухана “Інфармацыя вучоных Інстытута сацыялогіі АН БССР аб стане міжнацыянальных адносін у БССР”,⁹⁸ а 22 мая 1991 года разглядалася пытанне “Аб падрыхтоўцы праекта Закона “Аб свабодным развіцці нацыянальных і этнічных груп у БССР.”⁹⁹

Напрыканцы 1980-х гадоў у Беларусі паўстала праблема нацыянальнага вылучэння Палескага рэгіёну. З’явіўся рух за прызнанне існавання заходне-палескай этнічнай групы (Етвязі). Было ўзнята гэтакое пытанне і на пасяджэнні Камісіі Вярхоўнага Савета XII склікання. 20 мая 1991 года разглядалася пытанне “Аб статуце і праграме грамадска-культурнага аб’яднання “Полісье”. Статут быў зацверджаны III Вальным зборам аб’яднання 14.04.1990 г. Згодна яго, асноўная мэта аб’яднання – садзейнічанне этнакультурнаму адраджэнню Заходняга Палесся (Етвязі). Са зместу бачна, што гэтая частка Беларусі разглядалася, як асобны край. У Статуце добра прасочваліся сепаратысцкія настроі. На пасяджэнні частка дэпутатаў выказала заклапочанасць тым, што дзейнасць таварыства ініцыяраваная зверху, з боку тагачасных уладаў і гэта стварала нацыянальную напружанасць у рэспубліцы, вяло да дэстабілізацыі міжнацыянальных адносін.¹⁰⁰

12 чэрвеня 1991 года Камісія ВС БССР разглядала “Зварот А. Трушко (А. Наварыча) з прапановаю больш актыўна садзейнічаць развіццю культуры палескага рэгіёна Беларусі”. На пасяджэнні выступіў з расповедам аб працы грамадска-культурнага таварыства “Полісье” М.М.Шэляговіч. Ён прапанаваў: а) прыняць Закон аб заходне-палескай этнічнай групе народа, б) пастанову аб фінансаванні работы ГКТ “Палісье” у палескім рэгіёне, в) стварыць заходне-палескі культурна-

⁹⁵ Пратакол пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4089. – Арк. 48–49.

⁹⁶ Пратакол пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4090. – Арк. 125–127.

⁹⁷ Пратакол пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4091. – Арк. 53.

⁹⁸ Пратакол пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4090. – Арк. 310–312.

⁹⁹ Там жа. Арк. 125–127.

¹⁰⁰ Матэрыялы да пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4090. – Арк. 107–124.

асветны цэнтр.

Камісія прыняла рашэнне: “1) Падтрымаць і адобрыць імкненне членаў ГКТ “Палісьсе” да вывучэння народнай культуры, фальклору, дыялекту палескага рэгіёну... 3) Лічыць немэтазгодным прыняцце заканадаўчых актаў па стварэнню якіх-небудзь аўтаноміяў, навуковых цэнтраў. Жыхары Беларускага Палесся з’яўляюцца самабытнай часткай беларускага народа.”¹⁰¹

Пасля няўдалага дзяржаўнага перавароту ў СССР у жніўні 1991 года і ўтварэння Рэспублікі Беларусь узнікла вострая неабходнасць у стварэнні заканадаўчай базы міжнацыянальных адносін.

2 кастрычніка 1991 года прадметам увагі членаў Камісіі стала пытанне “Аб дзейнасці нацыянальных грамадска-культурных аб’яднанняў горада Мінска”. На падставе таго, што ў маі 1991 года пры Мінскім гарадскім аддзяленні Савецкага фонду міра былі зарэгістраваны і дзейнічалі 6 нацыянальных грамадска-культурных аб’яднанняў (татарскае, яўрэйскае, украінскае, рускае, армянскае, азербайджанскае) з агульнай колькасцю сяброў больш за 6000 чалавек, а таксама рашэння 5-й нечарговай сесіі Мінскага гарадскога савета за № 165 ад 05.09.91 г. аб размяшчэнні ў будынку дома палітычнай асветы Мінскага абкама КПБ–КПСС Цэнтра нацыянальных культур, камісія ВС Рэспублікі Беларусь прыняла рашэнне: 1) прапанаваць Савету Міністраў разгледзіць рашэнне 5-й сесіі XXI склікання Мінскага гарсавета аб утварэнні ў доме палітасветы Цэнтра нацыянальных культур; 2) прапанаваць Дзяржкамдруку і Міністэрству культуры забяспечыць бібліятэкі літаратурай на мовах нацыянальных супольнасцей; 3) прапанаваць Вярхоўнаму Савету кааптаваць у склад Камісіі па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносінах ВС Беларусі з правам дарадчага голасу прадстаўнікоў нацыянальных грамадска-культурных аб’яднанняў рэспублікі.¹⁰²

16 снежня 1991 г. камісіяй быў разгледжаны праект канцэпцыі Закона “Аб свабодным развіцці нацыянальных і этнічных груп у Рэспубліцы Беларусь”.¹⁰³ Напрыканцы 1991 года збіраліся заўвагі і прапановы камісій Вярхоўнага Савета, выканаўчых органаў улады, нацыянальных грамадскіх арганізацый да прапанаванага праекта Закона. Сам праект Закона быў адобраны і прапанаваны на разгляд 9 сесіі ВС 10.03.92 г. у фармуліроўцы “Аб свабодным развіцці нацыянальных груп (меншынстваў) у Рэспубліке Беларусь”.¹⁰⁴

Пры падрыхтоўцы праекта члены камісіі выкарыстоўвалі: закон СССР “Аб свабодным нацыянальным развіцці грамадзян СССР, якія пражываюць за межамі сваіх нацыянальна-дзяржаўных утварэнняў або не

¹⁰¹ Праатакол пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4090. – Арк. 130–136.

¹⁰² Праатакол пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4090. – Арк. 139–147.

¹⁰³ Праатакол пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4090. – Арк. 174–175.

¹⁰⁴ Матэрыялы да пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4091. – Арк. 4–6.

маючых іх на тэрыторыі СССР” (26.04.1990 г.), закон Украіны “Аб нацыянальных меншасцях на Украіне” (праект Закона быў абмеркаваны 16.11.1991 г. у Адэсе на Усеукраінскім з’ездзе нацыянальных меншасцей), закон аб нацыянальна-асабовай аўтаноміі на Ўкраіне ад 24.01.1918 г., закон Літоўскай рэспублікі “Аб нацыянальных меншасцях” ад 23.11.1989 г. (у рэдакцыі ад 11.03.1991 г.), закон Латвійскай рэспублікі “Аб свабодным развіцці нацыянальных і этнічных груп Латвіі і іх праве на культурную аўтаномію” ад 19.03.1991 г., закон “Аб культурнай аўтаноміі нацыянальных меншасцей Эстоніі” ад 12.02.1925 г., парады АБСЕ, савета Еўропы.¹⁰⁵

Гэтая важная дзяржаўная справа (прыняцце Закона), не засталася паза ўвагаю грамадскай дзейнасці сяброў нацыянальна-культурных таварыстваў. Яны актыўна імкнуліся паўплываць на працэс падрыхтоўкі і прыняцця Закона з улікам іх нацыянальных інтарэсаў, каштоўнасцей і запатрабаванняў. 08.04.1992 г. адбылася сустрэча кіраўнікоў нацыянальных аб’яднанняў з членамі Камісіі ВС. У выніку, на наступны дзень, на пасяджэнні Камісіі па пытанню “Аб парадку разгляда праекта Закона “Аб свабодным развіцці нацыянальных груп у Рэспубліцы Беларусь” было вырашана прасіць сесію Вярхоўнага Савета задаволіць просьбу прадстаўнікоў грамадска-культурных аб’яднанняў азербайджанцаў, армян, татар, немцаў, рускіх, яўрэяў, украінцаў – прысутнічаць на пасяджэнні сесіі пры абмеркаванні Закона і даць магчымасць выступіць іх прадстаўніку.¹⁰⁶

Абмеркаванне і прыняцце праекта Закона “Аб свабодным развіцці нацыянальных груп у Рэспубліцы Беларусь” адбылося на сесіі ВС 23.04.1992 г. Ад імя каардынацыйнай рады нацыянальных аб’яднанняў Рэспублікі Беларусь на сесіі выступіў з прамоваю А.–Б.А. Шабановіч. Вярхоўны Савет адобрыў праект Закона ў першым чытанні.¹⁰⁷

Распачаўся працэс дапрацоўкі праекта Закона. Зноўку ў камісію ВС па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносінах паступілі шэраг заўваг, прапаноў ад Камісіі Вярхоўнага Савета (некаторыя камісіі наогул выступілі супраць прыняцця такога Закону), асобных дэпутатаў, ад грамадскіх арганізацый. Так, Украінскае грамадска-культурнае аб’яднанне Брэсцкай вобласці патрабавала, каб у Законе быў прызнаны факт існавання і кампактнага пражывання ў Паўднёвым беларускім Палессі аўтахтоннага ўкраінскага этнічнага насельніцтва.¹⁰⁸ СПБ у праект Закона ў артыкул 6-ы прапаноўваў унесці “права на ўтварэнне ў месцах кампактнага пражывання нацыянальных груп, якія складаюць большасць насельніцтва дадзенай мясцовасці, нацыянальных адміністраўна-тэрытарыяльных адзінак”,

¹⁰⁵ Матэрыялы да пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4094. – Арк. 33–60.

¹⁰⁶ Праатакол пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4091. – Арк. 53.

¹⁰⁷ Матэрыялы сесіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4094. – Арк. 153–191.

¹⁰⁸ Матэрыялы да пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4095. – Арк. 13–14.

“права на вылучэнне кандыдатаў у дэпутаты па асобных спісах нацыянальных супольнасцей”. Падобнае прапаноўвала і аб’яднанне ўкраінцаў “Ватра”.¹⁰⁹

У ліпені 1992 года праект Закона ўжо рыхтаваўся пад назвай “Аб нацыянальных меншасцях”. 3.07.1992 года Камісія ВС па нацыянальных пытаннях прымае рашэнне ўнесці праект Закона на сесію Вярхоўнага Савета (2 чытанне).

Прыняты ў другім чытанні праект Закона “Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь” разглядаўся на пасяджэннях камісіі 24.08.1992 г. і 19.10.1992 г., быў адобраны і рэкамендаваны сесіі Вярхоўнага Савета.¹¹⁰

11.11.1992 года пастановаю Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь быў уведзены ў дзеянне Закон “Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь”.¹¹¹

24 жніўня 1992 года былі прыняты асноўныя напрамкі канцэпцыі работы Камісіі па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносінах. У прыватнасці ў іх былі зафіксаваны: станаўленне беларускай дзяржавы, беларускае нацыянальнае адраджэнне, адраджэнне нацыянальнай свядомасці нацыянальных супольнасцей і г.д.¹¹²

Варта адзначыць, што ў той час існавалі насцярожаныя адносіны часткі рускага насельніцтва да правадзімай палітыцы беларускага адраджэння. Гэта было зафіксавана падчас разгляду на Камісіі (07.12.1992 г.) пытання “Аб рабоце мясцовых саветаў народных дэпутатаў Гомельскай вобласці па ўдасканаленню міжнацыянальных адносін”.¹¹³

На пасяджэнні Камісіі 20.01.1993 г. была заслухана і ўхвалена інфармацыя Э.К.Дарашэвіча аб выніках сацыялагічнага даследавання міжнацыянальных адносін беларускага памежжа, на матэрыялах Заходняга Палесся (Маларыцкі, Іванаўскі, Кобрынскі, Пінскі раёны).¹¹⁴

У аналітычнай запісцы адзначалася, што 81,8% ад агульнай колькасці апытаных не выступалі за якую-небудзь аўтаномію і лічылі сябе беларусамі. 61,7% лічылі немэтазгодным вылучэнне Заходняга Палесся ў самастойны культурна-моўны рэгіён у Рэспубліцы Беларусь, 7,3% – падтрымалі ідэю аўтаноміі. Аўтары аналітычнай запіскі зрабілі выснову, што ў Беларусі “праблем асобнага палескага этнасу няма ў народнай этнічнай свядомасці”.¹¹⁵ Было адзначана, што ў Заходнім Палессі насельніцтва гаворыць на рускай мове – 53,6%, беларускай – 12,6%,

¹⁰⁹ Матэрыялы да пасяджэння камісіі // Там жа. Арк. 12.

¹¹⁰ Праатакол пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4091. – Арк. 73, 134.

¹¹¹ Пастанова Вярхоўнага Савета // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4095. – Арк. 1, 117.

¹¹² Праатакол пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4091. – Арк. 92–94.

¹¹³ Праатакол пасяджэння камісіі // Там жа. Арк. 160–165.

¹¹⁴ Праатакол пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4092. – Арк. 4.

¹¹⁵ Аналітычная запіска аб выніках сацыялагічнага даследавання // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4092. – Арк. 10.

украінскай – 3,6%, польскай – 0,6%, на мясцовай мове (гаворцы) – 49,72%.¹¹⁶ На пытанне “Ці магчымы ў рэгіёне міжнацыянальныя канфлікты” рэспандэнты адказалі: немагчымы – 45,8%, могуць быць нязначныя канфлікты – 33,2%, маецца глеба для сур’ёзных канфліктаў – 8,4%, не далі адказу – 12,6%. Апытванне засведчыла, што ў Кобрынскім раёне адзначаецца супрацьстаянне праукраінскіх палешукоў і тых, хто (аб’яднанне “Полісьсе”) за самастойнасць Заходняга Палесся як адміністрацыяна-моўнай і гаспадарча-эканамічнай адзінкі.¹¹⁷

Апошняе пасяджэнне Камісіі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносінах адбылося 26.01.1993 г.

У першай палове лютага 1993 г. адбылося яе перайменаванне. У сувязі з гэтым, ужо Камісія Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па нацыянальнай палітыцы і пытаннях Садружнасці Незалежных дзяржаў, сабралася на сваё пасяджэнне 24.02.1993 г. каб удакладніць асноўныя накірункі (Канцэпцыю) работы камісіі (Камісію ўзначаліў дэпутат М.А.Слямнёў).¹¹⁸

Сярод агульных накірункаў дзейнасці, дапаўненні да канцэпцыі прадугледжвалі ў II квартале 1993 года разгледзіць на пасяджэнні камісіі праект “Канвенцыі аб абароне праў і асноўных свабод чалавека і нацыянальных меншасцей”.¹¹⁹ План камісіі на II паўгоддзе 1993 года ўтрымліваў пункт аб кантролі за выкананнем Закона “Аб нацыянальных меншасцях у Рэспублікі Беларусь” у Гродзенскай вобласці, а менавіта ў г. Ліда і Лідскім раёне.¹²⁰

8 снежня 1993 г. на пасяджэнні Камісіі разглядалася пытанне “Аб выкананні Закона Рэспублікі Беларусь “Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь”. На пасяджэнне Камісіі былі запрошаны і прысутнічалі прадстаўнікі Савета Міністраў, кіраўнікі, або іх намеснікі, наступных грамадскіх аб’яднанняў: армянскага культурна-асветніцкага таварыства “Айястан”, таварыства “Малдова”, асацыяцыі яўрэйскіх арганізацый Беларусі, таварыства немцаў Беларусі “Адраджэнне”, Саюзу палякаў на Беларусі, Мінскага гарадскога аддзела СПБ, асацыяцыі ўкраінцаў “Ватра”, асацыяцыі карэйцаў, таварыства рускай культуры “Русь”, беларускага аб’яднання татар-мусульман “Аль-Кітаб”.

Неабходнасць гэтай сустрэчы была выклікана тым, што мінуў год, як быў прыняты закон і таму было варта абмеркаваць, як працуе закон на месцах, падзяліцца вопытам, якія ёсць праблемы, складанасці. Ад дэпутатаў-членаў камісіі, прадстаўнікоў нацыянальных грамадскіх

¹¹⁶ Аналітычная запіска аб выніках сацыялагічнага даследавання // Там жа. Арк. 12.

¹¹⁷ Аналітычная запіска аб выніках сацыялагічнага даследавання // Там жа. Арк. 12.

¹¹⁸ Праатакол пасяджэння камісіі // Там жа. Арк. 23.

¹¹⁹ План працы камісіі // Там жа. Арк. 38–39.

¹²⁰ План працы камісіі // Там жа. Арк. 68.

аб'яднанняў прагучала шэраг заўваг і прапаноў:

- адсутнічала фінансавая падтрымка нацыянальных таварыстваў з боку дзяржавы;
- мясцовыя ўлады не дазвалялі нацыянальным грамадскім аб'яднанням займацца прадпрымальніцкай дзейнасцю;
- артыкул 5 Закона меў дэкларатыўны характар;
- у м. Свір Мядзельскага раёну мясцовыя ўлады не далі дазвол на правядзенне сходу СПБ, перашкаджалі адкрыццю польскамоўных класаў у г. Ліда;
- камісія ВС па адукацыі, культуры і захаванню гістарычнай спадчыны займалася толькі адраджэннем беларускай мовы і культуры і не дапамагала нацыянальным меншасцям;
- былі патрэбны падатковыя ільготы;
- пры Савеце Міністраў патрэбна стварыць фонд дапамогі нацыянальным меншасцям;
- стварыць у цэнтры г. Мінска цэнтр нацыянальных культур;
- у раёнах было складана атрымаць памяшканне для дзейнасці аб'яднанняў.

Члены Камісіі адзначылі, што некаторыя грамадскія аб'яднанні сталі займацца палітычнай дзейнасцю, у прыватнасці, па ініцыятыве СПБ у Гродна адбыўся з'езд ветэранаў Арміі Краёвай, чья дзейнасць у беларускай гісторыі ацэньваецца неадназначна. У адказ з боку прадстаўнікоў украінскага і татарскага аб'яднанняў прагучала: “калі мы падпісваем нешта са згоды ўладаў – гэта добра, а калі падпісваем нешта іншае – гэта палітыка і парушэнне статута”.

Па выніках пасяджэння Камісіяй ніякія канкрэтныя рашэнні не былі прынятыя. Было адзначана, што адбылося плённае абмеркаванне і было запланавана ў канцы снежня правесці пасяджэнне Камісіі з удзелам прадстаўнікоў выканаўчай улады (Савета Міністраў, міністэрстваў адукацыі, культуры, інфармацыі, савета па справах рэлігіі), на якім абмеркаваць практычныя пытанні рэалізацыі Закона аб нацыянальных меншасцях.¹²¹

План работы Камісіі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь па нацыянальнай палітыцы і пытаннях СНД на I паўгоддзе 1994 года, сярод агульных палажэнняў уключаў: “...Пытанні для вывучэння і кантролю: – Аб рабоце выканаўчых органаў улады па ажыццяўленню Закона “Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь”.

...Удзел у рабоце і правядзенні грамадскіх мерапрыемстваў:

- у міжнароднай навуковай канферэнцыі “Рым – V”, прысвечанай нацыянальным і рэгіянальным культурам Беларусі, Літвы, Польшчы, Украіны;

---

¹²¹ Пратакол пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4092. – Арк.106–111.

– у навуковай канферэнцыі “Яўрэйская культура Беларусі і яе ўзаемадзеянне з іншымі культурамі”.¹²²

17.03.1994 года на пасяджэнні Камісіі было заслухана пытанне “Аб будаўніцтве Літоўскага культурна–асветніцкага цэнтра ў в. Рымдзюны Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці”. Будаўніцтва цэнтра было задумана яшчэ ў 1990 годзе, калі існаваў СССР. З 18.09.1990 г. распачалося будаўніцтва. К пачатку 1994 года ўзнік канфлікт паміж мясцовымі ўладамі і Літоўскай рэспублікай наконт завяршэння будаўніцтва (крыніц фінансавання) і таго хто будзе гаспадаром цэнтра. Гродзенскі аблвыканком нават прыняў рашэнне аб спыненні будаўнічых прац. Камісія, заслухаўшы экспертаў і абмеркаваўшы дакументы, вырашыла: неабходна правесці перамовы з літоўскім бокам, завяршыць будаўніцтва і пасля гэтага вызначыць уладальнікаў цэнтра.¹²³

З 1995 года сталі адбывацца змены. Пасановаю ВС Рэспублікі Беларусь (XIII склікання) ад 16.01.1996 г. за № 9–XIII была ўтворана Камісія па правах чалавека, нацыянальных пытаннях, СМІ, сувязям з грамадскімі аб’яднаннямі і рэлігійнымі арганізацыямі. Яна мела падкамісію па сродкам масавай інфармацыі і сувязям з грамадскімі аб’яднаннямі.¹²⁴

За ўвесь час свайго існавання і дзейнасці (першы пратакол пасяджэння ад 23.01.1996 г. і апошні за № 23 ад 12.10.1996 г.) Камісія па правах чалавека, нацыянальных пытаннях, СМІ, сувязям з грамадскімі аб’яднаннямі і рэлігійнымі арганізацыямі Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь XIII склікання, толькі аднойчы звярнула сваю ўвагу на нацыянальныя пытанні. Менавіта 30.05.1996 г. (Пратакол пасяджэння за № 12), калі членаў камісіі пазнаёмілі з прапановамі інстытута Белінфорпрагноз правесці для ВС сацыялагічныя даследаванні на тэму “Заканадаўчыя асновы рэгулявання міжнацыянальных і рэлігійных адносін у Рэспубліцы Беларусь”. Было вырашана правесці гэтыя даследаванні.¹²⁵

У Палаце прадстаўнікоў Нацыянальнага Сходу Беларусі маецца Камісія па правах чалавека, нацыянальных адносінах і сродках масавай інфармацыі.

Камісія ВС Рэспублікі Беларусь на нацыянальнай палітыцы ў розны час свай дзейнасці рыхтавала і ўносіла на разгляд сесій Вярхоўнага Савета праекты законаў: “Аб грамадзянстве Рэспублікі Беларусь” (прыняты 18.10.1991 г.),¹²⁶ “Аб прававым становішчы замежных грамадзян і асоб без грамадзянства ў Рэспубліке Беларусь” (прыняты 3.06.1993 г.),¹²⁷

¹²² План працы камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4093. – Арк. 5.

¹²³ Пратакол пасяджэння камісіі // Там жа. Арк. 34–38.

¹²⁴ Пасанова Вярхоўнага Савета // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Гісторыка–архіўная даведка. – С. 21, 43.

¹²⁵ Пратакол пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4669. – Арк. 49.

¹²⁶ Пасанова пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4096. – Арк. 181–182.

¹²⁷ Матэрыялы да пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4098. – Арк. 101–108.

“Аб бежанцах” у 2004 годзе.¹²⁸

Такім чынам, з матэрыялаў Вярхоўнага Савета можна зрабіць выснову, што адраджэнне грамадска-палітычных і культурных запатрабаванняў нацыянальных супольнасцей Беларусі пачалося з адукацыі і асветы.

Камісія па нацыянальнай палітыцы і міжнацыянальных адносінах Вярхоўнага Савета Беларусі недастаткова займалася праблемамі нацыянальных супольнасцей. Тым не менш яна забяспечыла заканадаўчую базу для дзейнасці і забеспячэння належнага статусу нацыянальных супольнасцей Беларусі.¹²⁹

---

¹²⁸ Матэрыялы да пасяджэння камісіі // НА РБ. – Фонд 968. – Воп. 1. – Спр. 4099.

¹²⁹ Пушкін, І.А. Адпостраванне міжнацыянальных працэсаў у дзейнасці Вярхоўнага Савета Беларусі (1990–1996 гг.) / І.А.Пушкін // Актуальныя праблемы из исторического прошлого и современности в общественно–гуманитарных и социо–религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья: материалы международной научно–практической конференции, Витебск, 19–20 апреля 2007 г. / Вит. гос. ун–т.; редкол.: В.А.Космач (гл. ред.). – Витебск: Издательство УО “ВГУ им. П.М.Машерова”, 2007. – Ч. I. – С. 157-159.

3. Роля і ўдзел нацыянальных супольнасцей у грамадска-палітычным і культурным жыцці краіны ў навейшай гісторыі Беларусі

У Рэспубліке Беларусь дзяржава рэгулявала адносіны паміж сацыяльнымі, нацыянальнымі і іншымі супольнасцямі на аснове прынцыпаў роўнасці перад законам, павагі іх правоў, інтарэсаў. Дзяржава несла адказнасць за захаванне гісторыка-культурнай і духоўнай спадчыны, свабоднае развіццё культур усіх нацыянальных супольнасцей, якія жылі ў краіне.

З моманту атрымання Рэспублікай Беларусь дзяржаўнай незалежнасці побач з адраджэннем культуры і нацыянальнага жыцця беларускага этнаса пачаўся і аналагічны працэс у большасці нацыянальных супольнасцей, якія жылі на тэрыторыі нашай дзяржавы. Згодна дадзеных на 01.11.2004 г. у Беларусі функцыяніравалі 122 грамадскія арганізацыі 24 нацыянальных супольнасцей, з іх 38 арганізацый мелі статус міжнародных і рэспубліканскіх.

Дадзеныя арганізацыі рэалізавалі культурна-асветніцкія, інфармацыйныя, дабрачынныя і адукацыйныя праграмы, у тым ліку і пры падтрымцы рэспубліканскіх, абласных, раённых і гарадскіх уладаў. Дзейнасць нацыянальных фарміраванняў была накіравана на вывучэнне гісторыі, культуры, мастацтва сваіх народаў, правядзенне сустрэч, семінараў, свят, фестывалей, выстаў, канферэнцый, наладжванне творчых сувязей з краінамі іх паходжання. Ствараліся культурна-асветніцкія цэнтры, калектывы самадзейнай народнай творчасці.

На правядзенне культурна-асветніцкіх мерапрыемстваў нацыянальных аб'яднанняў мэтавым парадкам на конкурснай аснове выдаткоўваліся сродкі з агульнадзяржаўнага і мясцовых бюджэтаў. З мясцовых бюджэтаў фінансавалася развіццё самадзейнага мастацтва, дацэравалася дзейнасць устаноў культуры, якія былі створаны нацыянальнымі грамадскімі аб'яднаннямі.

3.1 Рускія

Самай вялікай нацыянальнай супольнасцю Беларусі з'яўляліся рускія, амаль 13% насельніцтва краіны. Але іх роля ў сацыяльным і грамадскім жыцці была вышэй за іх колькасны склад, т.я. большасць з іх працавала ў сферы кіравання, навукі, культуры. У Беларусі жыло каля 200 тыс. былых афіцэраў савецкай арміі. Змяненне дзяржаўнай ролі рускага насельніцтва (у СССР былі большасцю, у Рэспубліцы Беларусь сталі меншасцю) не магло не выклікаць у іх сацыяльнага дыскамфорту, унутранага супраціву беларускаму адраджэнню. Пасля абрання прэзідэнтам А.Лукашэнка ўплыў рускіх (асабліва былых афіцэраў) ва ўладных структурах істотна ўзрос. Гэта нават дало падставу пэўным

палітыкам у той час казаць аб нацыянальнай дыскрымінацыі беларусаў у Беларусі.

Сучаснае рускае насельніцтва на Беларусі прадстаўлялі тры асноўныя групы: стараверы і іх нашчадкі, карэннае рускае несельніцтва, продкі якіх жылі тут на працягу некалькіх пакаленняў і рускія мігранты, якія перасяліліся ў рэспубліку не так даўно і мелі шчыльныя сваяцкія і сяброўскія сувязі з насельніцтвам Расіі. Акрамя гэтых груп можна адзначыць нашчадкаў ад міжнацыянальных шлюбаў рускіх з беларусамі і прадстаўнікамі іншых нацыянальнасцей. Да рускага насельніцтва адносяць сябе і даволі прадстаўнічая частка ўкраінцаў, татар, яўрэяў, беларусаў і асоб іншых нацыянальнасцей, якія былі выхаваны на рускай культуры і перанялі некаторыя рысы рускага насельніцтва. Далучэнню беларусаў да культуры рускіх садзейнічала гістарычная памяць аб мінулым, агульнасць лёсу, роднасць культур, моў, а таксама ўзровень сацыяльна-прафесійнай і культурнай падрыхтаванасці.

Па колькасці асоб з вышэйшай адукацыяй на 1000 занятых у народнай гаспадарцы гэтай жа нацыянальнасці рускія апыражалі беларусаў, украінцаў, палякаў, саступаючы толькі яўрэям. Прычым адукацыйны ўзровень рускага насельніцтва на Беларусі быў прыкметна вышэй, чым у Расіі. Разам з тым у апошнія дзесяцігоддзі колькасць рускіх студэнтаў у вышэйшых навучальных установах рэспублікі ў разліку на 10000 чалавек гэтай жа нацыянальнасці скарацілася.

Узровень занятасці рускіх у народнай гаспадарцы быў даволі высокі. Удзельная вага рабочых сярод іх складала 49,1 %, служачых – 47,6 %. Што тычыцца калгаснікаў, то іх доля была параўнальна малая (3,3 %). Амаль кожны другі рускі займаўся пераважна разумовай працай, вышэй сярэдніх паказчыкаў па рэспубліцы была доля рускіх сярод кіраўнікоў органаў дзяржаўнага кіравання, інжынерна-тэхнічных работнікаў, медыкаў, навуковых супрацоўнікаў і дзелячоў мастацтва.¹³⁰

У разглядаемы перыяд у Беларусі дзейнічалі наступныя грамадскія арганізацыі, якія гуртавалі асоб рускай нацыянальнасці:

1. Рэспубліканскае грамадскае аб'яднанне “Рускае таварыства” (Мінск), якое мела свае аддзяленні:

Брэсцкае абласное аддзяленне РГА “Рускае таварыства” (Брэст);
Віцебскае грамадскае аддзяленне РГА “Рускае таварыства” (Віцебск);
Гомельскае абласное аддзяленне РГА “Рускае таварыства” (Гомель);
Абласное грамадскае аб'яднанне “Рускае таварыства” (Гродна);
Магілёўскае гарадское аддзяленне РГА “Рускае таварыства” (Магілёў);
Мінскае абласное аддзяленне “Рускае таварыства” (Мінск);

2. Віцебская гарадская грамадская арганізацыя “Рускі культурны

---

¹³⁰ Каспяровіч, Г.І. Рускія на Беларусі (дэмаграфічны аспект) / Г.І. Касовіч // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 77-78.

цэнтр “Русь” (Віцебск);

3. Віцебскае грамадскае аб’яднанне “Руская абшчына” (Віцебск);

4. Беларускае грамадскае аб’яднанне “Русь” (Мінск);

5. Мінскае таварыства рускай культуры “Русь” (Мінск);

6. Грамадскае аб’яднанне “Бабруйскае таварыства рускай культуры “Русь” (Бабруйск);

7. Культурна-асветніцкае грамадскае аб’яднанне “Наш дом “Адзінства” (Мінск).¹³¹

Асноўнай мэтай арганізацый з’яўлялася прапаганда рускай культуры, культурна-асветніцкая дзейнасць па захаванню традыцый і культуры рускага народа.

За інтэграцыю з іншымі дзяржавамі і выхаванне ўласнай нацыянальнай выключнасці выступалі пра-славянскія і часткова, рускія аб’яднанні, як афіцыйна зарэгістраваныя, так і не прайшоўшыя рэгістрацыю. Так, у статуте ГА “Паслы славянства” былі зафіксаваны наступныя задачы: інтэграцыя з Расіяй; распаўсюджванне праўдзівай інфармацыі аб славянскай культуры; падтрымка дзеячоў культуры, якія падвергліся нападу за абарону нацыянальнай (рускай) культуры і г.д.¹³² Мэты і задачы Віцебскага ГА “Руская абшчына” яшчэ болей красамоўныя, якія добра бачны, як з выказванняў іх лідараў, так і з праграмных артыкулаў, якія былі надрукаваны ў газеце “Истоки”. Апошняя выдавалася раз у квартал накладам 3000 асобнікаў на сродкі Віцебскага грамадскага аб’яднання “Руская абшчына”. Газета была зарэгістравана ў Міністэрстве інфармацыі Рэспублікі Беларусь (Пасв. № 2092 ад 19.06.2003 г.).

Лідар ВГА “Руская абшчына” А.У.Краўцоў на старонках газеты ў артыкуле “Мы ставім цель” размясціў праграмныя мэты рускіх абшчын: “...воспитание ў русских, белорусов и украинцев чувства принадлежности к единому и неделимому русскому народу; воспитание русского патриотизма – каждый русский человек должен помнить, что его поле Куликово – та русская земля, на которой он живёт...пропаганда достижений нашей общерусской культуры; осознание подлинного величия русского народа как последнего оплота добра и справедливости, противостоящего мировому злу; ... воспитание чувства ответственности у русских людей за всю Русскую землю и за каждого русского человека; ... осознание происходящего геноцида людей русской национальности...”¹³³

Сярод іншых значных падзей, варта адзначыць наступныя. 15.09.1999 г. у Брэсце адбылося святкаванне пяцігоддзя стварэння “Рускага таварыства”. У праграме былі: урачысты сход, канцэрт, вячэра.¹³⁴ Там жа

¹³¹ Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: “Энцыклапедыкс”, 2004. – 272 с.

¹³² Статут аб’яднання // АКСРН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 1.

¹³³ Кравцов, А. Мы ставім цель / А. Кравцов // Истоки. – 2004. – февраль. – С. 8.

¹³⁴ Праграма святкавання // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 3.

адбылося святкаванне дзесяцігадовага юбілею 17–18 верасня 2004 года.¹³⁵

У Беларусі распаўсюджвалася расійская прэса, выходзілі мясцовыя рускамоўныя выданні, існавалі тэатры, на рускай мове вяліся праграмы радыё і тэлебачання, ажыццяўлялася навучанне ў школах і ВНУ.

Шырока прапагандавалася сумесная дзейнасць Беларускага экзархату рускай праваслаўнай царквы і Маскоўскай патрыярхіі, якія выступалі за кансалідацыю расійскіх і беларускіх адзінаверцаў.

У Беларусі дзейнічалі мясцовыя філіі расійскіх нацыянальных партый і рухаў (ЛДПР, “Славянскі сабор”, культурна–асветніцкае таварыства “Русь” і г.д.).

У выніку можна сцвярджаць, што ў сацыяльна–палітычных і нацыянальных аспектах рускаму насельніцтву Рэспублікі Беларусь былі адкрыты шырокія магчымасці і перспектывы для рэалізацыі нацыянальных і моўна-культурных патрэб. З 1995 года руская мова з’яўлялася другой дзяржаўнай мовай Рэспублікі Беларусь, а да таго мовай міжнацыянальных зносін. Вывучэнне рускай мовы ва ўсіх агульнаадукацыйных школах з’яўлялася абавязковым.

3.2 Палякі

Трэба ўлічваць, што на нацыянальнае і культурнае адраджэнне польскай меншасці ў Беларусі ўплывалі некалькі фактараў – рэлігійны, адраджэнне самасвядомасці, унутраная палітыка дзяржавы і міждзяржаўны.

Асноўная частка палякаў жыве ў Гродзенскай вобласці ў: Воранаўскім, Шчучынскім, Лідскім, Гродзенскім, Валкавыскім раёнах. Шмат іх у Гродна і Лідзе. Большая частка беларускіх палякаў – вясковыя жыхары. Яшчэ з канца 1930-х гадоў да іх захаваліся адносіны з боку савецкай улады, як да не зусім савецкіх людзей. Палякі, католікі падвяргаліся полуафіцыйнай дыскрымінацыі, асіміляцыі.

Шматлікія польскія грамадскія дзеячы і каля 60% насельніцтва Беларусі прытрымліваліся думкі, што ўсе католікі – палякі. Гэта было выклікана тым, што праблема польскай этнічнай ідэнтыфікацыі шчыльна злучана з каталіцкай рэлігіяй. Каталіцкай клір на Беларусі, у большасці ў 1990-я гг. і часткова сёння мае яскрава бачную прапольскую арыентацыю.

У другой палове 1990-х гадоў каталіцкія абшчыны Беларусі абслугоўвалі 185 ксяндзоў. З іх 134 былі з замежжа (мясцовых каля 50). Прычым з ліку апошніх 100 – гэта грамадзяне Польшчы. Дзеянні некаторых ксяндзоў у прыватнасці “па вяртанню беларускім католікам польскай нацыянальнай свядомасці” выходзілі за межы рэлігійнай дзейнасці. У касцёлах з’яўлялася дзяржаўная сімволіка Рэспублікі

¹³⁵ Запрашэнне // АКСРН. – Спр. 03–04, 2004. – Т. 2.

Польшчы. Былі выпадкі адкрытага закліку да веруючых мяняць грамадзянства з беларускага на польскае.

Тэндэнцыя да “паланізацыі” касцёла адбывалася адначасова з нараджэннем і развіццём свецкага польскага руху.

У 1988 г. узнікла Гродзенскае абласное польскае культурна-асветніцкае таварыства імя А. Міцкевіча. У лютым 1990 г. стварылася таварыства “Палонія”, якое было зарэгістравана аддзелам культуры Мінгарвыканкома. У чэрвені 1990 г. на з’ездзе была ўтворана рэспубліканская арганізацыя – Саюз палякаў Беларусі (СПБ)

Галоўнай мэтай таварыства “Палонія” было адраджэнне польскай мовы і культуры сярод польскага насельніцтва Беларусі. У якасці практычных задач ажыццяўлялася адкрыццё польскамоўных школ і класаў, ствараліся бібліятэкі, арганізоўваліся харавыя і танцавальныя калектывы, вялася праца па ахове помнікаў, звязаных з жыццём славытых дзеячоў польскай гісторыі і культуры ў Беларусі, рабілася ўпарадкаванне могілак і г.д.

У школе № 1 г. Мінска былі адкрыты два польскамоўныя класы, дзейнічалі курсы па вывучэнню польскай мовы для дзяцей і дарослых, сабралі вялікую колькасць кніг для польскай бібліятэкі.

Таварыствам была праведзена значная праца па адкрыццю ў Дзяржаўным музеі гісторыі і культуры Беларусі выставы твораў польскіх мастакоў, выставы твораў фотакарэспандэнтаў “Газеты Выборчай”, зроблены намаганні па выданню польскамоўнай газеты, арганізацыі дзіцячага польскага хору.

Кожны год на фестывалі ў Польшчу выязжалі фальклорныя калектывы, якія прадстаўлялі палякаў Мінска. У Таварыства былі трывалыя сувязі з беларускім радыё, дзе некалькі год існавала перадача “Супольнасць”.

Большасць існаваўшых польскіх таварыстваў рэспублікі на пачатку 1990-х гадоў аб’ядналіся ў Саюз палякаў Беларусі. Ён ухваліў сваёй галоўнай задачай адраджэнне культурных традыцый, адукацыі і нацыянальнай самасвядомасці палякаў. З самага пачатку члены саюза паводзілі сябе вельмі актыўна. Яны пісалі петыцыі, выстаўлялі пікеты каля абл.–і райвыканкомаў, настойлівалі на сваіх патрабаваннях, шчыльна супрацоўнічалі з каталіцкай царквою. У прыватнасці, яны настойлівалі на прызнанні таго, што ўсе касцёлы на тэрыторыі Гродзеншчыны – памятнікі польскай культуры. У Лідзе быў пастаўлены помнік А. Міцкевічу, у Вілейке – памятник легіянерам Ю. Пілсудскага. Прыкладаліся намаганні аб’яднаць дэпутатаў–палякаў у Вярхоўным Саваце XII склікання (іх было каля 30), але з гэтага нічога не атрымалася. Яны былі камуністамі і польскія праблемы іх мала цікавілі.¹³⁶

¹³⁶ Национально–государственные интересы Республики Беларусь / Под ред. Л.Ф.Зайко. – Минск: Изд.

Вялікая актыўнасць СПБ у некаторых накірунках выклікала незадавальненне, напачатку з боку беларускай нацыянальна-арыентаванай інтэлігенцыі, а пазней з боку ўрада Беларусі, які заявіў, што “ніякай антыбеларускай дзейнасці на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь беларускі ўрад не дапусціць”.¹³⁷

Вядома, што праблемы нацыянальных супольнасцей з’яўляліся важным фактарам міждзяржаўных адносін Беларусі і Польшчы. Яны мелі магчымасць, як садзейнічаць, так і ўскладняць развіццё супрацоўніцтва двух дзяржаў.

Аб тым, насколькі сур’ёзны былі апасенні правячай эліты Беларусі пагрозы польскай экспансіі, сведчыць выступленне старшыні КДБ на закрытым пасяджэнні Вярхоўнага Савета ў 1992 г. Ён паведамаў: “О попытках искусственного ополячивания белорусского населения, особенно в западных районах Беларуси... Польская сторона проводит целенаправленную массированную обработку населения... в духе католицизма, полонизации, пытается переориентировать его гражданское самосознание. При этом преследуется конкретная цель – создание хорошо организованной, идейно сплочённой польской диаспоры в Беларуси, способной стать проводником политики РП и при необходимости – средством давления в межгосударственных отношениях. Такая политика Польши в перспективе может реально угрожать суверенитету и территориальной целостности Республики Беларусь”.¹³⁸

У той жа час архібіскуп К.Свётак прыкладаў намаганні па прыпыненню паланізатарскай дзейнасці касцёла на Беларусі. І гэта ў яго атрымалася.

Пэўная эвалюцыя адбывалася і ў польскім руху. Адна яго частка пайшла па шляху палітызацыі. Напрыканцы 1993 г. была створана і зарэгістравана новая палітычная партыя – Польскае дэмакратычнае аб’яднанне (ПДА). У яе дакументах былі вызначаны наступныя задачы партыі: дэмакратызацыя, рэфарміраванне грамадства, умацаванне незалежнасці Беларусі, стварэнне спрыяльных умоў жыцця насельніцтву, асабліва нацыянальным меншасцям, у тым ліку і палякам. “Мы не польская грамадзянская арганізацыя, мы адна з палітычных партый Беларусі”, – было заяўлена з трыбуны ўстаноўчага з’езду ПДА.

У сярэдзіне 1990-х гадоў адбылося збліжэнне СПБ і БНФ. Палякі пагадзіліся, з агаворкамі, з лініяй БНФ: спачатку беларускае адраджэнне, затым – усе астатняе, і толькі поспех беларускага адраджэння дасць гэтым астатнім шанс і гарантыі. Падзеі пераканалі СПБ, што пакуль Беларусь кіруюць “інтэрнацыяналісты”, польская культура і школа будуць мець

В.М.Скакун, 1999. – С. 241-242.

¹³⁷ Там жа. С. 243.

¹³⁸ Национально-государственные интересы Республики Беларусь / Под ред. Л.Ф.Зайко. – Минск: Изд. В.М.Скакун, 1999. - С. 224-225.

толькі фармальную падтрымку. Саюз палякаў адназначна выказаўся за дзяржаўнасць беларускай мовы.

Ідэйная блізкасць беларускага і польскага адраджэння праявілася ў ходзе прэзідэнцкіх выбараў 1994 г. Лідэр БНФ З.С.Пазьняк у цэлым па краіне атрымаў 12,8% галасоў і заняў трэцяе месца. У Гродзенскай вобласці за яго прагаласавалі 20,6% і ён заняў другое месца. Прычым найбольшую колькасць галасоў ён атрымаў у рэгіёнах з высокім працэнтам польскага насельніцтва, а ў чатырох раёнах аказаўся пераможцам. На парламенцкіх выбарах 1995 г. СПБ і БНФ сталі фактычнымі саюзнікамі. Некаторыя члены Саюза палякаў балатаваліся ад Народнага Фронта.

У барацьбу за пост прэзідэнта ўключыўся і старшыня ПДА Э.Ахрэм. Склад членаў яго ініцыятыўнай групы налічваў усяго 337 чалавек. Колькасць сабраных імі подпісаў аказалася вельмі далёка ад неабходнага для рэгістрацыі (100 тыс.), што ўсе іх нават не здавалі ў выбарчую камісію. У ходзе перарэгістрацыі партый і грамадскіх аб'яднанняў у 1995 г. ПДА не стала перарэгістроўвацца і знікла з палітычнай арэны. Падзеі паказалі, што арганізацыя, якая прэтэндуе на палітычнае прадстаўніцтва і створаная на нацыянальнай прыкмеце, не мела шанцаў у Беларусі на поспех, т.я. палякі, як і ўвесь народ, мелі розныя палітычныя арыентацыі.¹³⁹

З прыходам да ўлады А.Лукашэнкі барацьба супраць польскага ўплыву стала важным накірункам дзяржаўнай палітыкі. Яе тэарэтычную аснову сфармуляваў М.Сяргееў, лідар Славянскага сабора “Белая Русь”. На яго думку беларускае грамадства складалася з “русі” і “ляхаў”. Апошнія з’яўляліся носьбітамі “тлетворнага ўплыву Захада” і неслі пагрозу здаровай славянскай цывілізацыі. Быў ухвалены курс на “славянска-праваслаўнае адзінства”. Пачаўся працэс ціску на каталіцкіх святароў з замежжа. У чэрвені 1996 г. у Лідзе была ліквідавана мемарыяльная дошка, прысвечаная Л. Нарбуту, герою паўстання 1863 г. Зняцце ўказам прэзідэнта з паста старшыні Гродзенскага гарвыканкома, паляка па нацыянальнасці, Г.Крупенка дало падставу для распаўсюджвання чутак, што ўсіх палякаў пазбавяць кіруючых пасадаў і г.д.¹⁴⁰

Пасля лістапада 1996 года супрацьдзеянне ўладаў польскаму адраджэнню стала больш актыўным. Вядома, што старшыня СПБ Т. Гавін крытычна выказаўся аб рэфэрэндуме. У выступе па беларускаму тэлебачанню 26 сакавіка 1997 года А.Лукашэнка абвінаваціў беларускіх палякаў ня толькі ў “спровацаваных извне” антыўрадавых выступах, але і ў “чёрной неблагодарности”, якой яны адказалі яму на тое, што беларускі ўрад, быццам бы, адкрыў у Гродна польскую школу.¹⁴¹

¹³⁹ Национально–государственные интересы Республики Беларусь / Под ред. Л.Ф.Заико. – Минск: Изд. В.М.Скаун, 1999. – С. 244.

¹⁴⁰ Там жа. С. 244-245.

¹⁴¹ Там жа. С. 246.

29 чэрвеня 1997 года за № 0955 Міністэрствам юстыцыі Рэспублікі Беларусь перарэгістравала Саюз Палякаў на Беларусі. У студзені 1998 года на тэрыторыі Беларусі меліся: Дамы Паляка (у якасць матэрыяльнай базы СПБ) у Гродна, Лідзе, Магілёве, Баранавічах, Браславе, Шчучыне, Ашмянах, в. Кемелішкі Астравецкага раёна, г.п. Поразава, в. Вішнява Валожынскага раёна; польскія бібліятэкі ў Гродна, Лідзе, Ваўкавыску, Навагрудку, Ашмянах, в. Кемелішкі, Мінске, Магілёве, Віцебске, Браславе, Шчучыне, Баранавічах, Поразава, в. Вішнева.¹⁴²

У 1998 годзе СПБ меў структуры ў 6 абласцях, 51 раёне, 150 вясковых мясцовасцях, налічваў каля 30 тыс членаў. Дзейнічалі яго аддзелы ў Гродзенскай вобласці: Гродзенскі гарадскі і раённы, у Лідзе, Ваўкавыску, Шчучыне, Ашмянах, Астраўцы, Іўе, Воранава, Слоніме, Навагрудку, Карэлічах, Свіслачы, Бераставіцах, Мастах; у Мінскай вобласці: Мінск, Нясвіж, Вілейка, Маладзечна, Валожын, Клецк, Івянец; у Брэсцкай вобласці: Брэст, Пінск, Баранавічы, Ляховічы, Кобрын, Пружаны; у Віцебскай вобласці: Віцебск, Браслаў, Паставы, Міёры, Полацк, Глыбокае; у Магілёўскай вобласці: Магілёў, Бабруйск; у Гомельскай вобласці: Гомель, Мазыр, Светлагорск.

Пры СПБ дзейнічалі 65 польскіх самадзейных калектываў (з іх 40 у Гродзенскай вобласці): хары, вакальныя групы, ансамблі спеваў і танцаў, танцавальныя калектывы, вакальна-інструментальныя ансамблі, фальклёрныя групы. У 1997 годзе быў заснаваны ў Гродна польскі тэатр (кіраўнік В.Сілкін). Вопратку для калектываў стваралі за ўласны кошт, толькі ансамблю спеваў і танцу “Ютшенка” г. Ваўкавыска пашыў фінансаваў Рэспубліканскі цэнтр нацыянальных культур.¹⁴³

У 1997–1998 гг. СПБ ініцыіраваў справу аб прызнанні ветэранамі вайны грамадзян Беларусі, якія служылі ў фарміраваннях Арміі Краёвай.¹⁴⁴

Можна адзначыць вялікія намаганні і значныя дасягненні польскіх актывістаў у сферы адраджэння польскамоўнай адукацыі ў нашай краіне.

Як вынік, можна прывесці некаторыя красамоўныя дадзеныя. Для прыкладу, толькі ў 1994–1995 навучальным годзе польскую мову вывучалі 15,5 тысяч вучняў у 314 школах Беларусі, прычым амаль 500 чалавек усе прадметы вывучалі па-польску. Польская мова вывучалася ў класах як прадмет і ў гуртках. У 1996 годзе ў 318 школах польскую мову вывучалі больш за 16 тысяч вучняў, з якімі працавалі каля 400 настаўнікаў. Акрамя таго, існавалі асобныя класы, дзе польская мова з’яўлялася мовай навучання. Гата 4 класы ў г. Брэсце, 46 вучняў; у Гродна і Гродзенскай вобласці больш за 30 класаў, у якіх вучылася больш за 500 вучняў і два класы ў Мінску – 30 вучняў. 21 верасня 1996 года ў г. Гродна была адкрыта школа № 36 з польскай мовай навучання, дзе вучылася больш за

¹⁴² Інфармацыйная справаздача аб дзейнасці СПБ // АКСПН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк. 54.

¹⁴³ Там жа. Арк. 54.

¹⁴⁴ Інфармацыйны ліст аб дзейнасці СПБ // АКСПН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк. 72.

400 дзяцей. У 19 групам дзіцячых садоў Гродзенскай вобласці, 4 групам у Брэсцкай вобласці, у дзіцячым садку № 94 Віцебскай вобласці вывучалася польская мова.¹⁴⁵

У верасні 1996 года ў Гродна пры ўдзеле прэм'ер-міністраў Беларусі і Польшчы была ўрачыста адкрыта першая польская школа. 1,5 млн. даляраў на яе будаўніцтва выдаткаваў польскі бок. Праз СПБ школу фінансавала “Польскае садружнасць” – грамадская арганізацыя дапамогі палякам за мяжой. 62 тыс. даляраў выдаткаваў беларускі ўрад. Далейшае ўтрыманне школы ўзяў на сябе Гродзенскі гарвыканком. Яна разлічана на 660 месц, з інтэрнатам, басейнам, стадыёнам.

18 лютага 1998 года СПБ накіраваў ліст за № 01–3/127 у Навагрудскі райвыканком, у якім са свайго боку прапаноўваў дапамогу ўладам у справе фінансавання будаўніцтва польскай школы ў Навагрудку.¹⁴⁶

18 лютага 1998 года СПБ звярнуўся ў Дзяржаўны камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей з прапановай аб будаўніцтве ў г. Гродна яшчэ адной сярэдняй школы з польскай мовай навучэння за кошт бюджэту, а ў Навагрудку за кошт “Всупольноты Польскай”.¹⁴⁷

Навагрудскі гарвыканком прыняў рашэнне аб адмове ў будаўніцтве сярэдняй школы з польскай мовай навучэння. Асноўнай прычынай адмовы была наступная: “наяўнасць вучняў у школах з польскай мовай навучання не дазволіць сфарміраваць класы–каплекты з патрабуемымі нарматывамі напаўняемасці, што ў сваю чаргу павялічыць кошт навучання аднаго дзіцяці ў гэтых класах у параўнанні з класамі з сярэдняй напаўняемасцю ў іншых агульнаадукацыйных школах горада.”¹⁴⁸

Зкончылася правалам і спроба пабудаваць польскую школу ў Ваўкавыску. СПБ знайшоў сродкі, падпісаў неабходныя дакументы, вызначыўся з падрадчыкам для будаўніцтва, але мясцовыя ўлады забаранілі таму, што “кацельная”, каля якой меркавалі пабудаваць школу, патрабуе рэканструкцыі.

29.03.1999 г. галоўнае праўленне ГА “СПБ” выступіла з заяваю. У ёй канстатавалася, што ўлады Навагрудка ігнаруюць права бацькоў і іх дзяцей польскай нацыянальнасці на навучэнне на польскай мове – у 1997–98 гг. там улады не дапусцілі стварэнне класаў з польскай мовай навучэння, у 1999 г. закрылі трэці клас, не далі дазвол на пабудову польскай школы і г.д. Далей у заяве гаварылася: “У знак пратэсту супраць нявырашанасці ўзнімаемых намі пытанняў Саюз палякаў на Беларусі быў вымушаны прыняць рашэнне аб неўдзеле ў III Фестывалі Нацыянальных Культур, нягледзячы на тое, што ў свой час быў ініцыятарам гэтага

¹⁴⁵ Касовіч, В.Ф. Забеспячэнне адукацыйных патрэб нацыянальных меншасцяў у Рэспубліке Беларусь / В.Ф. Касовіч // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 165.

¹⁴⁶ Ліст СПБ у Навагрудскі РВК // АКСПН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк. 99–100.

¹⁴⁷ Ліст СПБ у Дзяржкамітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей // Там жа. Арк. 105.

¹⁴⁸ Рашэнне Навагрудскага РВК // Там жа. Арк. 96.

Фестывалю”. У Заяве нават дэклараваўся магчымы выхад ГА “СПБ” з Каардынацыйнага Савета.¹⁴⁹

Старшыня СПБ Т.Гавін тлумачыў дзеянні ўладаў наступным чынам: “Як толькі беларус, паляк, рускі стане адчуваць сябе беларусам, палякам, рускім, у іх знікне “савецкасць”, і кіраваць ім будзе значна складаней”.¹⁵⁰

ГА “СПБ” у 1999 годзе працягвала актыўна займацца пытаннямі будаўніцтва польскіх школ у Беларусі; прыкладала вялікія намаганні каб зрушыць з месца вырашэнне справы па ўраўнаванню праў ветэранаў Вялікай Айчыннай вайны і былых членаў узброеных фарміраванняў Арміі Краёвай (улады тлумачылі, што перашкод не будзе, калі дадзеныя асобы не здзейснілі злачынстваў у перыяд іх удзелу ў АК на тэрыторыі Беларусі); імкнуліся ўсталяваць памятную дошку ў Брэсцкай крэпасці ў гонар яе абаронцаў у верасні 1939 года; займаліся ўшанаваннем месц пахаванняў загінуўшых удзельнікаў фарміраванняў АК у Лідзе і Гродна. Па гэтых пытаннях у ГА “СПБ”, з-за ідэалагічных разыходжанняў, узніклі канфлікты з органамі дзяржаўнай улады. СПБ у яго патрабаваннях падтрымлівалі польская амбасада, Беларускі Хельсінкі камітэт і інш. 29–30.05.1999 г. у Гродна адбылося пасяджэнне галоўнага савета “СПБ” з удзелам актыва, на якім былі абмеркаваны актуальныя пытанні дзейнасці арганізацыі. Не знайшоўшы паразумення з Дзяржкамітэтам па справах рэлігій і нацыянальнасцей, 04.06.1999 г. ГА “СПБ” (старшыня Т.Гавін) звярнулася ва Урад Рэспублікі Беларусь з пратэстам на дзейнасць Дзяржкамітэту ў адносінах да “СПБ”.¹⁵¹

Гродзенскі аблвыканком пад рознымі зачэпкамi, нават, не даваў магчымасці (дазволу) на правядзенне 29–30.05.1999 г. ГА “СПБ” выніковай нарады па выніках працы за 1998 год.¹⁵²

Як ужо адзначалася, ГА “СПБ” аб’яўляла байкот III Усебеларускаму фестывалю нацыянальных культур. Але не ўсе прадстаўнікі польскіх калектываў былі з гэтым згодныя. Напачатку, у гэтай справе ГА “СПБ” нават падтрымалі літоўскія і яўрэйскія яб’яднанні, але потым па розных прычынах і меркаваннях адмовіліся ад байкоту.

Органы дзяржаўнай улады Гродзеншчыны ў супрацьвагу ГА “СПБ” у 1999 годзе аказалі падтрымку дзейнасці “Polska Macierz Szkolna” (“Польская матэрыяльная база ГА “СПБ”, распачаць кампанію па пераводу “Дамоў палякаў” на баланс аддзелаў культуры (як бы ўзяць клопат аб іх фінансавым утрыманні). Але на Гродзеншчыне не ўсе палякі былі згодныя на гэта. Яны адчулі ў гэтым будучую форму ўціску ўладаў на дзейнасць

¹⁴⁹ Заява СПБ // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 3.

¹⁵⁰ Белорусская деловая газета. – 1997. – 8 дек. – С. 4.

¹⁵¹ Ліст СПБ Ураду Рэспублікі Беларусь // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 1.

¹⁵² Ліст СПБ // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 1.

аб'яднанняў (у прыватнасці ў Поразава, Лідзе).¹⁵³

Некаторыя структуры СПБ дзейнічалі без рэгістрацыі, тым самым парушаючы дзеючае заканадаўства. Так, напрыклад, на тэрыторыі Бераставіцкага раёна дзейнічалі ў 2000–2001 гг. раённы аддзел і 4 першасныя арганізацыі ГА “СПБ”. Прычым, на працягу года не зарэгістраваўшы афіцыйна свае структуры ў органах мясцовай улады. Райвыканком прапанаваў ім зрабіць гэта ў чэрвені 2000 г., але рэгістрацыя не была праведзена. Таму Бераставіцкі раённы выканаўчы камітэт накіраваў ліст за № 593 ад 31.05.2001 г. у Камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей аб фактах незаконнай дзейнасці на тэрыторыі Бераставіцкага раёна ГА “СПБ”.¹⁵⁴

У 2001 годзе працягвалася кампанія па абвінавачванню ГА “СПБ” у антыдзяржаўнай дзейнасці, у выкарыстоўванні фінансавых сродкаў аб'яднання на падрыў існуючай улады. Каб паменшыць яго матэрыяльны ўплыў, праверкай ГА заняліся фінансавыя органы. У першай палове 2001 года ўсё часцей сталі адбывацца праверкі структур “СПБ” з боку падатковых органаў і абслугоўваючага банка. Падатковыя органы сталі разглядаць грашовыя сродкі, якія аб'яднанне атрымоўвала па дамовах на выкананне пэўнага віда работ, вызначаных статутам – як па-за рэалізацыйныя прыбыткі. ГА “СПБ” прымушалася выплаціць падатак на прыбытак, мясцовыя зборы і фінансавыя санкцыі. Аб'яднанне ўласных грашовых сродкаў не мела, т.я. фінансавалася за кошт ахвяраванняў Рэспублікі Польшчы. Такім чынам польскі бюджэт вымушаны быў за кошт сваіх сродкаў, бязвыплатна перадаваемых ГА “СПБ” на выкананне праграмай дзейнасці (адукацыя, культурныя мерапрыемства, выдавецтва, адпачынак і аздараўленне дзяцей і г.д.), аплочваць усе падаткі і зборы, існуючыя ў Рэспубліке Беларусь, у тым ліку і ПДВ (НДС).

У адказ, у сваім лісце ад 8.11.2001 г., ГА “СПБ” падкрэслівала, што “з бюджэту Рэспублікі Беларусь аб'яднанне ў бягучым годзе атрымала толькі 1,1 тоны газетнай паперы на суму 866 759 руб. У адрозненне ад нас беларуская нацыянальная меншасць у Польшчы атрымоўвае фінансаванне на адукацыю і культуру з польскага бюджэта, таксама за кошт польскага бюджэта ўтрымліваюцца беларускія Дамы культуры і бібліятэкі...”. Аб'яднанне абвяргала любыя абвінавачванні ў свій бок: “...атрыманыя грашовыя сродкі выкарыстоўваюцца дакладна па мэтаваму прызначэнню, не накіраваны і не могуць быць выкарыстаны для дзейнасці, накіраванай на змяненне канстытуцыйнага ладу Рэспублікі Беларусь, у палітычных мэтах, распальвання сацыяльнай, нацыянальнай, рэлігійнай і расавай варожасці...”¹⁵⁵

У маі-чэрвені 2001 года ГА “СПБ” правёў наступныя мерапрыемства

¹⁵³ Там жа.

¹⁵⁴ Ліст Бераставіцкага РВК // АКСРН. – Спр. 03–04, 2001. – Т. 1.

¹⁵⁵ Ліст СПБ // АКСРН. – Спр. 03–04, 2001. – Т. 1.

культурніцкага накірунку: дзень культуры польскай у Навагрудку (26.05.), Маладзёжны фестываль польскай эстраднай песні “Мальвы 2001” у г. Ліда (27.05); у межах X фестывалю польскай песні адбыліся канцэрты ў Ваўкавыску, Гомелі (27.05), г.п. Воранава (03.06.), Астраўцы (10.06.), Стаўпцах (17.06.).¹⁵⁶

27 кастрычніка 1997 года за № 0991 у Беларусі быў зарэгістраваны статут Кангрэса Палякаў. З статута бачна, што асноўнымі мэтамі гэтага нацыянальнага аб’яднання былі: каардынацыя дзейнасці і ўсялякае садзейнічанне развіццю арганізацый, якія павінны былі ўваходзіць у склад Кангрэса; абарона нацыянальных і грамадзянскіх правоў палякаў, якія жылі ў Рэспубліцы Беларусь; нацыянальнае адраджэнне, фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці ў духу гуманістычных і хрысціянскіх каштоўнасцей, садзейнічанне грамадскаму пад’ёму палякаў Беларусі; адраджэнне польскай мовы, польскамоўнай адукацыі ўсіх узроўняў; адраджэнне і развіццё польскай культуры і польскіх традыцый сярод палякаў Беларусі. Кангрэс палякаў ставіў перад сабой задачы: абуджэння грамадзянскай самасвядомасці польскага насельніцтва Рэспублікі Беларусь у грамадска-палітычным і эканамічным жыцці; выхавання патрыятызму і павялічэння гісторыі, прапаганды традыцый сяброўства і супрацоўніцтва беларускага, польскага і іншых народаў, агульнасці іх гістарычнага лёсу і г.д.”¹⁵⁷ Такім чынам, можна адзначыць, што гэтае аб’яднанне ставіла перад сабою мэты актыўнага ўдзелу ў грамадска-палітычным жыцці нашай дзяржавы. На 01.01.2004 г. Кангрэс Палякаў не значыўся ў спісе афіцыйна зарэгістраваных аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі.

У другой палове 1990-х гадоў працягвалі актыўна працаваць польскія культурна-асветніцкія таварыствы: імя А. Міцкевіча ў Гродна, імя Р. Траўгута ў Брэсце, “Палонія” у Мінску.

З сакавіка 1998 года пры ГА “Польскае навуковае таварыства” і Цэнтры нацыянальных культур працаваў маладзёжны хор “Консонанс”.¹⁵⁸ У 1999 годзе ў Свіслачы Гродзенскай вобласці адбыўся занадны фестываль польскай песні.

Пры “СПБ” працавалі: клуб “Сібіракоў” (тых, хто ў свой час быў рэпрэсаваны), аб’яднанне ветэранаў АК.¹⁵⁹

У Лідзе ў 1999 годзе дзейнічалі дзве харцарскія дружыны. Адна была ўтворана мясцовым аддзелам ГА “СПБ”, другая Кангрэсам палякаў. “Саюз польскага харцарства на Беларусі” ставіў сваёй асноўнай задачай – выхаванне грамадзянскай пазіцыі ў маладога пакалення, пачуцця клопату і адказнасці за лёс сваёй дзяржавы – Беларусі.¹⁶⁰

¹⁵⁶ Справаздачы аб дзейнасці СПБ // АКСРН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 1.

¹⁵⁷ Статут аб’яднання // АКСРН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк. 48–49.

¹⁵⁸ Інфармацыя аб дзейнасці СПБ // АКСРН. – Спр. 03–04, 2002. – Т. 1.

¹⁵⁹ Справаздачы аб дзейнасці СПБ // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 1.

¹⁶⁰ Справаздача аб дзейнасці СПБ // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 3; 2000. – Т. 1.

Выдавалася ў Беларусі польскамоўная прэса. Самым вядомым выданнем з'яўляўся орган СПБ “Głos z nad Niemna”. Газета пачала друкавацца з 1989 г. На пачатку набор рабіўся ў Беластоку, а друк у Гродна. Выходзіла нерэгулярна. Затым увесь працэс яе стварэння быў перанесены ў Гродна, газета стала штотыднёвікам, наклад дасягнуў 10 тыс. асобнікаў.

За 1992–1994 гг. у Гродна выйшла пяць нумараў часопіса “Magazyn Polski”. У 1993–1994 гг. выходзіла газета “Cudowna Podros”, разлічаная на дзяцей і моладзь. Былі мясцовыя выданні. У Лідзе не працягу 1994–1998 гадоў выпускалася гісторыка-краязнаўчая газета “Ziemia Lidzka”. Выдаваліся польскамоўныя бюлетэны ў Баранавічах і Нясвіжы. Галоўнымі праблемамі польскай прэсы былі: матэрыяльна-фінансавыя цяжкасці, адсутнасць дастатковай колькасці журналісцкіх кадраў, слабае валоданне польскай мовай палякамі Беларусі.¹⁶¹

Для вырашэння праблем навукова-педагагічнага характара пры вывучэнні польскай мовы, на тэрыторыі Беларусі з 1997 года Таварыства “Polska Macierz Szkolna” (“Польская матэрыя школьная”) выдавала асветніцкі і грамадска-культурны часопіс “Słowo Ojczyste” (Роднае слова). У ім прадугледжваліся два дадаткі. Першы: “Мы і школа”, як метадычны дапаможнік для настаўнікаў і выкладчыкаў польскай мовы. Другі – літаратурна-гістарычны, у ім прапагандавалася творчасць беларускіх і польскіх пісьменнікаў і паэтаў.¹⁶² 13.05.1999 г. таварыства звярталася па фінансавую дапамогу на выданне часопіса ў Дзяржаўны камітэт пра справах рэлігіі і нацыянальнасцей Рэспублікі Беларусь. З IV квартала Камітэт па справах рэлігіі і нацыянальнасцей выдаткаваў сродкі на 1999–2000 гг.¹⁶³

У той жа час існавала супрацоўніцтва грамадскіх арганізацый польскага насельніцтва з органамі мясцовай улады. Напрыклад, у 1999 годзе ў Шчучыне Гродзенскай вобласці, з санкцыі уладаў, нацыянальна-культурныя калектывы (польскі хор, 2 фальклёрныя калектывы) прынялі ўдзел у агітацыйнай кампаніі па выбарах дэпутатаў мясцовых саветаў у вясковай мясцовасці.¹⁶⁴

У адпаведнасці з заканадаўствам Рэспублікі Беларусь на пачатак 2005 года органамі юстыцыі былі зарэгістраваны 8 грамадскіх аб'яднанняў, створаных польскай грамадскасцю Беларусі. У рэспубліцы на польскай мове выдаваліся 4 газеты і 2 часопісы.¹⁶⁵

Самым шматлікім і разгалінаваным па сваёй структуры польскім

¹⁶¹ Национально–государственные интересы Республики Беларусь / Под ред. Л.Ф.Зайко. – Минск: Изд. В.М.Скакун, 1999. – С. 247.

¹⁶² Інфармацыя аб дзейнасці таварыства // АКСРН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк. 5.

¹⁶³ Ліст Камітэта па справах рэлігіі і нацыянальнасцей // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т.1.

¹⁶⁴ Там жа.

¹⁶⁵ К вопросу о белорусско–польских отношениях. Информационный материал. Минск: ИСПИ при Администрации Президента Республики Беларусь, 2005. – С. 7.

грамадскім аб'яднаннем напачатку XXI стагоддзя, па-мінуламу, з'яўляўся Саюз палякаў на Беларусі (ГА "СПБ"). На тэрыторыі нашай дзяржавы функцыяніравалі 123 мясцовыя арганізацыйныя ўтварэння, 17 Дамоў польскіх, звыш 80 самадзейных калектываў польскай песні і танцаў.

Пад эгідай ГА "СПБ" дзейнічалі больш дзесяці структур, у тым ліку: маладзёжныя, студэнцкія, польскае навуковае таварыства, таварыства польскіх гісторыкаў, таварыства медыцынскіх сяцёр і акушэраў, таварыства народных майстроў, таварыства польскіх мастакоў, польскае таварыства ўрачоў на Гродзеншчыне, таварыства жаўнераў Арміі Краевай, таварыства польскіх ветэранаў, таварыства палякаў – ахвяр палітычных рэпрэсій, спартыўны клуб "Баторы", гандлёва-прамысловая палата, камітэты памяці А. Міцкевіча і Э. Ажэшка і інш. ГА "СПБ" аб'ядноўвала звыш 22 тыс. чалавек. Пры "СПБ" таксама дзейнічалі рэспубліканскія грамадскія аб'яднанні "Харцарства" (польскі варыянт скаўцкага руху) і "Мацер школьная" (спецыялізавалася на адукацыйных праграмах). У кожным з гэтых аб'яднанняў налічвалася каля 2 тыс. членаў.¹⁶⁶

За перыяд 1991–2003 гг. ГА "СПБ" выдала на ўласныя сродкі 5 кніг і 2 брашуры. На пачатак 2003 года былі падрыхтаваны яшчэ 2 кнігі аб гісторыі палякаў на Беларусі. Саюз палякаў у 2003 годзе выказаў прапанову ўвесці ў ГрДУ падрыхтоўку спецыялістаў па спецыяльнасці "Гісторыя і польская філасофія". Гэтая ініцыятыва была прыхільна сустрэта Міністэрствам адукацыі Беларусі і Камітэтам па справах рэлігіі і нацыянальнасцей.¹⁶⁷

Дзейнасць ГА "СПБ" бесперашкодна падтрымлівалася дзяржаўнымі і грамадскімі структурамі Польшчы. Значную фінансавую, гуманітарную дапамогу таварыству аказвалі: "Вспульнота Польшка", "Польская матёр школьная", "Таварыства сяброў Гродна і Вільнюса", "Дапамога палякам на ўсходзе", аб'яднанне дапамогі "Рубеж", "Дапамога дзецям", Фонд "Семпер Полонія" і іншыя. За іх кошт утрымліваліся арганізацыйныя структуры СПБ, будаваліся Дамы польскія, набываліся падручнікі для школ, літаратура для бібліятэк, дзеці мелі магчымасць правесці вакацыі ў Польшчы. Будаўніцтва польскіх школ фінансавалася праз СПБ грамадскім аб'яднаннем дапамогі палякам за мяжой – "Вспульнота Польшка". У 2001 годзе ў Нясвіжы пад Дом паляка быў набыты жылы дом, сродкі для якога сабрала таварыства польскіх ветэранаў у Вялікабрытаніі. Таварыствам палякаў з Варшавы былі прадстаўлены грашовыя сродкі для набыцця ў Іванцы двухпавярховага будынку былога ўнівермага, быў палепшаны матэрыяльны стан Дамоў палякаў у Мінску, Барысаве, Ашмянах.¹⁶⁸

Згодна заканадаўства Рэспублікі Беларусь уся дзейнасць арганізацыі

¹⁶⁶ Там жа.

¹⁶⁷ Ліст // АКСРН. – Спр. 03–04, 2002. – Т. 1.

¹⁶⁸ К вопросу о белорусско-польских отношениях. Информационный материал. Минск: ИСПИ при Администрации Президента Республики Беларусь, 2005. – С. 8.

(ГА"СПБ") павінна была рэалізоўвацца ў культурна-асветніцкім накірунку. З улікам шматлікіх парушэнняў пры правядзенні чарговага з'езда ГА "СПБ" (2005 г.) і ў сувязі з працягваючайся палітызаванасцю дзейнасці СПБ, Міністэрства юстыцыі Беларусі занялося вывучэннем дакументаў з'езда і дала ім прававую адзнаку. 11 мая 2005 года VI з'езд ГА "СПБ" быў прызнаны нелігітымным, а прынятыя на ім рашэнні – неправамоцнымі.¹⁶⁹ Судовых разбіральніцтваў не было.

Асобы польскай нацыянальнасці ў Беларусі займалі даволі высокі сацыяльны статус, аб гэтым сведчаць наступныя факты. У органах выканаўчай улады Гродзенскай вобласці больш 20% складалі палякі. Больш 30% іх было сярод кіраўнікоў прадпрыемстваў і ўстаноў. Пад час выбараў у мясцовыя Саветы дэпутатаў 24-га склікання, дэпутатамі былі выбраны 687 прадстаўнікоў польскай нацыянальнай супольнасці (21,6% ад агульнай колькасці дэпутатаў). Па 2 дэпутаты польскай нацыянальнасці меліся ў Палаце прадстаўнікоў і Савеце Рэспублікі.¹⁷⁰ Згодна даных аб нацыянальным складзе дэпутатаў Віцебскай вобласці на 29.01.1996 года, у 318 саветах вобласці з 4461 дэпутата прадстаўнікі нацыянальных супольнасцей складалі 8,1%. У абласным саветах іх было – 12,8%, раённых саветах – 9,03%, гарадскіх – 15,5%, сельскіх саветах – 6,8%, пасялковых – 7,9%, гарадскіх саветах абласнога падпарадкавання – 26,4%, гарадскіх саветах раённага падпарадкавання – 7,6%.¹⁷¹

Гэтая інфармацыя, на маю думку, была прыкладнай, дакладныя звесткі атрымаць цяжка, бо падлік асоб па нацыянальнасці ва ўстановах і органах улады не вядзецца. Але гэтыя лічбы цалкам верагодныя, калі ўлічваць высокі адукацыйны ўзровень асоб польскай нацыянальнасці ў Заходняй Беларусі і тое, што яны актыўна, адны з першых, распачалі справу нацыянальнай самарэалізацыі і культурна-асветніцкага адраджэння польскай культуры ў Беларусі.

Такім чынам, можна зрабіць выснову, што даволі значная частка польскага насельніцтва Беларусі праз дзейнасць у нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў дасягалі мэтай нацыянальнага адраджэння, фарміравання нацыянальнай самасвядомасці, пашырэння грамадскай актыўнасці палякаў Беларусі, абароны сваіх нацыянальных і грамадзянскіх правоў. Сярод іншых вырашалі задачы выяўлення патрэб і праблем палякаў Беларусі, абуджэння грамадзянскай самасвядомасці польскага насельніцтва Рэспублікі Беларусь, супрацьдзеяння шавінізму і нацыяналізму, развіццю патрыятызма і інш.

Змены ў грамадстве, што адбыліся на працягу апошняга дзесяцігоддзя XX – пачатку XXI стст., спрыялі нацыянальнаму і культурнаму адраджэнню польскай меншасці на Беларусі. На практыцы

¹⁶⁹ Там жа. С. 9.

¹⁷⁰ Там жа. С. 7.

¹⁷¹ Справаздача // ДАВВ. – Фонд 1966. – Воп. 29. – Спр. 22. – Арк. 24–38.

гэта ўвасобілася ва ўдасканаленні арганізацыйных форм дзейнасці, аднаўленні некаторых відаў народнай творчасці і адраджэння польскай нацыянальнай адукацыі.

3.3 Украінцы

У Беларусі жыве шмат украінцаў. У даследуемы перыяд яны складалі трэцюю па колькасці этнічную групу ў краіне. У XIX – пачатку XX стст. у паўднёвыя раёны Беларусі перасяляліся вясковыя жыхары з Украіны. У 1950–80-я гады ў нашу рэспубліку прыезджалі украінцы – у асноўным спецыялісты з розных галін эканомікі, чыноўнікі, інтэлігенцыя. Яны аселі, з большага, у нашай сталіцы, буйных гарадах усходняй часткі краіны і ў Брэсцкай вобласці, дзе ў перыяд дэмакратызацыі грамадскага жыцця і сталі ўзнікаць грамадскія арганізацыі ўкраінцаў.

Першым было створана ў студзені 1991 г. рэспубліканскае Беларускае грамадскае аб’яднанне ўкраінцаў “Ватра”.

З 1995 года бярэ пачатак дзейнасць ГА “Цэнтр украінскай культуры “Січ” (перарэгістраваны ў 1999 г.) у г. Мінску. Кіраўнік – В.П.Логвін.¹⁷²

Згодна сцвярджэння Цэнтра ўкраінскай культуры “СІЧ” (04.09.2001 г.), у Беларусі пражывалі 237 тысяч асоб украінскай нацыянальнасці, з іх каля 40000 жыло ў Мінску.

Аб’яднанне было ўтворана з мэтай – садзейнічаць захаванню і развіццю ўкраінскай культуры, самаідэнтыфікацыі ўкраінскага этнаса ў Рэспубліцы Беларусь, фарміравання нацыянальнай самасвядомасці, гістарычнай памяці, стварэння ўмоў для нацыянальна-культурнага развіцця.

Цэнтр аб’ядноўваў каля 50–70 актывістаў, у мерапрыемствах грамадскага аб’яднання ўдзельнічала да 900 чалавек. Сацыяльны склад не даследаваўся.

З 1997 года пры ГА ЦУК “СІЧ” працавала нядзельная ўкраінская школа, якая ўвесь час мела цяжкасці ў дзейнасці з-за праблем з памяшканнем для правядзення заняткаў.

Пры цэнтры “Січ” дзейнічаў хор украінскай песні “Крыніца” (з 1998 г. меў званне народнага), да 2002 г. існаваў дзіцячы танцавальны ансамбль, да 2001 г. функцыяніравалі школа выхаднога дня і “Клуб сяброў Украіны”.

ГА “Цэнтр украінскай культуры “Січ” правёў: 29.05.1999 г. у канцэртнай зале Белдзяржфілармоніі V рэспубліканскі фестываль

---

¹⁷² Нацыянальныя меншасці Беларусі: грамадска-палітычная дзейнасць і сацыяльна-прававы статус: справаздача аб НДП (заклуч.) / Магдзярж.унів.харчавання; кір. тэмы І. А. Пушкін. – Магілёў, 2005. – 160 с. – № Д. Р. 20041397; Пушкін, І.А. Асноўныя тэндэнцыі ў накірунках дзейнасці грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі (1991–2004 гг.) / І.А.Пушкін // Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А.Куляшова. – 2006. – № 4. – С. 15–20; Пушкін, І.А. Грамадскія арганізацыі нацыянальных меншасцей Беларусі і фарміраванне грамадзянскай супольнасці (1991–2005 гг.) / І.А.Пушкін // ИППОКРЕНА. – 2006. – № 4. – С. 16–23.

мастацтваў украінцаў Беларусі (удзельнічала каля 800 чал.); 27.04.2002 г. у актавай зале БДАФК VI рэспубліканскі фестываль мастацтваў украінцаў Беларусі (400 чал.). Сябры цэнтра прымалі ўдзел у правядзенні года Т.Шаўчэнкі ў Беларусі і “Дней Кіева” (2002–2003 гг.). Бралі ўдзел ва ўсіх рэспубліканскіх фестывалях нацыянальных культур Беларусі, хор “Крыніца” у 2000 г. атрымаў званне лаўрэата.

Цэнтр “Січ” супрацоўнічаў з Рэспубліканскім цэнтрам нацыянальных культур, Дзяржаўным камітэтам па справах рэлігій і нацыянальнасцей, іншымі нацыянальна-культурнымі аб’яднаннямі.

Аўтарытэт і вядомасць цэнтру сярод іншых дадавалі: Н.Я. Калюска – выхавацель, заслужаны работнік культуры Украіны; Ф.Л.Кацяш – выкладчык кафедры вакала Беларускага ўніверсітэта культуры, В.П.Логвін – кандыдат навук, дацэнт, загадчык кафедры БДАФК, узнагароджаная ордэнам Украіны “За заслугі” III ступені; І.С.Дмухайла – заслужаны работнік культуры Беларусі, мастак, член Саюзу мастакоў Рэспублікі Беларусь і інш.

У якасці прыкладу дзейнасці Цэнтра украінскай культуры “Січ”, варта прывесці праробленую арганізацыйную працу і падрыхтаваную творчую праграму VI рэспубліканскага фестываля мастацтваў украінцаў Беларусі, які праводзіўся 27.04.2002 г. у Мінску ў памяшканні Беларускай дзяржаўнай акадэміі фізічнай культуры (БДАФК). Дадзенае мерапрыемства праводзілася цэнтрам “Січ” у межах IV Усебеларускага фестываля нацыянальных культур і святкавання году Т.Р. Шаўчэнкі ў Беларусі пры спрыянні Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь, амбасады Украіны ў Рэспублікі Беларусь, Рэспубліканскага цэнтра нацыянальных культур, адміністрацыі БДАФК.

У склад аргкамітэта, які ўзначальвала В.Логвін, уваходзілі: С.Удавенка, М.Іванішын, Н.Гаведзіна, М.Вейнар, Н.Маргун, Л.Даройка, В. Мурашкевіч, А.Каліцюк, Л.Бондарава, С.Бондар, Л.Задарожна, М.Слабадзюк.

Да пачатку фестываля была выдадзена прыгожая праграмка на ўкраінскай мове з запрашэннем наведаць выставу твораў жывапісу і дэкаратыўна – прыкладнога мастацтва, а таксама канцэрт у якім бралі ўдзел лепшыя выканаўцы абласных аглядаў.

На выставе былі прадстаўлены жывапіс, вышыўка, кераміка майстроў з Мінска, Віцебска, Радашкавічаў.

На канцэрце выступілі – з Берасцейшыны: хор “Галасы Палесся” (кіраўнік Л.Чэберкус), ансамбль “Хотиславяночка”, квартэт “Весьялінка”, хор “Колас” (кір. І.Чэрнік), дуэт В.Жукевіч і Н.Абразцова, выканаўцы М.М’якушава, Т.Грыцюк, Н.Мароз, І.Кісель; з Віцебска: выканаўцы А.Вячэрні і М.Гамон; з Гродзенскай вобласці: інструментальны ансамбль Г.Панько, фальклорны ансамбль з вёскі Герваты, дуэт “Барвінак”; з

Гомельскай вобласці: трыя бандурыстак (кір. Н.Якса), трыя сясцёр Марыніч, выканаўцы Е.Стасенка, А.Дудко, Н.Парфенюк; з Мінскай вобласці: народны хор “Крыніца”, фальклёрны ансамбль “Ватра”, ансамбль пад кіраўніцтвам Ф.Кацяша, дуэт А.Шэка і М.Рудзік, выканаўцы Г.Баян–Ключнікава і Ж.Малярчук. На канцэрце выступілі ў якасці гасцей: хор медыцынскіх работнікаў “Галічына” (г. Црнопаль, Украіна), народны танцавальны ансамбль “Крыжачок” Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. VI фестываль засведчыў вялікія арганізатарскія і творчыя здольнасці ГА “Цэнтр украінскай культуры “Січ”, а таксама высокі ўзровень культурна–асветніцкай працы ў асяродку ўкраінцаў Беларусі.

У 1996 годзе быў утвораны ў г. Брэсце Украінскі навукова–педагагічны саюз Беларусі “Берагіня” (перарэгістраваны 6 кастрычніка 1999 года). Кіраўнік – Л.С.Дарашко.¹⁷³

Мэта аб’яднання – яднанне педагагічных, навуковых і культурных дзеячоў Беларусі ў справе развіцця сістэмы ўкраінскай адукацыі, вывучэння ўкраінскай мовы, культуры, народнай творчасці і нацыянальных традыцый ураінцаў.

Асноўныя задачы і формы дзейнасці саюза можна сфармуляваць наступным чынам:

а) садзейнічанне арганізацыі навучання ўкраінскай мове, вывучэнню культурнай і духоўнай спадчыны ўкраінскага народа ў агульнаадукацыйных школах, дзе вучацца ўкраінскія дзеці, а таксама адкрыццё нядзельных і агульнаадукацыйных украінскіх школ у Рэспубліцы Беларусь;

б) правядзенне навукова-метадычных даследванняў, распрацоўка вучэбных і навуковых планаў, праграм, метадычных дапаможнікаў і падручнікаў;

в) арганізацыя працы вучэбна-метадычных цэнтраў для павышэння метадычных ведаў настаўнікаў-украіністаў, абмен вопытам;

г) развіццё выдавецкай дзейнасці;

д) арганізацыя міжнародных і рэспубліканскіх фестывалей, семінараў, сімпозіумаў, канферэнцый з удзелам спецыялістаў-украіністаў Рэспублікі Беларусь і іншых краін;

е) садзейнічанне міжнароднаму культурна–асветніцкаму абмену дзяцей і спецыялістаў у сферы адукацыі, навукі, культуры і інш.

Украінская мова вывучалася ў двух сярэдніх школах горада Брэста, а таксама факультатыўна і ў гуртках у Кобрыне, Драгічынскім раёне. Гэта

---

¹⁷³ Нацыянальныя меншасці Беларусі: грамадска–палітычная дзейнасць і сацыяльна–прававы статус: справаздача аб НДП (заключ.) / Маг.дзярж.унів.харчавання; кір. тэмы І. А. Пушкін. – Магілёў, 2005. – 160 с. – № Д. Р. 20041397; Пушкін, І.А. Асноўныя тэндэнцыі ў накірунках дзейнасці грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі (1991–2004 гг.) / І.А.Пушкін // Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А.Куляшова. – 2006. – № 4. – С. 15–20; Пушкін, І.А. Грамадскія арганізацыі нацыянальных меншасцей Беларусі і фарміраванне грамадзянскай супольнасці (1991–2005 гг.) / І.А.Пушкін // ИППОКРЕНА. – 2006. – № 4. – С. 16–23.

дало падставу рэктарату Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта звярнуцца з просьбай да Міністэрства адукацыі і навукі, каб тое дазволіла весці падрыхтоўку спецыялістаў з кваліфікацыяй філолаг, выкладчык рускай і ўкраінскай мовы і літаратуры. Гэта было неабходна, каб у вобласці былі свае кадры для выкладання адзначаных прадметаў у школах і іншых навучальных устаноў.¹⁷⁴

У склад саюзу “Берагіня” уваходзілі болей 50 чалавек. Па сацыяльнаму складу – гэта асобы з вышэйшай адукацыяй, пераважна жанчыны, моладзь. Пры аб’яднанні дзейнічалі: украінскі студэнцкі эксперыментальны тэатр “Арт – Майдан” (15 чал.), турыстычны клуб “Энергія” (15 чал.).

Да найбольш значных мерапрыемстваў “Берагіні” за 1999–2004 гады варта аднесці: штогадовыя Шаўчэнкаўскія чытанні; правядзенне экскурсіі на Тарасаву гару (г. Канеў, 2000 г.); арганізацыя і правядзенне штогадовых турыстычных вандровак (Карпаты, Крым); штогадовыя тэатральныя вечары; падрыхтоўка і выданне вучэбных дапаможнікаў – Дорошко Л.С. Початковий курс україньскої мови. Фонетика. – Брест, 2000; Дорошко Л.С. Практичний курс україньскої мови (Лексика). – Брест, 2004.

У выкананне статутных мэтай і задач ГА УНПСБ “Берагіня” супрацоўнічала з СШ № 14, 29 г. Брэста, гімназіяй № 6 г. Брэста, БрДУ імя А.Пушкіна, Інстытутам літаратуры імя Т.Шаўчэнкі НАН Украіны, Кіеўскім нацыянальным педагагічным ўніверсітэтам імя М. Драгаманава, Валынскім дзяржаўным ўніверсітэтам, таварыствам “Україна – Світ” і інш.

Сярод сяброў саюза найбольш вядомыя і аўтарытэтныя: Л.С.Дарашко – старшыня УНПСБ “Берагіня”, кандыдат філалагічных навук, загадчык аддзялення ўкраіністыкі БрДУ імя А. Пушкіна; Л.У.Нікалайчук – прафесар кафедры медыцынскіх ведаў, паэтка; А.В.Мароз – кандыдат фізіка-матэматычных навук, дацэнт Брэсцкага дзяржаўнага тэхнічнага ўніверсітэта і інш.

На тэрыторыі Брэсцкай вобласці дзейнічалі грамадскае аб’яднанне “Просвіта Берасцейшчыны” імя Т.Шаўчэнкі і Украінскае грамадска-культурнае аб’яднанне Брэсцкай вобласці, выдаваліся газеты “Берасцейскі край” і “Голас Берасцейшчыны”.

Газету “Берасцейскі край” выдавала Брэсцкае абласное ГА “Просвіта Берасцейшчыны” імя Т. Шаўчэнкі. Да 01.07.1999 г. газета выходзіла накладам 1300 асобнікаў (колькасць падпісчыкаў – 508), з 01.07.1999 г. падпісчыкаў было – 3871, наклад – 4200 ас. Газету выпісвалі ў Брэсцкай вобласці, Лідзе, Лельчыцах, Полацку, Смалевічах.

04.03.1999 г. ГА “Просвіта Берасцейшчыны” імя Т. Шаўчэнкі

¹⁷⁴ Касовіч, В.Ф. Забеспячэнне адукацыйных патрэб нацыянальных меншасцяў у Рэспубліке Беларусь / В.Ф.Касовіч // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 166.

звярталася ў Дзяржкамiтэт аб дапамозе ў фiнансаваннi на 1999 год адзiнай у Беларусi газеты на ўкраiнскай мове “Берасцейскi край”. У сваiм лiсце за № 03–04/357 ад 06.04.1999 г. Дзяржкамiтэт паведамiў аб’яднанню аб немагчымасцi фiнансавання гэтай газеты.¹⁷⁵

Аналіз вытрымак з газет зроблены спецыялістамі Камітэта ў дэведке “Аб тэматыцы і змесце газеты “Берасцейскі край”, некаторых аспектах дзейнасці аб’яднання “Прасвіта Берасцейшчыны”,¹⁷⁶ дазволіў ім адзначыць, што з боку гэтых украiнскiх аб’яднанняў гучалі зняважлiвыя выказванні наконт тытульнага этнасу-беларусаў, iх мовы, заклікі да перагляду дзяржаўных межаў.

24–25.04.1999 года ГА “Просвіта Берестейщины” iмя Т.Шаўчэнкі арганізавала і правяло з’езд і фестываль украiнцаў на Берасцейшчыне ў г. Брэсце. У праграме I з’езду ўкраiнцаў Берасцейшчыны, сярод iншых, былі запланаваны даклады (неадназначныя і спрэчныя на змесце): Л. Дарошка на тэму “Освіта і этнічна iдэнтыфікацыя”, В. Мурашка “Праблемы навучэння ў школе”, П. Матвейчука “Прыроднае права чалавека”, І. Кетлера “Абарона праў нацыянальных меншасцей”.¹⁷⁷

26.08.1999 г. у Дзяржаўны камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей у чарговы раз за фiнансавай дапамогай на выданне звярнуўся галоўны рэдактар газеты “Берасцейскі край”. На звароце маецца надпіс-паведамленне: “На пасяджэннi Рэспуб. камісiі па перарэгістрацыі палiт. партый і iншых грамадскiх аб’яднанняў 17.09.1999 г. ГА “ПБ” iмя Шаўчэнкі адмоўлена ў перарэгістрацыі. I адпаведна падрыхтаваны лiст у Дзяржкамiтэт РБ па друку”.¹⁷⁸ З гэтага паседамлення бачны далейшы лёс грамадскага аб’яднання і газеты. Яны прыпынілі сваё iснаванне.

Гэта адбылося таму, што дзейнасць “Прасвіты” набыла палiтычны, прычым даволі радыкальны, неканструктыўны характар. Яна не садзейнiчала аўтарытэту беларускай дзяржавы, перашкаджала беларуска–украiнскаму мiждзяржаўнаму супрацоўнiцтву.¹⁷⁹

У спісе грамадскiх арганiзацый прадстаўнiкоў нацыянальных супольнасцей Рэспублiкi Беларусь на 01.01.2004 г. ГА “Прасвіта” Берасцейшчыны” iмя Т.Шаўчэнкі і Ўкраiнскае грамадска-культурнае аб’яднанне Брэсцкай вобласцi як афiцыйна зарэгістраваныя – не значыліся.

З 2001 года пачала выдавацца газета на ўкраiнскай мове “Украiнец у Беларусi” пад эгiдаю ГА “Ватра” і Камітэта па справах рэлігiі і нацыянальнасцей. Выходзiла адзiн раз у 2 месяцы. У 2002 годзе пабачылі свет 3 нумары. Затым пачалiся фiнансавыя цяжкасцi. Камітэт дапамог

¹⁷⁵ Лiст Дзяржкамiтэта па справах рэлігiй і нацыянальнасцей // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 1.

¹⁷⁶ Дэведка аб тэматыцы і змесце газеты “Берасцейскі край” // АКСРН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк. 15–19.

¹⁷⁷ Праграма з’езду // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 1.

¹⁷⁸ Лiст рэдактара газеты “Берасцейскі край” // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 2.

¹⁷⁹ Дэведка аб тэматыцы і змесце газеты “Берасцейскі край” // АКСРН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк. 19.

знайсці фундатараў і пры іх дапамозе выданне газеты аднавілася.

У пачатку XXI ст. у Беларусі дзейнічала рэспубліканскае Беларускае грамадскае аб'яднанне ўкраінцаў “Ватра”, якое каардынавала работу: грамадскай арганізацыі ўкраінцаў “Радзіслаў” (г. Віцебск, старшыня Н.Я.Петрушко), культурна-асветніцкіх таварыстваў “Верхавіна” (г. Гомель, М.Р.Кузько), “Краяны” (г. Маладзечна, Л.М.Лысакабылка), “Обрій” (г.п. Калодзішчы, Мінскі р-н, Т.П.Бей), “Заповіт” (г. Мінск, Г.Я.Калюжная), “Славуціч” (г. Бабруйск,), грамадскага аб'яднання ўкраінцаў “Дняпро” (г. Магілёў, А.А.Мошчанка). У Брэсце дзейнічаў навукова-педагагічны саюз “Берагіня”, грамадскае аб'яднанне Культурна-асветнае адзінства ўкраінцаў “Палессе”, у Гродна – аб'яднанне ўкраінцаў “Барвінак” (Н.М.Маргун), у Мінску – грамадскае аб'яднанне “Цэнтр украінскай культуры “Січ”.

Як адзначае даследчык А.Ціхаміраў, істотнай перашкодай у дзейнасці любых дыяспар з'яўлялася іх раз'яднанасць, адсутнасць агульнай стратэгіі ў частцы выкарыстання патэнцыялу існуючых арганізацый. У сувязі з гэтым з канца 1990-х гг. сталі праводзіцца мерапрыемствы па аб'яднанню суайчыннікаў. Дзейнасць па згуртаванню ўкраінскай дыяспары ў Беларусі пакуль што не прынесла належных вынікаў. Аднак вялася падрыхтоўчая работа па скліканню ўстаноўчай канферэнцыі і з'езда ўкраінцаў Беларусі.¹⁸⁰

Як вынік плённай працы украінскай супольнасці ў Беларусі, можна адзначыць наступнае. Пры падтрымцы амбасады Украіны ў Рэспубліцы Беларусь, членаў украінскіх грамадскіх арганізацый у 2002 г. у Мінску і Брэсце, у 2005 годзе ў Магілёве, былі адкрыты помнікі ўкраінскаму кабзару Тарасу Шаўчэнку. У 2007 годзе амбасада Украіны і грамадская камісія па ўшанаванню памяці Піліпа Орліка, ураджэнца в. Касута (цяпер Вілейскі раён Мінскай вобласці) і аўтара першай Канстытуцыі Украіны, збіраліся адзначыць 335-годдзе з дня яго нараджэння.¹⁸¹

Такім чынам, украінскія грамадскія аб'яднанні Беларусі праводзілі значную культурна-асветніцкую работу, пастаянна ўдзельнічалі ва Усебеларускіх фестывалях нацыянальных культур, захоўваючы нацыянальныя традыцыі і культуру ў асяродку сваёй нацыянальнай супольнасці і прапагандуючы яе сярод насельніцтва Рэспублікі Беларусь.

3.4 Яўрэі

Яўрэі жывуць на тэрыторыі сёняшняй Беларусі ўжо восем стагоддзяў. Напрыканцы 1980-х – пачатку 1990-х гадоў адзначалася рэзкае павялічэнне эміграцыі, што прывяло да значнага памяншэння колькасці

¹⁸⁰ Ціхаміраў, А. Беларуска-украінскія адносіны ў 1991–2006 гг. / А.Ціхаміраў // Беларускі гістарычны часопіс. – 2007. – № 2. – С. 9-10.

¹⁸¹ Там жа. С. 9.

яўрэяў. Прыкладныя лічбы на сёняшні дзень – не больш за 3–3,5 тыс. яўрэяў жывуць у кожным горадзе (за выключэннем Мінска). Тым не менш яўрэйскія абшчыны па-мінуламу застаюцца прыкметнай з’явай ў любым горадзе.

Неабходна адразу адзначыць, што за гады савецкай улады, асабліва падчас вайны і пасляваенныя гады, уласна яўрэйскае жыццё ў Беларусі практычна знікла. Бытавы антысемітызм, палітыка ўсеагульнай русіфікацыі прывялі да амаль поўнай асіміляцыі яўрэйскага насельніцтва. Толькі крах савецкай імперыі спрыяў уздыму нацыянальнай самасвядомасці ўсіх нацый, якія жылі на яе тэрыторыі, у тым ліку і яўрэйскай.

Новыя ўмовы выклікалі дзве дастаткова супрацьлеглыя з’явы: эміграцыю з краіны і адраджэнне яўрэйскіх абшчын.

Хутчэй за ўсё, асноўнай прычынай эміграцыі яўрэяў у Ізраіль, ЗША, Германію з’яўляўся пошук лепшых умоў жыцця, а не іншыя інтарэсы. Найбольшая хваля ад’езду яўрэяў з гарадоў Беларусі прыпадае на гады, якія супадаюць з заняпадам эканомікі.

У 1990-я гады ў асяродку яўрэйскага насельніцтва Беларусі дзейнічалі: Саюз беларускіх яўрэйскіх грамадскіх аб’яднанняў і абшчын, Міжнародная грамадская арганізацыя “Рональд С.Лаудэр – садзейнічанне беларускай яўрэйскай моладзі” (Мінск), Міжнароднае грамадскае аб’яднанне “Ахвяры Халакоста” (Мінск)

Пачаткам адраджэння дзейнасці грамадскіх арганізацый яўрэяў можна лічыць працу групы міласэрнасці ў Доме інвалідаў у Дражні ў 1989 годзе, якая аказвала дапамогу адзінокім яўрэям і ляжачым інвалідам усіх нацыянальнасцей. У пачатку 1989 г. было створана Мінскае таварыства яўрэйскай культуры, у красавіку 1991 г. – Беларускае аб’яднанне яўрэйскіх арганізацый і абшчын.

Сярод яўрэйскіх грамадскіх арганізацый апошнія было найбольш вядомым і пазней злучыла 135 арганізацый і суполак з 18 гарадоў Беларусі.¹⁸² Сёння яно мае назву – Саюз беларускіх яўрэйскіх грамадскіх

---

¹⁸² Грамадскія аб’яднанні, якія ўваходзілі ў склад Саюза беларускіх яўрэйскіх грамадскіх аб’яднанняў і абшчын:

Беларускае грамадскае аб’яднанне “Асацыяцыя яўрэяў – былых вязняў гетта і нацысцкіх канцлагераў” (Мінск); грамадскае аб’яднанне “Рэспубліканскі фонд “Халакост” (Мінск); грамадскае аб’яднанне “Яўрэйскі дабрачынны фонд “Хэсэд–Рахамім” (Мінск); грамадскае аб’яднанне “Беларускі саюз яўрэяў інвалідаў і ветэранаў вайны, партызан і падпольшчыкаў” (Мінск); Рэспубліканскае яўрэйскае спартыўнае таварыства “Маккабі” (Мінск); грамадскае аб’яднанне “Клуб яўрэйскай культуры “Шалом” (Баранавічы); яўрэйскае культурна–асветнае таварыства імя Хайма Вейцмана (Пінск); Брэсцкі яўрэйскі дабрачынны цэнтр “Хэсэд–Давід” (Брэст); Брэсцкі абласны навукова–асветны цэнтр “Халакост” (Брэст); Пінскі яўрэйскі абшчынны дабрачынны фонд “Хэсэд Арон” (Пінск); Брэсцкае гарадское яўрэйскае грамадскае аб’яднанне “Брыс” (Брэст); яўрэйскае культурна–асветнае грамадскае аб’яднанне “Мост” (Столін); Віцебскае гарадское дабрачыннае грамадскае аб’яднанне “Хасдэй Давід” (Віцебск); Віцебскае грамадскае аб’яднанне “Яўрэйская абшчына “Аціква” (Віцебск); грамадскае аб’яднанне “Полацкі яўрэйскі культурны цэнтр” (Полацк); грамадскае аб’яднанне “Яўрэйскі культурны цэнтр “Мішпоха” (Сям’я) (Віцебск); грамадскае аб’яднанне “Полацкі яўрэйскі дабрачынны цэнтр “Хэсэд Эфраім”

аб'яднанняў і абшчын (прэзідэнт – Леанід Левін). З 1992 г. працавала Яўрэйская асацыяцыя вучоных, інжынераў і прадпрымальнікаў Беларусі.

Беларускае аб'яднанне яўрэйскіх арганізацый і абшчын (БАЯАА) было створана з мэтай адраджэння яўрэяў Рэспублікі Беларусь як нацыянальнай, так і культурнай супольнасці, іх кансалідацыі. За час свайго існавання аб'яднаннем адкрыты 14 нядзельных школ па вывучэнню мовы і культуры яўрэйскага народа, дзве агульнаадукацыйныя школы (у Мінску і Магілёве).

У Беларусі ў сярэдзіне 1990-х гадоў налічвалася больш за 20 тысяч навучэнцаў школьнага ўзросту яўрэйскай нацыянальнасці. Дзейнічалі 16 нядзельных школ, у якіх атрымлівалі нефармальную нацыянальную адукацыю 1500 дзяцей. У Мінску на базе школы № 132 працавала школа для яўрэйскай моладзі, у якой вучылася 255 дзяцей. Акрамя іўрыту, пад кіраўніцтвам настаўнікаў з Ізраіля, вывучалі як прадметы: традыцыі ізраільскага народа, гісторыю і геаграфію Ізраіля. У Гомелі з 1994/1995 навучальнага года працавала пачатковая школа–дзіцячы садок “Аціква”, дзе ў дзіцячым садзе выхоўваліся 40 дзяцей, а ў першым класе навучалася 46 дзяцей. У дзіцячым садку № 50 г. Віцебска была адкрыта група для яўрэйскіх дзяцей з вывучэннем іўрыта. Адначасова ішло азнаямленне дзяцей з беларускай і рускай культурай.¹⁸³ Працавалі дзіцячыя садкі таксама ў Мінску і Магілёве

Намаганнямі БАЯАА выдаваліся 4 яўрэйскія газеты і спецыяльная газета для моладзі. Быў адкрыты яўрэйскі народны ўніверсітэт для людзей, як старэйшага, так і малодшага ўзростаў.

27–28.06.1993 г. у Мінску адбылося пасяджэнне каардынацыйнага

(Полацк); грамадскае аб'яднанне “Таварыства міласэрнасці “Шалом” (Орша); грамадскае аб'яднанне “Таварыства папярэжэння яўрэйскіх могілак Віцебскай вобласці “Беталом” (“Дом вечнасці”) (Віцебск); грамадскае аб'яднанне “Аршанская яўрэйская абшчына” (Орша); Гомельскае абласное яўрэйскае аб'яднанне “Ахдут” (Гомель); Рэчыцкае гарадское грамадскае аб'яднанне “Клуб яўрэйскай культуры “АМІ” (Рэчыца); Гомельскі гарадскі яўрэйскі дабрачынны цэнтр “Хэсэд Бацья” (Гомель); Светлагорскае гарадское яўрэйскае грамадскае аб'яднанне “Добрачыннае таварыства “Рахамім” (Светлагорск); Мазырскае яўрэйскае дабрачыннае ГА “Хэсэд Эммануіл”; Гродзенскае грамадскае аб'яднанне яўрэйскай культуры імя Л.Найдуса (Гродна); грамадскае аб'яднанне “Гродзенскі яўрэйскі дом “Менора” (Гродна); Гродзенскі яўрэйскі дабрачынны фонд “Нахум” (Гродна); Гродзенскае яўрэйскае мемарыяльнае грамадскае аб'яднанне “Еруша” (Гродна); Рэгіянальнае мемарыяльна–культурнае грамадскае аб'яднанне г. Ліда; грамадскае аб'яднанне “Бабруйскае гарадское яўрэйскае дабрачыннае аб'яднанне “Рахамім” (Бабруйск); грамадскае аб'яднанне «Бабруйская гарадская яўрэйская абшчына» (Бабруйск); Горацкае яўрэйскае культурна–асветнае таварыства ім. Б.Іоффе (Горкі Магілёўскай вобл.); Магілёўская гарадская яўрэйская нядзельная школа (Магілёў); Магілёўская яўрэйская абшчына (Магілёў); грамадскае аб'яднанне “Магілёўскі гарадскі яўрэйскі дабрачынны цэнтр “Хэсэд Барух” (Магілёў); грамадскае аб'яднанне яўрэйскай культуры “Тхія” (Бабруйск); Мінскае грамадскае аб'яднанне яўрэйскай культуры імя Ізі Харыка (Мінск); грамадскае аб'яднанне “Яўрэйскае культурнае таварыства “Эмуна” (Мінск); грамадскае аб'яднанне “Яўрэйская адукацыйная праграма” (Мінск); Мінскае дабрачыннае грамадскае аб'яднанне “Гілф” (Мінск); гарадское грамадскае аб'яднанне “Слуцкая яўрэйская абшчына “Памятай!” (Слуцк); грамадскае аб'яднанне “Маладзечанскае яўрэйскае таварыства” (Маладзечна); Барысаўскае яўрэйскае грамадскае аб'яднанне “Свято Міноры” (Барысаў).

¹⁸³ Касовіч, В.Ф. Забеспячэнне адукацыйных патрэб нацыянальных меншасцяў у Рэспубліке Беларусь / В.Ф.Касовіч // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў ХХ стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 167.

савета Беларускіх яўрэйскіх арганізацый і абшчын, дзе быў прыняты важны дакумент “Праблемы яўрэйскага руху ў Беларусі і шляхі іх рашэння”, які прапанаваў схему дзеянняў. Прыярытэтнымі напрамкамі дзейнасці былі вызначаны: дабрачынная, асветніцкая і культурная.¹⁸⁴

З дапамогай Рэспубліканскага цэнтра нацыянальных культур, пры непасрэдным удзеле ўсіх арганізацый, БАЯАА праводзіліся агляды самадзейнасці, дзіцячыя фестывалі на лепшую песню, малюнак, алімпіяды школьнікаў на лепшае веданне мовы і гісторыі. У 1995 г. адбыўся фестываль кантарскай песні, былі арганізаваны летнікі ў Радашковічах і Ракаве.

Разам са Скарынаўскім цэнтрам была праведзена вясной 1995 г. канферэнцыя “Уклад яўрэяў у беларускую культуру”.

Аб плённасці і выніковасці вялікай працы Беларускага аб’яднання яўрэйскіх арганізацый і абшчын сведчыць той факт, што ў снежні 1996 г. у Мінску пачаў сваю работу адзіны ў СНД каледж яўрэйскай адукацыі.

Аб’яднанне БАЯАА супрацоўнічала з нацыянальнымі арганізацыямі былога СССР, з амерыканскай дабрачыннай арганізацыяй “Джойнт”, з Сусветным яўрэйскім кангрэсам і Еўрапейскім аб’яднаннем яўрэйскіх абшчын. Усё гэта дало добры плён у развіцці яўрэйскага народа.¹⁸⁵

Істотную дапамогу ў рэалізацыі сваіх запатрабаванняў яўрэйскаму насельніцтву Беларусі аказваў “Джойнт” – Амерыканскі аб’яднаны яўрэйскі камітэт па размеркаванню фондаў. Дапамога Джойнта спрыяла развіццю яўрэйскай культуры ў Беларусі, дапамагала і працягвае дапамагаць беларускім яўрэям захоўваць нацыянальную самасвядомасць, адчуванне прыналежнасці да сусветнага яўрэйства. У наш час Джойнт аднавіў сваю дзейнасць у Беларусі напрыканцы 1990 года. У 1991 годзе пачало працу прадстаўніцтва Джойнта, а 10.04.1993 года быў атрыманы афіцыйны дазвол на дзейнасць ад уладаў Рэспублікі Беларусь.¹⁸⁶

Аналіз працы Джойнта і аказаннай ім фундатарскай дапамогі арганізацыям дазваляе, нейкім чынам, пабачыць пэўную грамадска-палітычную дзейнасць грамадскіх аб’яднанняў і ініцыятыў асоб яўрэйскага насельніцтва Беларусі.

Джойнт з’яўляўся фундатарам Беларускага аб’яднання яўрэйскіх арганізацый і абшчын. Джойнт фінансаваў правядзенне з’ездаў розных яўрэйскіх арганізацый, дзейнасць яўрэйскага ўніверсітэта ў г. Мінску і

¹⁸⁴ Бурая, Н.В. Напрамкі дзейнасці яўрэйскіх арганізацый на Беларусі на сучасным этапе развіцця / Н.В.Бурая // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 192.

¹⁸⁵ Паўлоўская, В.П. Дзейнасць дзяржаўных і грамадскіх арганізацый па развіццю культурна-асветніцкай работы сярод нацыянальных меншасцей Беларусі на сучасным этапе / В.П.Паўлоўская // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 158.

¹⁸⁶ Иоффе, Э. Джойнт в Беларуси / Э.Иоффе, Б.Мельцер. – Минск: ООО “Мэджик Бук”, 1999. – С. 66.

Яўрэйскага ўніверсітэта культуры ў Віцебску, аказваў дапамогу яўрэйскім дзіцячым садкам, займаўся падрыхтоўкай выхавацеляў, фінансаваў рэгулярныя семінары для выкладчыкаў нядзельных школ, выданне часопісаў і кніг і г.д.

З 1994 года (з дапамогаю Джойнта) выдаваўся штогоднік “Мішпоха” (яўрэйскае краязнаўства, праграма “Карані”), з 1995 года – яўрэйскія календары “Сінагогі Беларусі”, выйшлі два зборнікі матэрыялаў і дакументаў “Трагедыя яўрэяў Беларусі ў гады нямецкай акупацыі (1941 – 1944)”, першы падручнік “Старонкі гісторыі яўрэяў Беларусі” (аўтар, доктар гістарычных навук Э. Іофе), зборнік апавесцей і апавяданняў А. Капілава “Замкавая, 2/7”, чацвёрты том “Беларускі” з матэрыяламі міжнароднай навуковай канферэнцыі “Яўрэйская культура Беларусі і яе ўзаемадзеянне з беларускай і іншымі культурамі” і інш.¹⁸⁷

Для прыкладу, варта прывесці яшчэ некалькі фактаў. У 1992 г. у Віцебску была заснавана прэмія імя М.Шагала, з 1994 г. там жа праходзілі пленэры, з 1996 г. праводзіліся фестывалі яўрэйскага мастацтва. 23 лютага 1995 г. пачаў працу яўрэйскі ўніверсітэт у Мінску (рэктар – кандыдат філасофскіх навук Зелік Пінхасік), які быў адкрыты па ініцыятыве навуковай камісіі Беларускага аб’яднання яўрэйскіх арганізацый і абшчын.¹⁸⁸ Вельмі значная работа праводзілася яўрэйскімі арганізацыямі па ўшанаванню памяці аб загінуўшых яўрэях (ахвярах Халакосту). Пад час святкавання 50-годдзя Мінскага гета была арганізавана выстава мастакоў на яўрэйскую тэму, рыхтаваўся помнік загінуўшым у Мінскім гета.

У Брэсце добра працавала яўрэйская культурна-асветніцкая арганізацыя “Тарбут”. Дзякуючы яе намаганням у горадзе быў узведзены помнік ахвярам Брэсцкага гета. У абласным цэнтры існавала яўрэйская нядзельная школа, якую наведвалі дзеці ад 5 да 14 год.

З 29 лістапада 1989 года ў Рэчыцы дзейнічаў Клуб яўрэйскай культуры “АМГ”, якім кіравала А.Я.Шкоп. Мэтай клуба з’яўлялася адраджэнне нацыянальнай самасвядомасці яўрэяў, усведамленне іх, як часткі народаў Беларусі. Клуб, як грамадскае аб’яднанне, вырашаў задачы развіцця лепшых традыцый дабрачыннасці і міласэрднасці, вывучэння яўрэйскіх традыцый. У склад клуба ўваходзілі (згодна інфармацыі кіраўніка) 498 асоб. Па сацыяльнаму складу гэта былі, пераважна, рабочыя, жанчыны, асобы пенсійнага ўзросту. Пад эгідаю клуба дзейнічалі ансамбль самадзейнасці “Натхненне”, дзіцячы клуб “Крынічка”, сямейны і жаночы клубы. Кіраўніцтва клуба ў якасці асноўных мерапрыемстваў за 1999–2003 гады называла, у асноўным, сустрэчы з прадстаўнікамі розных яўрэйскіх арганізацый: 1999 г. – сустрэча з першым сакратаром амбасады Ізраіля ў Беларусі А.Кеслерам; 2001 г. – сустрэча з дэлегацыяй г.

---

¹⁸⁷ Там жа. С. 68.

¹⁸⁸ Там жа. С. 67.

Ашкелона (Ізраіль) – горада–пабраціма Рэчыцы; 2003 г. – сустрэчы з кіраўніком “Джойнта” у Беларусі Б.Камілем, з кіраўніком яўрэйскіх абшчын Л.Левіным.¹⁸⁹

У сваёй дзейнасці клуб “АМГ” супрацоўнічаў з ідэалагічным аддзелам Рэчыцкага райвыканкома, раённым краязнаўчым музеем, цэнтральнай раённай бібліятэкай, Палацам культуры “Нефцянік”.

У склад клуба ўваходзілі аўтарытэтныя і вядомыя ў Рэчыцы асобы: В.Д.Гашкіс – начальнік упраўлення аб’яднання “Беларуснафта”, кавалер Ордэна пашаны; Г.Б.Лявіцкі – кавалер Ордэна пашаны; І.Г.Шварцберг – падпалкоўнік запасу; А.Ю.Спевак – удзельнік Вялікай Айчыйнай вайны, член прэзыдыума гарадскога савета ветэранаў і інвалідаў вайны, кавалер трох баявых ордэнаў і 15 медалёў; Л.С.Шульман, В.І.Тыцкоў і інш.

У Беларусі актыўна працавалі дабрачынныя цэнтры “Хэсэд–Рахамім” (Мінск), “Хэсэд–Раха” (Віцебск), “Хэсэд–Баця” (Гомель), “Хэсэд–Барух” (Магілёў), а таксама асобныя групы міласэрнасці (Барысаў, Ліда, Мазыр, Орша, Рэчыца, Брэст і інш.). Як ужо адзначалася раней, першая група міласэрнасці ў рэспубліке ўзнікла пры Мінскім гарадскім аб’яднанні яўрэйскай культуры ў 1989 годзе. З дапамогаю Джойнта на аснове гэтай групы ў 1991 г. была спачатку створана дабрачынная арганізацыя “Рахамім”, затым, у лютым 1995 года, пераўтвораная ў цэнтр “Хэсэд–Рахамім” (дырэктар – С.Абрамава). Пачынаючы з дапамогі адзінокім і састарэлым на даму, з арганізацыі клуба людзей сталага ўзросту і аказання гуманітарнай дапамогі, “Хэсэд–Рахамім”, на думку даследчыкаў Э.Іофе і Б.Мельцара, пераўтварыўся ў буйны цэнтр дабрачыннай дапамогі. Асноўная праца цэнтра рабілася добраахвотнікамі (валанцёрамі). Была створана шырокая сетка патранажнай службы. Сярод накірункаў дзейнасці – пракат медыцынскага абсталявання, Макед Лакашыш (дапамога адзінокім у быту, прыбіранне кватэр, дагляд за хворымі, абеды на даму, паслугі цырульніка, дробны рамонт, “тэлефон даверу” і г.д.), медыцынскія кансультацыі ўрачоў – спецыялістаў, размеркаванне лекаў, праца клубаў і гурткоў па інтарэсах, вывучэнне традыцый, сустрэча суботы і правядзенне святаў.¹⁹⁰

Для прыкладу, на 1999 год “Хэсэд–Рахамім” абслугоўваў каля сямі тысяч мінскіх яўрэяў. Былі створаны і функцыяніравалі бясплатныя сталоўкі. Праводзіліся “Святы на даму” для тых, хто не меў магчымасці па стану здароўя наведваць клуб. Рабілі віншаванні і праводзілі дні народзінаў, арганізоўвалі сустрэчы яўрэйскіх рэлігійных і нацыянальных святаў, урокі міласэрнасці ў надзельных школах.

Падобная праца праводзілася, крыху ў меншых памерах, яшчэ ў 20

¹⁸⁹ Нацыянальныя меншасці Беларусі: грамадска-палітычная дзейнасць і сацыяльна-прававы статус: справаздача аб НДП (заключ.) / Маг. дзярж. унів. харчавання; кір. тэмы І. А. Пушкін. – Магілёў, 2005. – 160 с. – № ДР 20041397.

¹⁹⁰ Иоффе, Э. Джойнт в Беларуси / Э. Иоффе, Б. Мельцер. – Минск: ООО “Мэджик Бук”, 1999. – С. 69.

гарадах нашай краіны, прычым дабрачынная дапамога аказвалася не толькі яўрэйскаму насельніцтву.¹⁹¹

Вялікае значэнне для захавання і развіцця культуры яўрэйскага насельніцтва мела рэлігія. Улады Беларусі ставіліся з разуменнем да патрэб веруючых іўдзеяў і, па магчымасці, вярталі іх рэлігійныя каштоўнасці. Так, былі вернуты сінагогі ў Гродна і Слоніме, дзве сінагогі працавалі ў Пінску.

Такім чынам, у пачатку 2005 г. у Рэспубліцы Беларусь дзейнічала 54 яўрэйскія творчыя калектывы, якія праводзілі каля 200 мерапрыемстваў у год. Выдаваліся часопісы і газеты: “Авіў”, “Мішпоха”, “Адраджэнне” (Віцебск), “Адзінства” (Гомель), “Алія”, “Яўрэйскія навіны”. Былі створаны і дзейнічалі маладзёжныя арганізацыі: Саюз Яўрэйскай моладзі і студэнтаў, “Эль А.Тора”. “Бейт Гілель”, спартыўнае аб’яднанне “Маккабі” і інш.¹⁹²

Прыярытэтнымі напрамкамі дзейнасці грамадскіх аб’яднанняў яўрэйскай супольнасці былі дабрачынная, асветніцкая і культурная. Характэрным для любога яўрэйскага культурна-асветніцкага аб’яднання Беларусі было арганізоўваць працу сярод сваіх суайчыннікаў па інтарэсах і ўзроставых (палавых) адзнаках.

Асобныя лідары і актывісты яўрэйскага руху, шляхам стварэння вялікай колькасці рознага роду аб’яднанняў і клубаў, імкнуліся забяспечыць яўрэйскую прысутнасць у рэгіёнах і краіне.

3.5 Літоўцы і латышы

Паводле перапісу насельніцтва 1999 г. у Рэспубліцы Беларусь літоўская этнічная група налічвала 6 387 чалавек. Па сваім паходжанні яе ўмоўна можна падзяліць на дзве асноўныя катэгорыі. Першая – карэнныя жыхары, ці аўтахтоны. Значная колькасць такіх літоўцаў пражывала на беларуска-літоўскім памежжы, найбольш кампактна – у Астравецкім (1 045 чалавек) і Воранаўскім (716 чалавек) раёнах Гродзенскай вобласці, крыху менш – у Пастаўскім (132 чалавекі) і Браслаўскім (143 чалавекі) раёнах Віцебскай вобласці. У гэтых раёнах сканцэнтравана амаль што трэцяя частка ўсіх літоўцаў Беларусі. Другая катэгорыя складалася з літоўцаў-мігрантаў і іх нашчадкаў. Яны дысперсна пражывалі ў розных месцах Беларусі і складалі пераважную большасць сярод беларускіх літоўцаў.¹⁹³

¹⁹¹ Там жа.

¹⁹² Бурая, Н.В. Напрамкі дзейнасці яўрэйскіх арганізацый на Беларусі на сучасным этапе развіцця / Н.В. Бурая // Этнасоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 192–193.

¹⁹³ Жыццё і дзейнасць літоўцаў гэтай катэгорыі, якія ў канцы XIX – пачатку XX стст. даволі вялікімі групамі перасяліліся ва ўсходнія раёны Беларусі разгледжаны даследчыкам Ю.Унуковіча. Звесткі пра

3 мая 1994 г. у рэспубліцы дзейнічала Абшчына беларускіх літоўцаў. Асноўнымі мэтамі таварыства з’яўляліся супрацоўніцтва і шанаванне ўзаемаразумення паміж народамі Беларусі і Літвы, захаванне гістарычнай памяці, культуры, нацыянальнай самасвядомасці, мовы і звычаяў сярод літоўскага насельніцтва Рэспублікі Беларусь.

6–7.09.2002 года праходзіў III з’езд Беларускай абшчыны літоўцаў, на якім з справаздачамі аб працы выступілі старшыні абшчыны і саюза моладзі.

Рэспубліканская абшчына беларускіх літоўцаў актыўна супрацоўнічала з арганізацыяй “Санрыша”, якая аб’ядноўвала ўсіх літоўцаў былога СССР, а таксама з дэпартаментам нацыянальных супольнасцей урада Літвы.¹⁹⁴

29 лістапада 1999 г. было зарэгістравана Радунскае грамадскае аб’яднанне літоўцаў “Гінтарас” (Гродзенская вобл., Воранаўскі раён, г.п. Радунь). У інфармацыі аб дзейнасці аб’яднання адзначалася, што яно распачало працу з 24.01.2000 г. Кіраўнік В.А.Драбышэўская. ГА літоўцаў “Гінтарас” было створана дзеля аб’яднання намаганняў сваіх сяброў па стварэнню ўмоў для нацыянальнага самавыражэння, задавальнення памкненняў да пазнання і захавання літоўскай гісторыі, мовы, звычаяў і традыцый для грамадзян Рэспублікі Беларусь, якія мелі літоўскае нацыянальнае паходжанне. Сярод 43 асоб – сяброў аб’яднання – 30% складала інтэлігенцыя, каля 10% сяляне, 20% – моладзь. Шмат пенсіянераў.¹⁹⁵

Пры аб’яднанні дзейнічала Літоўскае аб’яднанне Пеляска–Радуньская капэла (15 асоб).

Намаганнямі членаў і сяброў ГА “Гінтарас” праводзіліся: святы літоўскай культуры, каляды; адзначаліся пачатак і заканчэнне навучальнага года ў літоўскай нядзельнай школе. Штогод яны, традыцыйна, бралі ўдзел у правядзенні дзяржаўных і рэлігійных святаў у месцах пражывання літоўцаў, праводзілі экскурсіі па Літве і гістарычных

перасяленне літоўцаў ва Усходнюю Беларусь і ўзнікненне іх першых паселішчаў, пра іх колькасць, гаспадарчае і культурнае жыццё ў канцы XIX–30-я гг. XX ст. змешчаны ў працах В.Скардзіса. Напрыклад, Скардзіс В. Літоўцы на Беларусі // Наш край.– 1929. – № 6-7.– С. 10-25.

Ю.Унуковіч адзначае, што практычна да сярэдзіны XX ст. літоўцы захоўвалі свае асноўныя этнакультурныя асаблівасці, у першую чаргу рэлігійную і моўную адметнасці. У другой палове XX ст. назіралася агульнае скарачэнне колькасці літоўцаў ва ўсходніх абласцях Беларусі і паслабленне іх этнічнай устойлівасці, што прывяло да іх частковай асіміляцыі. Тым не менш літоўскую мову нават сёння можна пачуць у вёсцы Малькаўка Магілёўскай вобласці, дзе з 1929 г. да 1939 г. існаваў літоўскі нацыянальны сельскі савет. Унуковіч, Ю. Літоўцы ва Усходняй Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX ст. // Беларускі гістарычны часопіс. – 2006. – № 9. – С. 37-43.

¹⁹⁴ Паўлоўская, В.П. Дзейнасць дзяржаўных і грамадскіх арганізацый па развіццю культурна–асветніцкай работы сярод нацыянальных меншасцей Беларусі на сучасным этапе / В.П.Паўлоўская // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 158.

¹⁹⁵ Нацыянальныя меншасці Беларусі: грамадска-палітычная дзейнасць і сацыяльна-прававы статус: справаздача аб НДП (заклуч.) / Маг. дзярж. унів. харчавання; кір. тэмы І. А. Пушкін. – Магілёў, 2005. – 160 с. – № ДР 20041397.

мясцінах Беларусі.

У сваёй дзейнасці аб'яднанне супрацоўнічала з органамі мясцовай улады (пасялковым саветам, райвыканкомам) і Пеляскім культурна-асветніцкім літоўскім цэнтрам.

Найбольш вядомымі і актыўнымі ўдзельнікамі аб'яднання з'яўляліся: Ткачук Андрэй і Тэрэза – настаўнікі; удзельнікі капэлы; Венціс Марыя і Генадзь – прадпрымальнікі; музыканты – А.Казлоўскі, А.Жэгздрык, А.Сабалеўская і інш.

У 1990-х гадах у пяці школах Гродзенскай вобласці (адна сярэдняя, тры базавыя і адна пачатковая) вывучалася літоўская мова і літаратура. У вёсцы Пелясы Воранаўскага раёна пры фінансавай падтрымцы Літоўскага культурнага цэнтра была адкрыта базавая школа з выкладаннем усіх прадметаў на літоўскай мове. Напрыклад, калі спачатку ў ёй займаліся 10 вучняў, то ў 1995/1996 навучальным годзе – 40. Заняткі праводзілі, у асноўным прысланыя з Вільні, настаўнікі, якіх падабраў Фонд культуры Літоўскай Рэспублікі. Фонд, разам з дабрачыннымі арганізацыямі Літвы, паклапаціўся і аб аплаце працы выкладчыкаў.¹⁹⁶

У вёсцы Рымдзюны Астравецкага раёна Гродзенскай вобласці вялося будаўніцтва Літоўскага нацыянальнага культурнага цэнтра на сродкі Літвы. Заказчыкам будаўніцтва выступала Рэспубліканскае ГА “Беларуская абшчына літоўцаў”. У 1996 годзе завяршылася будаўніцтва школы (адкрыццё адбылося 10 кастрычніка), 7 дамоў для настаўнікаў; у 1997 г. – быў пабудаваны інтэрнат на 70 месц, сталоўка, дзіцячы сад; у 1998 г. – кацельная, зроблена ацяпленне. У 2000 годзе было завершана будаўніцтва дома культуры.¹⁹⁷ Урачыстае адкрыццё Літоўскага цэнтра культуры, адукацыі і інфармацыі адбылося ў красавіку 2001 года.¹⁹⁸

Нягледзячы на тое, што колькасць латышоў у Беларусі была невялікая, яны пакінулі пасля сябе глыбокі след працавітасцю, кемлівасцю, згуртаванасцю. Што датычыцца этнічных традыцый то можна адзначыць, што захаваліся рысы, якія характэрны толькі для латышоў. Нават у нашы дні нацыянальнае адзенне носяць асобныя прадстаўнікі старэйшага пакалення нашчадкаў латышоў–перасяленцаў. Трэба адзначыць, што нацыянальны касцюм для латыша Беларусі зусім не экзотыка і не музейны экспанат.¹⁹⁹

Даследчык У.Тугай адзначае: “На Беларусі засталася няшмат дзяцей і ўнукаў латышскіх перасяленцаў. Аднак з поўнай упэўненасцю можна казаць, што яны ў цэлым захавалі нацыянальныя рысы, уласцівыя

¹⁹⁶ Касовіч, В.Ф. Забеспячэнне адукацыйных патрэб нацыянальных меншасцяў у Рэспубліке Беларусь / В.Ф. Касовіч // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М.Танка, 1997. – С. 166-167.

¹⁹⁷ Інфармацыя аб ходзе будаўніцтва // АКСПН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 2.

¹⁹⁸ Ціхаміраў, А. Беларуская–літоўскія ўзаемаадносіны ў 1991–2006 гг. / А. Ціхаміраў // Беларускі гістарычны часопіс. – 2007. – № 7. – С. 10.

¹⁹⁹ Тугай, У.В. Латышы на Беларусі / У.В. Тугай. – Мінск: Выд. Ул. М. Скакун, 1999. – С. 130.

латышкай нацыі. Сёння трэба зрабіць усё, каб замацаваць у кожнага тутэйшага латыша ўсведамленне мінулага, гістарычную памяць, сувязь з папярэднімі пакаленнямі, трывалую сувязь з зямлёй, на якой яны выраслі, з пакаленнямі, што жылі да іх і рупіліся пра дабрабыт радзімы. Вырашэнне гэтай праблемы – састаўная частка агульнага працэсу дэмакратызацыі нашага грамадства, і яно заклікана да канца вылечыць старыя раны і не даць нацыянальным меншасцям страціць іх каштоўнасці. Сярод складаных праблем, якія закранаюць свядомасць і пачуцці мільёнаў жыхароў Беларусі, на першы план выступаюць пытанні дзяржаўнага суверэнітэту, захавання і развіцця нацыянальнай культуры, роднай мовы, культуры і мовы іншых нацыянальных згуртаванняў, якія жывуць у рэспубліцы, адраджэння гістарычнай і культурнай спадчыны...”²⁰⁰

Захаваннем традыцый латышкага насельніцтва Віцебшчыны займаўся “Саюз латышоў Віцебскай вобласці “Даўгава”. Пры яго актыўным удзеле праводзіліся традыцыйныя Дні Латвіі ў Віцебску. Пры консульстве Латвіі ў Віцебску працавала нядзельная школа, дзе дзеці вывучалі латышскую мову, традыцыі і культуру; была арганізавана выстава маладых латышскіх мастакоў. А ў г. Рыга выстаўляліся работы М. Шагала з фондаў Віцебскага музея.

Прадстаўнікі ГА “Саюз латышоў Віцебскай вобласці “Даўгава”, калектывы мастацкай самадзейнасці, майстры народнай творчасці з Даўгаўпілса і Рэзекне прымалі актыўны ўдзел у рэгіянальных святах “Браслаўскія бліскавіцы” і “Дзвіна–Двина–Даўгава”. “Браслаўскія бліскавіцы” праводзіліся з мэтай адраджэння спеўных, танцавальных, абрадавых, гульнявых традыцый і развіцця рамёслаў народаў-суседзяў: беларусаў, латышоў і літоўцаў. Свята дзіцячай творчасці “Дзвіна-Двина-Даўгава” уключала ў сябе тэатралізаванае шэсце, свята плятагонства, вадзяную феерыю, выставы і канцэрты самадзейных калектываў з Беларусі, Расіі і Латвіі.

У даследуемы перыяд, сярод балтамоўнага насельніцтва Беларусі, праводзілі працу: грамадскае аб’яднанне Саюз латышоў Віцебскай вобласці “Даўгава” (Віцебск), Міжнародная грамадская арганізацыя Клуб “Гервячай” (Гродзенская вобл., Астравецкі р-н, пас. Гервяты), Рэспубліканская грамадская арганізацыя “Беларуская абшчына літоўцаў” (Мінск), Гродзенскае грамадскае аб’яднанне літоўцаў “Тэвінэ” (“Радзіма”) (Гродна), Лідскае грамадскае аб’яднанне літоўцаў “Рута” (Гродзенская вобл, г. Ліда), грамадскае аб’яднанне “Гервяцкая суполка літоўцаў” (Гродзенская вобл., Астравецкі р-н, п. Гервяты), Радуньскае грамадскае аб’яднанне літоўцаў “Гінтарас” (Воранаўскі р-н, г.п. Радунь), Пеляскае грамадскае аб’яднанне літоўцаў “Гімціне” (д. Пеляса Воранаўскага р-на), Браслаўскае раённае грамадскае аб’яднанне “Рытас” (Браслаўскі р-н, г.п.

---

²⁰⁰ Тугай, У.В. Латышы на Беларусі / У.В. Тугай. – Мінск: Выд. Ул. М. Скакун, 1999. – С. 133.

Відзы).²⁰¹

У выніку неабходна асабліва адзначыць пазіцыі Літвы і Латвіі ў справе падтрымкі сваіх дыяспар. Гэтыя дзяржавы мэтанакіравана спрыялі школьнай адукацыі на роднай мове, накіроўвалі выкладчыкаў з Латвіі і Літвы, падтрымлівалі любую сферу культуры, дзе пераважала балтамоўнае насельніцтва.

За час існавання літоўскіх і латышскіх таварыстваў былі адкрыты нядзельныя школы, праводзілася культурна-асветніцкая праца. У сваёй дзейнасці аб'яднанні супрацоўнічалі з органамі мясцовай улады

З дапамогай Беларускай абшчыны літоўцаў пачала дзейнічаць дзяржаўная літоўская школа ў вёсцы Рымдзюны. У рамках радыёперадачы “Супольнасць” была зроблена праграма аб беларускіх літоўцах. Прадстаўнікі абшчыны ўдзельнічалі ў спартыўных гульнях літоўцаў свету, дзе занялі трэцяе месца ў камандным першанстве, выйгралі прыз лепшага іграка ў шахматы сярод іншаземцаў. Таварыства ўдзельнічала ў Днях памяці загінуўшых у вайне, святкаваннях гадавіны Грунвальдскай бітвы, якія праходзілі ў Гродне і Мінску.

3.6 Татары

Восенню 1989 г. узніклі першыя татарскія культурна-асветніцкія таварыствы ў Мінску і Гродна.

Вядомы даследчык гісторыі татарскага народа ў Беларусі І.Канапацкі наступным чынам апісваў тагачасныя падзеі: “Рэвалюцыйныя хвалі, змрочныя, цяжкія гады сталінскіх рэпрэсій парушылі паступовы ход развіцця татарскай культуры. Многія прадстаўнікі нацыі, баючыся, што іх можа напаткаць лёс крымскіх татар, з’ехалі ў Польшчу, ЗША, Аўстралію, Турцыю, краіны Заходняй Еўропы. Сярод іх было шмат інтэлігенцыі, духоўных асоб. Адвечныя традыцыі літоўскіх татар сталі забывацца, што яшчэ больш узмацніла заняпад нацыянальнай культуры, садзейнічала раз’яднанню народа. Неабходна было захаваць спадчыну літоўскіх татар для нашчадкаў. Аб гэтым вялася гаворка на сходах прадстаўнікоў беларускіх татар у Мінску і Гродна восенню 1989 года. Тады ж узніклі татарскія абласныя грамадска-культурныя аб’яднанні. 23 чэрвеня 1991 года на свяце Курбан–Байрам у Іуі, дзе прысутнічалі шматлікія пасланцы з усіх раёнаў і абласцей Беларусі, было вырашана стварыць рэспубліканскае згуртаванне татар-мусульман на Беларусі “Аль-Кітаб”. Аднадушна абралі кіраўніцтва – прэзідэнтам стаў Абу-Бякір Шабановіч – дырэктар Мінскай гімназіі”²⁰².

²⁰¹ Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: “Энцыклапедыкс”, 2004. – 272 с.

²⁰² Думін, С.У. Беларускія татары: Мінулае і сучаснасць / С.У. Думін, І.Б.Канапацкі. – Мінск: Полымя, 1993. – С. 201.

У 1993 г. татарскія таварыствы былі рэарганізаваны ў Беларускае аб'яднанне татар-мусульман “Аль-Кітаб” (з 2000 г. – “Зікр уль-Кітаб”). Татарскія аб'яднанні, як і іншыя, сутыкаліся з наступнымі праблемамі ў сваёй дзейнасці: недастатковае фінансаванне, унутраныя расколы, непаслядоўная палітыка дзяржавы, зніжэнне этнічнай самасвядомасці татар у гады савецкай улады, рост працэсаў іх асіміляцыі і г.д. На думку саміх татар – галоўным сродкам іх самазахавання з'яўлялася рэлігія – іслам.

Татарская культурна-асветніцкая суполка “Аль-Кітаб” звярталася да дзяржаўных устаноў з шэрагам цікавых прапановаў. У тым ліку і аб адкрыцці аддзялення татарзнаўства пры Беларускам дзяржаўным універсітэце, каб весці падрыхтоўку спецыялістаў. Пытанне падрыхтоўкі кадраў паступова вырашалася шляхам мэтавага накіравання моладзі татарскага паходжання ў ВНУ, як Беларусі, так і Татарстана. “Аль-Кітаб” праводзіла сур'ёзную работу па арганізацыі вывучэння крымска-татарскай і арабскай моў.²⁰³

600-годдзю татарскага асадніцтва на землях Беларусі, Літвы і Польшчы былі прысвечаны I і II Міжнародныя навукова-практычныя канферэнцыі. Апошняя адбылася ў ліпені 1995 г. у Мінску. Пад час яе правядзення ва ўрачыстай абстаноўцы быў закладзены першы камень пад будаўніцтва новай мячэці.

З мэтай больш дасканалы вывучэння стану культуры татар мусульман у 1995 г. Рэспубліканскі цэнтр нацыянальных культур арганізаваў археалагічную экспедыцыю па месцах кампактнага пражывання татар у Беларусі. Адна з задач экспедыцыі – звярнуць увагу органаў мясцовых уладаў на праблему развіцця татарскай культуры, захавання татарскіх могілак–мізараў. Паралельна праходзіў пошук старапісаных кніг–кітабаў.²⁰⁴

Пры падтрымцы Дзяржаўнага камітэта па справах рэлігіі і нацыянальнасцей грамадскае аб'яднанне татар “Аль-Кітаб” і мусульманскае рэлігійнае аб'яднанне ў Рэспубліке Беларусь правялі шэраг сумесных мерапрыемстваў:

✓ у 1998 годзе: IV Міжнародную навукова–практычную канферэнцыю “Іслам у Рэспубліцы Беларусь. Минулае і сучаснасць” (г. Мінск, 9–10.08.98г.); былі надрукаваны “Матэрыялы навукова–практычнай канферэнцыі, прысвечанай С.Х. Александровічу”, пабачыў свет IV выпуск квартальніка беларускага згуртавання татараў–мусульман “Аль-Кітаб” – “Байрам”.

²⁰³ Касовіч, В.Ф. Забеспячэнне адукацыйных патрэб нацыянальных меншасцяў у Рэспубліке Беларусь / В.Ф. Касовіч // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 166.

²⁰⁴ Паўлоўская, В.П. Дзейнасць дзяржаўных і грамадскіх арганізацый па развіццю культурна–асветніцкай работы сярод нацыянальных меншасцей Беларусі на сучасным этапе / В.П. Паўлоўская // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 158.

✓ у 1999 годзе: V Міжнародную навукова–практычную канферэнцыю “Іслам і актуальныя праблемы сучаснасці” (г. Мінск, жнівень); па заказе Дзяржкамітэта ў БДУК распрацоўваўся вучэбны дапаможнік “Татаразнаўства”.²⁰⁵

Асаблівую ролю ў грамадскім жыцці адыгрываюць СМІ. У 1991 г. актывісты “Аль-Кітаб” (І.Александровіч, Я.Гучок, І.Канапацкі, Т.Якубоўскі, Д.Чамбаевіч і інш.) на чале з Т.Якубоўскім упершыню ў гісторыі татар Беларусі пачалі выдаваць на беларускай мове часопіс – штоквартальнік “Байрам. Татары на зямлі Беларусі”. За час існавання часопіса было выдадзена на беларускай мове больш за 40 нумароў, аб’ём кожнага – 100–120 старонак. Мэты часопіса – абуджэнне самасвядомасці татарскага народа, асвятленне культурнай і гістарычнай спадчыны, абмен поглядамі, думкамі, прапановамі наконт шляхоў адраджэння татарскага этнаса і іслама ў наш час. Па выніках Рэспубліканскага творчага конкурсу, які быў прысвечаны нацыянальнай палітыцы і арганізаваны Дзяржаўным камітэтам па справах рэлігіі і нацыянальнасцей, а таксама Дзяржаўным камітэтам па друку ў 1999 годзе, штоквартальнік “Байрам” атрымаў другую прэмію. Тым не менш у 2002 г. было прыпынена выданне часопіса.²⁰⁶

Ад пачатку 1997 г. у Беларусі выдавалася газета “Жыццё” – штотыднёвае выданне Мусульманскага рэлігійнага аб’яднання ў Рэспубліцы Беларусь і аб’яднання “Аль-Кітаб”. Газета мела дадатак – бюлетэнь “Жыццё татарскае” і дзіцячую старонку. Наклад газеты – 300 асобнікаў. У 2001 г. выйшаў першы нумар альманаха “Millet” – друкаванага органа Федэрацыі татарскіх саюзаў Беларусі, Літвы, Польшчы і Украіны (Польшча). У 2003 г. у беларускім інтэрнеце з’явіўся першы ісламскі сайт islam.by, які быў распрацаваны дабрачыннай рэлігійнай місіяй “Мусульманская мараль”, якая была зарэгістравана 25.07. 2002 г.²⁰⁷

Нацыянальная прыкмета ніколі ў Беларусі істотна не перашкаджала і не перашкаджае нікому знаходзіць сябе ў жыцці і творчасці. Прыкладам з’яўляецца жыццё і творчасць беларускіх татар: гісторыка Ях’я Гембіцкага, мастака Ібрагіма Гембіцкага, члена–карэспандэнта НАН Беларусі Бякіра Смольскага, музыказнаўцы і тэатразнаўцы прафесара Ібрагіма Смольскага, кампазітара Дзмітрыя Смольскага, генерал–лейтэнанта Ібрагіма Паўтаржыцкага і інш.²⁰⁸

У Беларусі дзейнічалі грамадскія арганізацыі: Міжнародны фонд развіцця татара–башкірскай духоўнай спадчыны “Чышма” (Мінск),

²⁰⁵ Справаздачы аб дзейнасці аб’яднання // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 2.

²⁰⁶ Орда, О.А. Роль СМІ в возрождении культуры татар Беларуси / О.А. Орда // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 424–425.

²⁰⁷ Там жа. С. 426.

²⁰⁸ Думін, С.У. Беларускія татары: Минулае і сучаснасць / С.У. Думін, І.Б. Канапацкі. – Мінск: Полымя, 1993. – С. 185.

Рэспубліканскае грамадскае аб'яднанне “Татара–башкірскі культурны цэнтр “Хэтер” (“Памяць”), Беларускае рэгіянальнае аб'яднанне татарскай моладзі (Мінск), Беларускае грамадскае аб'яднанне татар “Зікр уль Кітаб” (“Памяць і кніга”) (Мінск), грамадскае аб'яднанне татар (Гродна).²⁰⁹

У выніку варта адзначыць, што пры рэспубліканскім згуртаванні татар-мусульман на Беларусі “Аль-Кітаб” працавалі камісіі па гісторыі, культуры, рабоце сярод моладзі, пытаннях рэлігіі, міласэрнасці, па ўмацаванню сувязей з татарамі, што жылі ў іншых мясцінах, у тым ліку і за мяжой. Вялося даследаванне мінулага, запісваліся паданні, казкі, іншы фальклорны матэрыял, рабіліся апісанні звычайў, якія зберагліся ў штодзённым жыцці і ў рэлігійных абрадах; праводзіўся збор экспанатаў для будучага музея і выстаў. Упершыню ў гісторыі татар Беларусі яны пачалі выдаваць на беларускай мове свой часопіс, які прысвечаны мінуламу і сучаснасці татарскай нацыянальнай супольнасці.

3.7 Цыгане

Стаўленне дзяржавы да нацыянальных меншасцей гаворыць пра становішча з правамі чалавека наогул. Цыганы з'яўляюцца самай шматколькаснай нацыянальнай меншасцю ў Еўропе.

У разглядаемы перыяд становішча цыганоў у Беларусі было не лепш, чым у іншых краінах былога сацыялістычнага лагера, напрыклад, Чэхіі. Беспрацоўе сярод цыганоў складала каля 98%. У Рэспубліцы Беларусь амаль нічога не рабілася дзеля таго, каб знізіць узровень беспрацоўя ў асяродку цыганоў. Сярод іх вельмі нізкі ўзровень адукацыі. Прыкладна 85% цыганоў не мелі няпоўнай сярэдняй адукацыі. Яны сутыкаюцца з праблемамі нават падчас атрымання пачатковай адукацыі. Гэта не толькі пралікі дзяржаўнай палітыкі, а і спецыфіка нацыянальнай самасвядомасці цыганскага насельніцтва. Яно, у сваёй большасці, і не імкнецца да таго, каб іх дзеці атрымоўвалі поўнаўартасную адукацыю.

У Беларусі не інавала цыганскай школы. Стварэнне цыганскай школы дазволіла б значна знізіць узровень неадукаванасці сярод цыганоў. У якасці прыкладу можна прывесці нашага бліжэйшага суседа – Расію, у якой у даследуемы перыяд было некалькі цыганскіх школ. У Літве, дзе цыганская школа працавала не адзін год, кіраўніцтвам школы было прынята рашэнне аб будаўніцтве дадатковага корпуса з той прычыны, што колькасць цыганскіх дзяцей, якія жадалі навучацца, перавышала магчымасці самой школы. У Рэспубліцы Беларусь не было ніводнага цыганскага культурнага цэнтра. Для прыкладу, цыганскі культурны цэнтр надзвычай актыўна працаваў у Расіі. Ён кожны год ладзіў у Маскве вялікі

---

²⁰⁹ Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: “Энцыклапедыкс”, 2004. – 272 с.

фестываль цыганскага мастацтва, які фінансаваўся з бюджэту Маскоўскай мэрыі. Фестываль меў статус міжнароднага і збіраў вялікую колькасць людзей з былога Савецкага Саюза.²¹⁰

У адносінах да цыганоў у Беларусі існаваў даволі вялікі ўзровень дыскрымінацыі па нацыянальнай прыкмеце. Паміж цыганамі і беларусамі ў цэлым вельмі добрыя адносіны. Але пэўныя дзяржаўныя СМІ і органы правааховы пры затрыманні злачынцаў, калі сярод іх былі цыганы абавязкова гэта падкрэслівалі. Тым самым ствараўся стэрэатып – “Хто гандлюе наркотыкамі? Адказ адзін – цыгане!” У той жа час, згодна нашага заканадаўства нельга падкрэсліваць нацыянальнасць злачынцы.

Падчас перапісу насельніцтва 1999 года 77,5% цыган назвалі сваёй нацыянальнай мовай цыганскую (гэта другая пазіцыя пасля беларусаў). У былі Мінску зарэгістраваны і дзейнічалі 1 міжнароднае і 2 рэспубліканскіх грамадскіх аб’яднанняў цыган. Праводзілі працу сярод ромскага насельніцтва: раённае грамадскае аб’яднанне “Беларуская цыганская дыяспара” (Мінскі р-н, пас. Бараўляны), Беларуская асацыяцыя цыган “Рома” (Мінскі р-н, пас. Калодзішчы), Міжнародная грамадская арганізацыя цыган “Адраджэнне” (Мінская вобл., г.п. Калодзішчы), грамадскае аб’яднанне “Ашмянская цыганская абшчына” (г. Ашмяны Гродзенскай вобл.).²¹¹ Большасць з іх, у асноўным займалася размеркаваннем сярод цыган выплат і кампенсацый, атрыманых ад Германіі за палітыку генацыда ў адносінах да цыган у гады Другой сусветнай вайны.

Найбольш актыўнае і вядомае аб’яднанне цыган у Беларусі – ГА “Беларуская цыганская дыяспара”, якое ставіла перад сабою мэты, акрамя агульназначных, – дамагацца кампенсацыі ахвярам Халакоста, забяспячэнне сацыяльнага статуса і працаўладкавання ромскага насельніцтва, юрыдычнай абароны цыган і вырашэння праблем крымінагеннай сітуацыі ў цыганскім асяродку.²¹²

Аб’яднанне імкнулася супрацоўнічаць з органамі ўлады, рознымі грамадскімі ўстановамі. Так, у Магілёве цыганскае насельніцтва арганізоўвала свой нацыянальны падворак пад час святкавання Дня горада.

Аб’яднанне звярталася ў Камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей, каб была аказана дапамога цыганскай дзяўчыне паступіць у медыцынскі ўніверсітэт на стаматалагічны факультэт. 21.06.2004 года Камітэт накіраваў адпаведны ліст-хадатайніцтва на імя Міністра аховы здароўя “у мэтах паляпшэння сацыяльнага статуса асоб

²¹⁰ Калінін, М. Цыганам у Беларусі кепска // Наша слова. – 2004. – 15 верасня. – С. 7.

²¹¹ Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: “Энцыклапедыкс”, 2004. – 272 с.

²¹² Пушкін, І.А. Асноўныя тэндэнцыі ў накірунках дзейнасці грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі (1991–2004 гг.) / І.А. Пушкін // Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А.Куляшова. – 2006. – № 4. – С. 19.

цыганскай нацыянальнасці”²¹³.

ГА “Беларуская цыганская дыяспара” прапанавала правесці ў Мінску 10–14.10.2002 г. II Міжнародны Ромскі дзіцячы фестываль мастацтваў “Залатая падкова”. У ім планавалі браць удзел прадстаўнікі цыганскіх дыяспар Балгарыі, Расіі, Польшчы, Венгрыі, Украіны, Прыбалтыкі, Малдовы, Беларусі, Чэхіі. Збіраліся арганізаваць і правесці канцэрт, навукова–практычную канферэнцыю, мастацкую выставу “Свет вачыма дзяцей”, начное шоу “Шацёр”²¹⁴.

Але не заўжды намаганні цыганскіх аб’яднанняў здзяйснююцца. З-за фінансавых цяжкасцей фестываль не адбыўся. Не знайшла гэтая ініцыятыва падтрымкі і з боку беларускіх улад.

9.01.2003 г. у Мінскі гарвыканком паступіў ліст ад ГА “Беларуская цыганская дыяспара” з просьбай выдзяліць месца пад міні–рынак для цыган, які будзе пабудаваны за кошт дыяспары. Гэта рабілася з мэтай вырашэння эканамічных пытанняў і працаўладкавання цыганскага насельніцтва горада. Аб’яднанне атрымала адмову і яму было прапанавана ўдзельнічаць у конкурсе праектаў на агульных умовах.²¹⁵

Згодна інфармацыі ГА “Беларуская цыганская дыяспара” тры прадстаўнікі цыганскай нацыянальнасці вылучаліся ў Палату прадстаўнікоў і мясцовыя саветы. У снежні 2004 года выйшаў першы нумар інфармацыйнага бюлетэня ГА “Беларуская цыганская дыяспара” пад назвай “Романолав” (“Цыганскае слова”). У нашай дзяржаве былі добра вядомы ансамблі цыган (2004 г.): “Джана Рома” з Ашмян, “Тэрнэ Бэрша” з Магілёва, “Гіля Ромэн” з Лельчыц і іншыя.²¹⁶

Абагульняючы звесткі пра цыган, варта адзначыць два моманты. Па-першае, недастатковая ўвага органаў дзяржаўнай улады да патрэб і запатрабаванняў цыганскай нацыянальнай супольнасці і забеспячэння належнага статусу грамадзянам ромскай нацыянальнасці. Па-другое, нежаданне саміх цыган прыкладаць шмат намаганняў для змянення свайго статусу, атрымання належнай адукацыі, актыўнага ўдзелу у грамадскім і культурным жыцці дзяржавы.

3.8 Немцы

З “Даведкі аб дзейнасці нямецкіх грамадскіх арганізацый у Рэспубліцы Беларусь” ад 18.07.2000 г. за № 03–04/967 можна даведацца, што гісторыя існавання і дзейнасці першага Беларускага таварыства немцаў у Мінску пачалася з 1990 года, калі было зарэгістравана

²¹³ Ліст Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей // АКСРН. – Спр. 03–04, 2004. – Т. 1.

²¹⁴ Ліст аб’яднання “Беларуская цыганская дыяспара” // АКСРН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 1.

²¹⁵ Ліст аб’яднання ў Мінскі гарвыканком // АКСРН. – Спр. 03–04, 2003. – Т. 1.

²¹⁶ Пушкін, І.А. Грамадскія арганізацыі нацыянальных меншасцей Беларусі і фарміраванне грамадзянскай супольнасці (1991–2005 гг.) / І.А. Пушкін // ИППОКРЕНА. – 2006. – № 4. – С. 19.

(перарэгістравана ў 1999 г.) Мінскае гарадское грамадскае аб'яднанне “Цэнтр нямецкай культуры “Відэргебурт” (Адраджэнне).²¹⁷ Яно планавала рэалізаваць маштабныя праекты.

У Беларусі з 1995 года вялася распрацоўка бізнес–праекта пад назвай “Жыллёвы пасёлак з вытворчай зонай “Цэнтр нямецкай культуры”. У 2000 г. гэты праект спрабавала рэалізаваць Беларускае таварыства немцаў “Нямецкі дом”. Да выканання гэтага праекту былі далучаны студэнты–выпускнікі 2000 года вышэйшых навучальных устаноў.

Архітэктурны праект “Пасёлак этнічных немцаў на 500 жыхароў у Мінскім раёне” быў распрацаваны і паспяхова абаронены, як дыпломная праца выпускнікамі Беларускай дзяржаўнай палітэхнічнай акадэміі (кіраўнік – доктар архітэктурны, прафесар В. Аладаў). Урад Германіі падтрымліваў выкананне падобных праектаў.

Неабходна адзначыць, што да 2000 года ў Камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей, з 5 існаваўшых грамадскіх нямецкіх арганізацый, толькі Беларускае таварыства немцаў “Нямецкі дом” ні воднага разу не звярталася і таму кантакты з ім былі выпадковыя і мінімальныя.

Кіраўнікі іншых нацыянальна-культурных аб'яднанняў немцаў з Віцебска, Бабруйска дэлегіравалі сваё прадстаўніцтва ў вырашэнні агульных праектаў старшыні ЦНК “Відэргебурт”, які ўваходзіў у склад Каардынацыйнага Савета па справах нацыянальнасцей пры Камітэце па справах рэлігій і нацыянальнасцей.

Усе гэтыя аб'яднанні праводзілі работу сярод сваіх сяброў па вывучэнню нямецкай мовы, гісторыі, культуры, арганізацыі святаў і г.д. Пры ГА працавалі хор і ансамбль нямецкай песні, бібліятэка нямецкай культуры ў Мінске, танцавальны ансамбль, студэнцкі тэатр і дзіцячы садок у Віцебску. За выключэннем таварыства “Нямецкі дом”, усе астатнія прымалі ўдзел у фестывалях нацыянальных культур. ЦНК “Відэргебурт” быў заснаваны свой літаратурны альманах “Як жывеш?”. Яго першы выпуск у 1998 годзе быў выдадзены за кошт сродкаў Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей. У 1999 годзе адбылася навукова-мастацкая сустрэча “Беларуска–нямецкія культурныя ўзаемасувязі”, якая была прысвечана 600-годдзю І.Гутэнберга і 250-годдзю І.Гётэ. Матэрыялы сустрэчы былі надрукаваны ў чарговым выпуску альманаха за бюджэтныя сродкі.²¹⁸

У дзіцячым садку № 90 г. Віцебска працавалі дзве групы для дзяцей этнічных немцаў, дзе вывучалася нямецкая мова і пачыналася знаёмства з традыцыямі і культурай нямецкага народа. Адначасова ішло азнаямленне дзяцей з беларускай і рускай культурай.²¹⁹

²¹⁷ Даведка аб дзейнасці аб'яднання // АКСРН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 2.

²¹⁸ Справаздача аб дзейнасці аб'яднання // АКСРН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 2.

²¹⁹ Касовіч, В.Ф. Забеспячэнне адукацыйных патрэб нацыянальных меншасцяў у Рэспубліке Беларусь / В.Ф. Касовіч // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. –

З верасня 1992 г. у Бабруйску дзейнічала грамадскае аб'яднанне “Бабруйская нямецкая абшчына “Цэнтр нямецкай культуры” (быў зарэгістраваны 24.06.1998 г., перарэгістраваны ў 1999, 2004 гг.). Кіраўнік У.Я.Мейерсон.

Аб'яднанне ставіла перад сабою мэту: адраджэнне, захаванне і развіццё культурных традыцый немцаў, які жылі на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь; вывучэнне нямецкай мовы і развіццё сяброўства паміж народамі.

У склад аб'яднання ўваходзіла каля 60 сямей, па сацыяльнаму складу – інтэлігенцыя (служачыя) і рабочыя, якія мелі розную адукацыю. Так як сяброўства было пабудавана па сямейнаму тыпу, у яго склад уваходзілі асобы розных узростаў.

Пры “Цэнтры нямецкай культуры” працавалі наступныя культурна-асветныя гурткі: вакальная група “Лерхэн” (“Жаўрукі”), група сацыяльнай дапамогі, курсы вывучэння нямецкай мовы. Грамадскае аб'яднанне ўвесь час з'яўлялася ўдзельнікам фестывалю культуры нацыянальных супольнасцей.

Для рэалізацыі сваіх статутных мэтаў ГА “Бабруйская нямецкая абшчына “ЦНК” супрацоўнічала з падобнымі цэнтрамі ў Беларусі і краінах СНД, з Міжнародным саюзам нямецкай культуры (Масква), з Федэральным саюзам Еўрапейскіх нацыянальных супольнасцей (г. Фленсбург, Германія).

“Московская немецкая газета”²²⁰ у артыкуле “Доверие можно заслужить только работой”, які быў прысвечаны нямецкай меншасці ў Беларусі, са слоў Уладзіміра Мейерсона, паведамляла, што нямецкі рух афіцыйна сфарміраваўся ў Беларусі ў 1992 годзе, калі было створана таварыства “Відэргебурт” (старшыня Аляксандр Майснер). Першымі ў арганізацыю ўвайшлі прадстаўнікі дыяспары з Мінску, Гродна, Бабруйска, крыху пазней Гомеля і Віцебска. Затым таварыства распалася на некалькі самастойных арганізацый па віне кіраўніцтва.

У 2000 годзе ў Беларусі былі зарэгістраваны Віцебскі саюз немцаў, цэнтры нямецкай культуры ў Гомеле і Бабруйску, таварыства “Відэргебурт” у Мінску. Частка знаходзілася ў стадыі перарэгістрацыі. Са слоў У.Мейерсона ў газеце было надрукавана: “У чэрвені [2000 г.] мы прыйшлі да канчатковага пераканання: трэба ствараць Асацыяцыю грамадскіх аб'яднанняў нямецкай нацыянальнай меншасці ў Рэспубліцы Беларусь. Асацыяльна-каардынуючы цэнтр, каб праца арганізацый насіла не стыхійны, а прадуманы і арганізаваны характар”. Далей паведамлялася, што ў чэрвені 2000 года дадзена асацыяцыя была ўтворана, старшынёю быў абраны У.Мейерсон.

22.05.2001 г., на падставе гэтай газетнай публікацыі, Камітэт па

Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 167.

²²⁰ Московская немецкая газета. – 2000. – верасень. – С. 11.

справах рэлігій і нацыянальнасцей накіраваў ліст у пракуратуру, т.я. у рэспубліцы быў створаны і дзейнічаў незарэгістраваны ва ўстаноўленым парадку саюз грамадскіх аб'яднанняў.²²¹

На пачатку XXI стагоддзя ў Беларусі праводзілі працу, афіцыйна зарэгістраваныя, наступныя нямецкія аб'яднанні: Беларускае таварыства немцаў “Нямецкі дом”, ГА “Цэнтр нямецкай культуры “Відэргебурт” (“Адраджэнне”), грамадскае аб'яднанне нямецкай культуры “Масты” (Мінск), ГА “Культурна-асветны цэнтр немцаў “Фройндэскрайс” (“Кола сяброў”) (Брэсцкі р-н, в. Чарнаўчыцы), гарадское грамадскае беларуска-нямецкае аб'яднанне “Вількоммен – Калі ласка”, гарадское грамадскае аб'яднанне “Віцебскі саюз немцаў” (Віцебск), Гомельскае гарадское грамадскае аб'яднанне “Цэнтр нямецкай культуры” (Гомель), грамадскае аб'яднанне нямецкай культуры “Айнтрахт” (Ліда), ГА “Бабруйская нямецкая абшчына “Цэнтр нямецкай культуры” (Бабруйск, пас. Бярэзіна).²²²

Такім чынам, нямецкія грамадскія аб'яднанні імкнуліся праводзіць працу па адраджэнню, захаванню і развіццю культурных традыцый немцаў, які жылі на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, а таксама садзейнічалі вывучэнню нямецкай мовы і развіццю сяброўства паміж беларускім і нямецкім народамі.

3.9 Народы з каўказскага рэгіёну

Узрастанне міграцыйных працэсаў у апошнія дзесяцігоддзі стала неад'емнай прыкметай сучасных міжнародных і міждзяржаўных адносін. Міграцыі насельніцтва значна ўплываюць амаль на ўсе бакі развіцця грамадства, у тым ліку на міжнацыянальныя і канфесійныя адносіны. Міграцыйныя працэсы значна актывізаваліся за апошнія дзесяцігоддзі і ў Рэспубліцы Беларусь. Яны ўносілі пэўную спецыфіку ў развіццё міжнацыянальных і канфесійных адносін у краіне, уплывалі на сацыяльна – дэмаграфічную характарыстыку грамадства, вызначалі шматвобразнасць форм узаемадзеяння розных культур, народаў, моў.

Актыўныя знешнія міграцыі апошніх часоў у Беларусь пэўным чынам змянілі этна-канфесійную культуру грамадства, дапоўнілі яе шэрагам гістарычна новых для дзяржавы, адносна нешматлікіх іншаэтнічных груп. З'явіліся розныя па колькасці і характару рассялення этнічныя групы народаў Каўказа, агульная дэмаграфічная маса якіх за перыяд 1989–1999 гг. значна ўзрасла і склала прыкладна 25 тысяч асоб

²²¹ Ліст Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей / АКСРН. - Спр. 03–04, 2000. - Т. 1.

²²² Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: ”Энцыклапедыкс”, 2004. – 272 с.

афіцыйна зарэгістраванага насельніцтва.²²³

У 2004–2005 гадах у Беларусі пражывалі прадстаўнікі каля 45 народаў Каўказскага рэгіёна. Як адзначае даследчык А.Рагімаў, яны не мелі асабліва значнай ролі ў сферы міжнацыянальных і міжканфесійных адносін у Рэспубліке Беларусь, але на яе характар уплывалі. Найбольш шматлікія этнічныя групы народаў Каўказа, якія жылі ў Беларусі, згодна перапісаў насельніцтва 1989 і 1999 гг., былі прадстаўлены: армянамі – 10191 чал. (4933 чал у 1989 г.), азербайджанцамі – 6362 чал (5009 чал у 1989 г.), грузінамі – адпаведна 3031 і 2840 чал. Назіраўся пастаянны рост колькасці прадстаўнікоў і іншых народаў Каўказа: абхазаў – 199, даргінцаў – 119, інгушаў – 129, кабардзінцаў – 157, кумыкаў – 329, лезгінаў – 470, асецінцаў – 759, чачэнцаў – 376 і інш.²²⁴

Прадстаўнікі народаў Паўночнага Каўказа і Закаўказзя пражывалі на тэрыторыі ўсёй Беларусі. Найвялікшая этнічная група каўказцаў Беларусі – армяне. Найбольшая колькасць з іх пражывала ў Мінскай, Гомельскай, Віцебскай абласцях, найменшая ў Гродзенскай і Брэсцкай. Як этнаканфесійная група армяне прадстаўлялі адзін з найбольш ранніх накірункаў хрысціянства – манафізіцкую канфесію. У 2004 годзе ў Беларусі была зарэгістравана першая канфесійная абшчына армян “Армянская Апостальская царква”.²²⁵ Грузіны пераважна жылі ў Мінскай, Віцебскай і Гомельскай абласцях. Большасць веруючых грузін – праваслаўныя. Азербайджанцы найбольш былі прадстаўлены ў Мінскай, Магілёўскай, Гомельскай і Віцебскай абласцях. Значная частка з іх вызнавала іслам шыіцкага толку. Прадстаўнікі іншых народаў Каўказа малаколькасныя і жылі галоўным чынам дысперсна. Асяціны, лезгіны і кумыкі па колькасці, найбольш усяго, былі прадстаўлены ў Віцебскай, Гомельскай і Мінскай абласцях. Чачэнцаў па колькасці больш за ўсё ў Мінскай, Магілёўскай, Брэсцкай абласцях, і, найперш за ўсё, у буйных гарадах. Найбольшы рост насельніцтва за кошт прадстаўнікоў каўказскіх народаў адбыўся ў Мінскай вобласці і асабліва ў г. Мінску. Большасць прадстаўнікоў народаў Паўночнага Каўказа – па канфесійнай прыкмеце – мусульмане. На думку А. Рагімава, у Беларусі “тэмы міжэтнічных супярэчнасцей, алармісцкіх настрояў накіонт іншаэтнічных міграцый, чачэнскай і вахабісцкай пагрозы не дадуць палітычных дывідэнтаў у нашай краіне. Бо прадстаўнікі каўказскай дыяспары, якія пераехалі ў Беларусь, больш занятыя праблемамі адаптацыі [пакуль што – І.П.] да новых рэаліяў, чым утварэннем “ісламскага парадку”.²²⁶

²²³ Рагімов, А.Н. Конфессионально-демографическая характеристика миграции представителей народов Кавказа в Беларусь в 80–90 гг. XX ст. / А. Н. Рагімов // Канфесіі на Беларусі: гісторыя, сучаснасць: зб.матэрыялаў міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Брэст, 7–8 кастрычніка 2004 г.). – Брэст: Выд-ва БрДУ, 2005. – С. 215.

²²⁴ Там жа.

²²⁵ Там жа. С. 216.

²²⁶ Рагімов, А.Н. Конфессионально-демографическая характеристика миграции представителей народов

У Беларусь пераважна мігрыравала мужское насельніцтва Каўказа. Шмат утваралася змешаных шлюбаў, у якіх, у хатніх умовах, пераважала руская мова. У этнічна гамагенных сем'ях народаў Каўказа асноўнай мовай хатняга абіходу з'яўлялася нацыянальная мова. Згодна перапісу насельніцтва 1999 года вялікая колькасць прадстаўнікоў Каўказскага рэгіёну была арыентавана на шлюбы з прадстаўнікамі сваёй нацыянальнасці. Аднак на думку даследчыка А. Рагімава гэта не заўжды з'яўлялася вынікам усвядомленага імкнення да такіх шлюбаў і нежадання злучацца з іншымі народамі (т.з. праяўленне этнацэнтрызму), а хутчэй за ўсе ёсць звычайнай нормаю, якая склалася пад уплывам гістарычных традыцый. Гэтым можна патлумачыць і іх імкненне да захавання мовы, нацыянальна – культурных каштоўнасцей, звычайў шляхам стварэння нацыянальных культурна–асветніцкіх грамадскіх аб'яднанняў.²²⁷

У Беларусі дзейнічалі аб'яднанні: Гродзенскае грамадскае аб'яднанне грузін (Гродна), Магілёўскае гарадское грамадскае аб'яднанне “Грузінская абшчына Іберыя” (Магілёў), Міжнароднае грамадскае аб'яднанне “Кангрэс азербайджанскіх абшчын” (Мінск), Культурна–асветніцкае грамадскае аб'яднанне “Габустан” (Мінск), Гродзенскае гарадское нацыянальна–культурнае грамадскае аб'яднанне азербайджанцаў “Достлуг” (Гродна), Магілёўскае грамадскае аб'яднанне азербайджанцаў “Хазар” (Магілёў, ліквідавана ў 2005 годзе – на сёняшні дзень у абласным цэнтры зарэгістравана новая грамадская арганізацыя азербайджанцаў “Азеры”), Бабруйская грамадская арганізацыя “Азербайджанскае таварыства гісторыі і культуры” (Бабруйск), Міжнародная грамадская арганізацыя армян “Урарту” (Бабруйск), Магілёўскае абласное дабрачыннае армянскае грамадскае аб'яднанне “Масіс” (Магілёў), Мінскае гарадское культурна–асветнае таварыства “Айастан” (Мінск), Міжнароднае грамадскае аб'яднанне дагестанцаў “Ачаг” (Мінск).²²⁸

Варта прывесці некалькі прыкладаў іх дзейнасці. Згодна інфармацыйнай даведкі аб Міжнародным грамадскім аб'яднанні дагестанцаў “Очаг”, якая была складзена старшынёю праўлення ГА “Очаг” Х.Г. Асадулаевым, аб'яднанне дагестанцаў “Очаг” было зарэгістравана ў Рэспубліке Беларусь 5.09.2002 года (рэг. № 01125) і за 2 гады арганізавала і правяло шэраг культурных мерапрыемстваў. У склад аб'яднання ў Беларусь ўваходзіла каля 300 чалавек, сярод якіх прафесары, дацэнты, дактары навук (эканомікі, медыцыны), кандыдаты навук (філолаг і філосаф); прадстаўнікі творчай інтэлігенцыі – вядомыя мастакі і

Кавказа в Беларусь в 80–90 гг. XX ст. / А.Н. Рагимов // Канфесіі на Беларусі: гісторыя, сучаснасць: зб.матэрыялаў міжнароднай навукова–практычнай канферэнцыі (Брэст, 7–8 кастрычніка 2004 г.). – Брэст: Выд-ва БрДУ, 2005. – С. 216–217.

²²⁷ Там жа. С. 218.

²²⁸ Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: “Энцыклапедыкс”, 2004. – 272 с.

музыканты; спартсмены (барцы, баксёры) – прызёры Алімпійскіх гульняў, чэмпіёны свету, Еўропы і Беларусі; дзяржаўныя служачыя, кіраўнікі прадпрыемстваў і бізнесмены.²²⁹

Юрыст грамадскага нацыянальнага аб'яднання азербайджанцаў Беларусі “Габустан” Тагіеў Фагані Сабір Аглы праводзіў навуковае даследаванне на тэму “Азербайджанцы ў Беларусі” (з 1917 года) і з гэтай мэтай у 1999 годзе працаваў у фондах Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь. Гэтая неабходная праца не засталася па-за ўвагаю грамадства. Дзяржкамітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей хадатайнічаў перад БДУ аб залічэнні Ф.С. Тагіева суіскальнікам па тэме “Грамадзянства Беларусі і Азербайджана”, якая на погляд Камітэта мела перспектыву і практычную каштоўнасць.²³⁰

Асноўнымі мэтамі арганізацыі і дзейнасці сваіх таварыстваў прадстаўнікі каўказскіх народаў бачылі захаванне сваіх нацыянальных культур, моваў, папулярызаванасцю гісторыі і этнічных звычаяў, літаратуры, аказанне дапамогі суайчыннікам – інвалідам і ветэранам, а таксама ўздзеянне на землякоў, якія нелегальна прыбываючы ў Беларусь, уступаюць у канфлікты з законамі рэспублікі. Як слушна адзначае А.Рагімаў, віноўнага вельмі часта шукаюць па этнічных прыкметах, і віна асобных неправамерна перакладаецца на ўсю дзейнасць даннай дыяспары.

Пры некаторых грамадскіх аб'яднаннях былі адкрыты і дзейнічалі нядзельныя школы па вывучэнню нацыянальнай мовы, гісторыі і традыцый, праводзіліся нацыянальныя святы, фестывалі і канцэрты. У пачатку 2000-х гадоў у Мінску была адкрыта школа – клас спецыяльна для дзяцей – уцекачоў грузін з Абхазіі, які наведвалі вучні не толькі з грузінскіх, але і змешаных беларуска – грузінскіх сямей. Падобны клас быў адкрыты і ў СШ № 9 г. Гродна.²³¹

Актывісты этнакультурных аб'яднанняў у пераважнай большасці належылі да гуманітарнай, радзей – тэхнічнай інтэлігенцыі. Згодна А.Рагімава, ёсць падставы меркаваць, што рэальныя лідэры, маючыя сур'ёзны рэсурс уладнага ўздзеяння на сваіх суайчыннікаў, прадстаўлены ў сферы эканомікі, магчыма, крымінальнай.²³²

Такім чынам, у Рэспубліке Беларусь пражывалі прадстаўнікі каля 45 народаў Каўказскага рэгіёна, якія не мелі асабліва значнай ролі ў грамадска-палітычным і культурным жыцці Беларусі, але пэўным чынам на яго ўплывалі. Адчувалася некаторае негатыўнае ўспрыняцце іх з боку

²²⁹ Даведка аб арганізацыі дагестанцаў “Очаг” // АКСРН. – Спр. 03–04, 2004. – Т. 2.

²³⁰ Хадатайніцтва Дзяржкамітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 3.

²³¹ Рагимов, А.Н. Конфессионально–демографическая характеристика миграции представителей народов Кавказа в Беларусь в 80–90 гг. XX ст. // Канфесіі на Беларусі: гісторыя, сучаснасць: зб.матэрыялаў міжнароднай навукова–практычнай канферэнцыі (Брэст, 7–8 кастрычніка 2004 г.). – Брэст: Выд-ва БрДУ, 2005. – С. 218.

²³² Там жа.

славянскай часткі насельніцтва Беларусі.

Грамадскія аб'яднанні каўказскіх народаў у Беларусі займаліся праблемамі адаптацыі і аказання дапамогі суайчыннікам, захаваннем сваіх нацыянальных культур, моў, папулярызаваннем нацыянальнай гісторыі і літаратуры.

3.10 Іншыя нацыянальнасці

За апошнія пятнаццаць год у Беларусь прыбыла даволі шмат мігрантаў з краін Балтыі, Расіі, рэспублік Сярэдняй Азіі, Казахстана, Закаўказзя, Малдовы, іншых краін. Большасць з прыбыўшых у Беларусь – асобы, якія выехалі з БССР у розныя гады. 94,9% з прыбыўшых – прадстаўнікі нацыянальнасцей, якія жылі на тэрыторыі Беларусі.²³³

Але ў выніку розных прычын у Беларусі з'явіліся прадстаўнікі нацыянальных супольнасцей, якія ніколі раней стала не жылі на тэрыторыі нашай краіны. Так, напрыклад, згодна дадзеных Дэпартаменту па грамадзянству і міграцыі МУС Рэспублікі Беларусь, на 1.03.2005 г. афіцыйна атрымалі статус уцекачоў 325 афганцаў (з улікам непаўналетніх дзяцей – 544 асобы). У той жа час, як адзначаў кіраўнік адной з афганскіх абшчын С. Рахмад, у 2005 годзе на тэрыторыі Беларусі стала жылі больш за 1000 афганцаў. З іх каля 35% маюць вышэйшую, або сярэдне–спецыяльную адукацыю, 30% сярэдняю, 35%, уключаючы дзяцей, маюць толькі пачатковую адукацыю або зусім яе не маюць.²³⁴

У першую чаргу, з мэтай абароны сваіх грамадзянскіх правоў, сацыяльнай і культурнай адаптацыі ў нашай краіне, былі ўтвораны: грамадскае аб'яднанне “Міжнародны дабрачынны фонд дапамогі афганскім бежанцам”, Міжнароднае грамадскае аб'яднанне “Арабскі інфармацыйны цэнтр”, грамадскае аб'яднанне “Сірыйская абшчына” (усе Мінск). З адзначанымі мэтамі, а таксама для захавання мовы і нацыянальнай культуры былі ўтвораны: грамадскае аб'яднанне “Абшчына беларускіх эстонцаў”, турэцкае грамадскае аб'яднанне “Дружба–Достлук”, грамадскае аб'яднанне – абшчына “Малдова”, казахскае Міжнароднае грамадскае аб'яднанне “Елімай” (Айчына), Рэспубліканскае грамадскае аб'яднанне “Асацыяцыя беларускіх карэйцаў” (усе Мінск), Рэспубліканскае грамадскае аб'яднанне грэкаў “Пелапаннес” (Маладзечна), грамадскае аб'яднанне Грэчаскае нацыянальна–культурнае таварыства “Алкестыда” (Мінск), грамадскае аб'яднанне “Англіскі культурны цэнтр” (Віцебск), грамадскае аб'яднанне “Абшчына беларускіх

²³³ Шахотко, Л.П. Население Республики Беларусь в конце XX века / Л.П. Шахотко. – Минск: Б.М., 1996. – С. 127.

²³⁴ Стурейко, С.А. Афганские беженцы в Республике Беларусь. Проблемы социальнокультурной интеграции / С.А. Стурейко // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 147-148.

чувашаў “Атал” (“Волга”) (Мінск).²³⁵

Падсумоўваючы вынікі аналізу ролі і ўдзелу нацыянальных супольнасцей Беларусі ў грамадска-палітычным і культурным жыцці дзяржавы ў перыяд 1990 – 2005 гг., неабходна цалкам пагадзіцца з думкай даследчыка У.Казлякова²³⁶, што эвалюцыя намаганняў па вырашэнню нацыянальнага пытання, імкненне вырашыць шматлікія этнічныя праблемы ў XX стагоддзі, дазваляюць сцвярджаць, што: а) рашэнне нацыянальных праблем магчыма толькі на аснове сапраўднага дэмакратызму, павазе і гарантыях правоў чалавека, групавых і калектыўных правоў этнічных супольнасцей, стварэння спрыяльных умоў у гаспадарчай, сацыяльнай і культурнай дзейнасці; нельга адрываць нацыянальныя праблемы (дзейнасць нацыянальных супольнасцей) ад палітычных, эканамічных, сацыяльных, культурных і нельга вырашаць вельмі важкія пытанні грамадства без уліку нацыянальных асаблівасцей; б) у сферы міждзяржаўных адносін павінен улічвацца міжнацыянальны аспект, вопыт і традыцыі этнасаў, якія жывуць на тэрыторыі той ці іншай краіны; в) неабходна сістэматычная перапрацоўка і развіццё тэорыі этнасаў, этнічных і міжэтнічных адносін. Патрэбна ўлічваць вопыт нацыянальнага жыцця усяго XX стагоддзя. Калі партыя альбо інстытуты ўладаў ігнаруюць нацыянальны фактар, нацыянальныя асаблівасці этнічных супольнасцей, іх будучае ва ўмовах паліэтнічнага грамадства бясперспектыўна. Прычым трэба мець на ўвазе, што ўлічваючы праявы этнічнай самасвядомасці, дамінаруючая роля ў развіцці грамадства належыць глабальным працэсам

Наша мэта – фарміраванне асобы, грамадзяніна суверэннай, незалежнай Беларусі, які ўвабраў бы ў сябе ўсё найлепшае, створанае продкамі за ўсю гісторыю Беларусі: добразычлівасць, працавітасць, патрыятызм, мір і згоду, нацыянальную (этнічную) годнасць; жыве ў стабільнай дзяржаве са здаровай эканоміяй, якая забяспечвае высокі ўзровень жыцця, бяспеку краіны, развіццё навукі і адукацыі, стварае магчымасці для грамадска-палітычнай і культурнай самарэалізацыі тытульнай нацыі і нацыянальным супольнасцям, абарону навакольнага асяроддзя, асноўныя свабоды і правы грамадзян.

²³⁵ Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: “Энцыклапедыкс”, 2004. – 272 с.

²³⁶ Козляков, В.Е. Национальный вопрос и неонароднические партии: начало XX в. – конец 20-х гг. (На материалах России, Беларуси, Украины) / В.Е. Козляков. – Минск: БГТУ, 2001. – С. 216-217.

4. Грамадска-палітычная і культурна-асветніцкая дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі ў пачатку XXI ст.

Грамадства ўзнікае і развіваецца натуральным шляхам, аднак шмат у чым з'яўляецца вынікам мэтанакіраванай дзейнасці, прадуктам практычнага разума.

Згодна Канстытуцыі Рэспубліка Беларусі – унітарная, прававая, сацыяльная, дэмакратычная дзяржава. Прававая дзяржава магчыма толькі на базе грамадзянскай супольнасці. Фарміраванне грамадзянскай супольнасці адбываецца па ініцыятыве і дзякуючы актыўнасці насельніцтва (“знізу”).

Грамадзянскую супольнасць можна вызначыць як сістэму самастойных і незалежных ад дзяржавы грамадскіх інстытутаў і адносін, якія закліканы забяспечыць умовы для самарэалізацыі асобаў і іх аб'яднанняў. Іх самадзейнасны характар дазволіць ім дакладна выражаць і адстойваць любыя, у тым ліку і нацыянальныя, інтарэсы індывідаў. Дамінантай грамадзянскай супольнасці з'яўляецца – асоба, яе нясучымі канструкцыямі павінны быць усе тыя інстытуты і аб'яднанні, якія садзейнічаюць артыкуляцыі і рэалізацыі інтарэсаў асобы. Па сваёй прыродзе менавіта грамадзянская супольнасць з'яўляецца культурнай формай абароны індывіда. Яна з'яўляецца адной з найгалоўнейшых умоў пераадолення ўсіх форм адчужанасці асобы, у тым ліку і нацыянальнай. У нормах яе функцыяніравання ўсталёўваецца новы характар сувязі індывіда і соцыума, індывіда і нацыянальнай супольнасці, аднаўляецца сувязь асобы (чалавека) з сваім народам.²³⁷

Палітычны ўдзел дазваляе вылучыць рэальную ролю грамадзяніна, асобных груп, як на мясцовым узроўні, так і ў палітычнай сістэме дзяржавы і грамадства. Калі грамадзяне прымаюць актыўны ўдзел у фарміраванні эліты, у вызначэнні асноўных мэтаў палітыкі, кантроле за яе ўвасабленнем, тады такую палітычную сістэму можна лічыць грунтуючайся на ўдзеле.

У дэмакратычным грамадстве гэты ўдзел – усеагульны, свабодны, ініцыятыўны і дзейны ў вырашэнні пытанняў, якія закранаюць істотныя інтарэсы грамадзян. Удзел з'яўляецца для іх сродкам дасягнення мэтаў, рэалізацыі запатрабаванняў у самавыражэнні і самазацвярджэнні, у праяве пачуцця грамадзянскасці. Дэмакратычная дзяржава забяспечвае такі свабодны ўдзел прававымі нормамаі і працэдурамаі, а таксама, адносна раўнамерным, размеркаваннем сярод розных частак грамадства такіх рэсурсаў удзелу, як грошы, адукацыя, веданне механізмаў прыняцця

²³⁷ Этнонациональное и религиозное самоопределение белорусов / И.Л.Коган, С.В.Моложанова, В.И.Русецкая и др.; Науч. ред. Е.М.Бабосов. – Минск: ООО “ФУАинформ”, 2002. – С. 41.

рашэнняў, вольны час, доступ да СМІ. Дэмакратычнае грамадства дапускае і нязgodу.

Нас цікавіць пэўны ўзровень палітычнай свядомасці сацыяльных груп, класаў, этнічных супольнасцей, розных палітычных рухаў, здольнасць іх да палітычных дзеянняў і самі гэтыя дзеянні, а таксама ініцыятывы.

4.1 Асноўныя тэндэнцыі ў дзейнасці нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў

Палітыку дзяржавы вызначаюць эліты-лідэры, якія фарміруюць органы дзяржаўнай улады, дамінаруюць у палітычнай сферы, вызначаюць эканамічныя і палітычныя інтарэсы. Інтарэсы беларускіх эліт у 1990–2005 гг., працэс фарміравання якіх быў яшчэ далёка не завершаны, знаходзіліся ў стадыі самаіндэнтыфікацыі.

У мінулым, сацыялістычным грамадстве, таталітарная сістэма забяспечвала функцыянаванне некалькі элітных груп: партыйнай, гаспадарчай наменклатуры, ніжэй іх былі сілавая структура, прастаўнікі ваенна-прамысловага комплекса. Інтэлектуальныя эліты не мелі значнага ўплыву на працэс фарміравання дзяржаўных інтарэсаў. Былі і другасныя эліты: аграрная, ТЭЖ, гандлю, транспарту, якія не вызначалі лідэрства ў краіне. Існаваў корпус дырэктароў прадпрыемстваў Усесаюзнага падпарадкавання, якія мелі магчымасці не падпарадкоўвацца мясцовай уладзе і ігнараваць яе думкі.²³⁸

У наш час найбольш моцныя і ўплывовыя – гэтыя палітычныя эліты. Да *лідзіруючых* эліт нашай краіны трэба аднесці выканаўчую ўладу, якая ўвасабляла манапольнае права па кіраванню краінай, прыняццю законаў. Далей ідуць элітныя групы: аграрнае лоббі, прамысловы дырэктарат, экспарцёры, буйныя прадпрыемства перапрацоўчай прамысловасці, ВПК і г.д. Акрамя іх складаліся *эліты-аутсайдызеры*, якія маюць умоўны ўплыў у краіне. Умоўнасць – гэтыя не малазначнасць, а абмежаванасць уплыву гэтых структур. Сярод іх і знаходзіліся нацыянальныя (этнічныя) супольнасці: рускія, польскія, яўрэйскія і іншыя, інтарэсы якіх увасаблялі нацыянальныя грамадскія арганізацыі

Задавальненне інтарэсаў эліт нацыянальных супольнасцей неад'емная частка палітыкі любой дзяржавы. Таму, што забеспячэнне грамадска-палітычнай самаарганізацыі, сацыяльнага статусу, прававой абароны інтарэсаў нацыянальных супольнасцей, па-першае, дазваляе пазбегнуць *пагроз* (у прыватнасці этнічных канфліктаў) – патэнцыяльных і верагодных небяспек нанясення страт краіне і яе нацыянальна-дзяржаўным інтарэсам у эканамічнай, палітычнай і сацыяльнай сферах. Вынікам рэалізацыі такіх пагроз магчыма дэстабілізацыя грамадства і эканомікі, зніжэнне ўзроўню бяспекі і пагаршэнне эканамічных і сацыяльных умоў жыцця насельніцтва краіны. Па-другое, памяншаецца магчымасць *рызык* – патэнцыйнай небяспекі, якая вядзе да фарміравання пагроз ці эскалацыі існуючых пагроз.²³⁹ Важнай задачай з'яўляецца забеспячэнне этнічнай самарэалізацыі мірным шляхам, без гвалту,

²³⁸ Нацыянальна-государственные интересы Республики Беларусь / Под ред. Л.Ф.Заико. – Минск: Изд. В.М.Скаун, 1999. – С. 28-29.

²³⁹ Там жа. С. 98-99.

палітычнай і сацыяльнай канфрантацыі.

У 1999 годзе распачалася перарэгістрацыя ўсіх грамадскіх аб'яднанняў, у тым ліку і нацыянальных, у сувязі з Дэкрэтам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь за № 2 ад 36.01.99 г. “Аб некаторых мерах па ўладкаванню дзейнасці палітычных партый, прафесійных саюзаў, іншых грамадскіх аб'яднанняў”.

У 2005 годзе ў Беларусі дзейнічалі 123 грамадскія арганізацыі і іх саюзы, якія прадстаўлялі 24 нацыянальныя супольнасці (дарэчы ў нашай дзяржаве стала жылі 107,8 тыс. грамадзян іншых краін). Сярод арганізацый – 47 яўрэйскіх, 12 польскіх, 9 нямецкіх, па 8 рускіх і літоўскіх, па 5 азербайджанскіх, украінскіх і татарскіх, 3 армянскіх, 4 цыганскіх, па 2 грэчаскія і грузінскія. У Рэспубліцы Беларусь, таксама, былі нацыянальныя арганізацыі арабаў, афганцаў, башкіраў, грузінаў, дагестанцаў, казахаў, карэйцаў, латышоў, малдаван, сірыйцаў, туркаў, чувашоў, эстонцаў.²⁴⁰

У выдадзеным даведніку “Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь”²⁴¹ быў апублікаваны спіс грамадскіх аб'яднанняў прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей Беларусі, якія прайшлі афіцыйную рэгістрацыю.

Для дасягнення статутных мэт грамадскія аб'яднанні нацыянальных супольнасцей дзейнічалі самастойна, абапіраючыся на ўласны інтэлектуальны і матэрыяльны патэнцыял, або выкарыстоўвалі дапамогу ўладаў Рэспублікі Беларусь ці краіны паходжання супольнасці. Каб найлепей вырашаць пэўныя задачы часам аб'ядноўваліся разам.

Так, напрыклад, 30 студзеня 1996 года Брэсцкае яўрэйскае культурна-асветніцкае таварыства “Тарбут”, абласной адзел саюзу палякаў, адзел рускага таварыства і ўкраінскае грамадска-культурнае таварыства Брэсцкай вобласці падпісалі сумесную заяву арганізацый нацыянальных абшчын вобласці. У ёй гаварылася, што таварыствы будуць развіваць і ўмацоўваць супрацоўніцтва паміж грамадскімі арганізацыямі нацыянальных абшчын на аснове павагі і ўзаемнага даверу; будуць адстойваць правы чалавека і інтарэсы нацыянальных супольнасцей на аснове безумоўнага выканання Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь і адпаведных міжнародных пагадненняў. Заяўлялася аб развіцці канструктыўнага, раўнапраўнага супрацоўніцтва з органамі ўлады усіх узроўняў, з мэтай забеспячэння нацменшасцям Брэстчыны магчымасцей для захавання і развіцця іх мовы, культуры, традыцый і абрадаў. Таварыствы выказвалі імкненне да стварэння ў г. Брэсце, пры актыўным удзеле органаў мясцовай улады, абласнога цэнтра нацыянальных культур,

²⁴⁰ Пушкін, І.А. Стварэнне і дзейнасць грамадскіх арганізацый нацыянальных меншасцей Беларусі ў 1991–2005 гадах як фактар фарміравання грамадзянскай супольнасці / І.А. Пушкін // Новейшая история (1991–2006 гг.): государство, общество, личность: материалы науч.–теорет. конф. (Минск, 29 сент. 2006 г.) / Нац. акад. наук Беларусі. – Минск: Беларус. наука, 2006. – С. 466.

²⁴¹ Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: “Энцыклапедыкс”, 2004. – 272 с.

што дазволіла б палепшыць узаемаразуменне і хутчэйшае вырашэнне ўзнікаючых праблем.²⁴²

Нацыянальныя грамадскія аб'яднанні Беларусі ўтварылі Саюз некамерцыйных арганізацый “Беларускі кангрэс нацыянальных аб'яднанняў” (Мінск), у які ўвайшлі: культурна-асветніцкае грамадскае аб'яднанне “Габустан”, Мінскае гарадское культурна-асветнае таварыства “Айастан”, Рэспубліканскае грамадскае аб'яднанне грэкаў “Пелапаннес”, Рэспубліканскае грамадскае аб'яднанне “Асацыяцыя беларускіх карэйцаў”, Рэспубліканскае грамадскае аб'яднанне “Беларуская абшчына літоўцаў”, грамадскае аб'яднанне “Цэнтр нямецкай культуры “Відэргебурт” (“Адраджэнне”), Рэспубліканскае грамадскае аб'яднанне “Рускае таварыства”, Міжнародны фонд развіцця татар-башкірскай духоўнай спадчыны “Чышма”, Беларускае грамадскае аб'яднанне татар “Зікр уль Кітаб” (“Памяць і кніга”), грамадскае аб'яднанне “Абшчына беларускіх чувашаў “Атал” (“Волга”), Саюз беларускіх яўрэйскіх грамадскіх аб'яднанняў і абшчын.

21.05.–10.07.2004 г. у філіяле Нацыянальнага мастацкага музея Беларусі – музеі беларускага народнага мастацтва была арганізавана і працавала выстава “Суцвецце нацыянальных культур”. Яе наведала 2770 чалавек, 97 экскурсій. У падрыхтоўцы і правядзенні выставы прынялі ўдзел: літоўскія, рускія, яўрэйскія, казахскія, азербайджанскія, татарскія, малдаўскія, нямецкія грамадскія аб'яднанні.²⁴³

У маі–чэрвені 2005 года ў межах рэалізацыі навукова-даследчай працы ГБ 04–24 (№ дзяржрэгістрацыі 20041397) “Нацыянальныя меншасці Беларусі: грамадска-палітычная дзейнасць і сацыяльна-прававы статус”²⁴⁴ па заказе Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, была атрымана інфармацыя ад шэрагу грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі аб іх грамадскай і культурна-асветніцкай дзейнасці, а таксама прааналізаваны статуты ў бягучым архіве аддзела нацыянальнасцей Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь.

Быў зроблены аналіз статутаў і дзейнасці міжнародных, рэспубліканскіх, рэгіянальных аб'яднанняў. Наступных супольнасцей: рускіх, татар, палякаў, украінцаў, літоўцаў, цыган, азербайджанцаў, грузінаў, афганцаў, яўрэяў, немцаў, карэйцаў, грэкаў, казахаў. Разнастайнасць дазваляе пракаменціраваць статуты і вызначыць, у асноўным, агульныя тэндэнцыі ў накірунках дзейнасці нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў у Беларусі.

²⁴² Інфармацыйная даведка // АКСРН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк. 44.

²⁴³ Інфармацыя аб выставе // АКСРН. – Спр. 03–04, 2004. – Т. 1.

²⁴⁴ Нацыянальныя меншасці Беларусі: грамадска-палітычная дзейнасць і сацыяльна-прававы статус: справаздача аб НДП (заклуч.) / Маг. дзярж. унів. харчавання; кір. тэмы І. А. Пушкін. – Магілёў, 2005. – 160 с. – № ДР 20041397.

89,2% ад агульнай колькасці прааналізаваных, займаліся захаваннем нацыянальных традыцый і прапагандай сваёй культуры шляхам стварэння калектываў мастацкай самадзейнасці, правядзення канцэртаў, конкурсаў, фестываляў, выстаў і г.д. 78,4% – прадстаўлялі розныя інтарэсы сваіх сяброў (членаў) у дзяржаўных і іншых установах. 54,1% займаліся (ці планавалі займацца) захаваннем і прапагандай помнікаў гісторыі і культуры свайго народа. 45,9% – ставілі перад сабою мэту нацыянальнага адраджэння і культуры, каб захаваць самаатасамленне і пазбегнуць асіміляцыі. 40,5% – збіраліся адстойваць сацыяльныя і эканамічныя правы, абараняць і дапамагаць суайчыннікам. 37,8% – садзейнічалі фарміраванню нацыянальнай самасвядомасці. 32,4% абаранялі нацыянальныя і грамадзянскія правы, годнасць. 29,7% займаліся праблемай адраджэння і развіцця роднай мовы, 21,6% – дабрачыннай дапамогай і ўшанаваннем памяці славытых асоб сваёй нацыянальнасці, ахвяр Халакосту і г.д. 18,9% – спрыялі грамадскай актыўнасці асобам сваёй нацыянальнасці, давалі ім магчымасць для самарэалізацыі, раскрыцця свайго творчага патэнцыялу. Такі ж працэнт грамадскіх аб'яднанняў займаўся асветніцкай дзейнасцю (стварэннем нацыянальных школ, класаў па вывучэнню роднай мовы і г.д.). 16,2% імкнуліся да стварэння сваіх нацыянальных цэнтраў, каардынацыі намаганняў у справе захавання нацыянальнай самаідэнтыфікацыі. 16,2% спрыялі вывучэнню ўласнай гісторыі, займаліся навуковай і даследчыцкай дзейнасцю, 13,5% – выдавецкай дзейнасцю (газеты “Істоки”, “Głos znad Niemna”, часопіс “Мишпоха” і інш.). 5,4% садзейнічалі грамадзянскай самасвядомасці. 5,4% выступалі за інтэграцыю з іншымі краінамі, 5,4% выходзілі пачуццё сваёй уласнай нацыянальнай выключнасці. 2,7% імкнуліся змагацца з шавінізмам і нацыяналізмам і столькі ж планавалі, для выканання статутных мэтай і задач, выкарыстоўваць актыўныя метады грамадскіх дзеянняў: мітынгі, маніфестацыі, масавыя акцыі і г.д.²⁴⁵

Пры ўсёй значнасці культурных мерапрыемстваў, якія праводзіліся грамадскімі аб'яднаннямі нацыянальных супольнасцей Беларусі, яны, усё ж, неяк, былі даволі аднастайнымі і прысвечанымі, у асноўным, народным і нацыянальным святам. Так, напрыклад, ГА Мінскае гарадское культурна-асветніцкае таварыства “Айастан” у 2003 годзе планавала: 6.01.– канцэрт на Раждство; Новы год, 28.05 – дзень ухвалення дзяржавы Арменія, 21.09.– канцэрт і святочныя мерапрыемствы, прысвечаныя дню Незалежнасці

---

²⁴⁵ Пушкін, І.А. Стварэнне і дзейнасць грамадскіх арганізацый нацыянальных меншасцей Беларусі ў 1991–2005 гадах як фактар фарміравання грамадзянскай супольнасці / І.А. Пушкін // Новейшая история (1991–2006 гг.): государство, общество, личность: материалы науч.-теорет. конф. (Минск, 29 сент. 2006 г.) / Нац. акад. наук Беларусі. – Минск: Беларус. наука, 2006. – С. 466; Пушкін, І.А. Асноўныя тэндэнцыі ў накірунках дзейнасці грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі (1991–2004 гг.) / І.А. Пушкін // Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А.Куляшова. – 2006. – № 4. – С. 16-17; Бубнаў, Ю.М., Пушкін, І.А. Паліталогія: Курс лекцый / Ю.М. Бубнаў, І.А. Пушкін. – Магілёў: УА “МДУХ”, 2006. – С. 81-89.

Рэспублікі Арменія. Крыху больш аб'ёмныя па колькасці мерапрыемстваў былі планы Беларускага ГА ўкраінцаў “Ватра”, грамадскага аб'яднання нямецкай культуры “Масты”, але, таксама, у асноўным культурна-асветніцкага накірунку.²⁴⁶

Шэраг нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў праводзілі працу толькі пры наяўнасці фінансавання з боку фондаў альбо краін адкуль паходзіць дадзеная супольнасць. Пры адсутнасці вонкавага фінансавання згортвалі працу і выкананне праграм. Акрамя недахопу фінансавых сродкаў, адной з асноўных праблем нацыянальных аб'яднанняў было атрыманне памяшканняў на ільготных умовах і функцыяніраванне школ выхаднога дня. У 1998–1999 гадах, у сувязі з рэгістрацыяй і перарэгістрацыяй, былі вялікія праблемы з памяшканнямі ў грамадскіх аб'яднанняў “Малдова”, немцаў “Адраджэнне” і інш.

У той жа час, неабходна ведаць, што грамадскія аб'яднанні нацыянальных супольнасцей Беларусі не толькі спажыўцы з “кішэні” падаткаплацельшчыкаў альбо краін сваёй этнічнай радзімы. Яўрэйскія, польскія, нямецкія і іншыя аб'яднанні аказвалі неаднаразова гуманітарную дапамогу дзяржаўным установам, інтэрнатам Беларусі. Напрыклад, пасля правядзення фестывалю “Усходні слоdach” (“Восточные сладости”) значныя сродкі былі пералічаны інтэрнатам Мінска, на пабудову Нацыянальнай бібліятэкі; грамадскае аб'яднанне немцаў з Бабруйска падаравала аргтэхніку савету па справах рэлігій і нацыянальнасцей Магілёўскага аблвыканкома і інш.²⁴⁷

У выніку можна зрабіць выснову, што заканадаўства Беларусі паціху звяло грамадскія аб'яднанні да статусу клубаў па інтарэсах, дазваляючы ў статутах прадугледжваць і адстойваць інтарэсы толькі членаў аб'яднання, а не ўсіх асоб пэўнай нацыянальнасці. У той жа час добравядома, што аб'яноўваюцца найперш найбольш свядомыя, актыўныя, лепшыя прадстаўнікі свайго народа. Усім немагчыма ўвайсці ў склад аднаго аб'яднання.

Аб'яднанні малі статус грамадскіх і, натуральна, гэта абавязвала займацца грамадскай дзейнасцю не толькі ў галіне асветы і мастацтва. Нягледзячы на тое, што не ва ўсіх статутах маюцца накірункі развіцця грамадзянскай актыўнасці, абароны нацыянальных і грамадзянскіх праў, абароны нацыянальнай годнасці і самасвядомасці і г.д., шэраг аб'яднанняў займаліся падобнай дзейнасцю.

²⁴⁶ Планы мерапрыемстваў аб'яднанняў // АКСРН. – Спр.03–04, 2002. – Т. 2.

²⁴⁷ Інфармацыя аб фестывалі “Усходні слоdach” // АКСРН. – Спр. 03–04, 2004. – Т. 2.

4.2 Арганізацыя і дзейнасць грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей у рэгіёнах Рэспублікі Беларусь

Нацыянальныя грамадскія арганізацыі і рухі ў апошнія гады праводзілі значную працу ў абласных рэгіёнах па захаванню сваёй нацыянальнай культуры, яе далейшага ўсебаковага развіцця. Дзейнасць гэтых арганізацый вызначалася вялікай штодзённай работай па захаванню сваёй нацыянальнай спадчыны, арганізацыяй культурна-асветніцкай дзейнасці.

4.2.1 Брэсцкая вобласць.

На тэрыторыі Брэсцкай вобласці праводзілі працу грамадскія аб'яднанні прадстаўнікоў шэрагу нацыянальных супольнасцей Беларусі. Іх дзейнасць добра аналізаваць па раёнах, у якіх яны кампактна пражывалі.²⁴⁸

У г. Баранавічы былі зарэгістраваныя і дзейнічалі: гарадская арганізацыя ГА “Клуб яўрэйскай культуры “Шалом” і Баранавіцкі горрайадзел ГА “СПБ”.

У горадзе з 1992 года дзейнічала яўрэйская абшчына, якая потым мела назву гарадская арганізацыя ГА “КЯК “Шалом”. Пры ёй працавала нядзельная школа, маладзёжны клуб, дабрачынная арганізацыя “Хэсэд”. Штомесячна праводзіліся пасяджэнні клубаў: ветэранаў, аматараў песні і танцаў, жаночага, сямейнага і інш.

Горрайадзел “СПБ” арганізаваў працу грамадскай польскай школы. Дзеці вывучалі польскую мову, літаратуру, выпускалі школьныя сцянные газеты, праводзілі розныя мерапрыемствы, даглядалі “польскія могілкі” і інш.

У горадзе Брэсце пражывалі прадстаўнікі 61 нацыянальнасці. На 1999 год: 75,1 % складалі беларусы, 16,5 % – рускія, 6,3 % – украінцы, 1,3 % – палякі, 0,1 % – яўрэі, 0,8 % – іншых нацыянальнасцей.

У абласным цэнтры былі створаны і на 1.01.2005 г. дзейнічалі наступныя грамадскія аб'яднанні нацыянальных супольнасцей: Брэсцкае абласное аддзяленне рэспубліканскага ГА “Рускае таварыства”, Брэсцкае абласное аддзяленне рэспубліканскага ГА “СПБ”, гарадскі аддзел ГА “СПБ”, украінскі навукова–педагагічны саюз “Берагіня”, Брэсцкі яўрэйскі дабрачынны цэнтр “Хэсэд–Давід”, гарадское яўрэйскае ГА “Брыск”, гарадскі аддзел “Полесье”, польскае ГА “Мацер школьная”.

УН–ПС “Берагіня”: выдаў вучэбны дапаможнік “Гісторыя Украіны”, у сакавіку 2004 г. арганізаваў і правёў Шаўчэнкаўскія чытанні, паспрыяў

²⁴⁸ Інфармацыя “Аб працы ў сферы міжнацыянальных адносін” у Брэсцкай вобласці на 1.01.2005 г. // АКСРН. – Фонд Перапіска адзела нацыянальнасцей.

адкрыццю ў Брэсце бюста Т.Шаўчэнкі, арганізаваў практыку студэнтаў на тэрыторыі Украіны. У БрДУ імя А.Пушкіна дзейнічаў студэнцкі тэатр “Арт–Майдан”.

Яўрэйскія ГА “Хэсэд Давід” і “Халакост” забяспечвалі дагляд за хворымі, дапамагалі прадуктамі састарэлым і нястачным, арганізавалі клубную дзейнасць, працу міні–дзённага стацыянара. Супольна адзначалі яўрэйскія святы.

Аддзяленні ГА “СПБ”, сярод іншых мерапрыемстваў, праводзілі семінары, канферэнцыі. Так, была праведзена Міжнародная навуковая канферэнцыя “Унёсак палякаў у еўрапейскую культуру”. Іх намаганні быў надрукаваны насценны каляндар на 2005 год, пабачыў свет музычны дыск спеваў на польскай мове ў выкананні вучняў школ г. Брэста, адбыліся выставы польскіх мастакоў і інш.

Згодна інфармацыі Пінскага гарадскога выканаўчага камітэта, у горадзе праводзілі актыўную працу грамадскія аб’яднанні: палякаў, яўрэяў, украінцаў. Да пазітыўных момантаў іх дзейнасці можна аднесці наступныя:

–гарадскі аддзел ГА “СПБ” меў два мастацкіх калектыва: “Палескія зорачкі” і хор польскай песьні “Успамін”, пры цэнтральнай бібліятэцы працаваў клуб аматараў польскай літаратуры, у СШ № 12 у па-за вучэбны час дзейнічалі класы па вывучэнню польскай мовы;

–яўрэйскае культурна–асветніцкае таварыства імя Х.Вейцмана з’яўлялася заснавальнікам вучэбна–выхаваўчай установы “Яўрэйская школа-інтэрнат Бейс–Агарон”, выпускала інфармацыйны агляд “Карлін”, арганізоўвала і праводзіла вечары, экскурсіі, зрабіла рэканструкцыю мемарыяла “ахвярам Халакоста” у раёне вёскі Добрая доля, выдала кнігу паэта З.Вагера “Берег журавлиный”;

–грамадскае аб’яднанне ўкраінцаў падрыхтавала да выдання кнігу “Беларусь у маім сэрцы”.

Усе разам грамадскія аб’яднанні ў 2004 годзе рыхтаваліся да гарадскога фестываля нацыянальных культур, які ў 2005 г. планаваў правесці аддзел культуры Пінскага гарвыканкома.

У Столінскім раёне Брэсцкай вобласці пражывалі 863 тыс. чалавек 35 нацыянальнасцей. У іх ліку: 96,4 % – беларусы, 1,7 % – рускія, 1,4 % – украінцы, 0,5 % – іншых нацыянальнасцей. У раёне дзейнічала зарэгістраванае ў 1999 годзе Столінскае яўрэйскае культурна-асветніцкае аб’яднанне “Мост”. Якое да 2004 г. штогод ладзіла шэраг грамадскіх і асветніцкіх мерапрыемстваў. А вось у 2004 годзе, згодна інфармацыі райвыканкома, грамадскае аб’яднанне “Мост” ніякага ўдзелу ў грамадскім жыцці горада і раёна ўжо не прынімала. У тым годзе, нават, не быў праведзены Дзень памяці, прысвечаны трагічнаму знішчэнню яўрэйскага насельніцтва ў гады Вялікай Айчыннай вайны. Адсутнасць працы ГА “Мост” тлумачылася рознымі прычынамі. У першую чаргу змяншэннем

колькасці актыўнай часткі яўрэйскага насельніцтва.

29.10.2004 г., у сувязі з прыпыненнем дзейнасці іўдзейскай рэлігійнай абшчыны, рашэннем Столінскага райвыканкома грамадскаму аб'яднанню “Мост” быў перададзены будынак сінагогі і памяшканне сінагогальнага скляпення.

Жыццё палякаў можна добра праілюстраваць на прыкладзе вёскі Пелішча Камянецкага раёну Брэсцкай вобласці. Гэта вялікая вёска ў якой пражывалі беларусы, рускія, украінцы, азербайджанцы, армяне, палякі. Большая частка з іх, за выключэннем беларусаў, палякаў, украінцаў, з'явілася ў пасляваенны час (з другой паловы 1950-х гадоў). Польская супольнасць на 2005 год складала недзе 200 асоб з 1500 жыхароў вёскі Пелішча (13,5 %). Аб узніклым канфлікце паміж Польшчай і Беларуссю, з-за дзейнасці ГА “СПБ” і становішча палякаў у Беларусі, большая частка палякаў вёскі адмаўлялася каменціраваць.²⁴⁹ У асаблівасці афіцыйным (дзяржаўным) сродкам масавай інфармацыі Беларусі. Гэта тлумачылася рознымі акалічнасцямі. Але сам факт “не жадання гаварыць на гэту тэму”, магчыма, сведчыў аб тым, што людзі разумелі – канфлікт быў надуманым, справакаваным для таго, каб забяспечыць кантроль над дзейнасцю самай масавай грамадскай арганізацыяй польскай нацыянальнай супольнасці ў Беларусі

Ухілялася ад каментару падзеяў у СПБ і Галіна Міцкевіч, кіраўнік гуртка па вывучэнню польскай мовы. У свой час сем'я Міцкевіч набыла ў в. Пелішча вясковую хату і арганізавала ў ёй этнаграфічны музей, у якім выдатна адлюстравана багатая польская культура. Нягледзячы на падтрымку мясцовай і раённай уладаў, стварэнне музея – гэта вынік ініцыятывы асоб польскай нацыянальнасці, а не органаў улады, якія згодна свайго статуса і не маглі дзейнічаць інакш. Згодна інфармацыі старшыні Пелішчанскага сельвыканкома Я. Валінскага ў музеі “збіраюцца і палякі, і беларусы...”²⁵⁰

У вёскі Пелішча асобы польскай нацыянальнасці мелі даволі высокі сацыяльны статус і адпаведна пэўную магчымасць уплываць на грамадскае, гаспадарчае і культурнае жыццё ваколiцы. Сярод іх : Ч.Гамзюк – намеснік дырэктара ААТ “Агра-Пелішча”, І. Гамзюк – галоўны ўрач участкавай бальніцы, Я.Жук – начальнік базы філіяла “Белтрубаправодбуд”, А.Шылюк – галоўны заатэхнік ААТ “Агра-Пелішча”, С.Гамзюк – намеснік дырэктара вучэбна-вытворчага камбіната пры школе, Р.Гамзюк – адзін з лепшых камбайнёраў, Я.Шылюк – вадзіцель, А.Міцкевіч – фермер. Палякам па нацыянальнасці быў намеснік старшыні Пелішчанскага сельвыканкома.²⁵¹

²⁴⁹ Козлович, В. Языком молотъ – не дрова колотъ / В. Козлович // Советская Белоруссия. – 2005. – 8 авг. – С. 8.

²⁵⁰ Там жа.

²⁵¹ Там жа.

На нашу думку, сведчаннем таго, што на Брэстчыне, Гродзеншчыне палякі і беларусы, католікі і праваслаўныя жывуць у міры, – з’яўляюцца крыжы-абярэгі. У вёсках часцяком можна сустрэць наступнае – з аднаго боку вёскі стаіць абярагаючы паселішча крыж каталіцкі, а з другога – праваслаўны.

4.2.2 Віцебская вобласць.

На абшарах Віцебскай вобласці жылі прадстаўнікі больш за 60 нацыянальнасцей. Згодна дадзеных перапісу 1999 года – 18% насельніцтва вобласці з’яўлялася прадстаўнікамі нацыянальных супольнасцей Беларусі (Гл. табліцу 3).

Табліца 3. Нацыянальны склад Віцебскай вобласці

Склад насельніцтва	Колькасць			
	1990 г.		1999 г.	
	тыс. чал.	%	тыс. чал.	%
Усяго	1410	100	1377	100
Беларусы	1120	79,4	1129	82,0
Рускія	214	15,2	188	13,6
Украінцы	26	1,84	22	1,6
Палякі	25	1,77	21	1,5
Яўрэі	13	0,9	5	0,3

Згодна афіцыйнай “Інфармацыі аб выніках работы Савета па справах рэлігіі і нацыянальнасцей Віцебскага аблвыканкома за 2004 год” адказныя асобы вобласці адзначалі, “што ў вобласці не было якіх-небудзь сутыкненняў і канфліктаў на этнічнай, расавай і канфесійнай аснове, забяспечана прававая роўнасць як рэлігійных так і нацыянальных груп”.²⁵²

Дарэчы, варта асобна адзначыць, што толькі ў справаздачнай інфармацыі Кастрычніцкага раённага савета г. Віцебска аб арганізацыйна-масавай рабоце (1992 год) меліся звесткі аб разглядзе на сесіі савета пытання “Аб працы раённага аддзела адукацыі па забеспячэнню Закона Рэспублікі Беларусь “Аб мовах” і дзяржаўнай праграмы развіцця беларускай мовы і іншых нацыянальных моў у Рэспубліцы Беларусь”.²⁵³

У мэтах захавання мовы, культурных традыцый, асобнымі нацыянальнымі супольнасцямі ў Віцебскай вобласці былі створаны 16 нацыянальна-культурных аб’яднанняў (афіцыйна зарэстраваных органамі юстыцыі) і 6 структур раённага значэння, якія стаялі на ўліку ў мясцовых

²⁵² Інфармацыя аб выніках працы // Бягучы архіў савета па справах рэлігіі і нацыянальнасцей Віцебскага аблвыканкома.

²⁵³ Справаздача // ДАВВ. – Фонд 1996. – Воп. 22. – Спр. 3699. – Арк. 143.

органах улады. Аб'яднанні прадстаўлялі 7 нацыянальнасцей і дзейнічалі ў гарадах: Віцебск, Полацк, Орша, а таксама ў Міёрскім, Глубокскім, Докшыцкім і Пастаўскім раёнах. Сярод іх: 3 – рускіх, 1 – украінскае, 1 – латышкае, 1 – літоўскае, 2 – нямецкіх, 6 – польскіх, 8 – яўрэйскіх (Гл. табліцу 4). Найбольш актыўна вялі працу аб'яднанні ўкраінцаў, яўрэяў і палякаў.

Табліца 4. Грамадскія аб'яднанні нацыянальных супольнасцей Віцебскай вобласці на 01.01.2005 г.

Нацыянальнасць	Назва	Колькасць факультаты ваў, вучняў	Колькасць школ выхаднога дня, вучняў	Месца знаходжання
Рускія	Віцебскае аддзяленне Рэспубліканскага ГА “Рускае таварыства” (925 чал.)	–	–	Віцебск
	Віцебская гарадская арганізацыя “Рускі культурны цэнтр “Русь” (30 чал.)	–	–	Віцебск
	ГА “Руская абшчына” (8 чал.)	–	–	Віцебск
Украінцы	Віцебская гарадская арганізацыя ўкраінцаў “Беларускага ГА “Ватра” (30 чал.)	–	1(20)	г.п. Руба
Латышы	ГА Саюза латышоў Віцебскай вобласці “Даўгава” (30 чал.)	–	1(20)	Віцебск
Літоўцы	Браслаўскае раённае аб'яднанне “Рытас” (101 чал.)	–	3(62)	Браслаўскі раён, г.п. Відзы, в. Вайнюнцы
Немцы	Грамадскае беларуска-нямецкае аб'яднанне “Вількоммен-Калі ласка” (20 чал.)	–	–	Віцебск
	ГА “Віцебскі саюз немцаў” (25 чал.)	–	1(10)	Віцебск
Палякі	Віцебскі абласны савет “СПБ” (200 чал.)	2(60)	1(20)	Віцебск
	Браслаўскае раённае аб'яднанне ГА “СПБ” (2000 чал.)	21(728)	1(30)	г. Браслаў
	Карасінскі аддзел “Мацер школьная” (19 чал.)	–	1(30)	в. Карасіно
	Глыбокскае раённае аддзяленне ГА “СПБ” (50 чал.)	–	–	г. Глыбокае
	Докшыцкае аддзяленне ГА “СПБ” (18 чал.)	–	–	г. Докшыцы
	Міёрскае аддзяленне ГА “СПБ” (200 чал.)	–	1(28)	г. Міёры”
	Пастаўскае аддзяленне ГА “СПБ” (62 чал.)	3(48)	–	г. Паставы

	Камайскі аддзел ГА “СПБ” (45 чал.)	5(50)		в. Камаі
Яўрэі	Віцебскае дабрачыннае аб’днанне “Хасдэй Давід” (250 чал.)	–	–	Віцебск
	ГА “Полацкі яўрэйскі культурны цэнтр” (1000 чал.)	1(30) дзеці, 2(30) дарослыя	1(30)	Полацк
	ГА “Яўрэйскі культурны цэнтр “Мішпоха” (сямья) 50 чал.	–	1(15)	Віцебск
	ГА “Полацкі яўрэйскі дабрачынны цэнтр “Хэсэд Эфраім” (50 чал.)	–	–	Полацк
	ГА “Таварыства міласэрнасці “Шалом” (384 чал.)	–	1(10)	Орша
	ГА “Аршанская яўрэйская абшчына” (400 чал.)	–	–	Орша
	ГА “Таварыства апекі яўрэйскіх могілак Віцебскай вобласці “Беталом” (Дом вечнасці) 20 чал.	–	–	Віцебск
	Віцебскае ГА “Яўрэйская абшчына “Аціква” (25 чал.)	–	–	Віцебск

У вобласці існавала і выконвалася “Праграма мераў па рэгуляванню этнаканфесійнай сітуацыі ў Віцебскай вобласці на 2003–2005 годы”, якая была зацверджана Камітэтам па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь і аблвыканкамам.

На тэрыторыі Віцебскай вобласці плённа працаваў цэнтр нацыянальных культур у Полацку. У 2003 годзе быў абагульнены вопыт работы гэтага цэнтра. У Віцебску планавалася стварэнне цэнтра нацыянальных культур на базе гарадскога цэнтра культуры з 01.01.2004 г.²⁵⁴

Самай буйнай па колькасці этнічнай групай, сярод нацыянальных супольнасцей, на тэрыторыі вобласці былі рускія (188 тыс. чалавек, альбо 13,6%). Пераважная большасць рускага насельніцтва ў значнай ступені захоўвала сваю нацыянальную самасвядомасць, мову, а вернікі – рэлігію. Найбольш актыўнымі, на думку абласнога савета па справах рэлігій і нацыянальнасцей, на тэрыторыі вобласці былі Віцебская гарадская грамадская арганізацыя “Рускі культурны цэнтр “Русь” і ГА “Рускае таварыства”.

Дзейнасць гэтых устаноў была накіравана на ўмацаванне сувязей з славянскімі нацыянальна-культурнымі аб’яднаннямі Расіі, Украіны, Беларусі, былой Югаславіі. Акрамя культурна-асветніцкай дзейнасці, яны актыўна ўдзельнічалі ў рэалізацыі інтэграцыйных працэсаў Беларусі і Расіі (канферэнцыі, сімпозіумы, абмен дэлегацыямі, кантакты з амбасадай і інш). Паспяхова працаваў вучэбна-кансультатыўны пункт “Школа Расіі”, вучні старшых класаў прымалі ўдзел у гуманітарных алімпіядах у Маскве.

²⁵⁴ Інфармацыя // АКСРН. – Спр. Матэрыялы да калегіі ад 18.12.2003 г.

Другую па колькасці этнічную групу на Віцебшчыне складалі ўкраінцы (22 тыс. чал., 1,6%).

Віцебская грамадская арганізацыя ўкраінцаў “Радзіслаў”, якая ўваходзіла ў склад Асацыяцыі ўкраінцаў Беларусі “Ватра”, займалася распаўсюджваннем ведаў па гісторыі і культуры Украіны і ўкраінцаў, папулярызацыяй у сваім этнічным асяродку ўкраінскай мовы. Яе сябры прымалі актыўны ўдзел у арганізацыі Дзён славянскага пісьменства. У сакавіку 2004 года былі праведзены мерапрыемствы, прысвечаныя 180-годдзю Т.Р. Шаўчэнкі: Шаўчэнкаўскія чытанні “В сем’і вольній, новій, не забудьце пом’януці”, літаратурна-музычная вечарына “Жыве слова Кабзара”, у шэрагу школ адбыліся Шаўчэнкаўскія ранішнікі, тэматычныя выставы кніг, акцыя “Свічка Памяці” ва ўсіх храмах Віцебскай епархіі БПЦ. 16 ліпеня ў Віцебску адзначаўся “Дзень культуры Украіны”, які быў прысвечаны 13-й гадавіне Незалежнасці Украіны. У ім прыняў удзел пасол Украіны ў Беларусі П. Шапавал, ён перадаў для школы выхаднога дня ГА “Радзіслаў” бібліятэку вучэбнай і мастацкай літаратуры на ўкраінскай мове.

Палякі складалі трэцюю на колькасці (21 тыс. чал., 15%) этнічную групу Віцебскай вобласці. Найбольш шчыльна польскае насельніцтва жыло ў заходніх раёнах вобласці: Браслаўскім і Пастаўскім.

Усе польскія арганізацыі былі аб’яднаны пад эгідаю ГА “СПБ”. Асноўная мэта іх дзейнасці – адраджэнне польскай мовы і культуры ў асяродку палякаў вобласці, а таксама, згодна сцвярджэнняў спецыялістаў абласнога савета па справах рэлігіі і нацыянальнасцей: “падтрымка працэса пашырэння сферы ўжытку беларускай мовы”.

Палякі Глыбокскага раёна, каталіцкага веравызнання, актыўна ўдзельнічалі ў хоры пры касцёле Св. Троіцы (г. Глыбокае), прымалі ўдзел у фестывалі польскай песні. Вывучэнне польскай мовы адбывалася на базе цэнтры пазашкольнай працы, дзе займаліся 20 дзяцей і ў школе мастацтваў, там была арганізавана праца з дарослымі (15 чал.). Удзельнікі вакальнай групы “Глубочанка” прынялі актыўны ўдзел у фестывалі польскай песні ў Міёрах, сталі лаўрэатамі свята “Квітней, Глыбоччына”.²⁵⁵

У Міёрскім раёне дзейнічаў аддзел “СПБ”, які налічваў каля 300 чалавек. У раённай бібліятэцы мелася, увесь час дзейнічаючая, выстава мастацкай і спецыяльнай літаратуры на польскай мове. Памяшканні мясцовай школы мастацтваў прадастаўляліся для рэпетыцый мастацкай самадзейнасці, існаваўшай пры “СПБ”, і для работы гурткоў па вывучэнню польскай мовы. У 2004 годзе ў гуртках вучылі мову больш за 70 вучняў малодшага і сярэдняга школьнага ўзросту. Неабходна адзначыць, што за апошнія 5 год колькасць вывучаючых польскую мову ўзрасла больш за 2 разы. Пры “СПБ” дзейнічаў ансамбль польскай народнай песні “Мерыца”.

²⁵⁵ Степаненко, Н. Нас аб’ядніла земля Беларусі / Н. Степаненко // Віцебчы. – 2002. – 27 чэрв. – С. 4.

У Браслаўскім раёне нацыянальныя аб'яднанні былі прадстаўлены таварыствам палякаў, якое аб'ядноўвала ў сваіх шэрагах каля 2000 членаў, і аб'яднаннем літоўцаў – 104 чалавека. Раённы аддзел ГА “СПБ” меў 6 аддзелаў: вёскі Слабодка, Друйск, Дрысвяты, Опса, Карасіна, г.п. Відзы. Каля 800 дзяцей вывучалі польскую мову ў 12 школах раёна, гуртках. “СПБ” штогод арганізоўвала адпачынак дзяцей у Польшчы.

У Віцебску працаваў “Дом польскі”, у школах №№ 6, 29, 32, ДOME пiянераў Кастрычніцкага раёна была арганізавана праца гурткоў па вывучэнню польскай мовы. Калектывы мастацкай самадзейнасці польскіх нацыянальных аб'яднанняў часта выступалі з канцэртамі ў Польшчы (г. Зялёная Гура і інш.), а спартсмены ўдзельнічалі ў паланійскіх гульнях у г. Сопат.

Яўрэйскага насельніцтва ў вобласці было каля 5 тыс. чалавек (0,3%). У той жа час, нягледзячы на нешматлікасць, грамадскія аб'яднанні яўрэяў праяўлялі найбольшую актыўнасць у параўнанні з іншымі арганізацыямі вобласці. Віцебскае дабрачыннае аб'яднанне “Хасдэй Давід” аказвала неабходную дапамогу састарэлым. З гэтымі мэтамі была створана і працавала патранажная служба, арганізаваны цэнтр пракату медыцынскага абсталявання, бясплатнае харчаванне. Клопатам цэнтра было ахоплены больш за 2 тысячы чалавек. Пры аб'яднанні працавала студыя “Натхненне”, яўрэйскі нацыянальны вакальна-харэаграфічны ансамбль “Віцебскія дзяўчаты”, якому ў 2001 годзе было прысвоена званне народнага.²⁵⁶

ГА “Яўрэйскі культурны цэнтр “Мішпоха” аб'ядноўваў каля 100 чалавек, выдаваў свой часопіс і газету. Па ініцыятыве аб'яднання “Лухот” працаваў Віцебскі яўрэйскі грамадскі ўніверсітэт гісторыі і культуры. Аб'яднаннем “Таварыства апекі яўрэйскіх могілак Беталам” былі выдадзены бібліяграфічны даведнік аб Халакосце і кніга-шляхавод па Стара-Успенскіх могілках. Яўрэйскімі нацыянальна-культурнымі аб'яднаннямі ладзіліся тэматычныя вечарыны з нагоды рэлігійных святаў і значных падзей з гісторыі яўрэйскага народа, Міжнародны фестываль маладзёжных яўрэйскіх тэатраў краін СНД і Балтыі “Пурымшыль”. У дзіцячым садку № 90 г. Віцебска дзеці вывучалі іўрыт, традыцыі яўрэйскага народа.

Пры Полацкім яўрэйскім культурным цэнтры (аб'ядноўваў каля 1000 чалавек) : працавалі клубы яўрэйскай сям'і “Мішпоха”, ветэранаў Вялікай Айчынай вайны і жаночы, гурток “Яўрэйская песня”, маладзёжны клуб “Аціква”, літаратурная гасцёўня, музычны салон, вялося вывучэнне гісторыі Полацкай яўрэйскай абшчыны. Штогод праводзіўся абшчынны фестываль яўрэйскай кнігі. Існавалі наладжаныя сувязі з Полацкім земляцтвам у Ізраіле. Актыўна дзейнічаў ГА “Полацкі яўрэйскі

---

²⁵⁶ Там жа.

дабрачынны цэнтр “Хэсэд–Эфраім”. У ім на ўліку значыліся пенсіянеры, інваліды з дзяцінства I і II груп, усяго 477 чалавек. Аб’яднанне курыравала праграмы “Харчаванне”, “Патранаж”, “Аптэка” і іншыя. Для тых хто страціў зрок, а раней шмат чыталі, здзяйснялася праграма “Кніга, якая гаворыць” – вялікі набор літаратурных твораў на аўдыёкасетах.

Браслаўскае раённае ГА літоўцаў “Рытас” аб’ядноўвала ў сваіх шэрагах 104 члена, пры ім працавалі 3 нядзельныя школы, арганізоўваліся і праводзіліся культурна-масавыя мерапрыемствы: “Ужгавелес” (Масленіца), Дзень маці, святы птушак, навагоднія ранішнікі і інш. Для вучняў нядзельных школ былі арганізаваны экскурсіі ў Літву.²⁵⁷

Традыцыйныя Дні Латвіі ў Віцебску адбываліся пры актыўным удзеле “Саюза латышоў Віцебскай вобласці “Даугава”. Пры консульстве працавала нядзельная школа, дзе дзеці вывучалі латышскую мову, традыцыі і культуру.

Шчыльныя сувязі з партнёрамі ў Германіі падтрымлівалі нацыянальныя аб’яднанні немцаў – “Вількоммэн–Калі ласка” і Віцебскі саюз немцаў”. Рэгулярна арганізоўваліся вандроўкі студэнтаў Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта ў гарады Вецлар і Локун, праводзіліся цыклы лекцый “Марк Шагал і Віцебск” у гарадах Германіі, была падрыхтавана да выдання кніга вершаў Д. Сімановіча на нямецкай мове, у Полацкім Сафійскім саборы адбыўся канцэрт арганай музыкі ў выкананні І. Айхорна і інш.

Значнай падзеяй у дзейнасці ГА “Англііскі культурны цэнтр” стала адкрыццё першай у Беларусі бібліятэкі замежнай літаратуры. Яе фонд на 2002 год налічваў каля 9 тыс. кніг. Цэнтр з’яўляўся членам Сусветнай асацыяцыі жанчын, падтрымліваў сувязі з фондам Сабрэ.

Паміж культурна-нацыянальнымі аб’яднаннямі Віцебскай вобласці існавалі добрыя сяброўскія сувязі. Лаурэатамі абласнога тура IV Усебеларускага фестываля нацыянальных культур (2001 год) былі: Н.Петрушко (украінка, выцінанка) і А.Трампас (літоўка, выцінанка), яўрэйскі нацыянальны ансамбль “Віцебскія дзяўчаты”. Святам яднання розных нацыянальных культур стаў “Узгорскі кірмаш”, які прайшоў у 2001 годзе.²⁵⁸

Галоўнай перашкодай для паспяховай дзейнасці аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей з’яўляліся значныя матэрыяльныя і фінансавыя цяжкасці.

Згодна інфармацыі савета па справах рэлігій і нацыянальнасцей Віцебскага аблвыканкома па выніках працы за 2004 г.: “Супрацоўніцтва з нацыянальнымі культурна-асветнымі аб’яднаннямі з’яўлялася адным з прыарытэтных накірункаў дзейнасці ўстаноў культуры вобласці. Ён

²⁵⁷ Степаненко, Н. Нас аб’ядніла земля Беларусі / Н. Степаненко // Віцьбічы. – 2002. – 27 чэрв. - С. 4.

²⁵⁸ Степаненко, Н. Нас аб’ядніла земля Беларусі / Н. Степаненко // Віцьбічы. – 2002. – 27 чэрв. - С. 4.

увасабляўся ў аказанні ім садзейнічання ў адраджэнні культурных нацыянальных традыцый, арганізацыі спрыяльных умоў для працы калектываў народнай творчасці, у правядзенні нацыянальных свят, фестывалей, выстаў, ушанавання памяці нацыянальных дзеячоў гісторыі і культуры”²⁵⁹.

Пачынаючы з 2001 года, адзін раз на два гады, у раённым цэнтры Міёры адбываўся абласны фестываль нацыянальных культур пад дэвізам “Нас аб’яднала зямля Беларусі”. Яго мэтай з’яўлялася ўмацаванне творчых і дзелавых адносін паміж устаноўмі культуры і грамадскімі нацыянальнымі арганізацыямі, азнакамленне насельніцтва з самабытнай культурай народаў, прадстаўнікі якіх жылі ў вобласці. На фестывалях сваю творчасць прадстаўлялі беларусы, рускія, яўрэі, палякі, армяне, літоўцы, цыганы, узбекі, татары, комі. Актыўны ўдзел бралі: ГА ўкраінцаў “Радзіслаў”, Віцебскае яўрэйскае дабрачыннае аб’яднанне “Хасдэй Давід”, абласное аддзяленне ГА “СПБ”, Віцебскае гарадское “Рускае таварыства” і інш. Значную цікавасць у гледачоў выклікалі выставы ўкраінскай вышыўкі, яўрэйскіх і ўкраінскіх кніг, літоўскай выцінанкі, армянскай разьбы па дрэву, польскіх нацыянальных рарытэтаў, прадметаў хатняга быту і літаратуры, а таксама блюда польскай, яўрэйскай, украінскай, беларускай, узбекскай, армянскай нацыянальных кухань. З вялікім поспехам праходзілі канцэртныя праграмы калектываў мастацкай самадзейнасці нацыянальна–культурных грамадскіх аб’яднанняў.

Шчыльнае супрацоўніцтва склалася ў устаноў культуры вобласці з абласным аддзяленнем “СПБ” і яго структурнымі падраздзяленнямі ў раёнах. З іх дапамогаю ў бібліятэках Браслаўскага, Міёрскага, Пастаўскага, Глыбокскага, Докшыцкага раёнаў былі створаны “куткі польскай літаратуры”. Па ініцыятыве палякаў у вёсцы Слабодка Браслаўскага раёна праводзіўся фестываль дзіцячай творчасці. У г. Полацку быў створаны ансамбль польскай песні “Мелодыя”, у Камайскім вясковым ДOME культуры Пастаўскага раёна – дзіцячы хор польскай песні.

Творчыя сувязі былі наладжаны паміж цэнтральнай бібліятэкай імя М. Горкага г. Віцебска і гарадскім грамадскім аб’яднаннем ўкраінцаў “Радзіслаў”. Паміж імі ў 2001 годзе была заключана дамова аб сумеснай дзейнасці. У бібліятэцы меўся “куток украінскай літаратуры”.

У 2003–2004 гадах Віцебская гарадская грамадская арганізацыя “Рускі культурны цэнтр “Русь” выступіла з дабрачыннай акцыяй – перадала ў фонды ДУ “Абласная бібліятэка імя У.Леніна” 300 асобнікаў новых кніг, якія былі выдадзены ў Расіі, а таксама 140 асобнікаў цэнтральнай бібліятэцы г. Віцебска.

У ДУ “Абласная бібліятэка імя У.Леніна” больш за 5 год дзейнічала

---

²⁵⁹ Вынікі працы савета за 2004 г. // Бягучы архіў савета па справах рэлігій і нацыянальнасцей Віцебскага аблвыканкома.

нямецкая чытальная зала, быў створаны французскі куток інфармацыі і чытання, амерыканскі фонд выданняў, які быў падараваны амбасадай ЗША.

Культура яўрэйскага народа адлюстроўвалася ў творчасці народнага нацыянальнага вакальна-харэаграфічнага ансамбля “Віцебскія дзяўчаты” і народнага тэатра песьні і музыкі “Мерхавім” Віцебскага гарадскога цэнтра культуры, народнага яўрэйскага канцэртнага ансамбля “Блукаючыя зоркі” Цэнтра нацыянальных культур г. Полацка. У бібліятэках і музеях вобласці праводзіліся выставы “Культура і быт яўрэяў на зямлі Шагала”, “Марк Шагал і яўрэйская культура”, “Жывапіс Юрыя Пэна”, “Ісак Бароўскі: жывапіс, графіка”, “Яўрэйскія пісьменнікі”, “Марк Шагал і сцэна”, “Афорты М. Шагала да паэмы М. Гогаля “Мёртвыя душы” і інш.

Прадстаўнікі ГА “Саюз латышоў Віцебскай вобласці “Даўгава”, калектывы мастацкай самадзейнасці, майстры народнай творчасці з Даугаўпілса і Рэзекне (Латвія) прымалі актыўны ўдзел у рэгіянальных святах “Браслаўскія бліскавіцы” і “Дзвіна–Двина–Даугава”.

Больш за 40 год на мяжы трох дзяржаў – Латвіі, Беларусі і Расіі на кургане сяброўства ў Верхнядзвінскім раёне адбываліся шматгадовыя сустрэчы ветэранаў вайны 1941–45 гг. і жыхароў памежных раёнаў.

Характарызуючы сітуацыю наконт стану нацыянальных супольнасцей у Віцебскай вобласці, адказныя асобы Віцебскага аблвыканкома ў кастрычніку 2004 года адзначалі “актыўную ролю ў культурным і грамадска-палітычным жыцці створаных нацыянальнымі супольнасцямі нацыянальна-культурных грамадскіх аб’яднанняў”.

На маю думку, гэта адпавядала рэчаіснасці, але толькі ў дачыненні да дзейнасці нацыянальных грамадскіх аб’яднанняў на тэрыторыі горада Віцебска і польскіх аб’яднанняў у заходніх раёнах вобласці.

4.2.3 Гомельская вобласць.

Згодна перапісу насельніцтва 1999 года на тэрыторыі Гомельскай вобласці пражывалі прадстаўнікі звыш 120 нацыянальнасцей і народнасцей. Большасць жыхароў вобласці – 84,2 % вызнавалі сябе як беларусаў, 11 % – рускімі, 3,3 % – украінцамі, 0,4 % – яўрэямі, 0,2 % – палякамі, 0,2 % – цыганамі, 0,7 % адносілі да асоб іншых нацыянальнасцей.

На тэрыторыі Гомельскай вобласці (29.05.2003 г.) дзейнічалі і знаходзіліся ў працэсе рэгістрацыі 11 нацыянальных грамадскіх аб’яднанняў і іх структур, якія прадстаўлялі 5 нацыянальных супольнасцей.²⁶⁰

У 2006 годзе ў вобласці дзейнічалі восем самастойных

²⁶⁰ Гадавая справаздача // АКСРН. – Спр. Матэрыялы да калегіі ад 18.12.2003 г.

нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў, якія былі зарэгістраваны ўпраўленнем юстыцыі абласнога выканаўчага камітэта. Сярод іх 6 яўрэйскіх, 1 нямецкае і 1 цыганскае: ГА “Гомельская абласная яўрэйская абшчына “Ахдут”, Гомельская гарадская грамадская арганізацыя нямецкай культуры, Гомельская міжраённая ромская абшчына, Калінкавіцкая раённая грамадская арганізацыя Гомельскага абласнога аб'яднання “Ахдут”, Рэчыцкае нацыянальнае аб'яднанне “Клуб яўрэйскай культуры “АМІ”, Мазырская раённая арганізацыя ГА “Гомельская абласная яўрэйская абшчына “Ахдут”, Мазырскае яўрэйскае дабрачыннае ГА “Хэсэд–Эммануіл”, Светлагорскае дабрачыннае яўрэйскае таварыства “Рахамім”.

Акрамя таго, у вобласці дзейнічалі чатыры арганізацыйныя структуры рэспубліканскіх нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў: тры аддзяленні ГА “СПБ” – у Гомелі, Мазыры, Лельчыцах і Гомельскае гарадское грамадскае аб'яднанне ўкраінцаў “Верхавіна” Беларускага ГА “Ватра”..²⁶¹

На думку савета па справах рэлігій і нацыянальнасцей Гомельскага аблвыканкома : “Найбольш актыўнымі з'яўляліся яўрэйскія і польскія грамадскія фарміраванні. Прычым узровень іх актыўнасці ніжэй, чым у іншых рэгіёнах Беларусі. Фактаў сур'ёзных парушэнняў заканадаўства з боку нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў вобласці не зафіксавана. Не адзначана і далучэнне грамадскіх аб'яднанняў да палітычнай дзейнасці. Адной з асаблівасцей дзейнасці грамадскіх нацыянальна–культурных аб'яднанняў у вобласці з'яўлялася іх праца ў культурна–асветніцкай сферы, дабрачыннай дзейнасці, аказанне сацыяльнай падтрымкі членаў сваёй арганізацыі”.²⁶²

Да пэўных праяў парушэння заканадаўства, варта прывесці ў якасці прыкладу, наступны факт: у Лельчыцкім раёне Гомельскай вобласці ў 2003 годзе праходзілі сходы прадстаўнікоў ГА “СПБ” у памяшканні мясцовага касцёла прэсвятога Сэрца Хрыста і Дзевы Марыі з Фацімы.²⁶³

Рэалізацыя ўласных праграм нацыянальнымі грамадскімі аб'яднаннямі ў вобласці адбывалася пры некаторай падтрымцы мясцовай улады. Так, усе калектывы мастацкай самадзейнасці функцыянавалі пры дзяржаўных установах культуры.

Сярод нацыянальных аб'яднанняў вобласці найбольш шматлікімі і разгалінаванымі з'яўляліся яўрэйскія. Іх дзейнасць была шчыльна злучана з іўдзейскімі рэлігійнымі абшчынамі. Яўрэйскія грамадскія аб'яднанні ахоплівалі пераважную большасць яўрэйскага насельніцтва, але яны не

²⁶¹ Гадавая справаздача савета // Бягучы архіў савета па справах рэлігій і нацыянальнасцей Гомельскага аблвыканкома.

²⁶² Там жа.

²⁶³ Інфармацыя аб сходах СПБ у Лельчыцкім раёне // АКСРН. – Спр. Матэрыялы да калегіі ад 18.12.2003 г.

мелі адзінага каардынацыйнага цэнтра на ўзроўні вобласці. Дзейнасць іх шматвобразна, але ж асноўнай была сацыяльная праца і аказанне матэрыяльнай дапамогі. Гэта і дазволіла ахапіць і далучыць да працы вялікую колькасць яўрэйскага насельніцтва вобласці. Выкарыстоўваліся розныя формы і метады вывучэння мовы, культуры, традыцый яўрэйскага народа.

Грамадскае аб'яднанне “Гомельская абласная яўрэйская абшчына “Ахдут” было створана ў 1989 годзе з мэтай адраджэння нацыянальнай і духоўнай самасвядомасці, вывучэння культуры яўрэйскага народа. У яго склад уваходзілі: ГА “Гомельскі абласны дабрачынны цэнтр “Хэсэд Баця””, грамадска-культурны цэнтр “Мэкор Хаім”, школа-сад № 68 “Аціква”, няздзельная яўрэйская школа “Сахнут”, бібліятэка, кампутарны клас, ветэранская арганізацыя. Асноўным накірункам дзейнасці аб'яднання ў разглядаемы перыяд была сацыяльная праца і аказанне матэрыяльнай дапамогі.

У 2005–2006 гг. аб'яднанне наладзіла шэраг канцэртаў у горадзе Гомель, раённых цэнтрах, штомесяц працавалі клубы па інтарэсах. Праводзіліся традыцыйныя святы. Быў зроблены фільм аб жыцці і дзейнасці членаў аб'яднання, выдадзены зборнік “Яўрэі горада Гомеля на рубяжы XIX – XX стагоддзяў”.

Актыўна праводзілі працу “АМГ” (г. Рэчыца), ”Рахамім” (г. Светлагорск), Мазырскае ГА ”Хэсэд–Эммануіл”.

Гомельскі гарадскі аддзел ГА “СПБ” налічваў 93 асобы, Мазырскі гарадскі аддзел – 84, Лельчыцкі раённы – 50 чалавек. Аддзелы саюза палякаў на тэрыторыі вобласці ня мелі абласной структуры. Пад час сваёй дзейнасці яны не падтрымлівалі паміж сабой шчыльных сувязей. Асноўнымі накірункамі дзейнасці аддзелаў ГА “СПБ” з'яўлялася вывучэнне польскай мовы, гісторыі і развіццё польскай культуры.

Аддзелы адукацыі і культуры Гомельскага гарвыканкома аказвалі арганізацыйную і фінансавую падтрымку гарадскому аддзелу ГА “СПБ” пры правядзенні ім розных мерапрыемстваў.

Гарадскія і раённыя выканкомы вобласці вырашылі пытанне аб прадастаўленні юрыдычных адрасоў усім тром аддзелам СПБ вобласці.

Гомельскі гарадскі выканаўчы камітэт, у гарадскім цэнтры культуры, выдзяліў памяшканне гарадскому аддзелу ГА “СПБ” для правядзення заняткаў па вывучэнню польскай мовы. На базе ДК “чыгуначнікаў” у г. Гомель працавалі тры калектывы мастацкай самадзейнасці, арганізаваныя аддзелам СПБ. У 2006 годзе калектывы ўдзельнічалі ў абласным туры Міжнароднага фестывалю “Славянская зорка – 2006”. У чэрвені 2006 года ў г. Гродна на Усебеларускім рэспубліканскім фестывалі нацыянальных культур прадстаўнікі Гомельскага гарадскога аддзялення ГА “СПБ” Діана Пашук і Аляксандр Савіных занялі першыя месцы.

У маі 2006 года ў Гомельскім гарадскім цэнтры культуры адбыўся

справаздачны канцэрт дзіцячых калектываў гарадскога аддзела ГА “СПБ”, які атрымаў высокую адзнаку з боку Рэспубліканскага саюза палякаў у Беларусі. Дзіцячыя калектывы гарадскога аддзела СПБ рэгулярна прымалі ўдзел у агульнапольскіх фестывалях у Лодзі, Беластоку, Варшаве.

На тэрыторыі Гомельскай вобласці жыло больш за 3300 асоб цыганскай нацыянальнасці. У асноўным у Жыткавіцкім, Петрыкаўскім, Светлагорскім, Жлобінскім, Гомельскім, Рэчыцкім раёнах і горадзе Гомеле.

У снежні 2004 года адбылася сустрэча Міністра замежных спраў Рэспублікі Беларусь з дырэктарам бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека АБСЕ К.Штрохалам. На сустрэчы прысутнічаў дарадчык АБСЕ па пытаннях цыган М.Георге, які заявіў, што ў Беларусі склалася “драматычная сітуацыя з становішчам цыганскага насельніцтва”, асабліва ў Гомельскай вобласці.

Абласныя ўлады адразу наладзілі канструктыўны дыялог з актывістамі цыганскага руху, каб вырашыць шэраг надзённых пытанняў, якія закраналі інтарэсы цыган вобласці. У пачатку 2005 года быў зарэгістраваны статут грамадскага аб’яднання “Гомельская міжраённая ромская абшчына” (цыгане).²⁶⁴

Савет па справах рэлігій і нацыянальнасцей аблвыканкома сумесна з Гомельскай міжраёнай ромскай абшчынай распрацаваў прыкладны пералік пытанняў для разгляду на пасяджэннях гарадскіх і райвыканкомаў, дзе пражывалі асобы цыганскай нацыянальнасці. 11 кастрычніка 2006 года адбылася калегія Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей, на якой падсумавалі вынікі вывучэння цыганскага пытання на абшарах Гомельскай вобласці.

У бюджэце Гомельскай вобласці на 2006 год у раздзеле “Іншыя выдаткі” было запланавана ўсяго толькі 10 млн рублёў (каля 4900 даляраў ЗША) для аказання фінансавай дапамогі нацыянальным грамадскім аб’яднанням для рэалізацыі іх праграм. У той жа час, у перыяд 2003–2006 гадоў на будаўніцтва і рэканструкцыю праваслаўных храмаў з бюджэтаў вобласці, гарадоў і раёнаў было выдаткавана больш 1,5 мільярда рублёў (682 000 даляраў ЗША), да таго ж, у апошнія гады Беларускай праваслаўнай царкве аказалі фінансавую дапамогу прадпрыемствы вобласці на суму каля 2,5 мільярдаў рублёў (каля 2 340 000 даляраў ЗША).²⁶⁵

Узаемадзеянне мясцовых органаў улады з нацыянальна-культурным грамадскімі аб’яднаннямі вобласці ўвасаблялася ў розных формах з мэтай захавання добрых і канструктыўных міжнацыянальных адносін.

---

²⁶⁴ Інфармацыя аб рэгістрацыі аб’яднання // АКСРН. – Спр. 03–04, 2004. – Т. 2.

²⁶⁵ Гадавая справаздача савета // Бягучы архіў савета па справах рэлігій і нацыянальнасцей Гомельскага аблвыканкома.

Такім чынам, нешматлікасць і некампактнасць пражывання нацыянальных супольнасцей на тэрыторыі Гомельшчыны абумоўлівала нязначны ўплыў на насельніцтва вобласці нацыянальных аб'яднанняў і памяншала верагоднасць узнікнення праблем у нацыянальных адносінах. Дзейнасць нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў у вобласці была сканцэнтравана толькі ў асобных гарадскіх пасяленнях. Яны нешматлікія, за выключэннем яўрэйскіх арганізацый.

4.2.4 Гродзенская вобласць.

Гродзеншчына – рэгіён, які вызначаецца багатай этнаканфесіянальнай шматобразнасцю. У міры і згодзе там жылі прадстаўнікі 87 нацыянальнасцей.

На 1 студзеня 2005 года на тэрыторыі Гродзенскай вобласці дзейнічалі 64 зарэгістраваныя нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў (з іх 44 у структуры ГА “СПБ”), якія аб'ядноўвалі 17022 члена. Гэта: 44 аддзяленні ГА “СПБ” (14181 членаў); ГА літоўцаў “Гінтарас” (43), ГА літоўцаў “Гітэне” (815), ГА літоўцаў “Рута” (100), ГА “Таварыства польскай культуры на Лідчыне” (250), Яўрэйскае рэгіянальнае мемарыяльна–культурнае грамадскае аб'яднанне (200), ГА “Яўрэйскі дабрачынны фонд “Нохум” (20), ГА “Польскі народны ансамбль песні і танца “Лехіці” (35), ГА літоўцаў “Тэвіне” (64), ГА “Рускае таварыства” (65), ГА “Ашмянская цыганская абшчына” (196), абласное аддзяленне Беларускага ГА “Русь” (27), культурна–асветніцкае аб'яднанне ўкраінцаў “Барвінак” (48), ГА яўрэйскай культуры імя Найдуса (50), ГА “Гродзенскі яўрэйскі абшчыны дом “Мінора” (20), грамадскае аб'яднанне татар (76), грамадскае аб'яднанне грузін (10), ГА “Абшчына беларускіх чувашаў” (15), ГА “Гервяцкая абшчына літоўцаў” (387), Міжнародная грамадская арганізацыя клуба “Гервячай” (398), рэгіянальнае грамадскае аб'яднанне армян “Мусалер” (22).

Згодна перапісу 1999 года насельніцтва польскай нацыянальнасці складала 24,8% ад ліку ўсіх жыхароў Гродзенскай вобласці (294 тыс. чалавек). Месцамі кампактнага пражывання палякаў былі: Воранаўскі (83%), Шчучанскі (50,5%), Гродзенскі (40,1%), Лідскі (42,1%) раёны і гарады Гродна (2,1%), Ліда (33,8%).²⁶⁶

Аб высокім сацыяльным статусе асоб польскай нацыянальнасці на Гродзеншчыне сведчаць наступныя факты. У органах выканаўчай улады вобласці больш 20% складалі палякі. Больш 30% іх сярод кіраўнікоў прадпрыемстваў і ўстаноў. Пад час выбараў у мясцовыя саветы дэпутатаў 24-га склікання дэпутатамі былі выбраны 687 прадстаўнікоў польскай

²⁶⁶ Тусевич, Е. Живём без оглядки на национальность / Е. Тусевич // Советская Белоруссия. – 2005. – 16 авг. – С. 6.

нацыянальнай супольнасці (21,6% ад агульнай колькасці дэпутатаў). У Савеце Рэспублікі з 8 дэпутатаў, якія былі выбраны ад Гродзенскай вобласці, 2 –польскай нацыянальнасці.²⁶⁷

На тэрыторыі Гродзенскай вобласці функцыяніравалі 4 грамадска-культурных аб'яднання польскай нацыянальнай супольнасці: ГА “Саюз палякаў на Беларусі” (СПБ), ГА “Польская мацер школьная”, Гродзенскае ГА “Польскі народны ансамбль песні і танцаў “Лехіці”, ГА “Таварыства польскай культуры на Лідчыне”. Асноўнымі мэтамі іх дзейнасці з’яўлялася нацыянальнае адраджэнне, фарміраванне нацыянальнай самасвядомасці, адраджэнне і развіццё польскай культуры і прапаганда польскай мовы.²⁶⁸

ГА “СПБ” – гэта самае шматлікае нацыянальна-культурнае аб'яднанне ў Гродзенскай вобласці. У 13 з 17 раёнаў і ў г. Гродна былі створаны раённыя (гарадскія) арганізацыі ГА “СПБ”, акрамя таго, зарэгістраваны і пастаўлены на ўлік 25 першасных арганізацый саюза. На тэрыторыі вобласці дзейнічалі 7 Дамоў паляка (у г. Гродна, Лідзе, Навагрудку, Шчучыне, Ваўкавыску, у г.п. Поразава Свіслацкага раёну, в. Камялішкі Астравецкага раёна). На думку мясцовых уладаў: “Безумоўна, гэта арганізацыя іграе значную ролю як у фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці; так і ў фарміраванні грамадзянскасці.”

На працягу шмат год у вобласці праводзіліся штогадовыя міжнародныя канферэнцыі “Шлях да ўзаемнасці”, фестывалі “Беласток–Гродна”, “Гродна–Беласток”, адным з арганізатараў якіх, побач з Гродзенскім аблвыканкомам і іншымі дзяржаўнымі ўстановамі, з’яўлялася ГА “СПБ”. Прычым неабходна адзначыць, што ініцыятыва правядзення мерапрыемстваў зыходзіла “знізу”, а не ад органаў дзяржаўнай улады, якія ўвесь час, з моманту ўзнікнення ініцыятывы, найперш патрабавалі пісьмовыя заявы і тлумачэнні аб яе неабходнасці, а не як зафіксаванае ў заканадаўстве права на нацыянальную самарэалізацыю ва ўсіх сферах жыцця.

У Гродзенскай вобласці актыўна і творча дзейнічалі 39 польскіх калектывавў мастацкай самадзейнасці. Шасці з іх было прысвоена званне народны і ўзорны. Касцюмы (вопратка) для іх набываліся, у асноўным, за кошт сродкаў аддзелаў культуры райвыканкомаў. Штогод з бюджэта вобласці выдаткоўваліся фінансавыя сродкі на аплату працы кіраўнікоў гэтых калектываў. Усе калектывы, якія прымалі ўдзел у аглядах мастацкай самадзейнасці, бясплатна забяспечваліся транспартам. Для рэпетыцый, правядзення мерапрыемстваў ім таксама бясплатна выдзяляліся памяшканні ўстаноў культуры і неабходнае абсталяванне.

Згодна інфармацыі старшыні Гродзенскага аддзялення РГА “Рускае таварыства” Л.А.Панова, у 2002 годзе арганізацыя налічвала да 40

---

²⁶⁷ Там жа.

²⁶⁸ Там жа.

актывістаў. Асноўны накірунак дзейнасці – адукацыйны. У 2001 годзе з Гродна ў Расійскую Федэрацыю для ўдзелу ў розных мерапрыемствах было накіравана (з дапамогаю амбасады) 30 дзяцей (на конкурсы, алімпіяды), настаўнікі для павышэння кваліфікацыі. У студзені 2002 года яшчэ 10 дзяцей. Для ўдзелу ў заключных мерапрыемствах IV Усебеларускага фестывалю нацыянальных культур быў створаны хор, была падрыхтавана праграма нацыянальнага “падворка”. Тым не менш, на думку спецыялістаў аддзела нацыянальнасцей Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей : “у цэлым можна адзначыць, што значных мерапрыемстваў не праводзілася, дзейнасць рускага аб’яднання непрыкметна”²⁶⁹.

Згодна інфармацыі намесніка старшыні Гродзенскага аб’яднання грузін Э.Г.Манія, у пачатку 2000 года аб’яднанне налічвала каля 50 асоб, частка з якіх з’яўлялася ўцекачамі з Абхазіі. Аб’яднанне працавала ў шчыльным кантакце і з фінансавай дапамогаю Прадстаўніцтва Вярхоўнага камісара па справах уцекачоў ААН у Рэспубліцы Беларусь. Акрамя зямляцкага (сустрэчы і г.д.) і культурніцкага накірункаў дзейнасці меўся адукацыйны. На базе СШ № 9 г. Гродна працавала грузінская школа выхаднога дня (14 вучняў), у якой вывучаліся: грузінская мова, літаратура, гісторыя і геаграфія Грузіі. Аднак з 2002/2003 навучальнага года школа прыпыніла сваю працу ў сувязі з узростам вучняў, завяршэннем імі вучэбнай праграмы і адсутнасцю дзяцей адпаведнага ўзросту. Аб’яднанне актыўна ўдзельнічала ў фестывалях нацыянальных культур.²⁷⁰

Грамадскае аб’яднанне татар г. Гродна дзейнічала пад рознымі назвамі з 1988 года (тады – пры гарадскім фондзе культуры). У пачатку 2002 года ў ім налічвалася каля 50 чалавек. Сябры (члены) аб’яднання адначасова ўваходзілі ў склад Беларускага грамадскага аб’яднання татар “Зікр-Уль-Кітаб”. Асноўны накірунак дзейнасці – культурна-асветніцкі. Удзельнічалі ў фестывалях нацыянальных культур, стварылі ансамбль, функцыяніравала школа выхаднога дня (14–16 дзяцей). На думку спецыялістаў аддзела нацыянальнасцей Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей : “асаблівай актыўнасці аб’яднанне не праяўляла, т.я. члены ў асноўным сталага ўзросту. У цэлым аб’яднанне дзейнічала як зямляцкае”²⁷¹ (клуб па інтарэсах).

У 2003 годзе ГА “Гервяцкая абшчына лігоўцаў” планавала правесці і ў той ці іншай ступені правяла наступныя мерапрыемствы:

студзень: тэатралізаваны паказ “Тры каралі”;

сакавік: спартыўнае свята “Турнір па баскетболу” (Вільнюс–Воранава–Астравец); вечар адпачынку “За мілых дам”;

май: фестываль песні і танца памежнай зоны;

²⁶⁹ Інфармацыя Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей // АКСРН. – Спр. 03–04, 2002. – Т. 2.

²⁷⁰ Інфармацыя Гродзенскага аб’яднання грузін // АКСРН. – Спр. 03–04, 2002. – Т. 1.

²⁷¹ Даведка аб дзейнасці аб’яднання татар // Там жа.

ліпень: вечар-сустрэча выпускнікоў Гервяцкай СШ 1983 года;
жнівень: свята вёскі Міцюны;
верасень: свята да дня ведаў;
лістапад: тэатралізаваны паказ “Старажытнае абрадавае вяселле”;
снежань: абрадавае свята “Каляды”; навагодняе свята “З новым годам”.²⁷²

З мэтай ушанавання памяці асоб, якія сталі ахвярамі палітычных рэпрэсій у 1920–1950-я гады, у 2003 годзе ў Гродна прайшлі культурныя мерапрыемствы ў рамках Дня салідарнасці літоўцаў свету.²⁷³

Культурна-асветніцкую дзейнасць нацыянальных грамадскіх аб’яднанняў добра бачна з справаздач раённых выканаўчых камітэтаў* Гродзенскай вобласці “Аб выкананні ў 2000 годзе абласной комплекснай праграмы работы з нацыянальнымі супольнасцямі на 1998–2000 гг.”²⁷⁴ (Гл. табліца 5).

---

²⁷² План працы аб’яднання // АКСРН. – Спр. 03–04, 2004. – Т. 2.

²⁷³ Ціхаміраў, А. Беларуска-літоўскія ўзаемаадносіны ў 1991–2006 гг. / А. Ціхаміраў // Беларускі гістарычны часопіс. – 2007. – № 7. – С. 10.

²⁷⁴ Справаздачы РВК // АКСРН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 1.

Табліца 5. Культурна–асветніцкая дзейнасць нацыянальных грамадскіх аб’яднанняў у раёнах Гродзенскай вобласці

Назва раёна, горада. У дужках працэнт насельніцтва з ліку нацыянальных супольнасцей	Грамадскія аб’яднанні нацыянальных супольнасцей	Колькасць бібліятэк з літаратурай на мовах нацыянальных супольнасцей	Колькасць праведзенных культурных мерапрыемстваў (за 2000 год) ^{***}	Колькасць калектываў мастацкай самадзейнасці: дзейнічаюць пры дзяржаўных культурна–асветных установах (клубы, гурткі г.д.) / пры грамадскіх аб’яднаннях нацыянальных супольнасцей					Вывучэнне нацыянальнай мовы (колькасць вучняў)					
				польскія	літоўскія	украінскія	цыганскія	яўрэйскаія	польскай		літоўскай		руускай	
									як прадмет	у гуртках, факультатывах	як прадмет	у гуртках, факультатывах	як прадмет	у гуртках, факультатывах
Астравецкі (19,3%)	ГА “СПБ”, “Дом Людовы”, Чэрвяцкая абшчына літоўцаў	1(пол.)	10	2	1	1			288		78	33		
Навагрудскі (12%)	ГА “СПБ”, мусульманская абшчына		5	1					26					

Ваўкавыскі (41,6%)	ГА “СПБ” (раённы адзел, 5 першасных суполак)	1	5	4					800					
Гродзенскі (50,2%)	ГА “СПБ”	1	больш 10	8					492	904				
Карэліцкі (6,3%)	ГА “СПБ”													
Лідскі (44%)	ГА “СПБ”, “Таварыства польскай культуры на Лідчыне”		больш 10	2						77				
Ашмянскі	ГА “СПБ”, польскі культурна-асветны цэнтр		больш 10	9/2			1		315				1546 (27%)	
Бераставіцкі	ГА “СПБ” (раённы адзел, 3 першасных суполкі)		больш 7							30				
Воранаўскі			больш 15	1	2				184	1593	73	15		
Смаргонскі (16,7%)	ГА “СПБ”		больш 7		2	1	1		147					
Шчучынскі	ГА “СПБ”, “Дом польскі”		больш 5	2					58	424				
Мастоўскі	ГА “СПБ”		больш 10											
Слонімска														
Свіслацкі	ГА “СПБ” (2), “Дом	3 (пол.)	больш	2					137	102				

	польскі”		15											
г. Слонім***	ГА “СПБ”, ГА “Польская мацер школьная”, мусульманская абшчына		больш 10						250					
г. Ліда	ГА “СПБ”, ГА “Таварыства польскай культуры на Лідчыне”, ГА літоўцаў “Рута”, “Дом польскі”		больш 25	2/5				1	352	489			9025	
г. Гродна*****	9*****	2 (1 пол., 1 укр.)	больш 50	9/5	1	3			969	1097				

* Прадстаўлены тыя дадзеныя, якія ўтрымліваліся ў справах, якія меліся ў архіве Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь.

** Канцэрты, конкурсы вершаў, нацыянальныя падворкі падчас святаў, фальклёрныя фестывалі, фестывалі польскай песні, выставы і г.д. Варта асобліва адзначыць: фестывалі польскай песні ў Лідскім, Ашмянскім раёнах, г. Слоніме (1 раз у 2 гады); фестываль мусульманскай моладзі ў Слоніме (1999 г.); адкрыццё сумеснымі намаганнямі ГА “СПБ” і ўладаў бюста А. Міцкевічу, правядзенне Міжнародных навуковых канферэнцый у гонар А. Міцкевіча і А. Ожэшка ў г. Гродна.

*** У г. Слоніме 15 чалавек вывучалі родную мову (татарскую) пры мусульманскай вечаровай школе.

**** Гродзенскае таварыства ўкраінцаў “Барвінак”, абласное аб’яднанне яўрэйскай культуры імя Л. Найдуса, ГА “Гродзенскі яўрэйскі абшчыны дом “Менора”, Гродзенскі яўрэйскі дабрачынны фонд “Нохум”, Гродзенскае яўрэйскае мемарыяльнае ГА “Ерума”, абласное аб’яднанне літоўцаў “Тэвінэ”, ГА “СПБ”, абласны грамадскі цэнтр татарскай культуры. Не прайшлі перарэгістрацыю ў 1999 г.: рускае таварыства і абласны цэнтр нямецкай культуры.

***** у г. Гродна 60 дзяцей вучылі родную мову ў яўрэйскай школе пры СШ № 8, 16 дзяцей у грузінскай пры СШ № 10.

У якасці прыкладу дзейнасці грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей, разгледзім Гродзенскі, Лідскі і Навагрудскі раёны.

На пачатак 2002 года ў Гродзенскім раёне праводзілі працу: раённы аддзел “СПБ” і 10 першасных арганізацый, першасная арганізацыя “Мацеры школьнай”, 5 харцарскіх дружын і 1 – атрад зухаў. У ГА “СПБ” аб'ядноўваліся каля 3000 чалавек, 195 чалавек харцараў і 20 зухаў. Дзейнічалі 8 польскіх мастацкіх калектываў і ансамбляў.²⁷⁵

Згодна перапісу насельніцтва 1999 года ў г. Ліда пражывалі: беларусы – 44,2%, палякі – 38,3%, рускія – 14%, украінцы – 2,6%, літоўцы – 0,3%, яўрэі – 0,1%, іншыя нацыянальнасці – 0,5%. У Лідскім раёне: беларусаў – 50,7%, палякаў – 42,1%, рускіх – 5,6%, украінцаў – 1,1%, літоўцаў – 0,1%, іншых – 0,3%.

На тэрыторыі горада і раёна былі зарэгістраваны і дзейнічалі (2003 год): ГА літоўцаў “Рута” (94 чал.), “Таварыства польскай культуры на Лідчыне” (300 чал.), ГА нямецкай культуры “Айнтрахт” (10 чал.), рэгіянальнае яўрэйскае мемарыяльна-культурнае грамадскае аб'яднанне (200 чал.), раённы аддзел ГА “СПБ” (2400 чал.), які ўключаў 2 зарэгістраваныя першасныя арганізацыі ў Лідскім раёне (в. Беліца – 12 чал., Ёдкі – 10 чал.). Нацыянальныя аб'яднанні прыкладалі свае намаганні для падтрымання ўмоў нацыянальнага самавыражэння, задавальнення памкненняў да пазнання і захавання сваёй культуры, гісторыі, мовы, звычаяў, традыцый. Мастацкія калектывы нацыянальных аб'яднанняў прымалі ўдзел у культурна-масавых мерапрыемствах, якія арганізаваліся і дзяржаўнымі структурамі. У адказ бясплатна прадстаўляліся памяшканні ГДК, РДК, клубаў для правядзення мерапрыемстваў нацыянальных ГА (як быццам бы гэтыя прадстаўнікі нацыянальных супольнасцей жывуць не ў гэтым раёне альбо дзяржаве), а таксама апаратура, транспарт і г.д.

Згодна інфармацыі намесніка старшыні савета па справах рэлігій і нацыянальнасцей Гродзенскага аблвыканкома аб статутнай дзейнасці нацыянальных аб'яднанняў у г. Ліда і Лідскім раёне: “З гарадскога бюджэту фінансаваліся 2 штатныя адзінкі ансамбля польскай песні “Крэсавяцы” (за 9 месяцаў 2003 г. фінансаванне складала 1 млн. 396383 руб.) і адна штатная адзінка ансамбля яўрэйскай музыкі “Шалом” (за 9 месяцаў – 869761 руб)”. Ён жа засведчыў, што “паміж прадстаўнікамі органаў дзяржаўнай улады і нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў склаліся канструктыўныя, дзелавыя адносіны”.²⁷⁶

У Навагрудскім раёне Гродзенскай вобласці ў 1999 годзе жылі: беларусы – 88%, рускія – 5,2%, палякі – 4,6%, украінцы – 1,1%, татары – 0,6%.

У 2000-2005 гг. дзейнічалі – раённы аддзел ГА “СПБ”, мусульманская абшчына ў Навагрудку. Згодна інфармацыі Навагрудскага раённага

²⁷⁵ Інфармацыя Гродзенскага РВК // АКСРН. – Спр. 03–04, 2002. – Т. 1.

²⁷⁶ Інфармацыя Гродзенскага аблвыканкома // АКСРН. – Спр. 03–04, 2003. – Т. 2.

выканаўчага камітэта: “У апошнія гады заўважна ўзрастала цікавасць прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей да роднай мовы, сваёй гісторыі і культуры. У раёне праводзілася дастаткова мерапрыемстваў, якія далі права кожнаму грамадзяніну, членам асобных аб’яднанняў карыстацца дасягненнямі культуры сваёй нацыянальнасці, вывучаць яе гісторыю, звычаі і традыцыі”.²⁷⁷

У справаздачы аб выніках камандзіроўкі 16–17.01.2002 г. у г. Гродна і Гродзенскі раён прадстаўніка Камітэта Ю.Уральскага, у дачыненні да ўсіх нацыянальных аб’яднанняў, адзначана “узаемаадносіны з іншымі нацыянальнымі аб’яднаннямі і дзяржаўнымі органамі добрыя.”²⁷⁸ З боку органаў улады рабілася ўсё для захавання міжнацыянальнай згоды. Падтрымліваліся розныя формы міжкультурнага дыялогу, захавання і развіцця культуры нацыянальных супольнасцей.²⁷⁹

Гродзенская вобласць – гэта месца кампактнага пражывання польскай, літоўскай і татарскай нацыянальных супольнасцей. Асаблівай актыўнасцю вызначаліся польскія грамадскія аб’яднанні. Якія, нягледзячы на пэўныя супярэчнасці з уладамі, здолелі стварыць магчымасці для захавання і вывучэння польскай мовы, культуры, традыцый, удзелу польскага насельніцтва ў грамадскім і культурным жыцці рэгіёну.

4.2.5 Магілёўская вобласць.

На Магілёўшчыне на пачатку XXI стагоддзя жыло даволі шмат прадстаўнікоў нетытульнай нацыі, якія складалі каля 15 % ад агульнай колькасці насельніцтва вобласці (Гл. табліца 6).

Табліца 6. Нацыянальны склад Магілёўскай вобласці і г. Магілёва (у %)

Нацыя-нальнасць	1959 г.		1970 г.		1979 г.		1989 г.		1999 г.	
	вобл.	горад	вобл.	горад	вобл.	горад	вобл.	горад	вобл.	горад
Беларусы	87,9	74,7	85,6	76,8	84,3	78,8	82,2	78,2	86,1	85,9
Рускія	7,7	15,3	9,8	15,5	11,1	15,0	13,0	15,7	10,9	10,8
Украінцы	1,4	2,6	1,8	2,6	1,9	2,4	2,3	2,9	1,7	1,7
Палякі	0,3	0,5	0,3	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2
Яўрэі	2,4	6,3	2,1	4,0	1,9	2,7	1,4	1,9	0,3	0,5
Іншыя	0,3	0,6	0,4	0,7	0,5	0,8	0,8	1,0	0,7	0,6

У Магілёўскай вобласці існавала і дзейнічала “Праграма працы з нацыянальнымі супольнасцямі на 2003–2005 гады”.

²⁷⁷ Інфармацыя Навагрудскага РВК // АКСПН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 1.

²⁷⁸ Справаздача аб камандзіроўцы // АКСПН. – Спр. 03–04, 2002. – Т. 1.

²⁷⁹ Тусевич, Е. Живём без оглядки на национальность / Е. Тусевич // Советская Белоруссия. – 2005. – 16 авг. – С. 6.

На тэрыторыі вобласці былі зарэгістраваны і працавалі 17 грамадскіх арганізацый, якія былі утвораны прадстаўнікамі 8 нацыянальнасцей (Гл. табліца 7).²⁸⁰

Табліца 7. Грамадскія нацыянальна–культурныя аб’яднанні Магілёўскай вобласці

Нацыянальнасць	Назва аб’яднання	Дата рэгістрацыі	Горад
Азербайджанцы	Грамадскае аб’яднанне азербайджанцаў “Хазар”	12.06.2001 Скасавана рашэннем абласнога суда ў верасні 2005 года	Магілёў
Азербайджанцы	Магілёўскае абласное грамадскае аб’яднанне “Азербайджанскае таварыства “Азеры”	16.01.2006	Магілёў
Азербайджанцы	Азербайджанскае таварыства гісторыі і культуры	18.08.1999	Бабруйск
Армяне	Грамадскае аб’яднанне армян “Масіс”	20.08.1999	Магілёў
Армяне	Міжнароднае грамадскае аб’яднанне армян “Урарту”	29.06.1999	
Яўрэі	ГА “Магілёўская яўрэйская абшчына”	31.08.2000	Магілёў
Яўрэі	Магілёўская гарадская яўрэйская нядзельная школа	20.08.1999	Магілёў
Яўрэі	Магілёўскі гарадскі дабрачынны цэнтр “Хэсэд Барух”	26.07.1999	Магілёў
Яўрэі	ГА “Бабруйская гарадская яўрэйская абшчына”	26.07.1999	Бабруйск
Яўрэі	Гарадское яўрэйскае аб’яднанне “Рахамім”	06.07.1999	Бабруйск
Яўрэі	ГА яўрэйскай культуры “Тхія”	30.03.2001	Бабруйск
Немцы	Нямецкая абшчына “Цэнтар нямецкай культуры”	20.08.1999	Бабруйск
Палякі	Магілёўскае аддзяленне ГА “Саюз палякаў на Беларусі”	19.01.2001	Магілёў

²⁸⁰ Гадавая справаздача савета // Бягучы архіў савета па справах рэлігій і нацыянальнасцей Магілёўскага аблвыканкома; Пушкін, І.А. Гістарычная і культурная спадчына горада Магілёва: Курс лекцый / І.А. Пушкін. – Магілёў: УА “МДУХ”, 2006. – С. 140–144.

Палякі	Бабруйскае аддзяленне ГА “Саюз палякаў на Беларусі”	19.01.2001	Бабруйск
Рускія	Магілёўскае гарадское аддзяленне РГА “Рускае таварыства”	2003	Магілёў
Рускія	Бабруйскае аб’яднанне рускай культуры “Русь”	03.12.2002	Бабруйск
Украінцы	Культурна-асветніцкае ГТ украінцаў “Дніпро”	23.04.2003	Магілёў
Грузіны	Магілёўскае гарадское грамадскае аб’яднанне “Грузінская абшчына Іберыя”	17.11.2004	Магілёў

Згодна афіцыйнай штогадовай “Справаздачы аб выніках забеспячэння выканання заканадаўства аб свабодзе сумлення і рэлігійных арганізацыях, нацыянальных меншасцях за 2003 год” савета па справах рэлігій і нацыянальнасцей Магілёўскага аблвыканкома : “Грамадзяне розных нацыянальнасцей, якія жывуць на тэрыторыі Магілёўскай вобласці, маюць у поўнай меры магчымасць рэалізаваць забяспечаныя беларускім заканадаўствам правы па вывучэнню гісторыі, культуры, роднай мовы, ствараюць свае грамадскія нацыянальна-культурныя аб’яднанні, па меры магчымасці актыўна ўзаемадзейнічаюць з этнічнымі дзяржавамі”.²⁸¹

Сярод нацыянальных аб’яднанняў вобласці традыцыйна найбольш шматлюднымі (каля 8 тыс. чалавек) і разгалінаванымі з’яўляліся яўрэйскія. Прычым найбольшай актыўнасцю вызначаліся яўрэйскія супольнасці гарадоў Бабруйска і Магілёва.

У 2003 г. у Бабруйске працавалі 3 яўрэйскія нядзельныя школы (каля 300 дзяцей) па вывучэнню нацыянальных традыцый, іўрыта, англійскай мовы, паляпшэнню фізічнага выхавання. У 2004 годзе ў г. Бабруйску працавалі гімназія і 2 яўрэйскія нядзельныя школы. Пры гарадской абшчыне працаваў лялечны тэатр, з дванаццацю дзяцьмі-інвалідамі заняткі праводзіліся “на даму”. Пры культурным цэнтры “Тхія” дзейнічаў універсітэт культуры, жаночы, сямейны, маладзёжны і дзіцячыя клубы, бібліятэка, выдавалася газета “Гешэр”, у якой размяшчалася ўсебаковая інфармацыя аб дзейнасці нацыянальна-культурнай супольнасці. Пры дабрачынным таварыстве “Рахамім” дзейнічаў шахматна-шашачны клуб, клуб аздараўлення для састарэлых, жаночы клуб, выдавалася газета “Мішпоха”. Абшчына стала лаўрэатам фестываля нацыянальных культур у Гродна. У намінацыі “Паэзія і мастацкае слова” ганаровых званняў былі ўдастоены Л.Рубінштэйн і Б.Глушэц. У 2004 годзе абшчына выдала 2 кнігі “Нязгаснае святло” і “Шчасце жыць”. Правяла фестываль кнігі. Капітальна адрамантавала 2

²⁸¹ Гадавая справаздача савета // Бягучы архіў савета па справах рэлігій і нацыянальнасцей Магілёўскага аблвыканкома.

брацкіх пахавання на могілках па вул. Мінскай у Бабруйску, а таксама мемарыяльны комплекс ахвярам яўрэйскага гета ў в. Каменка. Абшчына атрымала грант ад Галандскага яўрэйскага дабрачыннага фонда на стварэнне алеі праведнікаў у г. Бабруйску. Абшчына арганізавала папярэдняю перапіску з Усеізраільскім аб'яднаннем выхадцаў з Беларусі.²⁸²

Першым у Магілёве было зарэгістравана Магілёўскае аб'яднанне яўрэйскай культуры. Яго стварэнне 5 верасня 1990 года дало штуршок да ўсведамлення магілёўскімі яўрэямі не толькі сваёй нацыянальнай прыналежнасці, але і самой магчымасці не хаваць гэтага.²⁸³

У абласным цэнтры была створана яўрэйская нядзельная школа. Да 2003 г. гэта школа заставалася самай буйнай у краіне. Першым настаўнікам школы неабходна было засвойваць навуку яўрэйства разам з дзецьмі. Паступова школа пераўтварылася ў цэнтр, куды прыходзілі не толькі дзеці, але і бацькі. Дзеці ад 4-х да 16 год вывучалі яўрэйскія традыцыі і гісторыю, іўрыт і англійскую мову, займаліся яўрэйскай музыкай і танцамі. Пры школе былі створаны тры танцавальных калектыва – два дзіцячых і адзін дарослы, вакальны ансамбль, тэатр, клуб сям'і і маладзёжны клуб. Танцавальны ансамбль “От озей” (Вось так) – лаўрэат шматлікіх конкурсаў і фестывалей. У сямейны клуб уваходзілі каля 20 чалавек, дзеці многіх з іх ужо выйшлі з школьнага ўзросту. Дарослыя і дзеці збіраліся для таго каб разам бавіць вольны час, адзначаць святы, самім вывучаць традыцыі і мову, а клубны ансамбль набыў шырокую папулярнасць ня толькі ў горадзе, але і ў Беларусі.

Школа не мела свайго памяшкання, а арэндавала яго ў Гарадскім цэнтры культуры і вольнага часу. Фінансавалася яна амерыканскай дабрачыннай арганізацыяй “Джойнт” і з дабраахвотных ахвяраванняў. Дзяржава не прымала ўдзелу ў фінансаванні дзейнасці школы. З 2003 года, ва ўмовах калі “Джойнт” значна скараціў фінансавую дапамогу, школа знаходзілася на мяжы закрыцця. На няпэўны час быў адкладзены пачатак навучальнага года.

У канцы 1995 года быў зарэгістраваны гарадскі дабрачынны цэнтр “Хэсэд Барух” (у гонар купца Боруха Цукермана, які займаўся дабрачыннасцю ў Магілёве ў XIX стагоддзі і падараваў яўрэйскай абшчыне будынак сінагогі). Ён плённа працаваў у перыяд 1995-2005 гг. Мэта стварэння “Хэсэд Баруха” – павышэнне якасці жыцця і сацыяльнага

²⁸² Пушкін, І.А. Гістарычная і культурная спадчына горада Магілёва: Курс лекцый / І.А. Пушкін . – Магілёў: УА “МДУХ”, 2006. – С. 142.

²⁸³ На 1993 год у Магілёве існавалі сем афіцыйна зарэгістраваных яўрэйскіх арганізацый (з іх тры рэлігійныя), кожная з якіх уносіла свой складак у падтрыманне і развіццё яўрэйскага жыцця і яўрэйскай самасвядомасці.

Адной з самых першых легальных устаноў яўрэяў у Магілёве стала створаная ў горадзе яўрэйская нядзельная школа. На пачатку прыйшлося пераадольваць псіхалагічную баязлівасць бацькоў, якая ўтварылася за гады савецкай улады. Прычым безпадаўнаю . Шмат хто баяўся аддаваць дзяцей у школу, кажучы, што іх нельга збіраць разам – іначай будуць пагромы. Першы званок у школе прагучаў 21 кастрычніка 1990 г. Тады ў маленькім пакойчыку сабраліся 30 хлопцаў і дзяўчат ва ўзросце ад 16 год і старэйшыя, якія мелі жаданне вывучаць іўрыт, гісторыю, традыцыі і музычную культуру яўрэйскага народа. З красавіка 1991 г. у школу пайшлі дзеці ад 7 да 16 год. У пэўны год колькасць вучняў у школе дасягала 150–200 чалавек. Затым было крыху менш за 100.

дабрабыту састарэлых, адзінокіх, інвалідаў і маламаёмасных. Яўрэйская абшчына г. Магілёва на 50% складалася з асоб сталага ўзросту. Ва ўмовах эканамічнага крызісу большасць састарэлых не мела сродкаў для аплаты камунальных паслуг, набыцця вопраткі, абутку, самых элементарных харчовых прадуктаў, лекаў. Шмат з тых, каго даглядалі сябры “Хэсэда” наогул не выходзілі з дому. У цэнтры існавала патранажная служба, сацыяльная дапамога па спецыяльных праграмах, накіраваных на максімальнае задавальненне запатрабаванняў нястачных людзей, а іх у г. Магілёве было каля 500 чалавек.

Валанцёры даглядалі тых, хто знаходзіўся пад іх апекаю: мянялі бялізну, набывалі ежу, дапамагалі прыбіраць жыллё і г.д. Акрамя таго “Хэсэд” аказваў садзейнічанне па выяўленню і абслугоўванню невялікіх груп нястачных састарэлых яўрэяў і “праведнікаў Міру” у малых гарадах і вёсках, якія знаходзіліся ў далёкіх куточках вобласці. “Хэсэд” забяспечваў прадастаўленне дапамогі, як у самім цэнтры, куды састарэлыя прыходзілі самі, так і дапамогу дадому, уключаючы “ежу на колах” – гарачыя абеды для больш чым 40 чалавек, харчовыя і рэчавыя пасылкі, наведванне хворых, медыцынскія кансультацыі, пракат медыцынскага абсталявання, размеркаванне і частковую аплату лекаў. Акрамя таго, дабраахвотнікі аказвалі састарэлым паслугі цырульнікаў, рамантавалі зламанае камунальнае абсталяванне. Штодзённа каля 40 адзінокіх асоб, не маючых магчымасць прыгатаваць сабе ежу дома, забяспечваліся абедамі ў сталойцы. Праграма “Цёплы дом” прадугледжвала магчымасць у сямейнай абстаноўцы збірацца 2–3 разы на тыдзень групе адзінокіх састарэлых яўрэяў, каб сустрэцца яўрэйскія святы, адзначаць дні нараджэння, знайсці суразмоўцаў, клапаціцца адзін аб адным. Кожную пятніцу на сустрэчу шабата ў Цэнтр прыходзілі каля 20 чалавек (болей не дазваляла памяшканне), рэгулярна адбываліся сустрэчы з цікавымі асобамі, лекцыі на тэмы, якія цікавілі людзей.

Яўрэйская бібліятэка “Хэсэда” налічвала ў фондах больш за 1000 асобнікаў кніг, арганізоўвала і праводзіла літаратурныя вечарыны, фестывалі яўрэйскай кнігі, як для яўрэяў, так і для ўсіх жыхароў Магілёва.

Пры “Хэсэды” дзейнічаў вакальны ансамбль і аматарскі тэатр, у рэпертуары якога меліся п’есы, як класікаў яўрэйскай літаратуры, так і сучасных аўтараў. Тэатр выступаў перад жыхарамі горада, выязжаў з спектаклямі ў раённыя мястэчкі і за межы вобласці.

Фінансаваўся “Хэсэд” такім жа чынам, як і яўрэйская нядзельная школа.

У 1999 годзе паўстала пытанне аб стварэнні абшчынага цэнтру ў г. Магілёве, як каардынатора працы ўсіх яўрэйскіх арганізацый і праграм дыяспары, якія дзейнічалі ў горадзе. Быў выбраны “Савет абшчыны”. Аднак адсутнасць свайго памяшкання, недахоп фінансавання, міжасабовыя канфлікты не дазволілі ў разглядаемы перыяд наладзіць яго эфектыўную працу. Тым не менш, савет арганізоўваў “яўрэйскую прысутнасць” на Святах горада, выезды на Дні нацыянальных культур Беларусі, ладзіў калі–некалі яўрэйскія святы з удзелам некалькі сотняў чалавек розных узростаў з спевамі,

танцамі, гульнямі і вясёлымі вячэрамі.

У 2003-2005 гады дабрачынны цэнтр “Хэсэд Барух”, сямейны і маладзёжны клубы, хор ветэранаў “Мішпоха”, вакальны ансамбль моладзі “Тайлебех”, два ансамбля танцаў (дзіцячы “Отазей” і сумесны для дзяцей і іх бацькоў “Сімха”), тэатр “Шалом” дзейнічалі пры Магілёўскай яўрэйскай абшчыне.

У 2004 годзе большасць мерапрыемстваў, што праводзіліся Магілёўскай яўрэйскай абшчынай, былі прысвечаны 60-годдзю з дня вызвалення Беларусі ад гітлераўскіх захопнікаў. Гэта ўшанаванне ветэранаў вайны, іх сустрэчы з моладдзю, прыбіранне ў месцах масавых пахаванняў яўрэяў, фотавыстава аб гэта, прэзентацыя кнігі аб праведніках свету. Яскравай падзеяй года стаў фестываль клейзмерскай музыкі, які быў праведзены летам 2004 года з удзелам амбасады Ізраіля. Шмат увагі ў абшчыне надавалася працы з дзецьмі. Пры абшчыне працавала яўрэйская нядзельная школа, а таксама яўрэйская група ў дзіцячым садку.

Усе пытанні жыццядзейнасці абшчыны вырашала праўленне. Узначальваў яго У.Р.Шэлектар, які з’яўляўся першым віцэ-прэзідэнтам Саюза Беларускіх яўрэйскіх грамадскіх аб’яднанняў і абшчын.

Саюз беларускіх яўрэйскіх грамадскіх аб’яднанняў і абшчын, Магілёўская яўрэйская абшчына, Рэспубліканскі фонд “Халакост” арганізавалі і правялі 17–19.10.2000 г. у Магілёве Дубнаўскія чытанні: “Спадчына Сямёна Дубнава і вывучэнне гісторыі яўрэяў у краінах СНД і Балтыкі”.

У горадзе існавалі (2003 год) тры іўдзейскія рэлігійныя абшчыны. Першая і самая буйная, якая была створана болей 10 год таму, прапаведвала артадаксальны іўдаізм. Згодна спісу, яе склад налічваў каля 1000 чалавек. Реальна веруючых і прымаючых удзел у маленнях усяго каля 30–50 асоб. Пры гэтай абшчыне дзейнічаў маладзёжны клуб “Эзра”. Некалькі год таму была зарэгістравана Аўтаномная іўдзейская рэлігійная абшчына, якая схілялася да хасідскага накірунка. Колькасна яна крыху саступала першай. У Магілёве існавала і Абшчына прагрэсіўнага іўдаізма, якая была юрыдычна зарэстравана ў 2003 годзе. У адрозненні ад першых двух яе членамі з’яўляліся яўрэі 30–45 год: настаўнікі, урачы, інжынеры, якія спрабавалі пасля доўгіх год суцэльнага атэізму, вярнуцца да сваіх каранёў. Пры гэтай абшчыне дзейнічаў маладзёжны клуб “Нецер” і яўрэйская група з 20 дзяцей у адным з дзіцячых садкоў Магілёва.

Часткай грамадскага клопату яўрэяў Магілёва з’яўляўся стан яўрэйскіх могілак, якія існуюць з сярэдзіны XVIII ст.²⁸⁴ У 2003-2005 гг. аховай і

²⁸⁴ На сённяшні дзень могілкі апынуліся ў самым цэнтры горада. Яшчэ напрыканцы 1970-х гадоў, калі хрысціянскія могілкі сталі перапоўненымі, па рашэнню гарадскіх уладаў, у сярэдняй частцы могілак на “вольных месцах” сталі хаваць і неяўрэяў. Праз некалькі год і там не засталася месцаў для пахаванняў. Тады хрысціянскія пахаванні (ці лепей сказаць атэістаў) сталі з’яўляцца ў старажытнай частцы могілак. Прычым гэта суправаджалася сапраўдным вандалізмам: старыя пахаванні выкопваліся, адбываўся крадзёж з яўрэйскіх пахаванняў лепшых гранітных і мармуравых пліт, якія пасля апрацоўкі ўсталёўваліся на магілах неяўрэяў. У некаторых месцах могілак утварыліся цэлыя горы з старых яўрэйскіх пахавальных пліт. Да нашага часу было знішчана некалькі сотняў яўрэйскіх пахаванняў. Бясконцыя звароты яўрэйскай

аднаўленнем могілак займалася Іудзейская рэлігійная абшчына. На грошы фундатараў была ўстаноўлена новая агароджа, зноў усталявана большая частка пахавальных пліт, вялася ахова могілак ад недазволенага пахаванняў. У 2002 годзе на могілках быў устаноўлены помнік, на якім зроблены надпіс: "Тут ляжаць рэшткі магілёўскіх яўрэяў, раней пахаваных на гэтых могілках, чый пакой быў варварскі патрывожаны".

Арганізацыяй і падрыхтоўкай эміграцыі ў Ізраіль займалася спецыяльнае агенства "Сахнут", якое не вельмі ахвотна агалошвала канкрэтныя дадзеныя па гэтаму пытанню. Дзейнасць "Сахнута" распаўсюджвалася і на Магілёў, дзе пад яго патранажам дзейнічалі курсы па вывучэнню мовы іўрыт, два маладзёжных клубы, у якіх школьнікаў і студэнтаў рыхтавалі да тэсціравання па спецыяльных праграмах навучання ў Ізраіле. Найвялікшая хваля эміграцыі апошні раз з Магілёва была ў 1999 годзе. Цяпер колькасць увесць час памяншаецца. У 2003 годзе па афіцыйным дадзеным, эміграцыя ў Германію і ЗША сярод яўрэйскага насельніцтва параўнялася з эміграцыяй у Ізраіль. Калі некалькі год таму па абучаючым праграмам выязжалі ў Ізраіль сотні маладых людзей цяпер толькі дзесяткі.

Яўрэйскія калектывы вобласці былі сталымі удзельнікамі і лаўрэатамі рэспубліканскіх і абласных фестывалей нацыянальных культур, аглядаў мастацкай і нацыянальнай творчасці. Так, 7 снежня 2003 года ў абласным тэатры драмы і камедыі імя В. Дуніна-Марцінкевіча (знаходзіцца ў горадзе Бабруйску) адбыўся 7-ы фестываль яўрэйскай кнігі. Спецыяльна да фестывалю абшчынай быў выдадзены буклет "Бабруйскі след..." з біяграфіямі і фрагментамі твораў гасцей свята. Акрамя таго, яўрэйская абшчына выступіла ініцыятарам стварэння так званай "Алеі праведнікаў" у гарадскім парку – у гонар асоб, якія ратавалі яўрэяў ад гітлераўцаў. Ініцыятыва была падтрымана гарвыканкамам і рэалізавана на прынцыпах частковага фінансавання ў межах падрыхтоўкі да святкавання 60-годдзя вызвалення Бабруйска ад гітлераўскіх захопнікаў.²⁸⁵

Больш за чатыры гады ў Магілёве дзейнічала грамадскае аб'яднанне азербайджанцаў "Хазар", мэтай якога з'яўлялася прапаганда нацыянальных традыцый, рэалізацыя грамадзянскіх, сацыяльных і культурных правоў і свабод азербайджанцаў у дзяржаўных і іншых установах, дабрачынная дзейнасць. У 2003 годзе пры ГА "Хазар" была створана нядзельная школа. Была заключана дамова на арэнду памяшкання для заняткаў у школе з упраўленнем уласнасці гарвыканкома. Заняткі праводзіліся ў памяшканні дзіцячай музычнай школы № 4. Таварыства запрасіла двух выкладчыкаў з Рэспублікі Азербайджан для выкладання азербайджанскай мовы, гісторыі, традыцый і культуры азербайджанскага народа дзецям і падлеткам, бацькі якіх увесць час пражывалі на тэрыторыі Магілёўскай вобласці. Кіраўніцтва Кангрэса Азербайджанскіх абшчын, пры актыўным удзеле таварыства

грамадскай ў дзяржаўных установах не давалі вынікаў, пахаванні неяўрэяў на яўрэйскіх могілках працягваліся, знішчаючы існуючыя пахаванні.

²⁸⁵ Пушкін, І.А. Гістарычная і культурная спадчына горада Магілёва: Курс лекцый / І.А. Пушкін. – Магілёў: УА "МДУХ", 2006. – С. 142.

“Хазар”, вылучыла прапановы аб усталяванні пабрацімскіх сувязяў паміж гарадамі Магілёў і Сумгаіт. Аб гэтам вялася размова 02.10.2003 г. падчас сустрэчы намесніка старшыні Магілёўскага гарвыканкома з намеснікам Дзяржаўнага камітэта Азербайджанскай Рэспублікі па працы з азербайджанцамі, якія жывуць за мяжою. У 2004 годзе, дзякуючы намаганням ГА “Хазар”, у Магілёве была ўсталявана памятная дошка ў гонар А.Ф.Везірава, які з’яўляўся ганаровым грамадзянінам Магілёва і быў азербайджанцам па нацыянальнасці.

У 2004 годзе грамадскае аб’яднанне азербайджанцаў “Хазар” правяло шэраг сустрэч з суайчыннікамі: у студзені з журналістамі газеты “Бу гюн” (Сёння) з Баку, у лютым з намеснікам старшыні Дзяржаўнага камітэта Азербайджана па працы з суайчыннікамі, якія жывуць за мяжой Н.Гараханавым, у маі з жаночай футбольнай камандай з Азербайджана “Гомрукчу”; у чэрвені з дачкою ганаровага грамадзяніна Магілёва А.Везірава – Т.Везіравай. Быў арганізаваны турнір па ўсходніх нардах, атрыманыя сродкі ад яго правядзення былі перададзены ў дом састарэлых вёскі Салтанаўка Магілёўскага раёну. Сябры аб’яднання адзначалі нацыянальныя святы Наўруз Байрам і 86-годзе з дня ўтварэння Рэспублікі Азербайджан; прынялі ўдзел у абласным і рэспубліканскім фестывалі нацыянальных культур; адаслалі віншавальныя паштоўкі 87 суайчыннікам-ветэранам Вялікай Айчыннай вайны, якія вызвалілі Магілёў. Пры аб’яднанні быў створаны дзіцячы ансамбль “Джуджаларым” (Цыпляты), які быў удзельнікам V Усебеларускага фестываля нацыянальных культур у г. Гродна.

За актыўны ўдзел у жыцці горада, захаванне і адраджэнне нацыянальных традыцый і ў сувязі з трохгоддзем існавання, 11 членаў ГА “Хазар” былі ў 2004 годзе ўзнагароджаны ганаровымі граматамі савета па справах рэлігій і нацыянальнасцей аблвыканкома і ўпраўлення культуры гарвыканкома.

У верасні 2005 года, згодна рашэння Магілёўскага абласнога суда, было ліквідавана Магілёўскае грамадскае аб’яднанне азербайджанцаў “Хазар” за правядзенне дзейнасці з парушэннямі заканадаўства. У адносінах да былога кіраўніка аб’яднання, які да таго ж з’яўляўся генеральным прадстаўніком Міжнароднага саюза грамадскіх аб’яднанняў “Саюз азербайджанцаў свету” у Рэспубліке Беларусь, узбуджана крымінальная справа. 42-гадовы азербайджанец абвінавачваўся ў машэнніцтве ў асабліва буйных памерах.²⁸⁶

У студзені 2006 года азербайджанская дыяспара ў абласным цэнтры заснавала Магілёўскае абласное грамадскае аб’яднанне “Азербайджанскае таварыства “Азеры””.

Грамадскія аб’яднанні армян “Масіс” і “Урарту” у 2004 годзе прымалі актыўны ўдзел у фестывалях нацыянальных культур у Магілёве і Гродна, творча арганізоўвалі святкаванні нацыянальных памятных дат і падзей, сумесна з гарадскім кінавідэапрадпрыемствам “Позірк” правялі кіналекторыі

²⁸⁶ Карпова, В. Обвиняют в мошенничестве / В. Карпова // Вечерний Могилёв. – 2005. – 7 окт. – С. 2.

аб гістарычнай радзіме. Аб'яднанні армян прынялі таксама ўдзел у фестывалях: “Вянок сяброўства”, “Залатая пчолка”, “Рамонак” і іншых, якія праводзіліся ў Магілёве і Бабруйску. З 24 па 29 лістапада 2004 года футбольная каманда ГА “Масіс” прымала ўдзел у чэмпіянаце Еўропы па футболе ў футзалах, які праходзіў у г. Баранавічы.

Прадстаўнікі грузінскай нацыянальнасці у г. Магілёве актыўна ўдзельнічалі ва ўсіх мерапрыемствах, якія праводзіліся ў вобласці і рэспубліцы. Таварыства “Іберыя” было зарэгістравана ў лістападзе 2004 года.

Шматобразнай культурнай і дабрачыннай дзейнасцю займалася Бабруйская нямецкая абшчына “Цэнтр нямецкай культуры”. Абшчына падтрымлівала шчыльныя сувязі з шэрагам дабрачынных устаноў Германіі, што дазваляла ёй аказваць значную дапамогу медыцынскім і адукацыйным установам горада, а таксама маламаёмасным катэгорыям насельніцтва. У 2003 годзе цэнтр нямецкай культуры нават аказаў спонсарскую дапамогу савету па справах рэлігій і нацыянальнасцей аблвыканкома ў выглядзе бясплатнага выдаткавання для патрэб савета кампутара і прынтара. У чэрвені 2003 года члены абшчыны прынялі удзел у Міжнародным фестывалі фальклёру “Вянок дружбы”. Пад час якога працаваў “нямецкі дворык”, у яго праграме была выстава кулінарных, кандытарскіх вырабаў і канцэртная праграма ансамбля “Лэрхен”. 24 жніўня 2003 года пры садзейнічанні Бабруйскага гарвыканкома абшчына правяла мерапрыемствы, якія былі прысвечаны 62-й гадавіне дэпартацыі немцаў Паволжа. Рашэннем гарвыканкома Бабруйска за № 21–33 ад 28.10.2003 г. Цэнтру нямецкай культуры для арганізацыі статутнай дзейнасці было прадастаўлена памяшканне на правах арэнды. Пры цэнтры працавала нядзельная школа з паглыбленым вывучэннем нямецкай мовы.

Улічваючы, што абшчынай кіруе пастар евангеліцка–лютэранскай царквы г. Бабруйска, дзейнасць абшчыны была шчыльна злучана з дзейнасцю лютэранскіх рэлігійных арганізацый як Рэспублікі Беларусь, так і замежжа.

У кастрычніку 2004 года абшчына набыла ва ўласнасць аднапавярховы дом па адрасу: вул. Урыцкага, 5 у Бабруйску. Пры цэнтры дзейнічалі 2 ансамблі: дарослы – “Жаўрукі” і дзіцячы “Званочки”.²⁸⁷

У апошнія гады актыўна дзейнічалі аб'яднанні палякаў вобласці. З інфармацыі савета па справах рэлігій і нацыянальнасцей Магілёўскага аблвыканкома можна даведацца аб працы Магілёўскага гарадскога аддзела Саюза палякаў на Беларусі.

Гарадскі аддзел ГА “СПБ” арганізаваў курсы па вывучэнню польскай мовы для дарослых і дзяцей. Працавалі дзіцячы хор, тэатр-студыя “Грацыя і пластыка”, відэа–клуб польскага фільма. Быў арганізаваны і праведзены конкурс мастацкага чытання “Вершы цвыркуна” і паэзіі Ю.Славацкага. Члены “СПБ”, калектывы мастацкай самадзейнасці гарадскога аддзела

---

²⁸⁷ Гадавыя справаздачы савета // Бягучы архіў савета па справах рэлігій і нацыянальнасцей Магілёўскага аблвыканкома.

прынялі ўдзел у Днях Влацлавека ў Магілёве, у VIII фестывале польскай песні ў Светлагорску, у II Міжнародным слёце польскай моладзі “Арлінае гняздо”. Намаганні аддзела ГА “СПБ” для дзяцей і моладзі былі арганізаваны дні польскай культуры ў клубе “Эверэст”, у СШ № 18 была праведзена вечарына, прысвечаная творчасці Ф.Шапэна. Аддзел таксама займаўся арганізацыяй адпачынку і аздаравлення дзяцей за мяжою.²⁸⁸

Польская мова вывучалася ў гуртках пры Магілёўскім “Доме польскім”, гуманітарным ліцэі МДУ імя Куляшова. Як прадмет польская мова вывучалася з першага класа ў СШ № 2 г. Магілёва, у дзіцячых садках №№ 34, 81 (сфарміраваны па адной групе). У МДУ імя Куляшова выкладаўся спецкурс польскай мовы. Пры “Доме польскім” дзейнічалі два харавых калектыва, бібліятэка.

У 2004 годзе польскія аб’яднанні неаднаразова арганізоўвалі музычна–літаратурныя вечарыны, якія былі прысвечаны юбілейным датам Польшчы і вядомым грамадскім дзеячам. Штогод праводзіўся фестываль польскага кіно, конкурс “Ведаеш лі ты польскае кіно?”, святкаванне дня Святога Валянціна, Вялікодныя і Калядныя сустрэчы.

У снежні 2004 года ў Доме польскім г. Магілёва была арганізавана выстава аб гісторыі і культуры палякаў на Магілёўшчыне.

21 кастрычніка 2006 года ўрачыстым канцэртам, які быў арганізаваны Магілёўскім аблвыканкомам у музычным вучылішчы, было адсвяткавана 10-годдзе Дома польскага ў Магілёве.

Утворанае ў 2003 годзе культурна-асветніцкае аб’яднанне ўкраінцаў “Дніпро” налічвала каля 50 украінцаў, якія жылі ў г. Магілёве. Гэта прадстаўнікі розных прафесій і узростаў. Асноўнай мэтай дзейнасці аб’яднання “Дніпро” з’яўлялася садзейнічанне нацыянальна-культурнаму адраджэнню ўкраінцаў, захаванню і развіццю ўкраінскай мовы, культуры, народных традыцый. Украінцамі Магілёва арганізоўваліся святочныя сустрэчы. На іх знаходзілі адзін аднаго землякі з розных куточкаў Украіны, абменьваліся ўспамінамі, спявалі любімыя спевы, частаваліся традыцыйнымі нацыянальнымі стравамі.

Культурна-асветніцкае аб’яднанне ўкраінцаў “Дніпро” праводзіла ў 2004 годзе тэматычныя вечарыны–сустрэчы, канцэрты, фотавыставы. Сярод іх: вечарыны, прысвечаныя творчасці М.В. Гоголя і Л. Украінкі, канцэрт украінскіх спеваў і інш. Арганізавала нацыянальны падворак пад час Свята горада. У аб’яднанні ладзіліся і фізкультурна–аздаравленчыя мерапрыемствы, а 6 членаў аб’яднання “Дніпро” у 2004 годзе за актыўны ўдзел у аздаравленчай акцыі “Магілёўская лыжня” былі адзначаны ганаровымі граматамі аргкамітэта.

У жніўні 2005 года па ініцыятыве аб’яднання ў горадзе, на левым беразе Дняпра, быў усталяваны помнік Т.Р.Шаўчэнку.

Магілёўскае ГТ “Рускае таварыства” правяло шэраг творчых акцый сумесна з іншымі нацыянальна–культурнымі аб’яднаннямі: конкурс

²⁸⁸Справаздача гарадскога аддзела СПБ // АКСРН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 3.

сачыненняў на тэму “Мая Радзіма”, спаборніцтва па ўсходніх нардах, экскурсійныя вандроўкі у Расію і г.д. Устанавіла дзелавыя адносіны з Масквою, Санкт-Пецярбургам, Цюменню, шэрагам іншых рэгіёнаў Расіі. Праводзіла вечарыны рускай паэзіі, раманса, эстраднай песьні. Урачыста былі праведзены ў 2005 годзе Сіманаўскія чытанні.

Удзельнікі мастацкай самадзейнасці таварыства рускай культуры “Русь” г. Бабруйска з’яўляліся шматразовымі дыпламантамі і лаўрэатамі гарадскіх, абласных і рэспубліканскіх аглядаў–конкурсаў і фестываляў.

Шматвобразная грамадска–культурная дзейнасць нацыянальных аб’яднанняў была яскрава бачна падчас розных фестывалей і святаў з удзелам этнічных супольнасцей. Так, пры правядзенні Міжнароднага фестывалю “Вянок дружбы” у Бабруйску армянская абшчына падрыхтавала двухгадзінную праграму каля будынка тэатра драмы і камеды імя В.Дуніна-Марцінкевіча. Цыганскі ансамбль г. Магілёва з’яўляўся удзельнікам усіх масавых святаў і гулянняў.

У 2003 – 2007 годах пры святкаванні Дня горада Магілёва прадстаўнікам нацыянальных супольнасцей выдзяляліся пляцоўкі па вуліцы Ленінскай і каля кінатэатра “Радзіма” (цэнтр горада і свята), на якіх яны арганізоўвалі забаўляльны праграмы з нацыянальнымі спевамі, танцамі, гульнямі, частаваннем нацыянальнымі стравамі.

Характарызуючы сітуацыю ў сферы міжнацыянальных адносін савет па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Магілёўскім аблвыканкоме палічыў “неабходным адзначыць станоўчую практыку работы ў дадзенай сферы кіраўніцтва Магілёўскага гарвыканкома”. Сапраўды, па выніках сустрэчы 7.02.2003 года старшыні гарвыканкома В.І.Шорыкава з кіраўнікамі нацыянальных аб’яднанняў, у праграму штогадовых мерапрыемстваў свята горада ўключаліся Дні культур нацыянальных супольнасцей Магілёва. Гарвыканкомам было разгледжана пытанне аб выдзяленні памяшканняў пад офісы для нацыянальных аб’яднанняў. Усім ім прапанаваны памяшканні ў будынку былога гатэлю “Дняпро” у цэнтры горада. На думку савета: “Правадзімая саветам і гаррайвыканкомамі работа па рэалізацыі правоў нацыянальных супольнасцей у сферы культуры, адукацыі, інфармацыі садзейнічала ўмацаванню палітычнай і сацыяльнай стабільнасці у рэгіёне, захаванню спакойнага міжнацыянальнага ўзаемадзеяння”.²⁸⁹

У сакавіку 2005 года ў Магілёве была створана Каардынацыйная Рада грамадскіх і нацыянальных аб’яднанняў, палітычных партый і прафсаюзных арганізацый горада. Мэтай яе стварэння была каардынацыя дзеянняў грамадскіх аб’яднанняў, выпрацоўка прапаноў для органаў дзяржаўнай улады, мясцовага самакіравання, прадпрыемстваў, устаноў і арганізацый на конт развіцця сацыяльнай і грамадскай актыўнасці грамадзян. У склад бюро Рады ўвайшлі прадстаўнікі 7 грамадскіх аб’яднанняў і палітычных партый. Старшынёй Рады стаў У.Р.Шэлекар, старшыня грамадскага

²⁸⁹ Пушкін, І.А. Гістарычная і культурная спадчына горада Магілёва: Курс лекцый. – Магілёў: УА “МДУХ”, 2006. – С. 144.

аб'яднання “Магілёўская яўрэйская абшчына”.²⁹⁰

Усе без выключэння нацыянальна-культурныя аб'яднанні прымалі ўдзел у абласным і рэспубліканскім турах фестывалю нацыянальных культур. Вынікам абласнога тура быў святочны трохгадзінны гала-канцерт, выстава-дэгустацыя нацыянальных блюдаў і напояў, выстава вырабаў народнай творчасці. У 2003 годзе пры падсумаванні вынікаў абласнога тура абласны савет па справах рэлігій і нацыянальнасцей традыцыйна заснаваў і уручыў два каштоўныя прызы: “Самаму юнаму ўдзельніку фестывалю” і “За вернасць традыцыям у нацыянальным мастацтве”.

Неабходна адзначыць, што найбольш значныя мерапрыемствы, якія арганізавалі і правялі нацыянальныя аб'яднанні, асабліва дабрачыннага характару, асвятляліся ў сродках масавай інфармацыі. Іх пазітыўная адзнака садзейнічала ўмацаванню сяброўства і узаемаразумення жыхароў вобласці розных нацыянальнасцей.

4.2.6 Мінская вобласць і горад Мінск.

У горадзе Мінске праводзіліся, як агульнанацыянальныя, так і рэгіянальныя мерапрыемствы грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі.

Да першых асабліва варта аднесці наступныя.

17 сакавіка 1996 года ў Мінску адбыўся першы Ўсебеларускі фестываль яўрэйскай культуры.

29.05.1999 г. Цэнтр украінскай песні “Січ” правёў V рэспубліканскі фестываль мастацтваў украінцаў Беларусі ў Мінску ў канцэртным зале Белдзяржфілармоніі.²⁹¹

20.06.1999 г. адбыўся V з'езд Усебеларускага аб'яднання яўрэйскіх арганізацый і абшчын.²⁹² VI з'езд праходзіў 19.06.2001 года.

29.01.2000 года адбылася канферэнцыя Рэспубліканскай грамадскай арганізацыі “Нямецкі дом” (г. Мінск).²⁹³

22–24.02.2000 г. абшчына беларускіх эстонцаў арганізавала і правяла ў Мінску “Свята Нацыянальнай Эстонскай культуры ў Рэспубліцы Беларусь”.

5–12.11.2000 г. у Мінску намаганнямі Саюза беларускіх яўрэйскіх грамадскіх аб'яднанняў і абшчын быў праведзены абшчынны фестываль яўрэйскай кнігі пад назвай “Шэсць вякоў прысутнасці на зямлі Беларускай”.

24.06.2000 г. у раёне Прылепскага возера ў Смалявіцкім раёне абшчына беларускіх эстонцаў адсвяткавала традыцыйнае эстонскае гулянне “Янаў дзень” у якім бралі ўдзел каля 80 асоб.²⁹⁴

Міжнародны фонд развіцця татара-башкірскай духоўнай спадчыны

²⁹⁰ Бубнаў, Ю.М., Пушкін, І.А. Паліталогія: Курс лекцый / Ю.М. Бубнаў, І.А. Пушкін. – Магілёў: УА “МДУХ”, 2006. – С. 88.

²⁹¹ Інфармацыя аб фестывалі // АКСПН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 1.

²⁹² Там жа.

²⁹³ Інфармацыйнае паведамленне аб канферэнцыі // АКСПН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 1.

²⁹⁴ Запрашэнне–праграма святкавання // АКСПН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 2.

“Чышма” 25–28.04.2001 г. у г. Мінску правёў свята паэзіі, якое было прысвечана 125-годдзю з дня нараджэння народнага татарскага паэта Г.Тукая.

У сакавіку 2001 года іўдзейскае рэлігійнае аб’яднанне ў Рэспубліцы Беларусь выказала ініцыявала вяртанне гістарычнай назвы ў Мінску вуліцы Калектарнай, перайменаваўшы яе ў вуліцу Яўрэйскую.

З 21.03.2001 г. у Мінску па ініцыятыве і намаганнямі Беларускага грамадскага аб’яднання грэкаў “Пелопанэс” праводзіўся тыдзень культуры Грэцыі, які быў прысвечаны 180-годдзю вызвалення Грэцыі ад асманскага іга.²⁹⁵

Саюз БЯГАА 21–23.10.2001 г. правёў Дні памяці, прысвечаныя 60-годдзю пачатка халакосту ў Беларусі. 11–18.11.2001 г. у Мінске Саюз разам з ГА “Яўрэйскае культурнае таварыства “Эмуна” правялі V абшчынны фестываль яўрэйскай кнігі.²⁹⁶

27.04.2002 г. у г. Мінске адбыўся VI Рэспубліканскі фестываль мастацтваў украінцаў Беларусі.

24.04.2002 г. у Мінску быў адкрыты Яўрэйскі абшчынны дом.

15.04.2003 г. яўрэйская абшчына г. Мінска адзначыла дзесяцігоддзе пачатку працы першых і на той час адзіных дзяржаўных яўрэйскіх класаў імя Хаіма Бяліка ў СШ № 132.²⁹⁷

7.03.2003 года ў Мінску ГА “Беларуская абшчына літоўцаў” здзейсніла адкрыццё “Літоўскай чытальні” на базе бібліятэкі № 20.

З 13.08.2004 г. па 15.09.2004 г. у Мінску ў Дзяржаўным літаратурным музеі Я. Купалы працавала выстава “Пайшло слова Тарасова горда, непакорна...”, якая была прысвечана 190-годдзю з дня нараджэння Тараса Шаўчэнкі і прымеркавана да Дня Незалежнасці Украіны (24 жніўня). У адкрыцці выставы (13 жніўня) браў удзел фальклёрны ансамбль беларускага грамадскага аб’яднання ўкраінцаў “Ватра”.²⁹⁸

У Мінску актыўна праводзіла працу “Рускае таварыства”, аб чым сведчыць наступны дакумент:

“ План
работы Мінскага аддзялення “Рускага таварыства”
на 2003 год.

1. Падрыхтоўка і правядзенне Рэспубліканскага фестываля рускай культуры, прысвечанага году Ф.Цютчава – I паўгоддзе.
2. Стварэнне Рэспубліканскай асацыяцыі настаўнікаў рускай мовы – I квартал.
3. Распрацоўка турыстычных маршрутаў “Па месцах рускай культуры ў Беларусі” (Мінск–Бабруйск–Целуша, Мінск–Навагрудак). – студзень / люты.
4. Творчае супрацоўніцтва з культурнымі цэнтрамі Расіі (Масква, СПб,

²⁹⁵ Інфармацыя аб’яднання // АКСРН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 1.

²⁹⁶ Праграма фестывалю // АКСРН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 2.

²⁹⁷ Запрашэнне // АКСРН. – Спр.03–04, 2003. – Т. 1.

²⁹⁸ Наша слова. – 2004. – 18 жніўня. – С. 4.

- Варонеж, Арол, Смаленск) – на працягу года.
5. Удзел у правядзенні школьных алімпіяд і конкурсаў па рускай мове – на працягу года.
  6. Выступленне мастацкіх калектываў “Рускага таварыства” у Мінску, гарадах Беларусі – на працягу года.
  7. Падрыхтоўка да выдання і выданне кнігі М.Ткачова “Міцкевіч і Пушкін” – I паўгоддзе.
  8. Канцэртныя выступленні студыі “Славія” мастацкі кіраўнік С.Мерзлюк (Мінск, гарада Беларусі) – на працягу года.
  9. Канцэртныя выступленні Рускага хора імя Нікіцінай (Мінск, гарада Беларусі, Расіі) – на працягу года.
  10. Удзел у Міжнародных канферэнцыях і круглых сталах па праблемах рускай культуры – на працягу года.

Тэматычныя мерапрыемствы.

Філасофскія чытанні:

1. А.Лосеў – філосаф Сярэбранага веку, да 100-годдзя з дня нараджэння – верасень.
2. В.Салаўёў і руская філасофія, да 150-годдзя – I квартал.
3. Л.Талсты і руская літаратура, да 175-годдзя. Разам з кафедрай рускай літаратуры БДУ – верасень.

Навукова-публіцыстычныя чытанні:

1. Навука. Жыццё. Чалавецтва. Да 140-годдзя В.Вернадскага – красавік.
2. Літаратурная вечарына, прысвечаная 200-годдзю М.Языкова – красавік.
3. Літаратурна-мастацкая вечарына: рускае музычнае і вакальнае мастацтва: С.Рахманінаў, Ф.Шамякін – сакавік.
4. Літаратурная вечарына прысвечаная 100-годдзю з дня нараджэння М.Забалоцкага – май.
5. Прышвінскія чытанні, да 130-годдзя – люты.
6. Літаратурная вечарына да 185-годдзя І.Тургенева – лістапад.
7. Літаратурная вечарына да 200-годдзя Ф.Цютчава – снежань.
8. Літаратурна-музычная вечарына: А.Барадзін і “Магутная кучка” у рускай музычнай культуры, да 170-годдзя з дня нараджэння – лістапад.

Падрыхтоўка і ўдзел у V Усебеларускім фестывалі нацыянальных культур (5.04.2003 г.), у Міжнароднай канферэнцыі па правах чалавека.

Аддзяленні “Рускага таварыства” у Брэсце, Віцебску, Гродна, Гомеле, Магілёве плануець сваю працу ў адпаведнасці з сваімі творчымі магчымасцямі і прымаюць удзел у агульных фестывалях самастойна.²⁹⁹

Грамадская і культурна-асветніцкая дзейнасць прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей на тэрыторыі Мінскай вобласці па стану на канец III квартала 2003 года (згодна афіцыйных звестак РВК) добра праследжваецца з інфармацый раёнаў аб этнаканфесійнай сітуацыі на іх тэрыторыі.³⁰⁰

²⁹⁹ План працы аб’яднання // АКСПН. – Спр. 03–04, 2003. – Т. 2.

³⁰⁰ Інфармацыя РВК // АКСПН. – Спр. Матэрыялы да калегіі № 8 ад 30–31.10.2003 г.

У шэрагу раёнаў Мінскай вобласці (Старадарожскім, Любанскім, Маладзечанскім, Мядзельскім, Салігорскім, Крупскім, Лагойскім, Чэрвенскім, Смалевіцкім, Копыльскім, Слуцкім, Уздзенскім, Жодзінскім, Пухавіцкім і г. Заслаўле) не дзейнічалі зарэгістраваныя нацыянальна-культурныя аб'яднанні нацыянальных супольнасцей.

У г. Барысаве былі зарэгістраваны і дзейнічалі гарадскі аддзел ГА “СПБ” і яўрэйскае ГА “Святло Меноры”. Неабходна адзначыць, што ў іх склад уваходзіла таксама частка жыхароў Барысаўскага раёну.

ГА “Асветніцкае таварыства яўрэйскай гісторыі і культуры “Святло Меноры” аб'ядноўвала каля 940 чалавек. Яго дзейнасцю былі ахоплены Барысаў, Жодзіна, Крупкі, Халапенічы. Іўрыт вывучалі 28 дарослых у “ульпане” (гуртке) і дзеці ў нядзельнай школе пры СШ № 18 (20 чалавек). Пры аб'яднанні: існаваў маладзёжны клуб “Дарога надзеі” (31 чал.), былі арганізаваны 2 групы па вывучэнню англійскай мовы, гурток “Юны праграміст” (20 чал.), дзейнічаў дабрачынны цэнтр “Хэсэд Эмуна” на ўліку ў якім значылася 382 асобы, якія рэгулярна атрымоўвалі харчовую дапамогу. Праграмай “дагляд на даму” абслугоўваліся 29 чалавек. Цэнтр арганізаваў і правёў розныя мерапрыемствы. У лютым 2003 года на базе “Хэсэд Эмуна” была арганізавана і дзейнічала тэатральная студыя.

Гарадскі аддзел ГА “СПБ” аб'ядноўваў 156 чалавек. Польшкую мову вывучалі 252 чалавек: у гімназіі № 2 – 152 вучня, СШ № 20 – 67 вучняў, у “Доме польскім” – 33 вучня. “Дом польскі” у Барысаве быў адкрыты 05.10.2002 года. У ім былі размешчаны: бібліятэка польскай літаратуры, класы для вывучэння польскай мовы, памяшканне для правядзення культурных мерапрыемстваў. У СШ № 20 меліся калектыў спеваў і танцаў, тэатральны, якія ставілі спектаклі (у тым ліку на польскай мове), праводзілі канцэрты, на якіх прадстаўлялася польская культура.³⁰¹

У Беразіно з 22.11.1999 года значыўся на ўліку ў райвыканкоме Бярэзінскі гарадскі аддзел ГА “СПБ”. У сваім складзе ён налічваў 30 членаў і праводзіў мерапрыемствы на базе гарадской сярэдняй школы. Асноўны накірунак дзейнасці – гуртковая работа з вучнямі старэйшых класаў па вывучэнню польскай мовы і культуры.

У Бярэзінскім раёне (Калодзішчыцкі вайсковы гарадок) на базе Калодзішчанскай вясковай бібліятэкі № 2 праводзіла працу культурна-грамадская арганізацыя ўкраінак “Обрый” (Гарызонт), у яе склад уваходзілі жанчыны ўкраінаскага паходжання. У 2002 годзе члены “Обрыя” арганізавалі шмат мерапрыемстваў, якія былі прысвечаны Т.Шаўчэнку, у сувязі з тым, што 2002 г. быў аб'яўлены ўладамі годам Т.Шаўчэнкі ў Беларусі. Наогул, па інфармацыі райвыканкома, іх дзейнасць (жанчын-украінак згуртаваных у аб'яднанне “Обрый”) займала значнае месца ў грамадскім, духоўным і культурным жыцці раёна.

Значную культурна-асветніцкую працу праводзіў раённы аддзел ГА “СПБ” у Валожынскім раёне. Ён меў 5 сваіх аддзяленняў і аб'ядноўваў каля

³⁰¹ Інфармацыя Барысаўскага РВК // АКСРН. – Спр. Матэрыялы да калегіі № 8 ад 30–31.10.2003 г.

500 асоб. У 2003 годзе ў г.п. Івянец быў адкрыты “Польскі дом”. Найбольш актыўна паводзілі сябе члены Вішнявецкага аддзялення Валожынскага раённага аддзелу ГА “СПБ” – у 2003 годзе правялі канферэнцыю, знялі відэафільм аб мясцовых паляках. Была добра вядома, у наваколлі і за яе межамі, дзіцячая група “Вішнявецкія шпакі”. У Сівіцкім аддзяленні існаваў дзіцячы ансамбль “Польскія квяты”, у мясцовай школе (кабінеце замежных моў) выпускалася насценная газета “Язык польскі”.

У Вілейскім раёне дзейнічаў раённы аддзел ГА “СПБ”, які штогод праводзіў вялікае мерапрыемства “Калядныя сустрэчы”. Яно, па выказванні мясцовых кіраўнікоў раёна, мела “маштабны” памер. З ініцыятывы грамадскага аб’яднання ў 4-х установах адукацыі вялося вывучэнне польскай мовы (147 дзяцей).

У Дзяржынскім раёне жыло 4,7% палякаў. У 2001 годзе быў зарэгістраваны Дзяржынскі гарадскі аддзел “СПБ” (40 чалавек). Нягледзячы на тое, што вялікай грамадскай працы аддзел не веў, у Дзяржынскай гімназіі па выбару польскую мову вывучалі: 2001 год – 257 чал., 2002 год – 352 чал., 2003 год – 360 чал.

Плённа працаваў у Клецкім раёне аддзел ГА “СПБ” (117 чалавек). Быў арганізаваны і дзейнічаў ансамбль польскіх спеваў і танцаў “Крынічанька” і маладзёжная вакальна-інструментальная група “Надзея”. Польская мова вывучалася на базе Клецкага ВВК (УПК) – 25 чалавек, у 2002 годзе ў СШ № 3 – 29 чалавек. 2 асобы з’яўляліся студэнтамі-завочнікамі і вучыліся ў магістратуры Беластоцкага ўніверсітэта (Польшча). 23 члена аб’яднання ў 2003 годзе выпісвалі газету “Głos znad Niemna”.

Значная колькасць грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей была зарэгістравана і дзейнічала ў горадзе Маладзечна: мясцовы аддзел ГА “СПБ” (134 чалавек), “Маладзечанскае яўрэйскае таварыства” (100 чалавек), ГА “Рускае таварыства” (27 чалавек), Беларускае ГА грэкаў “Пеліпанэс” (14 чалавек), украінскае культурна-асветніцкае аб’яднанне “Краяны” (17 чалавек).

Намаганні гэтых нацыянальных грамадскіх аб’яднанняў была праведзена вялікая колькасць культурных мерапрыемстваў, канцэртаў, быў арганізаваны адпачынак і аздаравленне дзяцей у Польшчы, Грэцыі. Добра вядомы сваімі спевамі далёка за межамі раёна ансамбль польскай песні “Ютшанка” (Ранішні світанак), украінскі гурт “Краяны”. У Маладзечна польская мова вывучалася ў 4 установах адукацыі, 11 выпускнікоў школ горада вучыліся ў ВНУ Польшчы. Грэчаскую мову вывучалі 25 вучняў у СШ № 3.

Дзякуючы намаганням літоўскай дыяспары ў 2003 годзе ў Маладзечна быў выдадзены зборнік “Літоўская паэзія”, які стаў значнай падзеяй у літоўска-беларускіх культурных дачыненнях.³⁰²

Варта прывесці словы з афіцыйнай справаздачы Маладзечанскіх уладаў

---

³⁰² Ціхаміраў, А. Беларускі-літоўскія ўзаемаадносіны ў 1991–2006 гг. / А. Ціхаміраў // Беларускі гістарычны часопіс. – 2007. – № 7. – С. 10.

(2003 г.), якія, у цэлым, цалкам адпавядаюць стану грамадскай і культурна-асветніцкай дзейнасці нацыянальных супольнасцей у розных рэгіёнах Рэспублікі Беларусь:

“...Належыць адзначыць, што паміж грэчаскім, рускім, польскім, украінскім і яўрэйскім нацыянальна-культурнымі аб’яднаннямі існуе шчыльная ўзаема сувязь і іншае супрацоўніцтва, абагачаючае розныя культуры.

Кожнае нацыянальна-культурнае аб’яднанне мае трывалыя сувязі з краінай паходжання. Так, напрыклад ГА “СПБ” штогод накіроўвае на вучобу для атрымання вышэйшай адукацыі выпускнікоў школ горада...

Дзейнасць аб’яднанняў вельмі шматвобразна. Асаблівай адметнасцю іх з’яўляецца шчыльнае гарманічнае яднанне з беларускай нацыянальнай культурай.”³⁰³

У Нясвіжскім раёне праводзілі працу: раённы аддзел ГА “СПБ” і Сноўскі вясковы аддзел ГА “СПБ” (142 члена). З 1993 года дзейнічаў дзіцячы ансамбль спеваў і танцаў “Нясвіжанка” (30 чал.). Каля 100 асоб у якасці факультатыўнага курса ў 2003 годзе вывучалі польскую мову. Мясцовыя актывісты з ліку польскага насельніцтва супрацоўнічалі з арганізацыямі Польшчы. Газета “Głos znad Niemna” мела ў раёне 48 падпісчыкаў.

У горадзе Салігорску 02.09.2002 года мясцовымі органамі ўлады было пастаўлена на ўлік Салігорскае яўрэйскае грамадскае аб’яднанне.

У горадзе Слуцку з 1996 года дзейнічала нацыянальна-культурнае аб’яднанне “Памятай”, якое ставіла перад сабою мэту вывучэння культуры яўрэйскага народа, арганізацыі вольнага часу і дабрачыннай дапамогі яўрэйскаму насельніцтву горада. Аб’яднанне ўваходзіла ў склад Беларускага аб’яднання яўрэйскіх арганізацый і абшчын. 130 чалавек – членаў ГА “Памятай” атрымлівалі дапамогу ад Амерыканскай дабрачыннай арганізацыі “Джойнт”. У горадзе на працягу некалькі год працавала нядзельная школа (25 дзетак), якая была арганізавана Ізраільскім культурным цэнтрам.

У Стаўпцоўскім раёне былі зарэгістраваны і дзейнічалі вясковыя аддзелы ГА “СПБ” у вёсках Рубяжэвічы і Дарэўнае. Аддзелы палякаў у горадзе Стаўпцы і вёсцы Налібокі афіцыйна не былі зарэгістраваны, але пэўную працу праводзілі. У 2 сярэдніх школах раёну і доме творчасці было наладжана вывучэнне польскай мовы для жадаючых. Усяго польскую мову вывучалі ў 2003 годзе 218 вучняў. У Рубяжэвічах дзейнічаў польскі “Тэатр польскага актара”, праводзілася добраўладкаванне ўстановаў “Дом польскі”.

На тэрыторыі вобласці дзейнічаў “Яўрэйскі дабрачынны фонд “Хэсэд–Рахамім”. У перыяд з 1995 па 2005 гады фонд актыўна займаўся дабрачыннай дзейнасцю, у прыватнасці, аказываў падтрымку каля 7000 жыхароў г. Мінска. У сваёй дзейнасці ён кіраваўся 20 праграмамі: сацыяльны дагляд на даму, дастаўка штодзённых гарачых абедоў на дом; замена бялізны; штодзённых гарачыя абеды маламаёмасным; прадстаўленне медыцынскага абсталявання і лекаў хворым і г.д. Да таго ж “Хэсэд–Рахамім” аказаў дапамогу: гарадской

³⁰³ Інфармацыя Маладзечанскага РВК // АКСПН. – Спр. Матэрыялы да калегіі № 8 ад 30–31.10.2003 г.

Асацыяцыі бацькоў дзяцей-інвалідаў, Фонду дапамогі “26 красавіка”, арганізацыі інвалідаў Чарнобыля, гарадскому таварыству інвалідаў, Савету жанчын, шматдзетным бацькам, інвалідам вайны Партызанскага Раёну г. Мінска і інш.³⁰⁴

Такім чынам, аналіз дзейнасці грамадскіх арганізацый нацыянальных супольнасцей на рэспубліканскім і рэгіянальным узроўне засведчыў, што ў Рэспубліцы Беларусь дзяржава рэгулявала адносіны паміж сацыяльнымі, нацыянальнымі і іншымі супольнасцямі на аснове прынцыпаў роўнасці перад законам, павагі іх правоў, інтарэсаў.

Дзяржава несла адказнасць за свабоднае развіццё культур усіх нацыянальных супольнасцей. Усе былі роўныя перад законам і мелі правы без усялякай дыскрымінацыі на роўную абарону правоў і законных інтарэсаў. Кожны меў права на свабоду аб’яднанняў, захоўванне сваёй нацыянальнай прыналежнасці.

У той жа час, існавалі пэўныя праблемы, якія былі выкліканы статусам грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі. На думку М.Несцяровіча “хоць грамадскія арганізацыі ў Рэспубліке Беларусь пазбавіліся жорсткай апекі дзяржаўных органаў, механізм дакладнага і пастаяннага ўзаемадзеяння, сацыяльнага партнёрства з імі фактычна не быў створаны. Яго адсутнасць і сёння працягвае істотна зніжаць магчымасці рэальнага ўдзелу грамадскіх арганізацый у выпрацоўцы палітыкі краіны, кіраванні дзяржаўнымі і грамадскімі справамі”.³⁰⁵

Грамадскія арганізацыі нацыянальных супольнасцей рэалізавалі культурна-асветніцкія, інфармацыйныя, дабрачынныя і адукацыйныя праграмы, у тым ліку і пры падтрымцы рэспубліканскіх, абласных, раённых і гарадскіх уладаў. Дзейнасць усіх нацыянальных фарміраванняў была ў асноўным у культурна-асветніцкім накірунку.

На правядзенне культурна-асветніцкіх мерапрыемстваў нацыянальных аб’яднанняў мэтавым парадкам на конкурснай аснове выдаткоўваліся сродкі з агульнадзяржаўнага і мясцовых бюджэтаў. З мясцовых бюджэтаў фінансавалася развіццё самадзейнага мастацтва, дацэравалася дзейнасць устаноў культуры, якія былі створаны нацыянальнымі грамадскімі аб’яднаннямі.

³⁰⁴ Справаздача аб выніках дзейнасці фонду // АКСРН. – Спр. 03–04, 2000. – Т. 1.

³⁰⁵ Несцяровіч, М.Б. Узаемаадносіны дзяржаўнай улады і грамадскіх арганізацый у Беларусі (1917–2000 гг.) / М.Б. Несцяровіч // Весці НАНБ. Серыя гуманітарных навук. – 2005. – № 2. – С. 58.

4.3 Праявы нацыянальнага экстрэмізму ў беларускім грамадстве ва ўмовах глабалізацыі

Праблема нацыянальных узаемаадносін выклікае вялікую зацікаўленасць не толькі навукоўцаў, але ў цэлым шырокія колы грамадства. Асаблівую актуальнасць яна набывае ва ўмовах сучаснага палітычнага жыцця, надзвычай дынамічнага, абвостранага міжнацыянальнымі і міжканфесійнымі канфліктамі, якія адбываюцца ў розных краінах свету.

Беларусі ўдалося пазбегнуць такіх складаных працэсаў у шмат чым, дзякуючы своеасабліваму менталітэту насельніцтва.

Разам з тым, нельга казаць, што ў нацыянальных узаемаадносінах Беларусі не існуе праблем. Адной з самых небяспечных з’яўляецца магчымая пагроза ўзрастання нацыянальнага экстрэмізму. Аналіз экстрэмісцкіх настрояў моладзі Беларусі (узрост да 30 год) за 1997–1998 годы шляхам сацыялагічных апытванняў засведчыў, што 6,9% ад агульнага ліку рэспандэнтаў лічылі магчымым свой асабісты ўдзел у нацыяналістычных пагромах.³⁰⁶ Апытванне моладзі (16–30 год), якое праводзілася ў 2004–2005 гг. на тэрыторыі Магілёўскай вобласці паказала, што пры пэўных умовах згаджаліся прыняць удзел у нацыянальных пагромах каля 8,9% моладзі. Гэтая лічба даволі высокая, улічваючы тое, што сярод грамадства Беларусі існуе “прыхаваная нацыянальная нецярпімасць” да цыганой, асоб каўказскай нацыянальнасці, яўрэяў.³⁰⁷ І чым больш складаная палітычная і эканамічная сітуацыя ў грамадстве, тым больш у агульнай масе насельніцтва з’явіцца актыўных асоб, якія будуць спрабаваць вырашыць свае праблемы шляхам нацыянальных абвінавачванняў, пошукаў ворагаў па нацыянальных прыкметах.

Ва ўмовах глабальнай трансфармацыі грамадства, сярод вялікай колькасці праблем, праблемы экстрэмізму і адчужанасці з’яўляюцца найбольш складанымі і найменш распрацаванымі. Пад экстрэмізмам звычайна разумецца прыхільнасць да крайніх поглядаў, мер. У той жа час, экстрэмізм – гэта адна з форм адчужанасці, найперш за ўсё адчужанасці ад агульначалавечых, агульнакультурных каштоўнасцей.

Экстрэмізм з’яўляецца злом, не вызначае зло (ліха) у поўным аб’ёме. Тэрмін “экстрэмізм” існуе для вызначэння толькі той часткі ліха, якую характарызуе зламыснасць, ліхадумства, шкоднасць. Экстрэмісцкае ліха – учынак, які ў адрозненні ад ненаўмыснага выпадковага зла – дзеяння, паходзіць з абсалютызацыі ўсяго крайняга і празмернага, з цалкам усвядомленага пераканання ў неабходнасці выкарыстоўвання найбольш кардынальных сродкаў. Аснова экстрэмізма ў непрымірымасці і

³⁰⁶ Динамика ценностных ориентаций молодежи в трансформирующемся обществе / Е.М.Бабосов, С.Е.Бабосов, Ю.М.Бубнов, В.А.Клименко, Т.И.Яковук и др. Под ред. академика Е.М.Бабосова. – Минск: ИООО “Современное слово”, 2001. – С. 129.

³⁰⁷ Пушкін, І.А. Студэнты ВУ і дзейнасць грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі / І.А. Пушкін // Социализация вузовской молодежи: состояние, проблемы и алгоритмы решений. Материалы Международной научно–практической конференции (Горки, 11–13 мая 2006 г.). В 2 ч. Ч. 1 / Под общ. ред. А.Р.Цыганова. – Горки: БГСХА, 2006. – С. 221 – 225.

радыкалізме.³⁰⁸

Праявы экстрэмізму выяўляюць сябе ва ўсіх сферах чалавечай актыўнасці, асабліва на шляху самарэалізацыі і самаудасканалення. Ён у адрозненні ад экстрэмальнасці, абвастрае сітуацыю, даводзіць яе да крайнасці, да балючых супярэчнасцей, у выніку спакойнае канструктыўнае рашэнне любой праблемы, асабліва такой як нацыянальная, як правіла, робіцца немагчымым.

У перыяд 1990–2005 гады ў Рэспубліцы Беларусь заўважаліся праявы нацыянальнага экстрэмізму. Гэта дазваляе сцвярджаць аналіз пэўных падзей, а таксама праграмных дакументаў і выказванняў лідараў асобных, афіцыйна зарэгістраваных уладамі Беларусі, нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў.

Так, у 1990 годзе ў некалькіх раёнах Гродзенскай вобласці, асабліва Воранаўскім і Астравецкім, “праяўляўся прыкметны інтарэс экстрэмісцкі настроеных асоб з Літвы... Там мелі месца спробы распальвання нацыяналістычных настрояў сярод літоўцаў, выклікаць у іх незадавальненне ўмовамі жыцця ў БССР, імкненне далучыцца да Літоўскай ССР”.³⁰⁹

У тым жа годзе, згодна інфармацыі пракуратуры БССР: “Польскай грамадскацю, таксама вылучаліся прапановы аб адмове вывучэння беларускай мовы і літаратуры, выказвалася ідэя ўтварэння ў вобласці польскай аўтаноміі... Сярод палякаў, якія жылі ў рэспубліцы, укаранялася думка, што няма Польшчы без Гродна, Львова, Вільнюса”.³¹⁰

У другой палове 1990-х гадоў у касцёлах Беларусі з'яўлялася дзяржаўная сімволіка Рэспублікі Польшчы. Былі выпадкі адкрытага закліку да веруючых мяняць грамадзянства з беларускага на польскае.

Гэтая дзейнасць выклікала незадавальненне напачатку з боку беларускай нацыянальна-арыентаванай інтэлігенцыі, а пазней з боку ўрада Беларусі, які заявіў, што “ніякай антыбеларускай дзейнасці на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь беларускі ўрад не дапусціць”.³¹¹

Дзякуючы ўзважанай дзяржаўнай палітыцы і намаганням архібіскупа, кардынала К.Свёнтака ўдалося прыпыніць паланізатарскую дзейнасць касцёла на Беларусі.

У Беларусі нелегальна дзейнічалі мясцовыя філіі расійскіх нацыянальных партый і рухаў (ЛДПР, “Славянскі сабор”, РНЕ і г.д.), дзейнасць каторых мела экстрэмісцкую накіраванасць. Напрыклад, у маі 1999 года Камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце міністраў Рэспублікі Беларусь звяртаўся з пратэстам у Дзяржаўны камітэт па друку Беларусі наконт публікацыі ў газеце “Личность” 31.03.1999 года ў № 5–6

³⁰⁸ Томалинцев, В.Н. Новые походы в исследовании экстремизма с позиций социальной экстремологии / В.Н. Томалинцев // Шляхі Магілёўскай гісторыі: зборнік навуковых прац / Уклад. І.А.Пушкін, В.В.Юдзін. – Магілёў: Могилёв. обл. укр. тип., 2005. – С. 420-421; Томалинцев, В.Н. Новые походы в методологии исследования экстремизма с учётом особенностей молодёжной среды / В.Н. Томалинцев // Молодёжная галактика: Ежегодный Альманах – 2006. – СПб: НИИКСИ СПб, 2006. – С. 34.

³⁰⁹ Інфармацыя // НА РБ. – Фонд 4. – Воп. 156. – Спр. 612. – Арк. 55–56.

³¹⁰ Інфармацыя пракуратуры БССР // НА РБ. – Фонд 4. – Воп. 156. – Спр. 775. – Арк. 45–46.

³¹¹ Национально–государственные интересы Республики Беларусь / Под ред. Л.Ф.Заико. – Минск: Изд. В.М.Скаун, 1999. – С. 243.

інтэрв'ю з “кіраўніком рэгіянальнай арганізацыі партыі РНЕ Г.Самойлавым”. У матэрыяле ўтрымліваліся выказванні, якія абражалі яўрэяў і іудзеяў.³¹²

У 2004 годзе суполкі “РНЕ” (рускага нацыянальнага адзінства) працягвалі сваю нелегальную дзейнасць на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь (Гомельская, Магілёўская вобласці, Полацк, Орша).

У газеце “Славянская газета” за 1998 г. таксама былі апублікаваны артыкулы ў якіх прапагандавалася і распальвалася нацыянальная нецярпімасць. Згодна афіцыйнага заключэння Дзяржкамтэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей ад 25.03.1999 года ў газеце былі змешчаны матэрыялы ў якіх утрымліваліся выказванні, правакаваўшыя распальванне нацыянальнай і рэлігійнай нецярпімасці і варожасці, абражаўшыя нацыянальных пачуцці грамадзян. Канкрэтна: у № 19 – калонка рэдактара “О сущности сионизма”; рубрыка “Только факты. Пляски на костях предков”; № 27 – заява міжнароднага аб’яднання “Славянское возрождение”; калонка рэдактара “Красные праздники”; артыкул В.Ушкуйніка “Памятка русскому человеку”; № 28 – калонка рэдактара “К духовному славянскому самосознанию”; № 30 – калонка рэдактара “Демократический расизм” і інш.³¹³

У першым паўгоддзі 2000 года ў продажу з’явілася кніга “Война по законам подлости” (Мінск: Выдавецтва ЗАТ “Православная инициатива”, 1999). Дзяржкамтэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей асудзіў факт яе выдання, як не садзейнічаючы стабільнасці міжнацыянальных і міжканфесійных адносін і традыцый талерантнасці ў рэспубліке. Справа аб кнізе дайшла да судовага разбіральніцтва. Суд парушэнняў закона па Арт. 71 УК РБ (парушэнне нацыянальнага і расавага раўнапраўя) не знайшоў складу злачынства.³¹⁴

У № 5 за 2003 год (май) газета “Русский вестник” змясціла выказванні, якія абражалі нацыянальных і рэлігійных пачуцці яўрэяў-іудзеяў. Газета была зарэгістравана ў Расіі, але свабодна распаўсюджвалася ў Беларусі.³¹⁵

Па фактах нацыянальнай нецярпімасці не толькі на старонках СМІ, але і ў адносінах да месц пахавання, Камітэт рабіў звароты да адказных асоб з патрабаваннямі аб прыняцці адпаведных мер. У адказе Міністэрства ўнутраных спраў Беларусі за № 21/476 ад 12.08.2002 г. “Аб фактах вандалізму і ганьбавання яўрэйскіх помнікаў” зафіксавана наступнае: “...Сапраўды, у розныя перыяды часу на могілках мелі месца акты вандалізму, у выглядзе пашкоджанняў і ганьбаванняў помнікаў. Аднак, няма падстаў лічыць, што гэтыя дзеянні, як сведчыць практыка раследвання крымінальных спраў,носяць выключна антысеміцкі характар Так, у перыяд часу з 21.06. па 14.07.02 г. на могілках “Паўночныя” Мінскага раёна былі

³¹² Зварот Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей // АКСПН. – Спр. 03–04, 1999. – Т. 1.

³¹³ Пушкін, І.А. Праявы нацыянальнага экстрэмізму ў беларускім грамадстве ва ўмовах глабалізацыі / І.А. Пушкін // Социальные проблемы развития белорусского общества в условиях глобализации: Сб. статей / НАН Беларуси, Ін-т социологии; Редкол.: Евелькин (гл. ред.) и др. – Минск: А.Н.Вараксин, 2006. – С. 260.

³¹⁴ Там жа.

³¹⁵ Газетны артыкул // АКСПН. – Спр. 03–04, 2003. – Т. 1

зрынуты і часткова пашкоджаны 32 надмагілля, з якіх яўрэйскіх – 8. На праваслаўных могілках гарадоў Брэст, Пінск, Баранавічы, Івацэвічы здзейснены 4 акта вандалізма, але ніводнага ў адносінах помнікаў на яўрэйскіх могілках, якія размешчаны ў гэтых гарадах. На мусульманскіх могілках, якія знаходзяцца ў Слоніміскім раёне Гродзенскай вобласці ў гэты ж перыяд часу разламаны 6 надмагілляў... па факту здзеку над магіламі на яўрэйскіх могілках у г. Барысаве, які меў месца 7.07.02 г., на могілках “Паўночныя” Мінскага раёна, Стара-Уланавіцкім г. Віцебска і інш. узбуджаны і расследуюцца крымінальныя справы... Заяў ці зваротаў у аддзел унутраных спраў г. Барысава аб нападзе на яўрэйскую нядзельную школу, спробы падпалу яўрэйскага дабрачыннага цэнтра, а таксама аб быццам бы меўшым месца нападзе на офіс маладзёжнай яўрэйскай арганізацыі “Эзра” не паступала... Міністр У.Наумаў.”³¹⁶

2.04.2003 года быў здзейснены акт вандалізма на месце пахавання польскіх салдат у г. Ваўкавыску. Былі пабураны 24 помніка-крыжа, сапсаваны надпісы.³¹⁷

У 2001 г. з’явілася заява наступнага зместу: “Дзяржаўны камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей палагае, што ў матэрыялах, якія прадастаўляюцца прэс-службамі дзяржаўных органаў і інтэрв’ю пасадавых асоб, а менавіта Міністэрства ўнутраных спраў, маюць месца выказванні, якія садзейнічаюць фарміраванню негатыўных адносін да грамадзян цыганскай нацыянальнасці і могуць расцэнывацца як прыніжаючыя нацыянальныя пачуцці і годнасці грамадзян. Належыць адзначыць, што апублікаванне дадзеных аб нацыянальнасці асоб, якія здзейснілі правапарушэнні, не адпавядае заканадаўству Рэспублікі Беларусь і не садзейнічае падтрыманню яе міжнароднага аўтарытэта”.³¹⁸ Меліся на ўвазе тагачасныя паведамленні МУС, апублікаваныя ў СМІ аб нацыянальнай прыналежнасці правапарушальнікаў.

У лютым 2003 года ў Ленінскім РАУС г. Бабруйска праводзіліся мерапрыемствы па пастаноўцы на ўлік асоб з крымінальнымі схільнасцямі і якія патрабавалі прафілактычнага ўздзеяння з боку органаў унутраных спраў. Пры іх правядзенні былі дапушчаны грубыя парушэнні інструкцый, рэгламенціруючых дадзеную працу, што прывяло да абгрунтаванага абурэння шэрагу грамадзян – прадстаўнікоў грамадскай асацыяцыі цыган. ГА “Беларуская цыганская дыяспара” звярнулася са скаргамі ва ўсе інстанцыі, бо сутнасць мерапрыемстваў звязалася да татальных абследаванняў усіх запар дамоў, дзе жылі цыгане. Упраўленнем унутраных спраў Магілёўскага аблвыканкома было праведзена службовае разбіральніцтва. Начальнік УУС І.Сяргей паведаміў, што супрацоўнікі, якія дапусцілі парушэнне інструкцый

³¹⁶ Адказ МУС // АКСРН. Спр. 03–04, 2003. Т. 2.

³¹⁷ Інфармацыйны ліст // АКСРН. – Спр. 03–04, 2003. – Т. 1.

³¹⁸ Пушкін, І.А. Праявы нацыянальнага экстрэмізму ў беларускім грамадстве ва ўмовах глабалізацыі / І.А. Пушкін // Социальные проблемы развития белорусского общества в условиях глобализации: Сб. статей / НАН Беларуси, Ин-т социологии; Редкол.: Евелькин (гл. ред.) и др. – Минск: А.Н.Вараксин, 2006. – С. 260.

былі прыцягнуты да дысцыплінарнай адказнасці.³¹⁹

На вучэбна-метадычным зборы начальнікаў органаў унутраных спраў Рэспублікі Беларусь 14.10.2003 г. было патлумачана, што нельга вылучаць нацыянальнасць пры агалошванні вынікаў злачыннай дзейнасці асоб. Тым не менш у чэрвені 2004 года зноўку інфармацыя МУС, што 50% цыган маюць адносіны да гандлю наркотыкамі.³²⁰

Праявы экстрэмізму заўважаліся і ў дзейнасці асобных грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі.

Кіраўніцтва грамадскага аб'яднання “Прасвіта Берасцейшчыны” імя Т.Шаўчэнкі, Украінскага грамадска-культурнага аб'яднання Брэсцкай вобласці, рэдакцый газет “Берасцейскі край” і “Голас Берасцейшчыны” неаднаразова бяздоказна абвінавачвалі ў надрукаваных матэрыялах Рэспубліку Беларусь у прымусовай асіміляцыі і дыскрымінацыі ўкраінцаў, тым самым ствараючы падставы для ўзнікнення міжнацыянальнай напружанасці.

Аб гэтым сведчаць наступныя факты. Так, у № 6 (6) за 1996 год газеты “Берасцейскі край” сцвярджалася, што ў Беларусі “вядзецца антыукраінская кампанія”. У № 1 (10) за 1997 год была выказана думка, што “тэрыторыя Брэсцкай вобласці незаконна ўвайшла ў склад БССР”. На старонках газеты адзначалася, што: “у Беларусі пражывае звыш 1 млн. украінцаў”, “Берасцейшчына – этнічна ўкраінская зямля” (№30(39)), “Берасцейшчына заселена этнічнымі ўкраінцамі” (№ 33 (42)), “паўсюль у сельскай мясцовасці Брэсцкай вобласці людзі размаўляюць на ўкраінскай мове”, “украінцы не могуць без праблемаў чытаць украінскую прэсу, нармальна вучыць дзяцей у ўкраінскіх школах” (№ 34 (43)), “практычна з пасляваеннага часу да сёння ідзе метадычная паступовая работа па асіміляцыі народу ўкраінскай Берасцейшчыны” (№ 36 (45), 13.09.1997 г.).

Некаторыя ініцыятары ўкраінскага руху Брэсцкай вобласці заяўлялі аб пачатку складання “негатыўнага рэестру” тых асобаў, якія выказвалі ці выказваюць сваю нязгоду са спробамі ўкраінізацыі Берасцейшчыны. Гэта справа распачалася на старонках, створанага ў 1996 годзе, “Слоўніка Берасцейшчыны” (аўтар В.Леанюк). У ім Берасцейшчына названа “украінскім краем”, а на 6 старонцы змешчана наступнае: “мы павінны знайсці і памятаць ненавіснікаў украінства палескага... у такім памеры ведаць, як ведаем нацыянальных герояў, светлых патрыётаў”.³²¹

Дзіўным, калі не сказаць антыбеларускім, выглядае выступ кіраўніка Маларыцкага філіялу ГА “Прасвіта Берасцейшчыны” В.Харсюка на II Сусветным форуме ўкраінцаў. У сваёй прамове, сярод іншага, ён сцвярджаў: “Наша беларуская дзяржава стараецца скрыць нацыянальную прыналежнасць

³¹⁹ Там жа.

³²⁰ Там жа.

³²¹ Даведка аб дзейнасці ўкраінскіх аб'яднанняў // АКСРН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1; Пушкін, І.А. Праявы нацыянальнага экстрэмізму ў дзейнасці грамадскіх аб'яднанняў на Брэсчыне ў 1990–я гг. / І.А. Пушкін // Заходні рэгіён Беларусі вачыма гісторыкаў і краязнаўцаў: зборнік навук. артыкулаў / Гродз.дзярж.ун-т., рэдкалегія: І.П.Крэнь, У.І.Навіцкі, В.А.Белазаровіч (адк.рэдактары). – Гродна: ГрДУ, 2006. – С. 321-323.

палескага народу, ваража ставіцца да тых, хто дамагаецца засвядоміць палешукоў, што яны ёсць украінцы, а не якая-небудзь там невядомая мешаніна, мужыкі і гавораць па-маларыцкі, або па-мясцоваму”. В.Харсюк звярнуўся наконт Берасцейшчыны да ўкраінскага кіраўніцтва, якое знаходзілася на форуме, з запытам – ”чаму яно, маўляў, не ведае дзе праўдзівая ўкраінская мяжа”.³²²

Кіраўніцтва ГА “Прасвіта” на старонках газеты “Берасцейскі край” дазваляла сабе ні ў чым не апраўданыя выказванні ў бок беларусаў: “Спробы беларусізацыі края па сваёй маральнасці нічым не адрозніваюцца ад спробаў русіфікацыі і паланізацыі” (№ 37 (46), 20.09.1997 г.). Кіраўнік праўлення аб’яднання “Прасвіта” А.Пархач на сустрэчы з украінскімі дыпламатамі заявіў: “Беларускія вучоныя ігнаруюць навуковае абгрунтаванне вывучэння мовы палескага рэгіёну, безпадстаўна залічваючы гаворкі нашага люду да беларускай мовы” (№ 39 (48), 01.11.1997 г.). Ён жа на старонках газеты сцвярджаў, што “ідэя агульнага Беларускага Дома і Беларускай Дзяржавы – ідэалагічна штучная”. У той жа час, кіраўніцтва ГА “Прасвіта” у сваіх лістах да Дзяржаўнага камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей адзначна трактавала гэтую ідэю “як вельмі добрую”.³²³ Не на карысць узаемаразумення і згоды былі наступныя выказванні: “хвароба беларускага песнякрадства не ведае дзяржаўных межаў”, “у песнях Берасцейшчыны немагчыма знайсці ніводнага сапраўднага беларускага слова” (№ 40 (49), 08.11.97 г.).³²⁴ Дарэчы, ваража ставілася кіраўніцтва ГА “Прасвіта” і да сваіх, нязгодных у чымсці з імі. Напрыклад, да Беларускай асацыяцыі ўкраінцаў “Ватра”.

У лісце Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь за № 03–03/56 ад 15.01.98 г. адзначалася, што ўкраінскія грамадскія аб’яднанні, зарэгістраваныя ў Брэсцкай вобласці неаднаразова звярталіся ў Дзяржаўны камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей за фінансавай дапамогай, у тым ліку і праз Амбасаду Украіны ў Рэспубліке Беларусь. У той жа час спецыялісты камітэта правялі аналіз тэматыкі і зместу газет украінскіх аб’яднанняў Брэсцкай вобласці. У выніку было заўважана, што кіраўніцтва ГА “Прасвіта Берасцейшчыны” імя Т. Шаўчэнкі, Украінскага грамадска-культурнага аб’яднання Брэсцкай вобласці, рэдакцыя газет “Берасцейскі край” і “Голас Берасцейшчыны” неаднаразова бяздоказна, на думку спецыялістаў Камітэта, абвінавачвалі ў надрукаваных матэрыялах Рэспубліку Беларусь у прымусовай асіміляцыі і дыскрымінацыі ўкраінцаў, тым самым ствараючы падставы для ўзнікнення

³²² Там жа.

³²³ Ліст аб’яднання “Просвіта” // АКСРН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1.

³²⁴ Пушкін, І.А. Праявы нацыянальнага экстрэмізму ў дзейнасці грамадскіх аб’яднанняў на Брэсчыне ў 1990-я гг. / І.А. Пушкін // Заходні рэгіён Беларусі вачыма гісторыкаў і краязнаўцаў: зборнік навук. артыкулаў / Гродз. дзярж. ун-т., рэдкалегія: І.П.Крэнь, У.І.Навіцкі, В.А.Белазаровіч (адк.рэдактары). – Гродна: ГрДУ, 2006. – С. 321–323; Пушкін, І.А. Праявы нацыянальнага экстрэмізму ў беларускім грамадстве ва ўмовах глабалізацыі / І.А. Пушкін // Социальные проблемы развития белорусского общества в условиях глобализации: Сб. статей / НАН Беларуси, Ин-т социологии; Редкол.: Евелькин (гл. ред.) и др. – Минск: А.Н.Вараксин, 2006. – С. 261.

ачага міжнацыянальнай напружанасці, за што ім былі зроблены папярэджанні Дзяржкамдрукам. Аналіз вытрымак з газет зроблены спецыялістамі Камітэта ў даведке “Аб тэматыцы і змесце газеты “Берасцейскі край”, некаторых аспектах дзейнасці аб’яднання “Прасвіта Берасцейшчыны”, дазволіў ім адзначыць, што з боку ўкраінскіх аб’яднанняў гучалі зняважлівыя выказванні наконт тытульнага этнасу – беларусаў, іх мовы, заклікі да перагляду дзяржаўных межаў.³²⁵

На думку начальніка аддзела нацыянальнасцей Дзяржаўнага камітэту па справах рэлігій і нацыянальнасцей “хаця ў статуце аб’яднання [“Прасвіта”] не было ніводнага слова пра палітыку, дзейнасць “Прасвіты” набыла [у 1996–97 гг.] менавіта палітычны, прычым даволі радыкальны, неканструктыўны характар. Яна не садзейнічала і аўтарытэту беларускай дзяржавы, перашкаджала беларуска-украінскаму міждзяржаўнаму супрацоўніцтву”.³²⁶

Не адмаўляючы наяўнасць праблем украінскай этнічнай супольнасці на тэрыторыі Брэсцкай вобласці, з думкай камітэта немагчыма цалкам не пагадзіцца. Таму натуральным выглядае наступны факт – у спісе грамадскіх арганізацый прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь на 01.01.2004 г. ГА “Прасвіта” Берасцейшчыны” імя Т.Шаўчэнкі і Украінскае грамадска-культурнае аб’яднанне Брэсцкай вобласці як афіцыйна зарэгістраваныя – не значыліся.

Не садзейнічала міжнацыянальнаму міру і дыялогу пазіцыя асобных грамадскіх аб’яднанняў рускай супольнасці. Гэта добра заўважана як з выказванняў іх лідараў, так і з праграмных артыкулаў, якія былі падрукаваны ў газеце “Істоки”. Апошняя выдавалася на сродкі Віцебскага грамадскага аб’яднання “Руская абшчына”.

Прадстаўнікі і лідар аб’яднання “Руская абшчына” А.У.Краўцоў цалкам адмаўлялі асобам беларускай нацыянальнасці ў нацыянальнай самаідэнтыфікацыі, самастойным вызначэнні свайго лёсу, будучыні, адмаўлялі ў праве на ўласныя традыцыі, гісторыю, нацыянальны менталітэт, дзяржаўнасць. Аб падобным выказваліся са старонак газеты “Істоки” К.Александрэў³²⁷ і У.Уткевіч.³²⁸

Вось пазіцыя кіраўніка “Рускай абшчыны” А.Краўцова (17.07.2005 г.): “В России люди делились по сословиям и только большевики разделили по национальностям. Для царя (царя-батюшки, эмира, хана, батьки) нет национальности, есть ЕГО НАРОД. Кто такие большевики и что они принесли народу, мы знаем – кровь, горе, искалеченные судьбы и десятки

³²⁵ Даведка аб дзейнасці ўкраінскіх аб’яднанняў // АКСРН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк. 15–19, Пушкін, І.А. Праявы нацыянальнага экстрэмізму ў дзейнасці грамадскіх аб’яднанняў на Брэсчыне ў 1990-я гг. / І.А. Пушкін // Заходні рэгіён Беларусі вачыма гісторыкаў і краязнаўцаў: зборнік навук. артыкулаў / Гродз.дзярж.ун-т., рэдкалегія: І.П.Крэнь, У.І.Навіцкі, В.А.Белазаровіч (адк.рэдактары). – Гродна: ГрДУ, 2006. – С. 321-323.

³²⁶ Даведка аб дзейнасці ўкраінскіх аб’яднанняў // АКСРН. – Спр. 03–04, 1998. – Т. 1. – Арк. 19.

³²⁷ Александров, К. Кто прав – Иосиф Сталин или Теодор Герцль / К. Александров // Истоки. – 2004. - февр. – С. 8.

³²⁸ Уткевич, В.А. Мы, белорусы – русские люди / В.А. Уткевич // Истоки. – 2003 - окт. – С. 3.

миллионов замученных людей...Русский и белорусский народ это единый народ. Его разделяют только недруги. доказывая с экрана об исключительности белорусского народа!..”³²⁹

Праграмным і капцэнтэуальным лічыў А.Краўцоў артыкул У.А.Уткевіча “Мы беларусы – русские люди”. Можна выказаць заклапочанасць наступнымі сцвярджэннымі, якія з’яўляліся пазіцыяй аўтара артыкула і кіраўніка “Рускай абшчыны”.

Адразу і катэгарычна У.Уткевіч адмаўляў беларусам у праве на ўласную нацыянальную ідэю. Каб абгрунтаваць гэтую выснову, ён прыводзіў шэраг прыкладаў і свае меркаванні: “кто же мы такие на самом деле – беларусы? Ответ на этот вопрос прост и очевиден... До событий 1917 года практически все беларусы считали себя частью единого русского народа, то есть считали, что беларусы – это русские люди, живущие в Белой Руси”. Аб беларускай самасвядомасці У.Уткевіч (кандыдат філасофскіх навук, дацэнт Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта) выказваўся наступным чынам: “...на уровне рационального мышления беларусы, в большей своей части, не считают себя русскими людьми. Они считают себя очень близкими к русскому народу, родственными ему, но всё же не русскими, или не совсем русскими” і тут жа тлумачыў гэта вынікам дзеянняў “подлой пропаганды”. Такім чынам калі асоба вызначала, што яна беларус, а не рускі – гэта вынік нейкай “подлай прапаганды”. Далей у артыкуле давалася тлумачэнне – хто такі рускі: “так как мы, беларусы – часть единого русского народа, то с точки зрения логики понятие “русский” является более общим по отношению к понятию “беларус”, то есть все те свойства, которые с необходимостью присущи всем русским людям вообще, присущи и беларусам в частности. Какие же это свойства?... Во-первых, русский – это обязательно православный. Во-вторых, русский – это тот кто любит Россию и служит ей... Ибо Россия – это престол Богородицы, и служить России для русского человека и означало служить Богу. И, наконец, в-третьих, русский – это тот, кто независимо от своего этнического происхождения сам считает себя русским”.³³⁰

Другая прыкмета можа ў любы момант стаць прычынай міжнацыянальных і міжрэлігійных канфліктаў. Абагульняючы, можна лічыць любога – рускім, у тым выпадку калі ён праваслаўны, любіць Расію [што пад ёй разумеецца аўтар не кажа] і лічыць сам сябе рускім.

У.Уткевіч заклікаў: “Мы беларусы – русские люди, а следовательно, наше главное служение состоит в том, чтобы не отказаться от веры своих предков и остаться русскими людьми”. Усялякае адраджэнне беларускіх традыцый, захаванне нацыянальнага менталітэту, рыс характару і г.д. У.Уткевіч разглядаў як хлусню: “Лжёт продажная пресса, рассказывая сказки о нашем “третьем пути”, не похожем ни на Россию, ни на Запад. Подленько лгут учебники, выдавая за беларусских мыслителей людей, ни по духу, ни по

³²⁹ Ліст А.У. Краўцова з асабістага архіва І.А. Пушкіна.

³³⁰ Уткевич, В.А. Мы, беларусы – русские люди / В.А. Уткевич // Истоки. – 2003. - окт. – С. 3.

языку никакого отношения к нашему народу не имеющего”. Аўтар артыкула наогул разглядаў Беларусь, суверэнную дзяржаву, уступаючы ў канфлікт з палажэннямі Канстытуцыі, як цэнтр Расіі: “Может быть, в этом и состоит главный промысел Божий в отношении белорусов – быть Белой Руси тем центром, собираясь к которому русский народ вновь созиждет единую Российскую Державу”.³³¹ Менавіта Расійскую, а не Беларускаю ці Рускую Дзяржаву.

На старонках газеты ў артыкуле “Мы ставим цель” А.Краўцоў³³² размясціў праграмныя мэты рускіх абшчын на грунце праваславія:

“Мы свои усилия должны направлять на:

- воспитание у русских, белорусов и украинцев чувства принадлежности к единому и неделимому русскому народу;
- воспитание русского патриотизма. Каждый русский человек должен помнить, что его поле Куликово – та русская земля, на которой он живёт...“

Тут прагледжваўся прамы заклік да змагання з так званымі “не рускімі”, тэрыторыя Беларусі разглядалася, як месца змагання рускіх супраць тых каго яны лічаць ворагамі. Гэтая выснова грунтуецца на ведах аб ролі і значэнні бітвы на Куліковым полі. Далей:

- “на пропаганду достижений нашей общерусской культуры;
- осознание подлинного величия русского народа как последнего оплота добра и справедливости, противостоящего мировому злу;
- ...воспитание чувства ответственности у русских людей за всю Русскую землю и за каждого русского человека...;
- осознание происходящего геноцида людей русской национальности...”

У артыкуле не тлумачылася хто праводзіць палітыку генацыду, на падставе чаго зроблена гэтая заява ў талерантнай Беларусі. Мала таго, у яшчэ адным артыкуле “Чтобы помнили поколения” прапаноўвалася збіраць факты і “ФИО участников шовинизма и совершивших преступления” у адносінах да рускіх. Адмаўляючы права на адраджэнне і выхаванне нацыянальнай самасвядомасці беларусам і ўкраінцам, А.Краўцоў прапаноўваў:

- “– воспитание национального самосознания [у рускіх];
- проведение анализа гибели в 21 веке миллионов человек русского народа, (гэта пры тым, што ХХІ стагоддзе толькі пачалося – І.П.)
- определение принадлежности к русской национальности;
- повсеместное создание русских религиозно-православных общин;
- выдачу гражданства РФ на основании русской национальности и другим национальностям коренных народов России, не имеющих своей государственности, не зависимо от имеющегося гражданства...;
- внесение национальности в Свидетельство о рождении и в паспорт”.³³³

³³¹ Там жа.

³³² Кравцов, А. Мы ставим цель / А. Кравцов // Истоки. – 2004. - февр. – С. 8; Пушкін, І.А. Праявы нацыянальнага экстрэмізму ў беларускім грамадстве ва ўмовах глабалізацыі / І.А. Пушкін // Социальные проблемы развития белорусского общества в условиях глобализации: Сб. статей / НАН Беларуси, Ин-т социологии; Редкол.: Евелькин (гл. ред.) и др. – Минск: А.Н.Вараксин, 2006. – С. 262.

³³³ Пушкін, І.А. Праявы нацыянальнага экстрэмізму ў беларускім грамадстве ва ўмовах глабалізацыі / І.А. Пушкін // Социальные проблемы развития белорусского общества в условиях глобализации: Сб. статей /

Адсюль бачны карані безпадстаўных прэтэнзій з боку некаторых іншых аб'яднанняў.

Так, ГА “Мінскае таварыства рускай культуры “Русь” неаднаразова прад’яўляла прэтэнзіі да газет “Народная воля”, “БДГ” (у тым ліку ў выглядзе афіцыйных зваротаў у Камітэт па справах рэлігій і нацыянальнасцей - ліст за № 22 ад 18.04.2000 г.). Яно сцвярджала, што, напрыклад, у артыкуле М.Урублеўскага “Мы не стадо баранов (ліст у рэдакцыю)” змешчаны абразы рускіх, праваслаўных, Расіі, маюцца патрабаванні гвалтоўна асіміліраваць рускіх і г.д. Неабходна адзначыць, што аналіз прэтэнзій аб'яднання дазваляе вызначыць дзве акалічнасці: 1) матэрыялы кшталту тых, якія друкаваліся ў газетах “НВ”, “БДГ”, у іншых выданнях не турбуюць лідараў ГА “Русь”, таму што аб іх няма ніводнага слова; 2) любы артыкул, дзе меліся хаця б некалькі слоў пра нацыянальнае (беларускае) адраджэнне, разглядаўся ГА “Мінскае таварыства рускай культуры “Русь” як антырускі па зместу.

Выказванні асобных лідараў падцвярджаюць выснову, што экстрэмізм ёсць крайняя ступень грэбавання, зневажання агульнапрынятых норм і прынцыпаў пануючага густа, агульнапрынятага стылю, гэта парушэнне меры ў непаважлівых адносінах да здаровага сэнсу, да ідэала, які яго вызначае.

Замесц цяжкай і складанай аднаўленчай працы па культурна-асветніцкаму і грамадскаму адраджэнню, аднаўленню традыцый, якая патрабуе часу і паступовасці, пэўных дзеячоў прываблівае экстрэмізм сваім разуменнем развіцця як руху на шляху найменшага супраціву. Яго дэвіз: “Усё адразу і цяпер”. Гэта знаходзіць сваё вырашэнне ў непасрэднай апеляцыі да эмоцый, абмінаючы свядомасць, факты. Не штодзённая праца, а зварот да эмоцый, заяў шляхам аўтарытарных дзеянняў. Экстрэмальныя ідэалы заўжды арыентаваны на рэалізацыю крайніх поглядаў таталітарнага і анархічнага толку. Гэта было ўласціва і дзейнасці асобных актывістаў нацыянальных супольнасцей Беларусі. З экстрэмізма паўстае тэрарызм. А гэтага павінна пазбегнуць наша грамадства.

Сацыёлагі адзначаюць, што значная частка сучаснай беларускай моладзі адчувае пачуццё талерантнасці ў адносінах да прадстаўнікоў іншых нацый. Гэта адлюстроўваецца ў выбары рэспандэнтамі тых фактараў, якія здольныя аб'яднаць людзей розных нацыянальнасцей, якія жывуць у адной дзяржаве. Кожны трэці малады чалавек (33,3%) з агульнага ліку апытаных называў у якасці такога фактара – агульныя эканамічныя інтарэсы, яшчэ большая колькасць (37,2%) – агульную будучыню, 15,2% – роднасць культур. З'яўляецца вельмі істотным для разумення накіраванасці каштоўнасных арыентацый моладзі наступны факт – 51,7% апытаных юнакоў і дзяўчат ва ўзросце да 24 год ганарыліся сваёй нацыянальнай культурай.³³⁴

Аднак не ўсё так добра, як здаецца. У 2005 годзе было праведзена

НАН Беларусі, Ін-т социологии; Редкол.: Евелькин (гл. ред.) и др. – Минск: А.Н.Вараксин, 2006. – С. 262.

³³⁴ Динамика ценностных ориентаций молодежи в трансформирующемся обществе / Е.М.Бабосов, С.Е.Бабосов, Ю.М.Бубнов, В.А.Клименко, Т.И.Яковук и др. Под ред. академика Е.М.Бабосова. – Минск: ИООО “Современное слово”, 2001. – С. 98-99.

сацыялагічнае апытванне жыхароў Магілёўскай вобласці сацыёлагамі кафедры гуманітарных дысцыплін УА “МДУХ”. Было апытана 632 рэспандэнта (рознага ўзросту, полу, роду заняткаў, адукацыі, гараджан і вясковых жыхароў). Вынікі былі часткова апублікаваны.³³⁵

Нацыянальны склад рэспандэнтаў быў наступны: 93,5% – беларусы, 4,4 – рускія, 0,8% – украінцы, 1,3% – іншыя нацыянальнасці.

89,4 % рэспандэнтаў падкрэслілі, што “усе расы раўны”; 88 % згодныя цалкам ці часткова з тым, што не павінна быць абмежаванняў па нацыянальных прыкметах; 95,4 % адзначылі, што няма дрэнных народаў, але ёсць дрэнныя людзі; 87,2 % сцвярджалі, што чалавек можа жыць там дзе жадае.

Цудоўныя адказы. Але далей, у той жа анкеце, тыя ж рэспандэнты адказваючы на пытанні даюць падставы казаць аб існаванні пэўных экстрэмісцкіх настрояў. Гэта пры ўмовах адноснай эканамічнай і палітычнай стабільнасці ў Рэспубліцы Беларусь.

Насцярожвае прыхаваны экстрэмізм, якія праяўляўся калі рэспандэнты, адказваючы на пытанні анкеты, былі цалкам ці часткова згодныя з неабходнасцю: увядзення абмежаванняў па месцы жыхарства для асоб іншых нацыянальнасцей 35,3 % рэспандэнтаў (супраць 63,3 %), забароны набыцця імі нерухомасці і зямлі – 44,5 % (супраць 54,7 %), забароны ім займаць адказныя пасады ў органах дзяржаўнай улады – 67,1 % (супраць 32,1 %).

38,8 % адзначылі, што некаторыя нацыі ў нас з’яўляюцца непажаданымі. Напрыклад, чачэнцы – супраць іх настроены 11,6 %, цыгане – 7,3 %, наогул асобы каўказскай нацыянальнасці – 9,2 % (супраць грузін – 4,3%), яўрэі – 2,8 %.

Выклікала незадавальненне і не падабалася рэспандэнтам наступнае: пагардлівыя адносіны асобаў іншай нацыянальнасці да славянскай культуры – 45,3%, пэўныя нацыянальнасці паводзяць сябе як гаспадары – 40%, ствараюць напружанае становішча – 33,8%, імкнуцца ашукаць – 30,1%, зняволіць – 18,7 %, задужа фанаберыстыя – 17,7%, скупаць усё каштоўнае – 17,2%, не падабаецца іх вонкавы выгляд – 13,5 %, жывуць лепей – 9,7 %. За высяленне іншародцаў (цалкам ці часткова) выступалі 19,5%, за фізічнае вынішчэнне 7%.

Улічваючы нацыянальны склад рэспандэнтаў, з пэўнымі агаворкамі, можна канстатаваць амаль аднолькавы працэнт станоўча ўспрымаючых нацыянальных грамадскія аб’яднання (Гл. табліца 8). Лічбы ў адносінах да грамадскіх аб’яднанняў цыган хутчэй сведчаць аб адносінах да асоб цыганскай нацыянальнасці наогул. 20–30 % адмоўна ставяцца да ўсіх нацыянальных аб’яднанняў.

Табліца 8. Адносіны да дзейнасці нацыянальных грамадскіх

³³⁵ Пушкін, І.А. Студэнты ВНУ і дзейнасць грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі / І.А. Пушкін // Социализация вузовской молодежи: состояние, проблемы и алгоритмы решений. Материалы Международной научно-практической конференции (Горки, 11–13 мая 2006 г.). В 2 ч. Ч. 1 / Под общ. ред. А.Р.Цыганова. – Горки: БГСХА, 2006. – С. 221 – 225.

арганізацый Беларусі

Назва	Ухваляюць дзейнасць	Адмоўныя адносіны да дзейнасці	Не вызначыліся з адказам
ГА грузін	7,4%	25,6%	65,8%
ГА яўрэяў	13,1%	21,8%	65%
ГА літоўцаў	8,1%	22,8%	68,2%
ГА немцаў	8,9%	24,4%	65,8%
ГА палякаў	11,9%	25,9%	61,1%
ГА рускіх	11,6%	15,8%	71,2%
ГА татар	7,6%	26,3%	65%
ГА ўкраінцаў	7,6%	22,5%	69,5%
ГА цыган	5,7%	36,2%	57,4%

Пры адзнаке дзейнасці аб'яднанняў бачна адна акалічнасць – большасць рэспандэнтаў не вызначылася ў сваім адказе. Гэта сведчыць аб тым, што яны наогул не знаёмы з дзейнасцю аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей

Апытаныя лічылі, што пры стварэнні нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў дасягаліся мэты: захавання мовы і культуры – 69 % рэспандэнтаў, абароны нацыянальных інтарэсаў – 49,1%, магчымасці зносін – 48,3%, паскарэння ад'езду за мяжу – 28,8%, атрымання нейкіх прывілеяў – 14,4%, ціску на ўладу – 10,1%, адзіная магчымасць для ўласнай самарэалізацыі – 7,1%, атрымання грантаў – 6,8%. Заўважалася пэўнае несупадзенне накірункаў працы грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей з тым як успрымалася іх дзейнасць у свядомасці людзей.

Цалкам пагаджаючыся з некаторымі даследчыкамі³³⁶ і дапаўняючы іх можна адзначыць наступныя прычыны магчымых і часткова існаваўшых праяў нацыянальнага экстрэмізму ў Беларусі ў 1990–2005 гады:

- а) сістэмныя крызісы, якія ў момант змянялі палітычныя рэжымы;
- б) асаблівасці ўрбанізацыі, якая прыводзіла да вялікай канцэнтрацыі насельніцтва ў гарадах і, прычым, не забяспечыла магчымасцей эканамічнай і культурнай адаптацыі асоб пэўных нацыянальнасцей;
- в) існаванне аўтарытарных і таталітарных (прыхаваны нацыянальны экстрэмізм да пэўнага часу) палітычных рэжымаў, якія правацыруюць гвалт як форму вырашэння супярэчнасцей;
- г) незавершанасць працэсаў нацыянальнай і нацыянальна-дзяржаўнай кансалідацыі (этнічны сепаратызм);

³³⁶ Курбатов, В.М. Национальный и религиозный экстремизм: причины и особенности / В.М. Курбатов // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С.110–112; Национальный и религиозный экстремизм: причины и особенности // Белорусская политология: многообразие в единстве – II: материалы междунар. науч.-практ. конф., 25–26 мая 2006 г., Гродно / под ред. В.Н.Ватыля. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 164 – 166.

д) сацыяльна-эканамічнае жыццё, нізкі ўзровень даходаў асобных груп насельніцтва;

е) традыцыйна (гістарычна) сфарміраваўшыся стэрэатыпы ў адносінах да пэўных нацыянальнасцей;

ж) нелегальная эканоміка (вытворчасць і збыт наркатыкаў і інш.) і адпаведныя звышпрыбыткі;

з) адчуванне небяспекі асіміляцыі, як асобных нацыянальных супольнасцей, так і тытульнага этнасу ва ўмовах глабалізацыі (інтэрнацыяналізацыі);

і) фактар тэрытарыяльнай канцэнтрацыі нацыянальных супольнасцей і іх сацыяльны статус;

к) улічваючы, што нацыяналізм з'яўляецца ідэалогіяй сярэдняга класу, па меры паляпшэння ўмоў жыцця і павялічэння насельніцтва, якое адносіць сябе да сярэдняга класу, пашыраюцца нацыяналістычныя настроі (пакуль што ў Беларусі засяроджаныя на культурна-моўных праблемах);

л) барацьба нацыянальных эліт;

м) гарантаванне на дзяржаўны ўзроўні ў законах праў і прывілеяў нацыянальных супольнасцей з адначасовым ігнараваннем і не забеспячэннем падобных праў і прывілеяў для тытульнага этнаса;

н) месіяніства і фанаберыстасць з боку асобных лідэраў нацыянальных супольнасцей (паляк гэта шляхціц, беларус-мужык; беларусы гэта “ісцінна рускія”, месіянская роля для ўсіх славян і г.д.).

У сферы міжэтнічных адносін вялікае значэнне мае маральна-псіхалагічны клімат. Гэта адносна ўстойлівы стан групавой свядомасці і адносінаў паміж людзьмі, які праяўляецца ў пераважным характары міжасабовых кантактаў і ўзаемадзеянняў, у прытрымліванні норм жыцця і супольнай дзейнасці і, як вынік з гэтага, такіх групавых псіхічных з'яваў, як настрой, задаволенасць, самаадчуванне. Станоўчы маральна-псіхалагічны клімат характарызуецца наступнымі праявамі (прыкметамі): цяжкім да іншай думкі (нацыі, канфесіі), адсутнасць варожасці, асабовай непрыязнасці паміж людзьмі, як прадстаўнікамі розных сацыяльных (нацыянальных) груп альбо партый, высокі ўзровень патрыятызму, добразычлівасць, падрыхтаванасць да ўзаемадапамогі і ўдзелу ў агульных справах, падтрыманне традыцый і сацыяльнага парадку наогул.³³⁷ Праблема стварэння і падтрымання такога клімата з'яўлялася адной з найгалоўнейшых мэт Рэспублікі Беларусь.

Не прэтэндуючы на канчатковасць, можна пэўным чынам сцвярджаць, што насельніцтва ў пераважнай большасці не знаёма з дзейнасцю грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі і ўважае за сферу іх інтарэсаў і дзейнасці толькі культурна-асветніцкую працу. Пры станоўчым разуменні агульнаначалавечых каштоўнасцей у грамадзян нашай краіны

³³⁷ Динамика ценностных ориентаций молодежи в трансформирующемся обществе / Е.М.Бабосов, С.Е.Бабосов, Ю.М.Бубнов, В.А.Клименко, Т.И.Яковук и др. Под ред. академика Е.М.Бабосова. – Минск: ИООО “Современное слово”, 2001. – С. 111.

назіралася пэўная тэндэнцыя да праяў нацыянальнага экстрэмізму.

Заклучэнне

1990–2000-я гады сталі важнай вехай у развіцці беларускай дзяржаўнасці і фарміраванні прынцыпова новай сацыяльна-палітычнай сістэмы ў Беларусі. Менавіта на гэты перыяд прыйшлося станаўленне дзяржаўнасці і дэмакратычных інстытутаў (прэзідэнцтва, парламентарызму, сучаснага падзелу ўлад), фарміраванне грамадства ў выглядзе партый, грамадскіх і прафесійных аб’яднанняў, новых СМІ.

Афіцыйна было прынята лічыць, што ў СССР была адзіная ідэалогія, адзіныя каштоўнасці, але гэта з’яўлялася слухным толькі ў дачыненні да правячай эліты. У народа не было поўнага адзінства, ён падзяляўся на дзве часткі – наменклатуру і звычайных грамадзян, якія мелі розныя інтарэсы і памкненні. У пэўнай часткі грамадзян захоўваліся свае нацыянальныя і рэлігійныя каштоўнасці. Гэта прызнавалі нават улады, якія падкрэслівалі нацыянальнасць грамадзян.

На працягу многіх дзесяцігоддзяў дзяржаўная палітыка савецкай улады ў дачыненні да міжнацыянальных адносін, побач са станоўчымі (дружба народаў, верацярпімасць і іншае), была прасякнута палітычным дагматызмам, татальным кантролем за дзейнасцю нацыянальных грамадскіх арганізацый. Усё непадпарадкаванае камуністычнай партыі забаранялася і знішчалася.

У савецкі час склалася палітычная культура з таталітарнай свядомасцю. Дзяржава падпарадкавала сабе чалавека, у тым ліку і нацыянальныя групы. Гэта перашкаджала свабодным праявам грамадскіх сіл. Празмернае апякунства дзяржавы над грамадзянамі нанесла вялікую шкоду энэргіі, дзейнасці, маралі людзей. У выніку празмернага мэтанакіраванага кіраўніцтва – асобы адмаўляліся ад значнай часткі самастойнасці і адказнасці, з’яўлялася сацыяльная апатыя і іншыя негатыўныя з’явы.

Значныя змены ў нацыянальнай палітыцы адбыліся пасля прыняцця 27 ліпеня 1990 г. Дэкларацыі аб дзяржаўным суверэнітэце Рэспублікі Беларусь, а таксама шэрагу заканадаўчых актаў аб мовах, культуры, адукацыі і асабліва важнага сярод іх Закону “Аб нацыянальных меншасцях у Рэспубліцы Беларусь”.

Аналіз грамадска-палітычнай і культурна-асветніцкай дзейнасці нацыянальных супольнасцей Беларусі ў перыяд навейшай гісторыі нашай краіны дае магчымасць зрабіць некаторыя высновы.

1. Палітыка-прававая аснова Рэспублікі Беларусь у даследуемы перыяд, у цэлым, дазваляла праводзіць у жыццё прынцыпы нацыянальнай палітыкі, накіраванай на свабоднае развіццё культур, моў, традыцый усіх нацыянальных супольнасцей краіны.

У Беларусі дзяржава рэгулявала адносіны паміж сацыяльнымі, нацыянальнымі і іншымі супольнасцямі на аснове прынцыпаў роўнасці перад законам, павагі іх правоў, інтарэсаў. Яна спрыяла развіццю культур усіх нацыянальных супольнасцей, якія жылі ў краіне. Існавала магчымасць рэалізаваць сваё права на стварэнне грамадскіх аб’яднанняў, захаванне сваёй

нацыянальнай прыналежнасці.

На правядзенне культурна-асветніцкіх мерапрыемстваў нацыянальных аб'яднанняў мэтавым парадкам на конкурснай аснове выдаткоўваліся сродкі з агульнадзяржаўнага і мясцовых бюджэтаў. З апошніх фінансавалася развіццё самадзейнага мастацтва, даціравалася дзейнасць устаноў культуры, якія былі створаны нацыянальнымі грамадскімі аб'яднаннямі.

Было забаронена якое б ні было прамое альбо ўскоснае абмежаванне правоў і свабод грамадзян у залежнасці ад іх нацыянальнай прыналежнасці, а таксама спробы асіміляцыі насуперак іх волі.

Заканадаўствам Рэспублікі Беларусь прадугледжвалася роўнасць асоб, якія належалі да нацыянальных супольнасцей, без іх падзелу ў залежнасці ад даўнасці пражывання. Правы прадстаўнікоў беларускага, рускага, польскага, татарскага і іншых народаў, якія жылі на тэрыторыі Беларусі на працягу некалькіх стагоддзяў, не адрозніваліся ад правоў мігрантаў апошніх год.

Заканадаўства Рэспублікі Беларусь у сферы гарантый правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей, у асноўным, цалкам адпавядала міжнародным стандартам і садзейнічала грамадска-палітычнай і культурна-асветніцкай дзейнасці нацыянальных супольнасцей Беларусі.

2. У некаторых дзяржаўных вучэбных і выхаваўчых установах у адпаведнасці з пажаданнямі прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей было арганізавана вывучэнне шэрагу нацыянальных моў, абучэнне і выхаванне на гэтых мовах. На базе агульнаадукацыйных школ, пазашкольных, клубных, бібліятэчных устаноў сістэм Міністэрства адукацыі і Міністэрства культуры па ініцыятыве нацыянальных супольнасцей былі ўтвораны школы, класы, факультатывы, гурткі па навучанню на роднай мове, даследаванню гісторыі і культуры нацыянальных супольнасцей. Адукацыйныя структуры з этнакультурным кампанентам забяспечваліся адпаведнымі падручнікамі і вучэбна-метадычнымі дапаможнікамі, па магчымасці, Міністэрствам адукацыі Рэспублікі Беларусь, а таксама краінамі гістарычнага паходжання. У вышэйшых навучальных установах была арганізавана падрыхтоўка кадраў для гэтых школ. У той жа час, у краіне не існавала, у неабходнай колькасці, поўнаўартасных дзяржаўных нацыянальных школ (яўрэйскіх, татарскіх, цыганскіх і г.д.).

Сродкі для развіцця адукацыі з этнакультурным кампанентам прадстаўляліся з агульнадзяржаўнага і мясцовых бюджэтаў без вылучэння іх з агульных выдаткаў на адукацыю ў Рэспубліке Беларусь.

3. У студзені 1997 года быў створаны Дзяржаўны камітэт па справах рэлігіі і нацыянальнасцей Рэспублікі Беларусь, які ў лістападзе 2001 года быў пераўтвораны ў Камітэт па справах рэлігіі і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь. Адпаведныя структуры ў выглядзе саветаў па справах рэлігій і нацыянальнасцей абласных выканаўчых камітэтаў былі створаны ў абласных цэнтрах і г. Мінске. На іх ускладаліся функцыі кантролю за выкананнем заканадаўства ў сферы забеспячэння праў нацыянальных супольнасцей. Асноўнымі задачамі саветаў былі : абарона праў нацыянальных супольнасцей, забеспячэнне ім роўных з беларусамі

правоў ва ўсіх сферах жыцця, стварэнне спрыяльных умоў для захавання іх этнічных своеасаблівасцей.

У структурах міністэрстваў культуры, адукацыі, інфармацыі працавалі спецыялісты, якім было даручана аказваць дапамогу грамадскім нацыянальна-культурным аб'яднанням. З 1994 г. працаваў Рэспубліканскі цэнтр нацыянальных культур.

Рэспубліканскія і мясцовыя органы ўлады Рэспублікі Беларусь імкнуліся да захавання міжнацыянальнага даверу, падтрымлівалі розныя формы міжкультурнага дыялогу ва ўмовах існуючых супярэчнасцей, у тым ліку і міжнацыянальных, у беларускім грамадстве, спрыялі працэсу стварэння нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў. Прадастаўляліся магчымасці для самарэалізацыі нацыянальным супольнасцям у культурна-асветніцкай дзейнасці, па адраджэнню і захаванню нацыянальнай мовы, культуры і традыцый. Тым не менш, у дзейнасці органаў дзяржаўнай улады, прыярытэт належыў інтэрнацыянальным накірункам.

4. У разлідаемы перыяд Рэспубліка Беларусь развівала супрацоўніцтва з іншымі дзяржавамі у сферы забеспячэння правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей, перад усім з краінамі-членамі Садружнасці Незалежных Дзяржаў, краінамі – суседзямі Беларусі.

Беларусь і Малдова, Расія, Польшча, Украіна выступалі на міжнароднай арэне як раўнапраўныя партнёры і мелі добры патэнцыял для плённага супрацоўніцтва. Дружалюбны і прагматычны характар двухбаковых сувязей, нягледзячы на пэўныя палітычныя разыходжанні, развіваюцца ў розных сферах, павышаў значнасць польскага, рускага, украінскага і малдаўскага фактараў у знешняй і ўнутранай палітыцы Беларусі і беларускага фактару ў палітычным і грамадскім жыцці Расіі, Польшчы, Украіны і Малдовы.

5. У 1990-2005 гг. у Беларусі адсутнічалі сутыкненні і вострыя канфлікты на этнічнай, расавай, лінгвістычнай і канфесійнай аснове. Такі стабільны стан тлумачыцца менталітэтам беларускага народа, тысячагадовай гісторыяй мірнага міжэтнічнага ўзаемадзеяння, даўнімі і трывалымі сувязямі паміж этнічнымі групамі, якія жывуць на тэрыторыі Беларусі, палітыкай Беларускай дзяржавы.

У той жа час, у нашым грамадстве былі пэўныя праблемы ў міжнацыянальных адносінах. Традыцыйнай нацыянальнай праблемай на Беларусі заставаўся антысемітызм. Былі складанасці ў адносінах з польскай супольнасцю. Існавалі пэўныя непаразуменні і канфлікты паміж органамі ўлады і аб'яднаннямі нацыянальных супольнасцей, пераважна на мясцовым узроўні.

Пры станоўчым разуменні агульначалавечых каштоўнасцей у часткі грамадзян нашай краіны заўважаліся пэўныя праявы нацыянальнага экстрэмізму, у тым ліку і з боку лідараў асобных нацыянальных аб'яднанняў.

Некаторыя праблемы былі выкліканы і статусам грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі. Грамадскія арганізацыі ў Рэспубліке Беларусь не цалкам пазбавіліся ад жорсткай апекі з боку

дзяржаўных органаў. Механізм дакладнага і пастаяннага ўзаемадзеяння, сацыяльнага партнёрства з імі фактычна не быў створаны. Гэта замінала магчымасцям рэальнага ўдзелу грамадскіх арганізацый у грамадска-палітычным жыцці нашай дзяржавы.

6. З пачаткам дэмакратызацыі грамадскага жыцця, асабліва пасля атрымання Рэспублікай Беларусь дзяржаўнай незалежнасці, побач з адраджэннем культуры і нацыянальнага жыцця беларускага этнаса пачаўся і аналагічны працэс у большасці нацыянальных супольнасцей, якія жылі на тэрыторыі нашай краіны.

Прадстаўнікі большасці нацыянальных супольнасцей пражывалі па ўсёй тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, у асноўным у буйных гарадах і гарадскіх пасяленнях, займалі высокія статусныя пазіцыі у сацыяльнай структуры, эканоміцы, палітыцы і культуры беларускага грамадства (за выключэннем некаторых, напрыклад, цыган).

У сацыяльна-палітычных і нацыянальных аспектах рускаму насельніцтву Рэспублікі Беларусь былі адкрыты шырокія магчымасці і перспектывы для рэалізацыі нацыянальных і моўна-культурных патрэб. З 1995 года руская мова з'яўлялася другой дзяржаўнай мовай у рэспубліцы, а да таго мовай міжнацыянальных зносін. Вывучэнне рускай мовы ва ўсіх агульнаадукацыйных школах з'яўлялася абавязковым.

Змены ў грамадстве, што адбыліся на працягу апошняга дзесяцігоддзя ХХ – пачатку ХХІ стст., спрыялі нацыянальнаму і культурнаму адраджэнню польскай меншасці на Беларусі. На практыцы гэта ўвасобілася ва ўдасканаленні арганізацыйных форм дзейнасці, аднаўленні некаторых відаў народнай творчасці і адраджэння польскай нацыянальнай адукацыі.

Даволі значная частка польскага насельніцтва Беларусі праз дзейнасць у нацыянальных грамадскіх аб'яднаннях дасягалі мэтай нацыянальнага адраджэння, фарміравання нацыянальнай самасвядомасці, пашырэння грамадскай актыўнасці палякаў Беларусі, абароны сваіх нацыянальных і грамадзянскіх правоў. Сярод іншых вырашалі задачы выяўлення патрэб і праблем палякаў Беларусі, абуджэння грамадзянскай самасвядомасці польскага насельніцтва Рэспублікі Беларусь, супрацьдзеяння шавінізму і нацыяналізму, развіццю патрыятызму і інш.

Украінскія грамадскія аб'яднанні Беларусі праводзілі значную культурна-асветніцкую работу, пастаянна ўдзельнічалі ва Усебеларускіх фестывалях нацыянальных культур, захоўвалі нацыянальныя традыцыі і культуру ў асяродку сваёй нацыянальнай супольнасці і прапагандуючы яе сярод насельніцтва Рэспублікі Беларусь.

Прыярытэтнымі напрамкамі дзейнасці яўрэйскай супольнасці былі дабрачынная, асветніцкая і культурная. Характэрным для любога яўрэйскага культурна-асветніцкага аб'яднання Беларусі было арганізоўваць працу сярод сваіх суайчыннікаў па інтарэсах і ўзроставых (палавых) адзнаках.

Асобныя лідары і актывісты яўрэйскага руху, шляхам стварэння вялікай колькасці рознага роду аб'яднанняў і клубаў, імкнуліся забяспечыць яўрэйскую прысутнасць у рэгіёнах і краіне.

За час існавання літоўскімі і латышскімі таварыствамі былі адкрыты нядзельныя школы, праводзілася культурна-асветніцкая праца. У сваёй дзейнасці аб'яднанні супрацоўнічалі з органамі мясцовай улады

Неабходна асабліва падкрэсліць пазіцыі Літвы і Латвіі ў справе падтрымкі сваіх дыяспар. Гэтыя дзяржавы мэтанакіравана спрыялі школьнай адукацыі на роднай мове, накіроўвалі выкладчыкаў з Латвіі і Літвы, падтрымлівалі любую сферу культуры, дзе пераважала балтамоўнае насельніцтва.

Пры рэспубліканскім згуртаванні татар-мусульман на Беларусі “Аль-Кітаб” працавалі камісіі па гісторыі, культуры, рабоце сярод моладзі, пытаннях рэлігіі, міласэрнасці, па ўмацаванню сувязей з татарамі, што жылі ў іншых мясцінах, у тым ліку і за мяжой. Упершыню ў гісторыі татар Беларусі яны пачалі выдаваць на беларускай мове свой часопіс, які прысвечаны мінуламу і сучаснасці татарскай нацыянальнай супольнасці.

Абагульняючы звесткі пра цыган, варта адзначыць два моманты. Па-першае, недастатковая ўвага органаў дзяржаўнай улады да патрэб і запатрабаванняў цыганскай нацыянальнай супольнасці і забеспячэння належнага статусу грамадзянам ромскай нацыянальнасці. Па-другое, нежаданне саміх цыган прыкладаць шмат намаганняў для змянення свайго статусу, атрымання належнай адукацыі, актыўнага ўдзелу у грамадскім і культурным жыцці дзяржавы.

Нямецкія грамадскія аб'яднанні імкнуліся праводзіць працу па адраджэнню, захаванню і развіццю культурных традыцый немцаў, якія жылі на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь, а таксама садзейнічалі вывучэнню нямецкай мовы і развіццю сяброўства паміж беларускім і нямецкім народамі.

У Беларусі пражывалі прадстаўнікі каля 45 народаў Каўказскага рэгіёна. Яны не мелі асабліва значнай ролі ў грамадска-палітычным і культурным жыцці Беларусі, але пэўным чынам на яго ўплывалі. Адчувалася некаторае негатыўнае ўспрыняцце іх і цыган з боку славянскай часткі насельніцтва Беларусі.

Грамадскія аб'яднанні каўказскіх народаў у Беларусі займаліся праблемамі адаптацыі і аказання дапамогі суайчыннікам, захаваннем сваіх нацыянальных культур, моў, папулярызаваннем нацыянальнай гісторыі і літаратуры.

7. У 1990–2005 гг. у Беларусі актыўна ствараліся і дзейнічалі грамадскія аб'яднанні нацыянальных супольнасцей, як міжнародныя, так і рэспубліканскія, рэгіянальныя. Дадзеныя арганізацыі рэалізоўвалі культурна-асветніцкія, інфармацыйныя, дабрачынныя і адукацыйныя праграмы, у тым ліку і пры падтрымцы рэспубліканскіх, абласных, раённых і гарадскіх уладаў. Дзейнасць усіх нацыянальных фарміраванняў была накіравана на вывучэнне гісторыі, культуры, мастацтва сваіх народаў, правядзенне сустрэч, семінараў, свят, фестывалей, выстаў, канферэнцый, наладжванне творчых сувязей з краінамі іх паходжання. Ствараліся культурна-асветніцкія цэнтры, калектывы самадзейнай народнай творчасці. Грамадскія нацыянальныя аб'яднанні засноўвалі свае друкаваныя органы СМІ.

Найбольш актыўнымі з'яўляліся яўрэйскія і польскія грамадскія фарміраванні. Прычым узровень іх актыўнасці на ўсходзе быў ніжэй, чым у іншых рэгіёнах Беларусі.

Некампактнасць пражывання нацыянальных супольнасцей ва ўсходняй частцы Рэспубліцы Беларусь абумоўлівала нязначны ўплыў на насельніцтва гэтага рэгіёна нацыянальных аб'яднанняў і памяншала верагоднасць узнікнення праблем у нацыянальных адносінах. Дзейнасць нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў была сканцэнтравана толькі ў гарадах. Яны былі нешматлікія па колькасці зарэгістраваных членаў аб'яднання (за выключэннем СПБ і шэрагу яўрэйскіх арганізацый).

Дзейнасць яўрэйскіх і татарскіх аб'яднанняў была шчыльна злучана з рэлігійнымі абшчынамі. Яўрэйскія грамадскія аб'яднанні ахоплівалі пераважную большасць яўрэйскага насельніцтва, але яны не мелі адзінага каардынацыйнага цэнтра на ўзроўні вобласцей. Дзейнасць іх была даволі шматвобразная, але ж асноўнай была сацыяльная праца і аказанне матэрыяльнай дапамогі. Гэта дазволіла ахапіць і далучыць да працы вялікую колькасць яўрэйскага насельніцтва.

З 1999 года назіралася пэўнае памяншэнне актыўнасці з боку як асобных прадстаўнікоў нацыянальных супольнасцей, так і нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў. Гэта было выклікана, па-першае, некаторымі абмежаваннямі з боку ўладаў у сферы стварэння і дзейнасці палітычных партый і грамадскіх арганізацый, асабліва ў грамадска-палітычным жыцці, а, па-другое, агульнай абстаноўкай, калі былі абмежаваны магчымасці рэальных змен шляхам грамадзянскіх ініцыятыў.

8. Статуты і планы працы значнай часткі грамадскіх аб'яднанняў былі падобныя з пункту гледжання мэт і задач. У асноўным яны планавалі культурна-асветніцкую дзейнасць, захаванне традыцый свайго народа, прапаганду культуры, вывучэнне гісторыі. Усё гэта павінна было спрыяць адраджэнню і фарміраванню нацыянальнай самасвядомасці. Гэтаму таксама садзейнічала дабрачыннасць, абарона сацыяльных і эканамічных правоў.

Сваё жаданне і памкненні да творчай самарэалізацыі, задавальнення нацыянальных запатрабаванняў прадстаўнікі нацыянальных супольнасцей імкнуліся рэалізаваць, выкарыстоўваючы ў поўным аб'ёме тыя магчымасці якія былі ў культурна-асветніцкай сферы. Аб гэтым сведчыць вялікая колькасць творчых і мастацкіх самадзейных калектываў, якія былі створаны і дзейнічалі пры нацыянальных аб'яднаннях і дзяржаўных установах культуры. Таму такімі масавымі, яскравымі і разнастайнымі былі фестывалі нацыянальных культур. Неабходна адзначыць, што ў пэўных рэгіёнах жаданне паказаць культуру нацыянальных супольнасцей, якія пражывалі на іх тэрыторыі, прыводзіла да таго, што зусім не было бачна беларускай.

Фактаў сур'ёзных парушэнняў заканадаўства з боку нацыянальных грамадскіх аб'яднанняў не было зафіксавана. Не адзначалася і актыўная далучанасць грамадскіх аб'яднанняў у палітычную дзейнасць.

Насельніцтва краіны ў пераважнай большасці было не знаёма з дзейнасцю грамадскіх аб'яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі і

ўважала за сферу іх інтарэсаў і дзейнасці толькі культурна-асветніцкую працу.

9. Можна зрабіць выснову, што заканадаўства Беларусі паціху звяло грамадскія аб'яднанні да статусу клубаў па інтарэсах, дазваляючы ў статутах прадугледжваць і адстойваць інтарэсы толькі членаў аб'яднання, а не ўсіх асоб пэўнай нацыянальнасці. У той жа час добра вядома, што аб'яноўваюцца найперш найбольш свядомыя, актыўныя, лепшыя прадстаўнікі свайго народа. Усім немагчыма ўвайсці ў склад аднаго аб'яднання.

Аб'яднанні мелі статус грамадскіх і, натуральна, гэта абавязвала займацца грамадскай дзейнасцю не толькі ў галіне асветы і мастацтва. Нягледзячы на тое, што не ва ўсіх статутах меліся накірункі развіцця грамадзянскай актыўнасці, абароны нацыянальных і грамадзянскіх праў, абароны нацыянальнай годнасці і самасвядомасці і г.д., шэраг аб'яднанняў займаліся падобнай дзейнасцю.

10. Эфектыўная грамадска-палітычная, культурна-асветніцкая дзейнасць і самарэалізацыя нацыянальных супольнасцей, іх высокі сацыяльна-прававы статус у Беларусі забяспечвалі адну з галоўных умоў – заахвочванне рэгіянальных і нацыянальна-культурных аб'яднанняў, падтрымку нацыянальных культур і традыцый, якая неабходна для працякання натуральных працэсаў сацыяльных змен у нашай краіне.

Грамадска-палітычныя і культурныя працэсы, якія адбываліся ў Беларусі ў 1990–2005-я гады далі адчувальны штуршок развіццю беларускай нацыянальнай культуры і культуры нацыянальных супольнасцей, гэта садзейнічала росту іх палітычнай і нацыянальнай свядомасці. У гэтых умовах грамадскага развіцця паступова фарміраваліся элементы палітычнай культуры, арыентаванай на рынак і канкурэнтную барацьбу. Яны з'яўляліся рэгулюючым прынцыпам жыццядзейнасці грамадства, што прадугледжвала фарміраванне грамадзянскай супольнасці і актывісцкага (грамадзянскага) тыпу палітычнай культуры насельніцтва.

Крыніцы і літаратура

Архіўныя крыніцы

Дзяржаўны архіў Брэсцкай вобласці

1. Фонд 1 Брэсцкі абкам КП(б)Б
2. Фонд 815 Брэсцкі абласны выканаўчы камітэт.
Дзяржаўны архіў Віцебскай вобласці
3. Фонд 1966 Віцебскі абласны выканаўчы камітэт (савет народных дэпутатаў) (1948–1996 гг.)
4. Фонд 2797 Адзел народнай адукацыі выканаўчага камітэта Віцебскага абласнога савета дэпутатаў працоўных (1938–1991 гг.)

Дзяржаўны архіў грамадскіх аб'яднанняў Гродзенскай вобласці

5. Фонд 1 Гродзенскі абласны камітэт КП(б)б. г. Гродна (1944–1991 гг.)

Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці

6. Фонд 730 Адзел народнай адукацыі Гродзенскага аблвыканкома.
г. Гродна (1944–1988 гг.)
7. Фонд 1171 Гродзенскі абласны савет дэпутатаў працоўных і яго выканкам

Дзяржаўны архіў грамадскіх аб'яднанняў Магілёўскай вобласці

8. Фонд 9 Магілёўскі абкам кампартыі Беларусі
  9. Фонд 6580 Магілёўскі ГК / РК КП(б)Б
- Дзяржаўны архіў Магілёўскай вобласці
10. Фонд 7. Магілёўскі абласны савет народных дэпутатаў і яго выканаўчы камітэт. г. Магілёў, БССР (1984–1994 гг.).
  11. Фонд 11 Выканаўчы камітэт Магілёўскага гарадскога савета дэпутатаў працоўных (гарвыканкам)
  12. Фонд 1027 Магілёўскі абласны савет прафсаюзаў
  13. Фонд 2315 Магілёўскі абласны камітэт прафсаюза работнікаў дзяржжустаноў г. Магілёва (1955–2000 гг.)
  14. Фонд 2340 Упаўнаважаны Савета па справах рэлігій пры Савеце Міністраў СССР па Магілёўскай вобласці (1966–1990 гг.)

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь

15. Фонд 4 Цэнтральны камітэт КП(б)Б
  16. Фонд 63 Цэнтральны камітэт ЛКСМБ
  17. Фонд 265 Цэнтральны савет прафесійных саюзаў БССР
  18. Фонд 701 Нацыянальная камісія ЦВК БССР
  19. Фонд 968 Вярхоўны савет Рэспублікі Беларусь
- Архіў Камітэта па справах рэлігій і нацыянальнасцей пры Савеце Міністраў Рэспублікі Беларусь
20. Фонд Перапіска аддзела нацыянальнасцей. – Спр. 03–04. (1998-2004 гг.). – Спр. Матэрыялы да калегіі № 8 ад 30-31.10.2003 г. – Спр. Інфармацыя “Аб працы ў сферы міжнацыянальных адносін”.

Літаратура

21. Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: ”Энцыклапедыкс”, 2004. – 272 с.
22. Агеев, А.Г. и др. Перекрестки могилевской истории / А.Г.Агеев, Я.И.Климуть, И.А.Пушкин.– Минск: ООО «Туринфо», 2004. – 216 с.
23. Агеев, А.Г. История профсоюзного движения Могилёвщины / А.Г.Агеев, И.А.Пушкин. – Могилёв: УПКП «Могилёвская областная ўкрупнённая типографія імя Спірыдона Собаля», 2005. – 216 с.
24. Агееў, А.Р. Магілёў на скрыжаванні. – 2-е выд., перапрац. і дапоўн. / А.Р.Агееў, І.А.Пушкін. – Магілёў: Абласная друкарня, 2000. – 96 с.
25. Адукацыя і нацыянальна-культурнае адраджэнне: Тэз. навук. дакл. на Міжнар. канф. (25–26 кастр.1994 г., г. Мінск): У 2 ч. / Нац.ін-т адукацыі Рэсп.Беларусь, Нац.ін-т гуманітар.навук Рэспублікі Беларусь. – Мінск, 1994. – Ч.1. – 120 с.; Ч.2. – 280 с.
26. Акинчиц, И.И. Конфессиональная политика в современной Беларуси / И.И.Акинчиц // Белорусская политология: многообразие в единстве: Материалы междунард.науч.–практ.конф. – Гродно: Гр.ГУ, 2004. – С. 8–10.
27. Актуальные проблемы из исторического прошлого и современности в общественно–гуманитарных и социо-религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья: материалы международной научно–практической конференции, Витебск, 19–20 апреля 2007 г. / Вит. гос. ун–т.; редкол.: В.А.Космач (гл. ред.). – Витебск: Издательство УО “ВГУ им. П.М.Машерова”, 2007. – Ч. I. – 480 с.
28. Александров, К. Кто прав – Иосиф Сталин или Теодор Герцль / К.Александров // Истоки. – 2004 февраль. – С.8.
29. Андреева, Е. Асвета і мова / Е.Андреева, Л.Лыч // Настаўніцкая газета.– 1990.– 11 ліпеня. – С. 3.
30. Антес, Петер. Религии современности. История и вера / П.Антес. – Москва: Прогресс–Традиция, 2001. – 304 с.
31. Багданаў, І. Татары і башкіры: “Чышма” запрашае да супрацоўніцтва / І.Багданаў // Нацыянальныя пытанні: Матэрыялы III Міжнар.кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цівілізацый” (Мінск, 21–25 мая, 4–7 снеж. 2000г.) / Рэдкал.: Э.Дубянецкі (гал.рэд.) і інш. – Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2001. – С. 201–203.
32. Бажэнаў, Ю.В. Асвятленне нацыянальных меншасцей Беларусі ў беларускіх энцыклапедычных выданнях / Ю.В.Бажэнаў // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Шашкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С.369–372.
33. Базыленок, А.В. Общественные организации и объединения как фактор становления гражданского общества в Республике Беларусь / А.В.Базыленок // Белорусская политология: многообразие в единстве: Материалы междунард. науч.-практ.конф. – Гродно: Гр.ГУ, 2004. – С. 16–18.
34. Бандарчык, В. Атлас “Народы Беларусі” як адна з крыніц вывучэння нацыянальных меншасцей Рэспублікі / В.Бандарчык // Нацыянальныя

- меншасці Беларусі: Тэматычны зб.наук.прац. Кн.1 / Нав.рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С. 67–71.
35. Барановский, Е.И. Динамичный характер национальных отношений в СССР / Е.И.Барановский // Коммунист Белоруссии. – 1986. – № 12. – С. 14–22.
  36. Бараноўскі, Я. Нацыянальная палітыка / Я.Бараноўскі // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П.Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн., 1999. – Т.5. – С. 307.
  37. Басин, Я. Ідышызацыя / Я.Басін // Беларусь у XX стагоддзі. Вып. 2. – Мінск, 2003. – С. 18–38.
  38. Беларусіка = ALBARUTHENICA. [Кн.] 4: Яўрэйская культура Беларусі і яе ўзаемадзеянне з беларускай і іншымі культурамі / Міжнар. Асац. Беларусістаў, Нац. Навук. – асвет. Цэнтр імя Ф.Скарыны; Рэд.: В.Рагойша і інш. – Мінск: Навука і тэхніка, 1995. – 381 с.
  39. Беларусіка = ALBARUTHENICA. Кн. 3: Нацыянальная і рэгіянальная культуры, іх ўзаемадзеянне / Міжнар. Асац. Беларусістаў, Нац. Навук.–асветны цэнтр імя Ф.Скарыны; Рэд. А.Мальдзіс і інш.– Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – 431 с.
  40. Беларуска-польскія культурныя сувязі ў 1945–1991 гадах / Ю.Вашкевіч. – Мінск: ООО “ТЕСЕЙ”, 2004. – 184 с.
  41. Беларусы. Т. 4: Вытокі і этнічнае развіццё / В.К. Бандарчык, В.М. Белявіна, Г.І.Каспяровіч і інш.; Рэдкал.: В.К. Бандарчык і інш.; Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск: Бел. навука, 2001. – 433 с.
  42. Беларусы. Т. 6: Грамадскія традыцыі / В.Ф.Бацяеў, В.М.Бялявіна, А.У.Гурко і інш.; Рэдкал.: В.М.Бялявіна і інш.; Ін-т мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мінск: Бел. навука, 2002. – 606 с.
  43. Беларусы: Этнагеаграфія, дэмаграфія, дыяспара, канфесіі. Атлас / Нав.рэд. В.К.Бандарчык. – Мінск: Камітэт дзяржаўных знакаў пры Міністэрстве фінансаў Рэспублікі Беларусь, 1996. – 32 с.
  44. Беларусь – Украіна: гістарычны вопыт ўзаемаадносін: Матэрыялы міжнар. навук. канф. (Мінск, 18–19 сакавіка 2003 г.) / Рэдкал.: У.І.Навіцкі (гал.рэд.), М.П. Касцюк (нам.гал.рэд.) і інш. – Мінск: Інстытут гісторыі НАНБ, 2004. – 434 с.
  45. Беларусь на мяжы тысячагоддзяў. – Мінск: “БелЭн”, 2000. – 432 с.
  46. Беларусь наш общий дом // Вечерний Могилёв. – 2004. – 22 сент. – С. 3.
  47. Беларусь у міжваенны час: Метадычныя парады студэнтам / Складальнік І.А.Пушкін. – Магілёў: УА “МДУХ”, 2003. – 12 с.
  48. Беларусь у XX стагоддзі. Вып.1. – Мінск: ”Водолей”, 2002. – 192 с.
  49. Беспамятных, Н.Н. Белорусско – польско – литовское пограничье: вклад сторон в исследование проблемы / Н.Н.Беспамятных // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 19–28.
  50. Билык, А.Н. Законодательное обеспечение прав лиц, принадлежащих к национальным меньшинствам, и его реализация в Республике Беларусь / А.Н.Билык, Ю.М.Уральский // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і

- сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 310–318.
51. Білык, А. Забяспячэнне праў нацыянальных меншасцей Беларусі ў святле заканадаўчых актаў / А.Білык // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн.1 / Нав.рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С. 34–37.
  52. Бобрык, А. Поляки в Могилёвщине. Очерк проблематики / А.Бобрык // Шляхі Магілёўскай гісторыі: зборнік навуковых прац / Уклад. І.А.Пушкін, В.В.Юдзін. – Магілёў: Могилёв.обл.укруп.тип., 2005. – С. 222–226.
  53. Богуш, Т.А. Белорусское студенчество: политические предпочтения и ориентации / Т.А.Богуш, Н.Л.Мысливец // Белорусская политология: многообразие в единстве: Материалы междунаrod. науч.-практ.конф. – Гродно: Гр.ГУ, 2004. – С.20–26.
  54. Броўкін, Я. Да пытання аб традыцыях аўтаноміі нацыянальных меншасцей на Беларусі / Я.Броўкін // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн. 1 / Нав. рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск – Віцебск, 1996. – С. 39–40.
  55. БССР. Вярхоўны Савет. Скліканне (11). Сесія (8). Стэнаграфічная справаздача. – Мінск: Беларусь, 1988. – 190 с.
  56. БССР. Вярхоўны Савет. Скліканне, 11–е. Сесія, 1–я. Стэнаграфічная справаздача. – Мінск: Беларусь, 1985. – 312 с.
  57. Бубнаў, Ю.М. Паліталогія: Курс лекцый / Ю.М.Бубнаў, І.А.Пушкін. – Магілёў: УА “МДУХ”, 2006. – 176 с.
  58. Буко, С. Республика Беларусь – страна межнационального мира и согласия / С.Буко // Абарона правоў асоб, якія належаць да нацыянальных супольнасцей Рэспублікі Беларусь. Даведнік / Складальнік Н.В.Ходар. – Мінск: “Энцыклапедыкс”, 2004. – С. 3–5.
  59. Бурая, Н.В. Напрамкі дзейнасці яўрэйскіх арганізацый на Беларусі на сучасным этапе развіцця / Н.В.Бурая // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С.191–193.
  60. Бушчык, Г.П. Стан гандлёва–эканамічных сувязяў Рэспублікі Беларусь з Украінай у 1992–2002 гг. / Г.П.Бушчык // Беларусь–Украіна: гістарычны вопыт узаемаадносін: Матэрыялы міжнар. навук. канф. (Мінск, 18–19 сакавіка 2003 г.) / Рэдкал. У.І.Навіцкі (гал.рэд.), М.П.Касцюк (нам.гал.рэд.) і інш. – Мінск: Інстытут гісторыі НАНБ, 2004. – С. 398–401.
  61. Быков, К. Белорусы и чувашаи / К.Быков // Нацыянальныя пытанні: Матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цівілізацый” (Мінск, 21–25 мая, 4–7 снеж. 2000 г.) / Рэдкал.: Э.Дубянецкі (гал.рэд.) і інш. – Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2001. – С. 213–218.
  62. Бяспамятных, М.Н. Літоўцы Гродзенскай вобласці: праблемы этнакультурнай ідэнтыфікацыі / М.Н.Беспамятных // Этнічныя супольнасці ў

- Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С.336–339.
63. Валахановіч, А. Нацыянальныя адміністрацыйна–тэрытарыяльныя адзінкі / А.Валахановіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П.Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн., 1999. – Т.5. – С. 310–311.
64. Вишневский, А.Ф. Очерки истории государства и права Республики Беларусь (1917–1995) / А.Ф.Вишневский. – Минск: ТПА “Форум”, 1995. – 266 с.
65. Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава. Падзеі. Людзі. Лёсы / Пад рэд. А.У.Русецкага, А.М.Дарафеева. – Віцебск: ВДУ, 1998. – 224 с.
66. Войницкий, П.В. Некоторые аспекты взаимовлияния украинской и белорусской школ скульптуры на современном этапе / П.В.Войницкий // Беларусь–Україна: гістарычны вопыт узаемаадносін: Матэрыялы міжнар. навук. канф. (Мінск, 18–19 сакавіка 2003 г.) / Рэдкал. У.І.Навіцкі (гал.рэд.), М.П.Касцюк (нам. гал. рэд.) і інш. – Мінск: Інстытут гісторыі НАНБ, 2004. – С. 382–385.
67. Выборный, В.Д. Беларусь–Україна: возможности и перспективы сотрудничества и интеграции / В.Д.Выборный, С.С.Толкачёва // Беларусь–Україна: гістарычны вопыт узаемаадносін: Матэрыялы міжнар. навук. канф. (Мінск, 18–19 сакавіка 2003 г.) / Рэдкал. У.І.Навіцкі (гал.рэд.), М.П.Касцюк (нам. гал. рэд.) і інш. – Мінск: Інстытут гісторыі НАНБ, 2004. – С. 363–365.
68. Выкладчыкі Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы: Бібліяграфічны даведнік / Пад рэд. В.М.Чарапіцы. – Гродна: ГрДУ, 1999. – 595 с.
69. Вялікі, А.Ф. Палякі ў савецкай Беларусі: ”дваістыя стандарты” нацыянальнай палітыкі КПБ (1944–1991 гг.) / А.Ф.Вялікі // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 292–297.
70. Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць: зборнік навуковых прац удзельнікаў Трэцяй Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць” у 2 ч. / Уклад І.А.Пушкін, В.В.Юдзін. – Магілёў, 2003. – Ч. II. – 280 с.
71. Горбач, Т. К вопросу о судьбах немцев Беларуси: Возрождение немецкой культуры (90-е годы XX в.) / Т.Горбач // Нацыянальныя пытанні: Матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цівілізацый” (Мінск, 21–25 мая, 4–7 снеж. 2000 г.) / Рэдкал.: Э.Дубянецкі (гал.рэд.) і інш. – Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2001. – С. 159–163.
72. Государственная идеология Республики Беларусь: концептуальные основы. – 3-е изд., испр. и доп. / В.А.Мельник. – Минск: ООО”ТЕСЕЙ”, 2004. – 256 с.
73. Грамадзянская супольнасць і праблемы нацыянальна-культурнай ідэнтыфікацыі ў Беларусі. Матэрыялы навукова-практычнага семінара (Мінск, 30–31 мая 1996 года). – Брэст: Рэдакцыя газеты “Шлях”, 1996. – 72 с.

74. Дарашэвіч, Э. Этнаканфесіянальныя ўзаемаадносіны ў кантэксце нацыянальнай і культурнай палітыкі / Э.Дарашэвіч // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук.прац. Кн.1 / Нав. рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С. 62–64.
75. Динамика ценностных ориентаций молодёжи в трансформирующемся обществе / Е.М.Бабосов, С.Е.Бабосов, Ю.М.Бубнов, В.А.Клименко, Т.И.Яковук и др. Под ред. академика Е.М.Бабосова. – Минск: ИООО “Современное слово”, 2001. – 160 с.
76. Донских, С.В. В тени большого города. Народ и город в Беларуси / С.В.Донских // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 28–35.
77. Думін, С.У. Беларускія татары: Мінулае і сучаснасць / С.У.Думін, І.Б.Канапацкі. – Мінск: Польша, 1993. – 206 с.
78. Дэбаш, Ш., Пант’е, Ж.-М. Уводзіны ў палітыку / Пад рэд. І.Бабкова, В.Булгакова, В.Вячоркі, В.Кавалёвай. – Мінск: ЭўраФорум, Беларускі Фонд Сораса, 1996. – 624 с.
79. Евдокименко, О.Н. Особенности национально менталитета и формирование социального государства в Республике Беларусь / О.Н.Евдокименко // Беларуская дзяржаўнасць: вопыт XX стагоддзя: Матэрыялы Міжнар. навук.-тэарэт. канф., Мінск, 18–19 крас. 2003 г. – Мінск: БДПУ, 2004. – С. 210–211.
80. Жук, О.Э. Социальная организация цыган Беларуси / О.Э.Жук // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 78–81.
81. Закон Рэспублікі Беларусь “О внесении изменений и дополнений в Закон Республики Беларусь “О национальных меньшинствах в Республике Беларусь” // Национальный реестр правовых актов Республики Беларусь, 2004. – № 2. – С. 25-26.
82. Закон Рэспублікі Беларусь “О Национальных меньшинствах в Республике Беларусь” // Ведамасці Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь. – 1992. – № 35.
83. Зенченко, В.А. Проблемы модернизации политической системы Республики Беларусь в условиях переходного общества / В.А.Зенченко // Беларуская дзяржаўнасць: вопыт XX стагоддзя: Матэрыялы Міжнар.навук.-тэарэт. канф., Мінск, 18–19 крас.2003 г. – Мінск: БДПУ, 2004. – С. 215–218.
84. Зенькович, Ю.В. Вклад уроженцев Украины в развитие математической науки Беларуси в XX веке / Ю.В.Зенькович // Беларусь–Україна: гістарычны вопыт узаемаадносін: Матэрыялы міжнар. навук. канф. (Мінск, 18–19 сакавіка 2003 г.) / Рэдкал. У.І.Навіцкі (гал.рэд.), М.П.Касцюк (нам. гал. рэд.) і інш. – Мінск: Інстытут гісторыі НАНБ, 2004. – С. 326–328.
85. Зубарев, А.В. Образ цыган в белорусской республиканской прессе / А.В.Зубарев // Романовские чтения–3 : сб. трудов Международной науч.

- конференции / Под ред. И.А. Марзалюка. – Могилёв: МГУ им. А.А.Кулешова, 2007. – С. 124 – 126.
86. Игнатенко, И.М. Национальный вопрос и современность / И.М.Игнатенко // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 31–38.
87. Идеология и жизнь: материалы семинара преподавателей вузов Могилевской области / Науч. изд. сост. и науч. ред. Ю.М. Бубнов. – Могилев: УПКП “Могилевская областная укрупненная типография имени Спиридона Соболя”, 2001.– 336 с.
88. Иоффе, Э. Джойнт в Беларуси / Э.Иоффе, Б.Мельцер. – Минск: ООО “Мэджик Бук”, 1999. – 94 с.
89. Иоффе, Э.Г. Проблемы реализации прав национальных меньшинств и законодательство Республики Беларусь / Э.Г.Иоффе // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С.318–323.
90. Иоффе, Э.Г. Проблемы реализации прав национальных общностей и законодательство Республики Беларусь / Э.Г.Иоффе // Чалавек. Грамадства. Свет. – 2005. – № 1. – С.58–62.
91. Иоффе, Э.Г. Страницы истории евреев Беларуси: Краткий науч.-попул. очерк / Э.Г.Иоффе / Еврей. Ун-т в Минске. – Минск: Арти-Фекс, 1996. – 292 с.
92. История России с древнейших времён до конца XX века: Учебное пособие для студентов вузов. – 3-е изд., испр. и доп. – Москва: Дрофа, 2001. – 656 с.
93. История России. XX век. / А.Н.Боханов, М.М.Горинов, В.П.Дмитриенко и др. – Москва: ООО “Фирма “Издательство АСТ”, 2000. – 608 с.
94. Иванова, Т.А. Этнічная сітуацыя на Гродзеншчыне і развіццё нацыянальных школ (1990–2000 гг.) / Т.А.Іванова // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 345–347.
95. Иофе, Э. Пытанні ўдасканалення заканадаўства адносна нацыянальных меншасцей у Рэспубліке Беларусь / Э.Іофе // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн.1 / Нав.рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С.37–39.
96. Иофе, Э. Роля “Джойнта” у развіцці яўрэйскай адукацыі на Беларусі ў 1920-я гг. / Э.Іофе // Весці Міжнароднай акадэміі вывучэння нацыянальных меншасцей. – Брэст, 1997. – № 4. – С. 30–33.
97. Иофе, Э. Яўрэі / Э.Іофе // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн, 2003. – Т. 6, кн. 2 – С. 309–311.
98. Історія України / Відп.ред. Ю.Сливка; керівник авт. кол. Ю.Зайцев. – Выд.3-тє, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2002. – 520 с.

99. К вопросу о белорусско-польских отношениях. Информационный материал. Минск: ИСПИ при Администрации Президента Республики Беларусь, 2005. – 12 с.
100. Кабржыцкая, Т.В. Прысутнасць украінскай культуры ў духоўным жыцці сучаснага Мінска / Т.В.Кабржыцкая, М.У.Харышын // Беларусь–Украіна: гістарычны вопыт узаемаадносін: Матэрыялы міжнар. навук. канф. (Мінск, 18–19 сакавіка 2003 г.) / Рэдкал. У.І.Навіцкі (гал. рэд.), М.П.Касцюк (нам. гал. рэд.) і інш. – Мінск: Інстытут гісторыі НАНБ, 2004. – С. 377–382.
101. Кабяк, Г. Дынаміка яўрэйскага насельніцтва на Гродзеншчыне ў XX ст. / Г.Кабяк // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн.2 / Нав.рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С. 74–75.
102. Калацей, М. Адукацыя польскай дыяспары на Гродзеншчыне ў канцы 1980-х – 1990-я гг. / М.Калацей, Н.Улейчык // Нацыянальная адукацыя: Тэматычны зб.навук.прац. Кніга IX. Адукацыя дыяспар / Нав.рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст, 1998. – С. 44–47.
103. Калінін, В. Цыганы на Беларусі / В.Калінін // 3 гісторыяй на “ВЫ”: Публіцыстычныя арт. / Уклад. У.Арлова.– Мінск: Мастацкая літаратура, 1994. – С. 330–349.
104. Калінін, М. Цыганам у Беларусі кепска / М.Калінін // Наша слова. – 2004. – 15 вер. – С. 7.
105. Калодюк, Н.В. Украінска-білоруські культурно-асвітні взаеміні на сучаснаму этапе / Н.В.Калодюк // Беларусь–Украіна: гістарычны вопыт узаемаадносін: Матэрыялы міжнар. навук. канф. (Мінск, 18–19 сакавіка 2003 г.) / Рэдкал. У.І.Навіцкі (гал. рэд.), М.П.Касцюк (нам. гал. рэд.) і інш. – Мінск: Інстытут гісторыі НАНБ, 2004. – С. 372–377.
106. Калюжна, Г.Ю. Діяльнасць білоруськага грамадскага аб’яднання ўкраінцаў “Ватра” по відроджэнню і збережэнню мові, культуры і народнай творчасці ўкраінцаў Беларусі / Г.Ю.Калюжна // Беларусь–Украіна: гістарычны вопыт узаемаадносін: Матэрыялы міжнар. навук. канф. (Мінск, 18–19 сакавіка 2003 г.) / Рэдкал. У.І.Навіцкі (гал. рэд.), М.П.Касцюк (нам. гал. рэд.) і інш. – Мінск: Інстытут гісторыі НАНБ, 2004. – С. 387–393.
107. Калюжная, Г.Е. Из истории украинско–белорусских связей и современной украинской диаспоры Республики Беларусь / Г.Е.Калюжная // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 372–375.
108. Канапацкі, І. Беларускія татары як складовая частка агульнай супольнасці / І.Канапацкі // Нацыянальныя пытанні: Матэрыялы III Міжнар.кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цівілізацый” (Мінск, 21–25 мая, 4–7 снеж. 2000 г.) / Рэдкал.: Э.Дубянецкі (гал.рэд.) і інш. – Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2001. – С. 203–211.
109. Канапацкі, І. Татары / І.Канапацкі // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У6 т. / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П.Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн., 2001. – Т. 6, кн. 1. – С. 508–511.

110. Канапацкі, І. Адраджэнне мусульманскай адукацыі беларускіх татараў / І.Канапацкі, А.-Б.Шабановіч // Весці Міжнароднай акадэміі вывучэння нацыянальных меншасцей. – Брэст, 1997. – № 4. – С. 6–9.
111. Канапацкі, І. 3 гісторыі мусульманскай адукацыі татарскай дыяспары на Беларусі / І.Канапацкі, А.-Б.Шабановіч // Нацыянальная адукацыя: Тэматычны зб .наук. прац. Кніга IX. Адукацыя дыяспар / Нав.рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст, 1998. – С. 10–14.
112. Канапацкі, І.Б. Гісторыя і культура беларускіх татар: [Вучэб. дапам.] / Канапацкі І.Б., Смолік А.І.; Бел. Ун-т культуры. – Мінск: [Бел. Ун-т культуры], 2000. – 258 с.
113. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь. – Мінск:”Амалфея”, 2001. – 48 с.
114. Канцэпцыя нацыянальна-культурнага развіцця нацыянальных меншасцей Беларусі / Навук. рэд. Яцкевіч С.А. – Мінск: Рэсп.цэнтр нац.культур, 1996. – 34 с.
115. Карашчанка, І. Латышы / І.Карашчанка // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / Беларус.Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П.Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн, 1997. – Т.4.– С. 338.
116. Карашчанка, І. Нацыянальныя меншасці / .Карашчанка // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі : У 6 т. / Беларус.Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П.Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн., 1999. – Т. 5. – С. 311.
117. Карашчанка, І., Валахановіч, А. Палякі / І.Карашчанка, А.Валахановіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П.Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн., 1999. – Т. 5. – С. 393–395.
118. Карашчанка, І., Майснер, А. Немцы / І.Карашчанка, А.Майснер // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П.Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн., 1999. – Т. 5. – С. 320.
119. Карашчанка, І. Кітайцы / І.Карашчанка // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П.Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн, 1997. – Т. 4. – С.187.
120. Карашчанка, І. Цыганы / І.Карашчанка // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн, 2003. – Т. 6, кн. 2. – С.110 – 111.
121. Карашчанка, І. Эстонцы / І.Карашчанка // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн, 2003. – Т. 6, кн. 2.– С. 320.
122. Карзенка, Г.У. Дынаміка росту і структура навуковай інтэлігенцыі Беларусі ў 1919–1991 гг.(па матэрыялах афіцыйнай статыстыкі) / Г.У.Карзенка // Адукацыя і выхаванне. – 1994. – № 8.– С. 27.
123. Карнялюк, К. Цыганскі клуб “Рома” / К.Карнялюк // ЛіМ.– 1993. – 5 ліст. – С. 8.
124. Карпова, В. Обвиняют в мошенничестве / В.Карпова // Вечерний Могилёв. – 2005. – 7 окт. – С. 2.
125. Касовіч, В.Ф. Дзяржаўная палітыка ў адносінах да нацыянальных меншасцей у Рэспубліцы Беларусь / В.Ф.Касовіч // Беларуская дзяржаўнасць:

- вопыт XX стагоддзя: Матэрыялы Міжнар. навук.-тэарэт.канф., Мінск, 18–19 крас. 2003 г. – Мінск: БДПУ, 2004. – С. 224–225.
126. Касовіч, В.Ф. Забеспячэнне адукацыйных патрэб нацыянальных меншасцей у Рэспубліке Беларусь / В.Ф.Касовіч // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 161–169.
127. Каспяровіч, Г. Рускія / Г.Каспяровіч, П.Церашковіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П.Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн., 2001. – Т. 6, кн.1. – С. 143–144.
128. Каспяровіч, Г.І. Рускія на Беларусі (дэмаграфічны аспект) / Г.І.Каспяровіч // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 67–81.
129. Касцюк, М.П. Бальшавіцкая сістэма ўлады на Беларусі / М.П.Касцюк. – Мінск: ВП “Экаперспектыва”, 2000. – 308 с.
130. Касцюк, М.П. Узаемаадносіны этнічных супольнасцей на Беларусі ў XX ст. / М.П.Касцюк // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6 – 7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С.24–31.
131. Катляроў, І. Нацыянальныя меншасці Беларусі: забяспячэнне іх праў / І.Катляроў // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн.1 / Нав.рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С. 31–34.
132. Клімчук, Ф. і інш. Украінцы / Ф.Клімчук, І.Гунчык, Ю.Бажэнаў // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П.Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн., 2001. – Т. 6, кн.1. – С. 573–574.
133. Козлович, В. Языком молотъ – не дрова колотъ / В.Козлович // Советская Белоруссия. – 2005. – 12 авг. – С. 8.
134. Коммунистическая партия Белоруссии в резолюциях и решениях съездов и пленумов ЦК. – Минск: Беларусь, 1983. – Т. 1. – 527 с.
135. Коммунистическая партия Белоруссии в цифрах 1918–1988. – Минск: Беларусь, 1988. – 254 с.
136. Корзенко, Г.В. Научная интеллигенция Беларуси в 1944–1990 гг. Подготовка, рост, структура / Г.В.Корзенко. – Минск: Б.И., 1995. – 74 с.
137. Корсак, А.І. Стаўленне кіраўніцтва СССР да генацыду яўрэйскага насельніцтва на Беларусі / А.І.Корсак // Актуальные проблемы из исторического прошлого и современности в общественно–гуманитарных и социо–религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья: материалы международной научно-практической конференции, Витебск, 19–20 апреля 2007 г. / Вит. гос. Ун-т.; редкол.: В.А.Космач (гл. ред.). – Витебск: Издательство УО “ВГУ им. П.М.Машерова”, 2007. – Ч. I. – С. 143–145.
138. Кравцов, А. Мы ставим цель / А.Кравцов // Истоки. – 2004. – февр. – С. 8.
139. Кротов, А.М. К вопросу об инфильтрации поляков в белорусскую этно–культурную среду / А.М.Кротов // Проблемы славяноведения: Сборник научных статей и материалов. Вып. 3. – Брянск: Издательство Брянского государственного университета, 2001. – С. 42–52.

140. Кручковский, Т.Т. Польское национальное меньшинство Беларуси в контексте белорусско–польских отношений в конце XX – начале XXI в. / Т.Т.Кручковский // Белорусская политология: многообразие в единстве – II: материалы междунар. науч.-практ. конф., 25–26 мая 2006 г., Гродно / под ред. В.Н.Ватыля. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 146–150.
141. Курбатов, В.М. Некоторые особенности национального движения в Беларуси / В.М.Курбатов // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С.360–364.
142. Курбатов, В.М. Суб’ектыўныя ўмовы і фактары развіцця нацыянальнага руху / В.М.Курбатов // Беларуская дзяржаўнасць: вопыт XX стагоддзя: Матэрыялы Міжнар. навук.-тэарэт. канф., Мінск, 18–19 крас.2003 г. – Мінск: БДПУ, 2004. – С. 227–229.
143. Курбатов, В.М. Национальный и религиозный экстремизм: причины и особенности / В.М.Курбатов // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С.110–112.
144. Курбатов, В.М. Национальный и религиозный экстремизм: причины и особенности / В.М.Курбатов // Белорусская политология: многообразие в единстве – II: материалы междунар. науч.-практ. конф., 25–26 мая 2006 г., Гродно / под ред. В.Н.Ватыля. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 164 – 166.
145. Кутузова, Н. Государство, нация, религия: опыт взаимодействия в Беларуси в контексте истории / Н.Кутузова // Беларусь у XX стагоддзі. Вып. 2. – Мінск, 2003. – С. 182–187.
146. Кухараў, М. Значэнне сацыякультурнай інтэрпаляцыі ў развіцці нацыянальных меншасцей (псіхалага-педагагічны аспект) / М.Кухараў // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн.1 / Нав. рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С. 64–67.
147. Кухараў, М. Дыяспара ў сістэме сацыякультурнага ўплыву: рэтраспектыўны і прагнастычны аспекты / М.Кухараў, В.Рашэцка // Нацыянальная адукацыя: Тэматычны зб. навук. прац. Кніга IX. Адукацыя дыяспар / Нав. рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст, 1998. – С. 64–68.
148. Левяш, І. Нацыянальная меншасць: праблемнасць паняцця і беларускія рэаліі / І.Левяш // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн.1 / Нав. рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С.12–15.
149. Лешкевич, Ю. Кто кому “пудрит мозги” / Ю.Лешкевич // Труд–7. – 2005. – 28 апр. – С. 12.
150. Лившиц, А. Развитие белорусского законодательства против антисемитизма, расовой и национальной вражды или дискриминации / А.Лившиц // Беларусь у XX стагоддзі. Вып.1. – Мінск: “Водолей”, 2002. – С. 110–114.
151. Лившиц, А. Статья 16 Конституции Республики Беларусь 1996 года и юридические последствия ее применения в контексте истории / А.Лившиц // Беларусь у XX стагоддзі. Вып. 2. – Мінск, 2003. – С. 193–204.

152. Лившиц, А.П. Развитие белорусского законодательства против антисемитизма, расовой и национальной вражды или дискриминации / А.П.Лившиц // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 323–326.
153. Лисовский, С. Формирование основ национальной политики в отношении населения Белорусских земель / С.Лисовский // *Polsko–Białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe: Materiały XI Międzynarodowej Konferencji Naukowej “Droga ku wzajemności”* (Białystok 18–20.VII.2003) / Pod redakcją M. Kondratiuka. B.Siegienia. – Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004. – S. 389–414.
154. Лінднэр, Р. Гісторыкі і ўлада: нацыятворчы працэс і гістарычная палітыка ў Беларусі XIX–XX ст. / Р.Ліндэр / Пер. з ням. Л. Баршчэўскага; нав.рэд. Г.Сагановіча. – СПб.: Неўскі прасцяг, 2003. – 540 с.
155. Луцкович, В.В. Особенности понимания целей и смысла жизни национальными группами молодежи Республики Беларусь / В.В.Луцкович // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 351–356.
156. Лыч, Л. Гісторыя культуры Беларусі / Л.Лыч, У.Навіцкі. – 2-е выд., дап. – Мінск: ВП “Экаперспектыва”, 1997. – 486 с.
157. Лыч, Л.М. Ликвидация экономического и социально–культурного неравенства союзных республик: На примере БССР (1917–1941) / Л.М.Лыч / Под ред. В.А.Полуяна: АН БССР, Ин-т истории. – Минск: Наука и техника, 1987. – 286 с.
158. Лыч Л.М. Этнакультурныя працэсы на Беларусі: гісторыка-параўнальны аналіз (другая палова XIII ст. – 1917 г.) / Л.М.Лыч // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6-7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 6-14.
159. Ляўко, А. Узаемадзеянне культур нацыянальных меншасцей з беларускай культурай як умова іх развіцця / А.Ляўко // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн. 1 / Нав. рэд. С.А. Яцкевіч. – Брэст – Мінск–Віцебск, 1996. – С. 60–62.
160. Ляўко, А. Сацыяльна-культурная тыпізацыя і ўзаемадзеянне ў адукацыі дыяспар / А.Ляўко, Л.Ахмерава // Нацыянальная адукацыя: Тэматычны зб. навук. прац. Кніга IX. Адукацыя дыяспар / Нав. рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст, 1998. – С. 59–64.
161. Мазец, В. Нацыянальна дзяржаўная палітыка і змены этнічнай структуры насельніцтва Беларусі ў 1945–1986 гг. / В.Мазец // Беларусь у XX стагоддзі. Вып. 2. – Мінск, 2003. – С. 234–241.
162. Мазец, В.Г. Роля ўкраінцаў у грамадскім і культурным жыцці Беларусі (1945–1989 гг.) / В.Г.Мазец // Беларусь–Украіна: гістарычны вопыт узаемаадносін: Матэрыялы міжнар. навук. канф. (Мінск, 18–19 сакавіка 2003 г.) / Рэдкал. У.І.Навіцкі (гал. рэд.), М.П.Касцюк (нам. гал. рэд.) і інш. – Мінск: Інстытут гісторыі НАНБ, 2004. – С. 312–315.

163. Марцуль, Г. Советский народ – новая историческая общность людей / Г.Марцуль // Коммунист Белоруссии. – 1987.– № 8. – С. 22–28.
164. Мацвееў, І. Цыганы: дзеці сонца” маюць свайго прэзідэнта і парламент / І.Мацвееў // Нацыянальныя пытанні: Матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цівілізацый” (Мінск, 21–25 мая, 4–7 снеж. 2000 г.) / Рэдкал.: Э.Дубянецкі (гал.рэд.) і інш. – Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2001. – С. 211–212.
165. Мацюшэнка, В. Этнічныя і нацыянальныя меншасці: асаблівасці і падабенства / В.Мацюшэнка // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн.1 / Нав. рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С. 9–11.
166. Мельников, А.П. Национальная культура в общей системе культуры / А.П.Мельников // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 403–405.
167. Мельнікаў, А. Этнас і нацыя: паняцці і сутнасць / А.Мельнікаў // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн.1 / Нав. рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С. 4–8.
168. Микулич, Т.Н. Этнические общности как феномен социальноорганизованного человечества / Т.Н.Микулич // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С.306–310.
169. Мікуліч, Т.М. Мова і этнічная самасвядомасць / Т.М.Мікуліч. – Мінск: Навука і тэхніка, 1996. – 160 с.
170. Мінудая і сучасная гісторыя Магілёва: зборнік навуковых прац / Уклад І.А.Пушкін. – Магілёў: УПКП “Магілёўская абласная ўзбудыненая друкарня”, 2001. – 368 с.
171. Мірановіч, Я. Найноўшая гісторыя Беларусі / Я. Мірановіч; Навук. рэд. А. Краўцэвіч. – СПб: Неўскі прасцяг, 2003. – 243 с.
172. Московское этнокультурное (национальное) образование. – Москва: Московский комитет образования, 1997. – 52 с.
173. Муженко, С.А. К вопросу о “еврейском самосознании” / С.А.Муженко // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 365–369.
174. Навіцкі, У.І. Савецкая палітыка ў адносінах да этнічных супольнасцей Беларусі / У.І.Навіцкі // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 15–24.
175. Нарысы гісторыі Беларусі: У 2-х ч. / А.П. Касцюк, І. М. Ігнаценка, У. І. Вышыньскі і інш.; Інстытут гісторыі АНБ.– Мінск: Беларусь, 1995.– Ч. 2. – 560 с.

176. Насевіч, В. Літоўцы / В.Насевіч, І.Карашчанка // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Г.П.Пашкоў (галоўны рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн., 1997. – Т. 4. – С. 387.
177. Национально-государственные интересы Республики Беларусь / Под ред. Л.Ф.Заико. – Минск: Изд. В.М.Скакун, 1999. – 268 с.
178. Национальный состав населения Могилёвской области: статистический сборник / Итоги переписи населения Республики Беларусь 1999 года. – Могилёв, 2001. – 296 с.
179. Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. Зб. нав. арт. – Мінск: БДПУ імя М.Танка, 1997. – 170 с.
180. Нацыянальны атлас Беларусі. – Мінск: Камітэт па зямельных рэсурсах, геадэзіі і картаграфіі пры СМ РБ, 2002. – С. 170–184.
181. Нацыянальныя культурна-асветныя аб'яднанні Рэспублікі Беларусь. – Мінск: Рэспубліканскі цэнтр нацыянальных культур, 1996. – 49 с.
182. Нацыянальныя меншасці Беларусі: грамадска-палітычная дзейнасць і сацыяльна-прававы статус: справаздача аб НДП (заклуч.) / Маг. дзярж. унів. харчавання; кір. тэмы І. А. Пушкін. – Магілёў, 2005. – 160 с. – № ДР 20041397.
183. Наша слова. – 2004. – 18 жн. – С.4.
184. Несцяровіч, М.Б. Узаемаадносіны дзяржаўнай улады і грамадскіх арганізацый у Беларусі (1917–2000 гг.) / М.Б.Несцяровіч // Весці НАНБ. Серыя гуманітарных навук. – 2005. – № 2. – С. 52–58.
185. Нікітаровіч, Е. Саматоеснасць і талерантнасць у суіснаванні нацыянальных меншасцей / Е.Нікітаровіч // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн.1 / Нав. рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С.41–44.
186. Орда, О.А. Ислам на территории Беларуси: общее и особенное / О.А.Орда // Белорусская политология: многообразие в единстве: Материалы междунард. науч.-практ. конф. – Гродно: ГрГУ, 2004. – С. 154–156.
187. Орда, О.А. Роль СМИ в возрождении культуры татар Беларуси / О.А.Орда // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С.423–427.
188. Пазнякоў, В. Культура нацыянальных меншасцей: праблема тыпалагічнага апісання / В.Пазнякоў // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн.1 / Нав. рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С. 54–57.
189. Палітычныя рэпрэсіі на Беларусі ў XX стагоддзі: матэрыялы навукова-практычнай канферэнцыі (Мінск, 27–28 марта 1998 г.). – Мінск, 1998. – 278 с.
190. Паўлоўская, В.П. Дзейнасць дзяржаўных і грамадскіх арганізацый па развіццю культурна-асветніцкай работы сярод нацыянальных меншасцей Беларусі на сучасным этапе / В.П.Паўлоўская // Нацыянальная палітыка і міжнацыянальныя адносіны на Беларусі ў XX стагоддзі. – Мінск: БДПУ імя М. Танка, 1997. – С. 153–160.

191. Перед крутым поворотом: Тенденции в политической и духовной жизни Беларуси (1925–1928 гг.): Отражение времени в архивных документах / Авт.-сост.: Р.П.Платонов и др. Под ред. Р.П.Платонова. – Минск: БелНИИДАД, 2001. – 312 с.
192. Пиульский, Е. Формирование рынка образовательных услуг в приграничье / Е.Пиульский // Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności. Мат. X Міжнар. навук. канф.: Гродна–Мір, 24 кастрычніка 2002 г. / Пад рэд. І. Крэня. – Гродна: ГАУПП “Гродз.друк.”, 2004.– С. 224–229.
193. Піскун, Л. Да пытання аб культуры і адукацыі цыганоў Беларусі / Л.Піскун, Я.Піскун // Весці Міжнароднай акадэміі вывучэння нацыянальных меншасцей. – Брэст, 1997. – № 4. – С. 16–20.
194. Попов, И. Поддержка национально–культурного развития польской общности в Гродзенской области / И.Попов // Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności. Мат. X Міжнар. навук. канф.: Гродна–Мір, 24 кастрычніка 2002 г. / Пад рэд. І. Крэня. – Гродна: ГАУПП “Гродз.друк.”, 2004.– С. 250–255.
195. Прафесары і дактары навук Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1921–2001) / Склад. А.А.Яноўскі. – Мінск: БДУ, 2001. – 339 с.
196. Пташник, В. На страже суверенитета и независимости Республики Беларусь / В.Пташник // Беларусь у XX стагоддзі. Вып.1. – Мінск:”Водолей”, 2002. – С. 146–150.
197. Пташник, В.М. О национальном составе вооруженных сил Республики Беларусь / В.М.Пташник // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С.335–336.
198. Пушкин, И.А. Религиозные организации польского населения Восточной Беларуси (беларуско–русское пограничье) / И.А.Пушкин // Kultura pogranicza – pogranicze kultur / Redakcja naukowa Adam Bobryk. – Siedlce–Pułtusk, 2005. – S. 169–172.
199. Пушкин, И.А. Роль и значение национальных меньшинств в партийно–советском руководстве Могилёвщины / И.А.Пушкин // Романовские чтения: сб.трудов Международной науч. конференции / Под ред. О.В.Дьяченко. – Могилёв: МГУ им. А.А.Кулешова, 2005. – С. 383–389.
200. Пушкин, И. Евреи в качестве приводного ремня партии / И.Пушкин // История Могилевского еврейства: док. и люди: науч.-попул. очерки и жизнеописания. В 2 кн. / сост. А.Литин. – Минск: Юнипак, 2006. – Кн. 2, ч. 1. – С. 65–70.
201. Пушкин, И. Молодёжь и деятельность общественных объединений национальных меньшинств в Республике Беларусь / И.Пушкин // Молодёжная Галактика: Ежегодный Альманах НИИКСИ СПбГУ. – Санкт–Петербург. – 2007. – № 2. – С. 59–63.
202. Пушкин, И. Общественно-политическая и социально-культурная жизнь в советский период / И.Пушкин // История Могилевского еврейства: док. и люди: науч.–попул. очерки и жизнеописания. В 2 кн. / сост. А.Литин. – Минск: Юнипак, 2006. – Кн. 2, ч. 1. – С. 7–13.

203. Пушкин, И. Партия и советы: фамилии и статистика / И.Пушкин, А.Литин // История Могилевского еврейства: док. и люди: науч.–попул. очерки и жизнеописания. В 2 кн. / сост. А.Литин. – Минск: Юнипак, 2006. – Кн. 2, ч. 1. – С. 71–77.
204. Пушкін, І.А. Гістарычная і культурная спадчына горада Магілёва: Курс лекцый / І.А.Пушкін. – Магілёў: УА “МДУХ”, 2006. – 150 с.
205. Пушкін, І.А. Нацыянальныя меншасці як суб’екты палітычнага працэсу ў Беларусі / І.А.Пушкін // Идеология и жизнь: материалы семинара преподавателей вузов Могилевской области / Науч. изд. сост. и науч. ред. Ю.М. Бубнов. – Могилев: УПКП “Могилевская областная ўкрупненная типография имени Спиридона Соболя”, 2004. – С. 216–230.
206. Пушкін, І.А. Удзел нацыянальных меншасцей у палітычным працэсе Беларусі (1919–2001 гг.) / І.А.Пушкін // Белорусская политология: многообразие в единстве: Материалы междунар. науч.-практ. конф. – Гродно: Гр.ГУ, 2004. – С. 164–166.
207. Пушкін, І.А. Агульныя тэндэнцыі ў накірунках дзейнасці грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі / І.А.Пушкін // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 127–129.
208. Пушкін, І.А. Адлюстраванне міжнацыянальных працэсаў у дзейнасці Вярхоўнага Савета Беларусі (1990–1996 гг.) / І.А.Пушкін // Актуальные проблемы из исторического прошлого и современности в общественно–гуманитарных и социо-религиоведческих науках Беларуси, ближнего и дальнего зарубежья: материалы международной научно-практической конференции, Витебск, 19–20 апреля 2007 г. / Вит. гос. Ун-т.; редкол.: В.А.Космач (гл. ред.). – Витебск: Издательство УО “ВГУ им. П.М.Машерова”, 2007. – Ч. I. – С. 157–159.
209. Пушкін, І.А. Асноўныя тэндэнцыі ў накірунках дзейнасці грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі (1991–2004 гг.) / І.А.Пушкін // Веснік Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А.Куляшова. – 2006. – № 4. – С. 15–20.
210. Пушкін, І.А. Грамадскія арганізацыі нацыянальных меншасцей Беларусі і фарміраванне грамадзянскай супольнасці (1991–2005 гг.) / І.А.Пушкін // ИППОКРЕНА. – 2006. – № 4. – С. 16–23.
211. Пушкін, І.А. Грамадскія арганізацыі нацыянальных супольнасцей Беларусі і іх дзейнасць як фактар фарміравання грамадзянскай супольнасці / І.А.Пушкін // Белорусская политология: многообразие в единстве – II: материалы междунар. науч.-практ. конф., 25–26 мая 2006 г., Гродно / под ред. В.Н.Ватыля. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 280 – 283.
212. Пушкін, І.А. Магілёўскі Міжнародны фестываль духоўнай музыкі “Магутны Божа” – ініцыятыва і ўдзел грамадскасці / І.А.Пушкін // Культура праз прызму духоўнасці: Матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі, прысвечанай XV Міжнароднаму фестывалю духоўнай музыкі “Магутны

- Божа” / Уклад. Яшмецеў А.В., Сердзюкоў А.В. – Магілёў: УК “Магілёўскі АМЦ НТ і КАР”, 2007. – С. 145–159.
213. Пушкін, І. Нацыянальныя меншасці БССР у грамадска-палітычным і культурным жыцці (20-я гады ХХ ст.): Манаграфія / І.А.Пушкін / Навук.рэд. М.П.Касцюк. – Магілёў: МДУ імя А.Куляшова, 2004. – 168 с.
214. Пушкін, І.А. Праявы нацыянальнага экстрэмізму ў беларускім грамадстве ва ўмовах глабалізацыі / І.А.Пушкін // Социальные проблемы развития белорусского общества в условиях глобализации: Сб. статей / НАН Беларуси, Ин-т социологии; Редкол.: Евелькин (гл. ред.) и др. – Минск: А.Н.Вараксин, 2006. – С. 259–263.
215. Пушкін, І.А. Праявы нацыянальнага экстрэмізму ў дзейнасці грамадскіх аб’яднанняў на Брэсчыне ў 1990-я гг. / І.А.Пушкін // Заходні рэгіён Беларусі вачыма гісторыкаў і краязнаўцаў: зборнік навук. артыкулаў / Гродз. дзярж. ун-т., рэдкалегія: І.П.Крэнь, У.І.Навіцкі, В.А.Белазаровіч (адк. рэдактары). – Гродна: ГрДУ, 2006. – С. 321–323.
216. Пушкін, І.А. Стварэнне і дзейнасць грамадскіх арганізацый нацыянальных меншасцей Беларусі ў 1991–2005 гадах як фактар фарміравання грамадзянскай супольнасці / І.А.Пушкін // Новейшая история (1991–2006 гг.): государство, общество, личность: материалы науч.-теорет. конф. (Минск, 29 сент. 2006 г.) / І.А.Пушкін / Нац. акад. наук Беларусі. – Минск: Беларус. наука, 2006. – С. 465–471.
217. Пушкін, І.А. Студэнты ВНУ і дзейнасць грамадскіх аб’яднанняў нацыянальных супольнасцей Беларусі / І.А.Пушкін // Социализация вузовской молодёжи: состояние, проблемы и алгоритмы решений. Материалы Международной научно-практической конференции (Горки, 11–13 мая 2006 г.). В 2 ч. / Под общ. ред. А.Р.Цыганова. – Горки: БГСХА, 2006. – Ч. 1. – С. 221–225.
218. Пушкін, І.А. Узаемадзеянне рэлігійных канфесій і дзяржаўных органаў кіравання Магілёўскай вобласці / І.А.Пушкін // Религия и общество: актуальные проблемы современного религиоведения : сб. науч. трудов / Под общ. ред. В.В.Старостенко. – Могилёв : МГУ им. А.А.Кулешова, 2006. – С. 199–201.
219. Рагимов, А.Н. Конфессионально–демографическая характеристика миграции представителей народов Кавказа в Беларусь в 80–90 гг. ХХ ст. / А.Н.Рагимов // Канфесіі на Беларусі: гісторыя, сучаснасць: зб. матэрыялаў міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі (Брэст, 7–8 кастрычніка 2004 г.). – Брэст: Выд-ва БрДУ, 2005. – С. 215–219.
220. Рагимов, А.Н. Миграции и особенности этнокультурной адаптации представителей народов Кавказа в Республики Беларуси (Западный регион) / А.Н.Рагимов // Заходні рэгіён Беларусі вачыма гісторыкаў і краязнаўцаў: зборнік навук. артыкулаў / Гродз. дзярж. ун-т., рэдкалегія: І.П.Крэнь, У.І.Навіцкі, В.А.Белазаровіч (адк. рэдактары). – Гродна: ГрДУ, 2006. – С. 315–320.
221. Рагойша, В.П. Беларуска–украінскія літаратурныя сувязі (1990–я гг. – пачатак ХХІ ст.) / В.П.Рагойша // Беларусь–Украіна: гістарычны вопыт

- узаемаадносін: Матэрыялы міжнар. навук. канф. (Мінск, 18–19 сакавіка 2003 г.) / Рэдкал. У.І.Навіцкі (гал. рэд.), М.П.Касцюк (нам. гал. рэд.) і інш. – Мінск: Інстытут гісторыі НАНБ, 2004. – С. 401–405.
222. Розенфельд, У. Культура народаў Беларусі ў кантэксце нацыянальнага адраджэння / У.Розенфельд // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн.1 / Нав. рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С. 57–60.
223. Розенфельд, У. Структура и уровни национальной самоидентификации / У.Розенфельд, Г.Щелбанина // Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności. Мат. X Міжнар. навук. канф.: Гродна–Мір, 24 кастрычніка 2002 г. / Пад рэд. І. Крэня. – Гродна: ГАУПП “Гродз.друк.”, 2004. – С. 240–244.
224. Рот, Сесиль. История евреев. С древнейших времён по шестидневную войну / С.Рот / Перевод с английского. – Иерусалим, Б.Г. – 428 с.
225. Рубінчык, У.П. Яўрэі і татары ў сучаснай Беларусі: параўнальны аналіз / У.П.Рубінчык // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 340–344.
226. Сесіі Вярхоўнага Савета Беларускай ССР. Стэнаграфічныя справаздачы. – Мінск: “Беларусь”, 1972–1989.
227. Скакун, Е.В. Мотивы ўчастия личности в политике / Е.В.Скакун // Белорусская политология: многообразие в единстве: Материалы междунард. науч.-практ. конф. – Гродно: Гр.ГУ, 2004. – С. 180–182.
228. Слабін, У. Латышы на Віцебшчыне / У.Слабін, В.Шпак // Культура. – 1996. – 6 жн. – С. 14.
229. Смалянчук, А. Нацыянальная структура насельніцтва Беларусі ў XX стагоддзі / А.Смалянчук // Беларусь у XX стагоддзі. Вып. 1. – Мінск: “Водoley”, 2002. – С. 157–167.
230. Смиловицкий, Л. Евреи Беларуси: из нашей общей истории. 1905–1953. Сборник статей / Л.Смиловицкий. – Минск: “АРТИ–ФЕКС”, 1999. – 362 с.
231. Сміт, Э. Нацыяналізм у дваццатым стагоддзі / Э.Сміт / Пад рэд. І.Бабкова, У.Рагойшы. – Мінск: Беларускі Фонд Сораса, 1995. – 272 с.
232. Соколова, М.А. Этнос и нация как “дискурсивные формации” / М.А.Соколова // Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 102–106.
233. Старасценка, В. Татары–мусульмане ў Беларусі: з гісторыі міжнацыянальных зносін / В.Старасценка // Нацыянальныя меншасці Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн. 2 / Нав. рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С. 8–10.
234. Степаненко, Н. Нас объединила земля Беларуси / Н.Степаненко // Віцьбічы. – 2002. – 27 чэрв. – С. 4.
235. Стурейко, С.А. Афганские беженцы в Республике Беларусь. Проблемы социальнокультурной интеграции / С.А.Стурейко // Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунард.

- науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – С. 146–148.
236. Тарасевіч, Т. Палякі на Беларусі / Т.Тарасевіч // *Культура*. – 1994. – 16 сак. – С. 3.
237. Татары на зямлі Беларусі // *Байрам: квартальнік татарскага грамадска-культурнага аб’яднання “Аль-кітаб” Мінскай вобласці*, 1991. – № 1.
238. Ткачев, М. Особенности возрождения национального самосознания в русской национальной общности Беларуси / М.Ткачев // *Нацыянальныя пытанні: Матэрыялы III Міжнар. кангрэса беларусістаў “Беларуская культура ў дыялогу цівілізацый” (Мінск, 21–25 мая, 4–7 снеж. 2000 г.) / Рэдкал.: Э.Дубянецкі (гал. рэд.) і інш.* – Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2001. – С. 164–171.
239. Томалинцев, В.Н. Новые походы в методологии исследования экстремизма с учётом особенностей молодёжной среды / В.Н.Томалинцев // *Молодёжная галактика: Ежегодный Альманах – 2006.* – СПб: НИИКСИ СПб. – 2006. – С. 30–37.
240. Томалинцев, В.Н. Новые походы в исследовании экстремизма с позиций социальной экстремологии / В.Н.Томалинцев // *Шляхі Магілёўскай гісторыі: зборнік навуковых прац / Уклад. І.А.Пушкін, В.В.Юдзін.* – Магілёў: Могилёв. обл. укруп. тип., 2005. – С. 418-422.
241. Трэцяя сесія Вярхоўнага Савета Беларускай ССР васьмага склікання 22–23 чэрвеня 1972 года. Стэнаграфічная справаздача. – Мінск: “Беларусь”, 1972. – 540 с.
242. Тугай, У.В. Латышы на Беларусі / У.В.Тугай. – Мінск: Выд. Ул.М.Скакун, 1999. – 136 с.
243. Тусевич, Е. Живём без оглядки на национальность / Е.Тусевич // *Советская Белоруссия.* – 2005. – 18 авг. – С. 6.
244. Уголовный кодекс Белорусской ССР. – Минск : Беларусь, 1990. – 159 с.
245. Уголовный кодекс Республики Беларусь. – Минск : Амалфея, 2004. – 320 с.
246. Улейчик, Н.Л. Развитие польского образования на Гродненщине в 1990-е годы / Н.Л.Улейчик // *Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч.* – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – С. 331–335.
247. Унуковіч, Ю. Літоўцы ва Ўсходняй Беларусі ў канцы XIX – пачатку XX ст. / Ю.Унуковіч // *Беларускі гістарычны часопіс.* – 2006. – № 9. – С. 37–43.
248. Уткевич, В.А. Мы, белорусы – русские люди / В.А.Уткевич // *Истоки.* – 2003. – окт. – С. 3.
249. Фрэйзэр, А. Цыганы / Ангус Фрэйзэр; Пер. з анг. А.Кузьміч. – Мінск: Тэхналогія, 2003. – 272 с.
250. Ціхаміраў, А. Беларуска-літоўскія ўзаемаадносінны ў 1991–2006 гг. / А.Ціхаміраў // *Беларускі гістарычны часопіс.* – 2007. – № 7. – С. 3–11.
251. Ціхаміраў, А. Беларуска-украінскія адносінны ў 1991–2006 гг. / А.Ціхаміраў // *Беларускі гістарычны часопіс.* – 2007. – № 2. – С. 3–10.

252. Численность и состав населения СССР: По данным Всесоюзной переписи населения 1979 г. / ЦСУ СССР. – Москва: Финансы и статистика, 1984. – 366 с.
253. Численность и состав по образованию руководящих работников и специалистов в сельскохозяйственных организациях Могилёвской области: Статистический сборник. – Могилёв: Могилёвское облуправление статистики, 2002. – 72 с.
254. Шайкоў, В.І. Беларуская і ўкраінская мадэлі мясцовага самакіравання: агульнае і адрознае / В.І.Шайкоў // Беларусь–Украіна: гістарычны вопыт узаемаадносін: Матэрыялы міжнар. навук. канф. (Мінск, 18–19 сакавіка 2003 г.) / Рэдкал. У.І.Навіцкі (гал. рэд.), М.П.Касцюк (нам. гал. рэд.) і інш. – Мінск: Інстытут гісторыі НАНБ, 2004. – С. 353–356.
255. Шахотько, Л.П. Население Республики Беларусь в конце XX века / Л.П.Шахотько. – Минск: Б.М., 1996. – 254 с.
256. Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności. Mat. X Міжнар. навук. канф.: Гродна–Мір, 24 кастрычніка 2002 г. / Пад рэд. І. Крэня. – Гродна: ГАУПП “Гродз.друк.”, 2004.– 316 с.
257. Шляхі Магілёўскай гісторыі: зборнік навуковых прац / Уклад. І.А.Пушкін, В.В.Юдзін. – Магілёў: Могилёв.обл.укруп.тип., 2005. – 488 с.
258. Штайнер, Ю. Эўрапейскія дэмакратыі / Ю.Штайнер / Навук. рэд. Л. Чарнышова. – Мінск: Беларускі Фонд Сороса: Лекцыя, 1996. – 343 с.
259. Эберхардт, П. Дэмаграфічная сітуацыя на Беларусі: 1898–1989 / П.Эберхардт / Пер. з польск. Ул.Люкевіча.– Минск (Берасьце): Белфорт, БФС, 1997.– 282 с.
260. Эстенко, Л. Приветствую тебя, цыган ! / Л.Эстенко // Нёман.– 1990.– № 2.– С. 125–126.
261. Этнічныя супольнасці ў Беларусі: гісторыя і сучаснасць: Матэрыялы навук. канф., (Мінск, 6–7 снежня 2001 г.) / У.І.Навіцкі, М.С.Сташкевіч. – Мінск: “Дэполіс”, 2001. – 388 с.
262. Этнонациональное и религиозное самоопределение белорусов / И.Л.Коган, С.В.Моложанова, В.И.Русецкая и др.; Науч. ред. Е.М.Бабосов. – Минск: ООО “ФУАинформ”, 2002. – 128 с.
263. Этносоциальные и конфессиональные процессы в современном обществе: материалы междунар. науч. конф., 8–9 декабря 2005 г., Гродно / отв. ред. проф. М.А.Можейко. – Гродно: ГрГУ, 2006. – 480 с.
264. Якубович, О. Социокультурные ценности молодежи г. Гродно в условиях полиэтнического трансформирующегося общества / О.Якубович // Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności. Mat. X Міжнар. навук. канф.: Гродна–Мір, 24 кастрычніка 2002 г. / Пад рэд. І. Крэня. – Гродна: ГАУПП “Гродз.друк.”, 2004.– С. 245–249.
265. Яцкевіч, С. “Украінскае пытанне” у святле кантэнт–аналізу перыядычных выданняў Брэстчыны 1990–х гг. // Весці Міжнароднай акадэміі вывучэння нацыянальных меншасцей. – Брэст, 1997. – № 4. – С.9–16.
266. Яцкевіч, С. Канцэпцыя нацыянальна–культурнага развіцця нацыянальных меншасцей Беларусі: патрэба часу / С.Яцкевіч // Нацыянальныя меншасці

- Беларусі: Тэматычны зб. навук. прац. Кн.1 / Нав. рэд. С.А.Яцкевіч. – Брэст–Мінск–Віцебск, 1996. – С.16–30.
267. Blisko, a tak daleko Polacy w obwodzie brzeskim na Białorusi / Redakcja naukowa Adam Bobryk. – Warszawa, 2004. – 307 s.
268. Crzegrzyłka, K. Polacy na Białorusi w świetle publikacji “Biuletynu Stowarzyszenia <<Wspólnota Polska>>” // Blisko, a tak daleko Polacy w obwodzie brzeskim na Białorusi / Redakcja naukowa Adam Bobryk. – Warszawa, 2004. – S. 25 – 31.
269. Filozofia bliższa życiu. – Warszawa: Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, 2005. – T. 1. – 434 s.
270. Grzegorzczuk, D. Przegląd publikacji naukowych Akademii Podlaskiej poświęconych obwodowi brzeskiemu // Blisko, a tak daleko Polacy w obwodzie brzeskim na Białorusi / Redakcja naukowa Adam Bobryk. – Warszawa, 2004. – S. 265–269.
271. Gumiennik, M. Polskie odrodzenie narodowe na Białorusie w Latach 1988–1998 // Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności. Мат. X Міжнар. навук. канф.: Гродна–Мір, 24 кастрычніка 2002 г. / Пад рэд. І. Крэня. – Гродна: ГАУПП “Гродз.друк.”, 2004. – С.288–294.
272. Kryczyń, T. Działalność zjednoczenia społecznego “Polska Macierz szkolna” na rzecz promocji kultury na Białorusi // Шлях да ўзаемнасці = Droga ku wzajemności. Мат. X Міжнар. навук. канф.: Гродна–Мір, 24 кастрычніка 2002г. / Пад. рэд. С. Мусіенкі. – Гродна: ГАУПП “Гродз.друк.”, 2004. – С. 165–172.
273. Matwiejuk, I. Normatywny model stosunków państwa z kościołami i związkami wyznaniowymi w Republice Białoruś // Polsko–Białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe: Materiały XI Międzynarodowej Konferencji Naukowej “Droga ku wzajemności” (Białystok 18–20.VII.2003) / Pod redakcją M. Kondratiuka. B.Siegienia. – Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004.– S. 613–628.
274. Pałyga, Artur. Kołchoz imienia Adama Mickiewicza. – Bielsko–Biała: Buffi, 2005. – 159 s.
275. Pieriehod, H., Pieriehod, W. Działalność polskich organizacji w obwodzie brzeskim // Blisko, a tak daleko Polacy w obwodzie brzeskim na Białorusi / Redakcja naukowa Adam Bobryk. – Warszawa, 2004. – S. 155–159.
276. Polsko–Białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe: Materiały XI Międzynarodowej Konferencji Naukowej “Droga ku wzajemności” (Białystok 18–20.VII.2003) / Pod redakcją M. Kondratiuka. B.Siegienia. – Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004.– 628 s.
277. Pushkin, I. Architectural heritage of Mogilev region (Eastern Belarus) // Pamatkova pŭče v občanskŭ společnosti. Sbornik conference (18–20 dubna 2007, Zamek Rosice u Brna). – Brno: Občanskŭ sdužení Polypeje, 2007. – S. 20–28.
278. Puszkin, I. Polskie instytucje kulturalno–oświatowe na Mohylewshczyżne // Głos znad Niemna. – 1994. – 31.10.–06.11. – S. 3.
279. Rozenfeld, U., Biaspamiatnych, M. Typy polskości na pogkaniczach (z wyników badań nad tożsamością, polaków Grodzieńszczyzny) // Шлях да ўзаемнасці =

- Droga ku wzajemności. Mat. X Міжнар. навук. канф.: Гродна–Мір, 24 кастрычніка 2002 г. / Пад рэд. І. Крэня. – Гродна: ГАУПП “Гродз.друк.”, 2004. – С. 304–313.
280. Sadowski, A. Procesy instytucjonalizacji mniejszości narodowych na pograniczu polsko-białoruskim // Polsko-Białoruskie związki językowe, literackie, historyczne i kulturowe: Materiały XI Międzynarodowej Konferencji Naukowej “Droga ku wzajemności” (Białystok 18–20.VII.2003) / Pod redakcją M. Kondratiuka. B.Siegienia. – Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2004.– S. 473–486.
281. Stelingowska, B. Życie kulturalne Polaków w obwodzie brzeskim // Blisko, a tak daleko Polacy w obwodzie brzeskim na Białorusi / Redakcja naukowa Adam Bobryk. – Warszawa, 2004. – S. 161–169.
282. Szcześniak, Andrzej Leszek. Historia Polska i światnaszego wieku lata 1914–1990. – Bydgoszcz: “Somix”, 1992–372 s.
283. Szeluściński, W. Znaczenie funkcjonowania Domu Polskiego dla podtrzymania tradycji narodowych na przykładzie obwodu brzeskiego // Blisko, a tak daleko Polacy w obwodzie brzeskim na Białorusi / Redakcja naukowa Adam Bobryk. – Warszawa, 2004. – S. 109–120.
284. Szostakowski, J. Tematyka życia Polaków w Brześciu i na Polesiu na łamach “Kuriera Wileńskiego” // Blisko, a tak daleko Polacy w obwodzie brzeskim na Białorusi / Redakcja naukowa Adam Bobryk. – Warszawa, 2004. – S. 245–250.

Summary

Пушкин, И.А. Национальные меньшинства Беларуси: общественно-политическая и культурно-просветительская деятельность (1990–2005 гг.): Монография / И.А.Пушкин. – Могилёв: МГУ им. А.А.Кулешова, 2007. – 206с.

В монографии освещается и анализируется участие национальных меньшинств Беларуси в общественно-политической и культурной жизни страны в 1990-2005 годах. Показаны политико-правовые основы участия национальных меньшинств в общественной и культурной жизни Беларуси, основные направления политики государственной власти по отношению к национальным меньшинствам Беларуси, роль и участие национальных меньшинств в общественно-политической и культурной жизни на современном этапе развития Республики Беларусь, деятельность общественных организаций национальных меньшинств, проявления национального экстремизма.

Pushkin, I.A. National minorities in Belarus : social, political, cultural and enlightenment activity (1990–2005) : Monograph. – Mogilev, 2007. – 206 s.

The participance of national minorities in Belarus in social, political, cultural life of the country is shown and analysed in monograph. Political and law basis of participance of national minorities of Belarus, main trends of government politics, attitude towards national minorities, their role and participance in social, political and cultural life at the present stage of the development of Republic of Belarus, activity of national minorities social organizations, indication of national extremism are depicted.

Puszkyn, I.A. Mniejszości narodowe Białorusi : społeczno-polityczna oraz kulturalno-oświatowa działalność (1990–2005). Monografia. – Mohylew, 2007. – 206 s.

W monografii wyjaśnia się i analizuje się uczestnictwo mniejszości narodowych w społeczno-politycznym i kulturalnym życiu kraju w latach 1990-2005. Ujawnione są polityczna-prawne podstawy uczestnictwa i działalność narodowych w społeczno-politycznym życiu Białorusi, podstawowe kierunki polityki władzy państwowej w stosunku do mniejszości narodowych Białorusi, rola i uczestnictwo mniejszości narodowych w społeczno-politycznym oraz kulturalnym życiu na dzisiejszym etapie rozwoju Republiki Białoruś, działalność organizacji społecznych mniejszości narodowych, przejawy ekstremizmu narodowego.

Навуковае выданне

Пушкін Ігар Аляксандравіч

**Нацыянальныя супольнасці Беларусі:
грамадска–палітычная
і культурна–асветніцкая дзейнасць
(1990-2005 гг.)**

МАНАГРАФІЯ

Рэдактар Л.І. Будкова
Тэхнічны рэдактар А.Н. Гладун
Кам’ютарная вёрстка В.С. Цумарава

Падпісана да друку 17.02.2007. Фармат 60x84/16
Ум.-друк. арк. 11,9.
Ул.-выд. арк. 14.7. Тыраж 200 экз. Заказ № 615

Установа адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя А.А. Куляшова”, 212022, Магілёў, Касманаўтаў, 1.
ЛИ № 02330/278 от 30.04.04.

Надрукавана на рызографе аддзела аператыўнай паліграфіі
МДУ імя А.А. Куляшова, 212022, Магілёў, Касманаўтаў, 1.